

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXVII

ETNOGRAFIE • ARTĂ POPULARĂ • ARTĂ

2003

Marisia XXVII

ISSN 1221-0943

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXVII
Studii și Materiale

ETNOGRAFIE • ARTĂ • ARTĂ POPULARĂ
FASCICOLA 2

Târgu-Mureș
2003

Volume editate de Muzeul Județean Mureș

Studii și Materiale I, 1965

Studii și Materiale II, 1967

Studii și Materiale III-IV, 1972

Marisia V, 1975

Marisia VI, 1976

Marisia VII, 1977

Marisia VIII, 1978

Marisia IX, 1979

Marisia, X, 1980

Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, 1980
(E.Chirilă, N.Gudea, V.Lazăr, A.Zrinyi)

Marisia XI-XII, 1981-1982

Marisia XI-XII, Fascicola 1, 1983, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

Marisia XIII-XIV, 1983-1984

Marisia XV-XXII, 1985-1992

Marisia XXIII-XXIV, 1993-1994

Marisia XXIII-XXIV, Fascicola 2, 1995, *STUDIA SCIENTIARUM
NATURAE*

Marisia XXV, 1995-1996, *Fascicola 1, ETNOGRAFIE – ARTĂ
POPULARĂ – ARTĂ*

Marisia XXV, 1995-1996, *ARHEOLOGIE, ISTORIE*

Marisia XXV, Fascicola 3, 1997, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

Marisia XXVI, 2000, *Fascicola Arhiologie Istorie, Fascicola Etnografie,
Fascicola Științele Naturii*

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. Valer Pop – redactor șef, directorul Muzeului Județean Mureș

Aurelia Diaconescu, redactor șef adjunct, șefa secției de Etnografie

Ördög Enikő, secretar de redacție

Membrii: Maria Bucur, Vasile Mureșan, Laura Pop

MARISIA XXVII, 2003

Orice corespondență se va adresa:

Any correspondance will be adressed to:

Toute correspondance serra envoyée a l'adresse:

Anschrift für jedwelche Korrespondenz:

Muzeul Județean Mureș

4300, Târgu-Mureș

Str. Horea nr. 24

Tel/Fax: 0265-236987

CUPRINS

SOMMARE • INHALT • CONTENTS

MAN IOAN EUGEN

Două vechi monumente de artă românească
de pe valea superioară a mureșului 7

AURELIA DIACONESCU, DR. VALER POP

Interiorul țăranesc românesc din zona Târnavelor în contextul
expoziției din Muzeul Mănăstirii Recea 49

DR. VALER POP

Icoanele pe sticlă în județul Mureș I. 77

MARIA BUCUR

Colecția de pantaloni din patrimoniul Muzeului Etnografic
din Tg. Mureș 107

MARIA BUCUR

Elemente de păstorit tradițional păstrate la stânele din Călimani 125

MARIA BORZAN

Expoziția de icoane pe sticlă
„Calendarul creștin ortodox în iconografie” 139

ANGELA FANCSALY

Broderii populare maghiare în colecția de textile
a Muzeului Etnografic Reghin 149

ÖRDÖG ENIKŐ-MELINDA

Arta populară românească, maghiară și sâsească
în ceremonialul nunții 167

LAURA POP

Pomul funebru din zona Văii Mureșului superior,
Valea Gurghiului și Valea Beici 173

LAURA POP

Datini de înmormântare în satul Mihai Viteazu (Jud. Mureș) 183

LIVIA RUSU

„Răuratul” colacului în seara de crăciun 191

VASILE MUREȘAN

Sângeorzul (Sînjorzul) 207

VERONICA MARDARE, DORIN-IOAN RUS

Obiceiuri necunoscute de căsătorie în Reghinul-Săsesc

la sfârșitul secolului al XIX – lea și începutul secolului al XX-lea 219

ELENA MIHU

Preocupările lui Aurel Filimon Privind cărțile apocrife

și literatura bogomilică 223

PAMFIL BILȚIU

Ioan M. Maloș și metodologia cercetării pe teren

a culturii populare 247

VASILE POP

Toponimie mureșeană 259

ANA HANCU

Charles Marie de la Condamine despre indienii amazonieni 273

ABREVIERI • ABREVIATIONS • ABKÜRZUNGEN • ABREVIATIONS

AUTORII • LES AUTEURS • DIE VERFASSEN • THE AUTHORS

DOUĂ VECHI MONUMENTE DE ARTĂ ROMÂNEASCĂ DE PE VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI

MAN IOAN EUGEN

Suprapus pe arcul superior al Mureșului, pe bazinul Târnavei Mici și mai la sud, parțial, pe cel al Târnavei Mari, județul Mureș prezintă trăsături specifice care s-au repercutat și asupra arhitecturii de lemn, în general, și în mod special a celei bisericești. Dealungul arterelor de circulație, pe maluri de ape, în văi și pe creste de deal încă mai dăinuie monumente laice și de cult, durate în lemn și piatră, oglindind nivelul superior la care ajunsese arta de a construi. Natura a fost deosebit de darnică, oferind materiale de construcție, ca piatra și lemnul de diferite esențe, resurse practic inepuizabile.

Cu toate îngrădirile religioase impuse din secolul al XIII-lea de către papalitate și a regilor angevinii, inclusiv cele de a ridica biserici de piatră¹, românii din satele transilvănene, în cerința de a satisface pe mai departe nevoile spirituale ortodoxe, își edifică biserici de lemn. Această cerință a stat sub semnul continuității, arhitectura populară de lemn fiind practică de meșterii anonimi, purtători ai tradiției dacice în ce privește construcțiile bisericești de lemn. Din nefericire multe asemenea monumente de arhitectură românească au fost sortite pieirii, fie că fiind realizate din materiale perisabile – din lemn – sub acțiunea agenților atmosferici, a factorilor biologici, ele s-au degradat, sau fie că au fost mistuite de flăcările incendiilor izbucnite de la lumânări, ori distruse în urma războaielor religioase, sau pur și simplu fuseseră rase de pe suprafața pământului,...cu tunul și cu focul de generalul Bucow în 1761-1762 în cinstea Mariei Tereza și spre gloria Romei catolice².

Acești soartă au împărțit-o și mănăstirile. După ce a înfrânt mișcarea religioasă a lui Sofronie, în vara anului 1761 „...dete ordin ca toate mănăstirile de lemn să fie arse, iar cele de piatră să fie distruse, dacă cineva s-ar opune înaltei porunci regale dată de mărita comisie să fie negreșit pedepsit cu moarte prin spânzurare sau prin pierderea capului...³”. Așa explicăm faptul că în județul Mureș azi se mai păstrează cca. 70 lăcașe față de 154 care au dispărut, iar nu mai puțin de 25 schituri și mănăstiri au avut aceeași soartă.

¹ Sinodul ținut la Buda în anul 1279 hotărăște relativ la preoții schismatici (de sacerdotibus schismaticis): „*Acestora nu le este iertat de a ținea cult dumnezeiesc, a zidi capele sau altele case sfințite, nici credincioșilor nu le este iertat a lua parte la astfel de cult dumnezeiesc, sau a intra în astfel de capele*”.

² At. Popa, *Caracteristicile stilistice*, în ActaMN, X, 1973, p. 699

³ Șt. Meteș, *Mănăstirile*, p. LXXVI

Cu toate acestea bisericile aflate pe teritoriul județului Mureș aduc, peste veacuri, mărturia unor tipuri de plan și un bogat repertoriu decorativ, sculptural și pictural, ele constituind certificatul prezenței, odinioară, a colectivității românești, autohtone, încă de la început pe aceste meleaguri. Formele preluate sunt acelor „lăcașuri de lemn a căror obârșie pornește din pragul anterioarelor veacuri legându-se atât de acele locuințe rectangulare cu încăperi înșiruite cât și de acele clădiri de cult liniare absidate dacice⁴”. Ori cât de modeste erau organizațiile bisericești acestea trebuiau să satisfacă cerințele liturgice care necesitau trei încăperi înșiruite de la est la vest și anume : altarul, naosul și pronaosul, la care, uneori, se adaugă tinda. Deci noile cerințe solicitau crearea unor încăperi noi, pronaosul, concomitent cu o redimensionare a spațiilor. Față de planul simplu al bisericilor-sală apar, cu timpul, două elemente noi :turnul-clopotniță, care nu constituie un element de structură, el fiind înșușit cu câteva secole mai târziu, probabil de prin secolul al XV-lea datorită goticului târziu și altarul decroșat, care anterior îmbrăca diferite forme :rectangulare sau semicirculare, nedecroșate. Preluând forma decroșată, cu trei sau cinci laturi, acest fel de altar este întâlnit la aproape toate bisericile de lemn din Transilvania. Remarcăm în unele cazuri prezența pridvorului, element cu caracter generalizat la locuințe, care a fost preluat în același scop de adăpostire și de protejare a structurii de lemn a pereților.

Ajungând la această evoluție a bisericilor de lemn din Transilvania, putem considera că acestea își continuă evoluția naturală, „înfrumusețându-se prin decorația creștăturilor și meșteșugitelor îmbinări spre a înălța și deosebi casa Domnului de aceea a omului. De bună seamă cea mai măiastră caracteristică a bisericilor din lemn transilvănene este întâi panta rapidă a acoperișului care-i schimbă favorabil proporția, apoi turnul, ce dă un neasemuit farmec lăcașului sfânt prin verticalitatea și avântarea-i de neînchipuit a cărei culme de vrea credinciosul s-o zărească, greu să nu-i pice căciula din cap⁵”. Prezența bisericilor de lemn poate fi socotită încă din secolul al XVI-lea, după tipuri arhitectonice mai vechi, deoarece schimbările în tipologia acestora sunt mai lente decât a caselor de locuit. Sunt pomenite asemenea vechi lăcașuri din străbune timpuri, ca biserica de la Chinari, de lângă Târgu-Mureș, edificată în 1479, sau aceea de la Chimitelnic, comuna Sânger, județul Mureș, din anul 1670. Un lucru devine clar și anume că bisericile de lemn din Transilvania nu își au prototipul din arhitectura similară din piatră, existentă în secolul al XIV-lea, însă „... cert este că nu au lipsit influențe și ele nu trebuiesc neglijate, fiind firești, dar acestea s-au altoit, perfecționând numai fondul viu și original puternic înrădăcinat pe o milenară tradiție⁶”.

Revenind la bisericile de lemn din județul Mureș, observăm larga frecvență a celor două străvechi forme, ca planul dreptunghiular și absidă decroșată poligonală, întâlnită la vechi biserici ca aceea de la Socolu de

⁴ Dinu Antonescu, *Originea dacică a arhitecturii bisericilor transilvănene din lemn*, în ÎndrPast, II, 1978, p. 84

⁵ Ibidem, p. 84

⁶ Ibidem, p. 86

Câmpie⁷, strămutată la Fânațele Silivașului (jud. Bistrița-Năsăud), care ar fi avut o inscripție din anul 1312, apoi lăcașul de lemn, dispărut de la Lunca⁸, sau de la Săcalu de Pădure⁹. Două biserici de lemn, aceea de la Reghin, cu planul trilobat și de la Săcalu de Pădure cu bolti în plan poligonal și prispă pe latura sudică, sunt mărturia legăturii permanente cu Moldova, unde în secolul al XVIII-lea anonimii meșteri au adus unele înouri în arta lemnului. Ca toate celelalte biserici de lemn ele sunt realizate pe bârne așezate unele peste altele, cu îmbinări de diferite forme la capete, între care și cel în care ultimele grinzi din partea superioară, fiind treptat mai lungi decât restul grinzilor, la întretăierea pereților formează o serie de console ornate, pe care se sprijină căpriorii. Remarcăm faptul că la îmbinări se folosesc mijloacele tradiționale, inclusiv fixarea prin cuie cioplite din lemn.

Deși realizată cu mijloace simple, tradiționale, ale sculpturii populare de lemn, decorația exterioară a bisericilor oglindește talentul artistic al meșterului popular. Așa cum țaranul și-a împodobit casa, la fel a înțeles să-și înfrumusețeze biserica. Tehnica și motivul adoptat sunt aceleași, ele înscriindu-se în ornamentica geometrică a artei populare. Cele mai expresive decorații le găsim la ancadramentul ușilor sau a celor situate în adăpostul intrării în incintă, cum aflăm la Săcalul de Pădure, care uneori este acoperit în întregime cu sculptură geometrică și florală. Simbolul cel mai des întâlnit în ornamentica bisericilor de lemn este soarele, ca izvor dătător de viață, pe care oamenii l-au zeificat și i-au conferit aureola divinității. Cercetătorul Paul Petrescu referindu-se la acest simbol arăta : „Ne va părea cu atât mai limpede persistența motivelor foarte lungi perioade istorice – din neolitic și din epoca bronzului – cu cât arta noastră locală nu a avut de suferit contacte cu arte atât de prestigioase și cu efecte mult mai durabile, cum arta romană sau mezoarabă, cum a fost cazul în Spania¹⁰”. Beneficiind de întinse păduri, românii au creat o adevărată civilizație a lemnului, din care și-au creat case, biserici, tehnică populară, porți și unelte gospodărești, în județul Mureș formându-se adevărate școli în arta lemnului, ca cele de pe Valea Superioară a Mureșului, sau Valea Gurghiului. Multe biserici de lemn din județ, între care cele de la Pănet, Petea, Porumbeni, Sărmășel Gară (1692), Lăpușna, Oroiu, Băița, Reghin, Săcalu de Pădure, Luieriu etc., au creații de rară valoare artistică în ce privește simbolul solar, în care rozeta, sau crucea înscrisă într-un cerc, sunt distinct reprezentate pe ancadramele intrărilor, pe stâlpii de susținere, sau la capetele consolelor, cum întâlnim la Oroiu. Mai întâlnim diverse forme de linii, drepte sau curbe, constituite în figuri geometrice, ca semne ale gândurilor, sau motivul balaurului cu trup spiralat, de veche tradiție în arta românească.

X

X

X

⁷ I. Cristache-Panait, arh. Ion Scheletti, *Bisericile de lemn din jud. Bistrița Năsăud în lumina istoriei*, în RevMuzMon, nr.1, p. 69

⁸ At. Popa, *Biserici vechi*, în ACMIT, IV, 1938, p. 57-58

⁹ Ioana Cristache-Panait, *Monumentul*, în ÎndrPast, IV, 1980, p. 141-144

¹⁰ Paul Petresu, *Motive decorative celebre*, București, 1971, p. 19

În fosta localitate rurală Reghin-Sat¹¹, azi cuprinsă în teritoriul municipiului Reghin, în strada Măcieșului, la nr. 5 (Pl. I. 1.), în mijlocul unei livezi, este situată biserica de lemn ce poartă hramul „Sfântu Nicolae”, monument istoric și de arhitectură de seamă¹², cunoscut mai mult sub denumirea de Biserica lui Petru Maior, datorită faptului că remarcabilul cărturar român a slujit în această biserică între anii 1784-1809, când a îndeplinit funcția de protopop al Gurghiului. Monumentul face parte din grupul tipologic caracteristic zonei superioare a râului Mureș, „importat” din Moldova (Pl. I. 2.), cu o compoziție planimetrică de tip trilobat, cu abside poligonale (sâni laterali sau absidiole) și care poate fi încadrat în tipul II, varianta c. 3. stabilită de Virgil Vătășianu¹³. În județul Mureș acest tip de biserică a mai fost întâlnit la fosta biserică „Buna Vestire” din Breaza, datată la 1777 și care a fost distrusă de o furtună în anul 1912. Rămânând pe Valea Superioară a râului Mureș, în județul Harghita, întâlnim alte trei biserici de același tip, cronologic fiind biserica „Sfinții Arhangheli” din Tulgheș, realizată după anul 1790, biserica „Sfântu Nicolae” din Bilbor, ridicată la 1800 în locul unei biserici mai vechi și Biserica mănăstirii „Sfântu Ilie” din Toplița, începută după anul 1845 (Pl. I. 3.). Este tipul cel mai rar de biserici întâlnite în Transilvania, în număr total de 12, inclusiv cele din Maramureș.

Deși este cea mai îndepărtată de Moldova, biserica din Reghin datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea între anii 1733—1744. Datarea o facem luând în considerare datele statistice coroborate cu știrile furnizate de înscrisțiunile întâlnite la biserică. În anul 1750 la Reghin sunt înregistrați 88 credincioși care aveau deja o biserică¹⁴, care la 1760-1762 era sub stăpânirea uniților¹⁵. Din înscrispția aflată pe icoana Sfântului Arhangel Mihail, dăruită bisericii de comunitatea românilor din satul Bărdești, de lângă Târgu-Mureș, deducem că aceasta a fost donată în anul 1744, ceea ce înseamnă că punerea pietrei de temelie a bisericii e înainte de 1744 și în orice caz post 1733.

Timp de secole biserica a avut menirea îndeplinirii vieții spirituale a românilor din localitate¹⁶, dar și din împrejurimi, unde au slujit numeroși parohi, între care și marele cărturar Petru Maior. Deși biserica nu a fost ridicată de el, datorită îndelungatei sale păstoririi, a făcut să fie uitat hramul ce-l poartă biserica, numele său fiindu-i atribuit în mod spontan de către populația românească din zonă. De numele său sunt legate și cele două clopote, donate bisericii, a căror înscrispții, pe lângă altele, mai arată :S-AU RENOVAT PER PAGUM MAGYAR-REGEN SUN ARHIADICONO PETRO MAIO 1790, sau : L-AU CUMPĂRAT,

¹¹ Reghin-Sat sau Reghinul Unguresc (Magyar Régen). 1358-Magyarregen, 1381-poss Magyar Regun, 1645-Magyar Regen, 1750-Magyar Regin, 1760-1762-Magyar Régen, 1850-Regyien ungureszk, 1854-Magyar-Régen), în Suciu, C., DILT, II, 1968, p.74

¹² Declarat monument istoric prin HCM, Nr. 1160/1955, poziția nr. 3295

¹³ V. Vătășianu, *Contribuție*, în All, Cluj, III, 1960, fig.2

¹⁴ A. Bunea, *Statistica*, în *Transilvania*, Sibiu, XXXII, 1901, nr. 9, p. 279

¹⁵ V. Ciobanu, *Statistica*, în AIIIN, III, (1924-1925), 1926, p. 641

¹⁶ În anul 1850 sunt înregistrate 168 case, 213 locuințe cu 865 locuitori din care 313 români, 436 maghiari, 4 sași, 10 germani, 65 țigani și 37 evrei, în *Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1850. Transilvania*. Coordonator Traian Rotariu, București, 1996, p. 228-229.

TIMAR GOREA FIIND PROTOPOP ÎN MAGYARREGEN PETRU MAIOR 1791. Încă în anul 1800 cărturarul român constată că biserica de lemn este mult prea mică pentru cei o mie de credincioși care o frecventau, întrucât numai în oraș sunt mai mult de 60 de gazde, al căror ajutor îl recunoaște¹⁷. După ce în anul 1760 catapeteasma este refăcută, la 1857 sunt realizate ample lucrări de reparare, cu care ocazie, se pare, că s-a realizat și pridvorul închis. O inscripție pictată în negru pe una dintre grinzile bisericii consemnează: FĂCUTUS-AU ACEST FRUNTARIU CU CHELTUIALA JUPAN HRIȘCU, RADU CU SOȚIA SA IOANA ȘI TÂNASIE MANU SĂ FIE ÎNTRU POMENIRE VEȘNICĂ, LA ANUL 1760. Într-un al doilea medalion se arată : S-AU ÎNNOIT ACEST FRUNTARIU ȘI SF. BISERICĂ, DE VREDNICA DE POMENIRE DOMNI ȘERBAN LUPU ȘI SOȚIA SA, COSTA VERONICA, CARE AU ÎMBUNĂTĂȚIT SOARTA PREOȚEASCĂ, ÎNTRU POMENIRE VEȘNICĂ, LA ANUL DOMNULUI 1857. O altă inscripție aflată pe icoana pantocratorului de la catapeteasmă arată numele a doi donatori :SĂ SE ȘTIE CĂ ACEASTĂ SFÂNTĂ ICOANĂ AU PLĂTIT IACOV ȘI CU ACHIMA DIN MAGYAR REGHIN¹⁸. Mai apoi, în jurul anului 1783 renumitul pictor Toader Zugrav, împreună cu Lică, acoperă pereții absidei altarului cu picturi asemănătoare cu cele din biserica de lemn din Lunca¹⁹. După aproape 125 ani, în anul 1982, în urma aprobărilor primite, se realizează lucrări de „reparare și protejare a bisericii ortodoxe de lemn”²⁰.

Ca la mai toate bisericile de lemn din Transilvania, dimensiunile monumentului de la Reghin sunt modeste. Lungimea totală a construcției, pe axul longitudinal, este de 18,85 m, lățimea în dreptul naosului de 5,30 m, în dreptul absidiolilor de 9,60 m, iar a altarului de 3, 30 m. În dreptul naosului, coama acoperișului se ridică la 7,30 m de la nivelul pardoselii, iar turnul, realizat mai târziu, și cu o secțiune de 3,80 x 4, 40 m, are o înălțime de 11,70 m.

După cum am remarcat anterior, biserica înscrie un plan trilobat, cu abside poligonale (Pl. II. 1.), cu o dispoziție planimetrică asemănătoare cu aceea a bisericii din Tulgheș. Întrucât ambele biserici au pronaosul dreptunghiular și nu poligonal ca la celelalte biserici, după V. Vătășianu le-am putea codifica într-un grup aparte, ca tipul II. C. 4, iar după criteriile stabilite de At. Popa în tipul VII. a²¹. Așa cum se înfățișează azi, biserica a luat naștere în două etape constructive. În prima etapă, realizată deci între anii 1733-1744, pornind de la tipul arhitecturii populare de pe versantul estic al Carpaților, dar păstrând un pronunțat colorit local transilvănean, se realizează clădirea compusă dintr-un spațiu dreptunghiular, cu absidă pentagonală decroșată și cu două absidole, tot poligonale, care pe axa longitudinală circumscrie trei spații înlanțuite (Pl. II.2.) și anume :pronaosul cu o lungime de 3, 50 m, naosul în lungime de 8, 15 m și parțial altarul cu 1, 30 m, toate cu o lățime interioară de 4,90 m. La capătul de est este situat iconostasul, după care se pătrunde în altar, care cuprinde și absida de 2,40 m lungime și 2,90 m lățime. Cu toată

¹⁷ Eugenia Greceanu, *Tipologia bisericilor*, p. 57, 59, 65

¹⁸ Ibidem, p. 57

¹⁹ At. Popa, *Biserica de lemn din Reghin*, 1744, Mss, Reghin, Biblioteca municipală, fila 6.

²⁰ Conform fișa monumentului, păstrată la Consiliul județean Mureș. Autorizația de construcție nr. 115/20439 din 14.04.1981

²¹ At. Popa, *Caracteristicile stilistice*, în ActaMN, 1973, p. 697

asemănarea cu biserica din Toplița, semnalăm unele deosebiri a formei absidelor decroșate și anume :cu pereți oblici față de axa longitudinală la biserica din Toplița și cu pereți dispuși perpendicular pe sensul lungimii construcției la biserica din Reghin.

Atât pronaosul cât și naosul au pereți comuni din bârne lungi fasonate, care se sprijină pe rame masive de stejar, ce cuprind pronaosul și naosul până la absidiolate (Pl. III. 1,2). Construite pe fundații de piatră, absidiolatele își ridică formele pe o talpă de grinzi groase de stejar, îmbinate în sistemul „în chetoare”. Pereții poligonali ai absidiolilor sunt confecționați din bârne scurte cu capete retezate (Pl. IV. 1,2), care, cam de la o treime sub streșină, dau naștere acelor aripi-consolă, deosebit de eficace în cadrul sistemului constructiv și cu mare efect decorativ. Situate pe cele două părți ale naosului, din care se poate trece nestingherit, absidiolatele au în interior o lățime de 2,20 m iar în adâncime 2,15 m. După absidiolate, spre răsărit, se continuă pereții naosului, care în dreptul catapeteasmei formează alte console, prelucrate tot în trepte. Mai îngustă decât lățimea naosului, absida altarului are la bază grinzi masive, groase de peste 50 cm, peste care se înalță pereții din bârne ce se îmbină tot în cheotori (Pl. V. 1.), care în partea lor superioară formează alte aripi-console.

În anul 1857 este adăugat pridvorul, ca a patra încăpere, cu turn deasupra, proporționat ca formă și dimensiuni (Pl. VI. 1.). cele două faze de ridicare a bisericii pot fi observate prin sistemul constructiv diferit. Pentru prima fază pereții sunt realizați din bârne lungi, cioplite pe patru fețe și așezate orizontal unele peste altele, îmbinate, după cum am mai văzut, în console care descresc ca lungime. Ea moștenește tipul de plan elaborat cu multă vreme înainte, de arhitectura populară de lemn românească. Nici meșterii și nici comanda socială nu preconizau atunci o eventuală extindere spre vest. Pe aceste considerente intrarea a fost amplasată pe latura sudică, așa cum o întâlnim la bisericile de lemn din Bilbor, Tulgheș sau Toplița. A doua etapă cuprinde pridvorul, deasupra căruia se înalță turnul, care calitativ diferă de biserica inițială, însă constituind principalul element al elevației. Turnul se sprijină pe stâlpi masivi de lemn și se compune dintr-un corp prizmatic, închis cu scânduri rânduite vertical, cu un acoperiș în trunchi de piramidă până la un mic foișor cu deschideri traforate și care se termină cu un coif prismatic, de dimensiuni mai mici. Foișorul împreună cu acoperișul piramidal depășesc cu puțin nivelul coamei bisericii, producând astfel un ușor dezichilibru al formelor. Închis pe cele trei laturi exterioare, pridvorul are deschidere doar la capătul de vest, unde este situată intrarea în biserică (Pl.VI.2.).

Spațiul interior al bisericii prezintă unele caracteristici particulare, spre deosebire de celelalte trei biserici cu plan asemănător. Pridvorul închis este acoperit cu tavan, de unde, printr-o scară de lemn, comunică cu podul bisericii și clopotele din turn. Separate doar de un primez scund de lemn, pronaosul și naosul sunt cuprinse sub un acoperiș unic, cu o boltă semicirculară confecționată din scânduri prinse pe intradosul arcelor dublou (PL. VII.1.). Dealungul boltii, în punctul superior al deschiderii, este situată o bârnă, care pe lângă efectul plastic, are rolul de a prelua greutatea arcurilor dublou. În partea vestică a boltii, purtate pe peretele sudic de un stâlp angajat, cu rol de pilastru, iar în partea opusă de o consolă retrasă în perete. Retrasă cu cca. 15 cm de fiecare parte a pereților, bolta se reazămă pe console, formă de altfel inedită în

Transilvania, având corespondent doar la biserica din Călinești-Susani din Maramureș, ridicată în anul 1784. Deasupra absidiolilor, dezvoltate pe plan pentagonal, se află acoperișul tronconic, care aduce cu semicilindrul, în realitate format din opt scânduri, dispuse după forma unui semicilindru cu profil de poligon, la care se racordează trei panouri triunghiulare, corespunzătoare laturilor ce strântează și închid absidiile (Pl. VII. 2.). Planul nașterii acestor bolti e marcat prin console încrucișate și tăiate în trepte. Pentru soluționarea unor probleme de natură static-constructivă s-a procedat la introducerea unor grinzi care trec deasupra amintitelor console, care fac legătura dintre pereții naosului fragmentați de golul absidiolilor. Spațiul naosului este ocupat de scaune de epocă, pe unul fiind trecut anul 1845. Separată de naos prin catapeteasmă, absida altarului, ce circumscrie un plan poligonal, este acoperită cu o boltă cilindrică, mai coborâtă decât aceea din naos (Pl. II. 2.). Și aici găsim un sistem de boltire constând din semicilindru dispus pe axul principal, la care sunt racordate trei panouri curbe în formă dreptunghiulară, corespunzând fiecărei laturi a absidei. Diametrul boltii este mai mic decât lărgimea laturilor de nord și sud ale încăperii. Prin amplasarea catapeteasmei la 1,30 m în fața planului format de colțul naosului s-au creat mici spații pentru proscomidie și diaconicon.

Trecând la prezentarea exteriorului bisericii remarcăm, în primul rând, turnul care deasupra streașinii se ridică pe o înălțime de 8,80 m, fiind acoperit aproape în întregime cu șindrilă (Pl. VIII. 1.). La extremitatea estică a altarului (Pl. V. 1,2), ca și la cele două absidole (Pl. VIII.2) grinzile zidului se intersectează în console, cele situate în partea superioară repetându-se cu o a doua intersecție de console a pereților învecinați. Remarcăm aspectul plastic al consolelor, crestate în linii drepte și curbe, oferind o operă plastică desăvârșită. Acest sistem de îmbinare a grinzilor în console, sau aripi cum îl mai întâlnim în literatura de specialitate, a fost adaptat de meșterii populari la mai multe biserici de lemn din Transilvania. Îl avea fosta biserică „Sf. Arhangheli” din Lunca, cu creștături populare, biserica „Buna Vestire” din Breaza de lângă Reghin, sau biserica „Sf. Arhangheli” din Pănet, biserica din Chețani, la biserica „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din Iclânzul, la care consolele au mărunte creștături paralele, ori la biserica din Săcalu de Pădure, cu terminație sub forma de cap de cal, după cum vom vedea mai încolo (Pl. X. 1.).

Înzestrat cu pante repezi, acoperișul bisericii este confecționat dintr-o șarpantă de lemn, peste care este așezată învelitoarea din șindrilă (Pl. X. 2.). Forma inedită a planului impunea o anume structură a acoperișului, care să reproducă organizarea spațiului interior. Față de învelitorile unitare, cum întâlnim la bisericile din Moldova, la biserica din Reghin, fiecare parte care formează planul trilobat poartă acoperiș propriu, separat de celelalte prin dolii de tablă.

Liniatura bănelor este întreruptă doar de deschiderile ferestrelor :două pe latura de nord, ambele la capătul naosului, cu dimensiuni de 80 x 60 cm și 60 x 45 cm; trei ferestre pe latura de sud, din care două la navă, așezate relativ simetric față de precedentele, cu dimensiuni de 80 x 60 cm și respectiv de 60 x 40 cm. A treia fereastră este situată în pronaos în zona învecinată cu naosul, cu dimensiuni de 80 x 60 cm. Această ultimă fereastră a fost realizată în anul 1857, prin desființarea vechii intrări, care a fost înfundată, păstrându-se doar

usciorii (montanții) care o marcau (Pl. XI.1), intervenția dovedindu-se arbitrară. Odinioară ancadramentul ușii se prezenta cu un arc de cerc în partea superioară, îmbinat cu usciori și întărit cu ajutorul cuielor de lemn și era decorat cu frumoase motive geometrice reprezentând frânghia, rândul de zimți, iar la bază rozeta cu șase petale înconjurată de zimți (Pl. XI. 2). Aceste motive, de largă popularitate în Transilvania, fac parte din vocabularul artei populare, în zonă fiind regăsite la bisericile din Răstolița și Toplița. În schimb la Reghin, pe aproape o treime din lățimea usciorilor, șerpuiește un lujer cu capătul înflorat. Mai găsim prezentat capul de balaur cu trup spiralat.

La capătul altarului și a celor două absidole mai sunt amplasate ferestre cu deschideri de 60 x 45 cm. La fereastra de la altar și la aceea situată la absidiola de sud, cadrul este decorat cu câte un balaur încoronat (Pl. XII. 1,2,3), asemănător cu cel existent la fosta intrare.

Din pictura interioară s-a păstrat doar aceea din absida altarului și care cuprinde o diversă iconografie. Pe o grindă a peretelui de vest se află și semnătura celui care a realizat-o: Toader Zugravul. Acesta, în anul 1747 realizează icoana Deisis, în anul 1748 icoană ce reprezintă pe „Sfânta Maria cu Pruncul”, flancată de Sfinții Mihail și Gavril, apoi alte picturi, ca icoana „Sfântul Nicolae”, sau pictura de pe peretele sudic al altarului ce reprezintă arhieriei Silvestru, Sf. Nicolae și Atanasie.

Concluzionând analiza bisericii de lemn din Reghin, putem aprecia că aceasta face parte din grupul de monumente care „... reprezintă un caz rar în arhitectura de lemn²²”, prin forma sa trilobată, întâlnită prin excelență la bisericile de zid și nu la cele de lemn. Deși este cea mai îndepărtată de zona unde acest tip a germinat, ea este anterioară celorlalte biserici amintite, așa cum bine observa Eugenia Greceanu că „... apariția bisericilor nu respectă însă sensul pătrunderii influenței²³”. Putem, așadar, considera biserica din Reghin drept focar de iradiere a planului trilob, de inspirație moldovenească, dar cu păstrarea de către anonimul constructor a sistemelor tradiționale din Transilvania, conferindu-i anumite caracteristici particulare, spre deosebire de restul monumentelor din zonă.

/

X
X X X

La nord de municipiul Reghin, la cca. 13 km distanță, este situată localitatea Săcalu de Pădure, veche așezare românească, azi făcând parte din comuna Brâncovenești. Documentar, așezarea este pomenită încă din jurul anului 1169, împreună cu alte localități, unele dispărute, sub denumirea de

²² Eugenia Greceanu, *Tipologia bisericilor*, p. 57

²³ ibidem, p.57

Zakalus²⁴, localitate care în acele timpuri cuprindea patru gospodării. O reântâlnim amintită în anul 1228, într-o danie a regelui, sub denumirea de Zakal²⁵. În schimb în anul 1319 localitatea este pomenită sub denumirea de Magiar Zakal (Săcalu Unguresc), în 1336 Zazzakal, în 1366 Magiar-Erdeo Szakal (Săcalu de Pădure Unguresc), în 1760-1762 Erdo Szakal, iar în anul 1854 Erdo Szakal sau Săcal²⁶. Atribuirea denumirii de Magyar (Unguresc) unei localități locuită în întregime de o populație românească nu este întâmplătoare, ea a fost practică dealungul veacurilor pentru numeroase așezări românești. De altfel la 1850, deci după veacuri de dominație ungurească, Săcalu de Pădure înregistra 648 locuitori, din care 643 români și 5 țigani²⁷.

Purtând hramul „Înălțarea Domnului”, biserica de lemn din Săcalu de Pădure este situată pe locul cunoscut de localnici sub toponimul de „Grui”, într-o fostă livadă, folosită ca cimitir, sub numărul poștal 156 (Pl. XIII. 1,2). Tradiția locală arată că anterior acesteia a existat o altă biserică, de la care s-ar fi preluat și forma planului, biserică de altfel înregistrată de conscripția lui Buccow, din anii 1761-1762, cu care ocazie sunt conscrise și cele 101 de familii ortodoxe²⁸. Biserica este ctitoria preotului Popa Chiril, venit din Moldova, care împreună cu Cengher Simion episcop primar, potrivit înscrisurii: „anno 1809” înscrisă pe ancadramentul intrării în lăcaș, au desăvârșit lucrările de edificare²⁹. De această dată cunoaștem și meșterul care a realizat biserica și anume Valeriu Zaharia din Răstolița³⁰.

Deși este o realizare mai veche, biserica intră în literatura de specialitate doar în anul 1976, cu prilejul unei sesiuni de comunicări științifice, la care arhitectul Tudor Oteteleşeanu prezintă lucrarea: „Contribuții la cunoașterea arhitecturii bisericilor de lemn din Transilvania³¹”. În anul 1975, luându-se în considerare valoarea sa artistică (Pl. XIV. 1,2), biserica este declarată monument de arhitectură, sub nr. 6820, ca patrimoniu³². Accesul în incinta cimitirului unde se află biserica este asigurat printr-o intrare adăpostită de un foșor de lemn. Mărginită de un ancadrament de lemn masiv, bogat decorat, ce se încheie printr-o arcuire (Pl. XV.1), intrarea este formată dintr-o foaie de ușă compusă din scânduri rânduie sub forma acelor de brad. Privitor la această intrare vom reveni la timpul potrivit. Pătrunzând în incintă, în imediata apropiere, pe partea stângă, ne întâmpină vechea clopotniță de lemn în care își au lăcașul cele trei clopote (Pl.XV.2).

²⁴ „Zakalus cum quatour mansionibus” în DIR, veac XI, XII, XIII m I (1075-1250), 1951, p. 4-5, documentul nr. 10

²⁵ „... apoi se îndreaptă spre apus și se urcă pe muntele ce se chiamă Zakal” (Săcal), Ibidem, p. 233

²⁶ Suciu, C., DILT, II, 1968, p. 101

²⁷ *Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1850. Transilvania, București, 1966*, p. 236-237

²⁸ V. Ciobanu, *Statistica*, în AIIN, 1926, p. 641

²⁹ Preot Todea Romulus, *Monografia satului Săcalu de Pădure, Arhivele Naționale Târgu-Mureș*, Mss, nr. 189/1977. În această biserică preotul Popa Chirilă a păstorit timp de 43 ani.

³⁰ Ibidem, p. 65

³¹ Ioana Panait-Cristache, *Monumentul*, în ÎndrPast, IV, 1980, p. 141

³² Ibidem, IV, 1980, p. 196

Aidoma bisericii de lemn din Reghin, dimensiunile lăcașului din Săcalu de Pădure sunt modeste. Lungimea totală a bisericii este de 16,25 m, lățimea în dreptul naosului de 6, 08 m, iar la altar de 4,22 m. La capătul de sud a bisericii este juxtapus turnul, de secțiune aproape pătrată, cu dimensiuni la bază de 3,27 x 3,05 m (Pl. XVI. 1). În ansamblul ei, construcția prezintă un plan dreptunghiular. La capătul de vest este situat pronaosul, în lungime de 4, 47 m, care se termină într-o formă poligonală cu trei laturi. După ce trecem de primez, a cărui loc de trecere, în lățime de 1,20m, este mărginit de doi montanți masivi de lemn, pătrundem în naos, în lungime de 7, 40 m, care se termină cu un capăt poligonal cu cinci laturi. Presupunem că această formă de plan, cu pronaosul poligonal și absidă încroșată, este direct influențată de forma anterioarei biserici sătești. Volumul spațiilor create este strâns legat de rolul și funcțiunea care o îndeplinesc (Pl. XVI.2), ele prezentând înălțimi și sisteme de acoperire interioară diferite. Deasupra pronaosului și a naosului se află câte o boltă (cupolă) pe plan poligonal, cu câte opt laturi. Prima boltă se sprijină pe niște bărne solide, dispuse în trepte, orientate transversal pe pronaos și care se termină în partea superioară printr-o cheie de boltă, între nervurile curbate de lemn având fâșii de scândură repartizate pe două registre. Următoarea boltă, care este situată în dreptul cafasului, are punctul de pornire din partea superioară a golului de la cor, ce se deschide spre naos, tocmai pentru a dobândi înălțime față de restul navei.

Pe latura de sud a bisericii, în dreptul pronaosului este situat turnul. În urma unei puternice furtuni, care a avut loc în anul 1892, vechiul turn, a cărui înfățișare nu o cunoaștem, a fost distrus, iar acoperișul bisericii a suferit degradări. Ca urmare sunt efectuate ample lucrări de reconstruire și reparare a acoperișului, cu care ocazie vechea învelitoare a bisericii, care nu putea fi decât din șindrilă, este înlocuită cu țiglă solzi, concomitent cu ridicarea actualului turn (Pl. XVII, 1,2). În contrast cu compoziția bisericii, inclusiv pridvorul și târnațul de pe latura sudică, ca elemente constructive identice cu cele din Moldova de unde au germinat, turnul ne prezintă o altă înfățișare :o structură de lemn aproape pătrată, care pe măsură ce se înalță se strâmtează, terminându-se cu un foișor pătrat de 1,8 x 1,8 m și cu un acoperiș cu nouă pante, totul formând trei suprapuneri de streșini din șită, asemănătoare cu cele ale bisericilor din Rădulești și Lăpugiu de Jos, ambele în zona Hunedoarei.

Sprijiniți pe tălpi masive de lemn de stejar, pereții confecționați din bărne de brad, cioplite pe patru fețe, prezintă o unitate de forme și doar pe latura de nord a absidei, în partea de jos, prezintă o retragere, pentru ca în partea superioară din interior să se obțină nișa unde se săvârșește proscomidia. În locurile de întâlnire ale grinzilor situate sub nivelul streșinii, acestea formează perechi de console, în lungimi treptate, care la capăt au cioplituri stilizate sub forma de „cap de cal”, asemănătoare celor de la biserică din Reghin.

Potrivit criteriilor stabilite de V. Vătășianu, biserică poate fi încadrată în tipul II. b. 4³³, iar după At. Popa în tipul IV³⁴. Este tipul de biserică care se regăsește pe întreaga arie de formare a poporului român, cu elemente de construcție întâlnite cu deosebire în Moldova. Un asemenea element îl

³³ V. Vătășianu, *Contribuție*, în AII, III, 1960, fig.2.

³⁴ At. Popa, *Caracteristicile stilistice*, în ActaMN, X, 1973, p. 697

constituie târnațul, prispa desfundată (Pl. XVIII. 1,2), de pe latura sudică a bisericii, în lungime de 9,90 m și cu o lățime de 1,45 m. prin acest detaliu, putem apropia biserica de fostul lăcaș de la Lunca, situată tot în jurul Reghinului. Existența acestei prispe la biserica din Săcalu de Pădure nu este întâmplătoare, ea fiind direct influențată și de vechile case de lemn din localitate, având menirea de adăpostire în caz de timp nefavorabil, dar și de protejare a pereților din bârne. Case de lemn, prinse în sistemul al „cheotorilor” sau al mucurilor”, cu târnațuri pe una, două sau trei laturi, sunt cunoscute la Săcalu de Pădure de mai multă vreme³⁵. Erau târnațuri „desfundate” cu stâlpi ciopliti, dar și „înfundate” la nivelul parapetului, cu scânduri traforate. La capătul de vest al târnațului, alipit de spațiul (pridvorul) de sub turn, sunt situate scările de lemn care conduc la cor și spațiul podului, a căror rampă acoperă parțial montantul de lemn sculptat.

Liniatura exterioară a bârnelor ce formează pereții este întreruptă doar de ferestrele de dimensiuni modeste, cu cadre masive din lemn, nedecorate, cu excepția ferestrei de pe latura de sud care are încustrate rozete. La capătul poligonal al pronaosului se află o fereastră de 72 x 47 cm, la naos, spre iconostas, mai sunt două ferestre, simetric amplasate, cu dimensiuni de 72 x 47 cm. Ultima fereastră, cu dimensiunile de 73 x 48 cm, este situată la capătul de est al altarului. (Pl. XIX. 1,2).

Valoarea istorică și arhitecturală a monumentului este fericit complementată de valorile artistice, spațiul dedicat acestora constituindu-l ancadramentele intrărilor, pe care anonimul artist a creat o varietate de motive sculptate. De la început te întâmpină varietatea de forme încustrate pe cei doi montanți, cu dimensiuni de 204 x 48 x 14 cm, care încadrează accesul în incinta bisericii. La baza ambelor decorații se află câte o rozetă petalată în șase colțuri, ca vechi simbol al soarelui în sculptura de lemn a românilor. Pe rozeta montantului din partea dreaptă a intrării se sprijină o cruce, ca simbol al creștinismului, din care ia naștere un ram cu frunze, între care deslușim frunza rotundă în care este încustrată o mică rozetă cu șase petale (pl. XX. 1). Pe rozeta montantului din partea stângă se sprijină pomul vieții, reprezentând eternitatea, din care izvorăsc ramuri înfrunzite, flori de lea și ciorchini de struguri. Între montanți, la o înălțime de 160 cm, poarta se încheie într-un arc frânt în a cărui vârf se află o mică rozetă petalată în șase colțuri. Erau asemenea porți sculptate la numeroase case din Săcalu de Pădure, însă care au devenit tot mai rare. Remarcăm, totuși, poarta casei de la nr. 252, pe care anonimul sculptor a împodobit-o cu un vrej de viță cu struguri și linii în zig-zag. Pe ancadramentul superior al porții este încustrat următorul text :ACIASTA POARTA SA CONSTRUIT IN ANUL 1868/LUNA DECEMBRIE ZIUA DE 4. PROPRIETARI STOICA ION ȘI SOFIA.

Cele mai originale și variate creații artistice le oferă cele două accese la pridvorul de sub turn (în plan notate cu nr. 1). În locul de trecere din târnaț în pridvor, pe partea stângă, se află un montanț, cu dimensiuni de 184 x 49 x 13 cm (Pl. XX.2=, a cărui margini este tivit cu linii în zig-zag și dinte de lup, motivul

³⁵ Pompei Mureșan, *Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din câmpia Transilvaniei*, în AMET (1965-1967), 1969, p. 165-176. Lucrarea prezintă mai multe exemple de case din săcalu de Pădure care aveau asemenea târnațuri (prispe).

sculptural principal îl formează rozeta cu 12 petale, pe care se sprijină o cruce.- De la marginile superioare ale rozetei se înalță șerpuitor trupul a doi balauri, a căror capete cu limbi amenințătoare tind spre animalul patruped aflat deasupra, a cărui corp, din păcate, este parțial acoperit de bărna de sprijin a scării care duce la podul bisericii. În schimb, cei doi montanți a intrării în pridvorul de pe latura de sud, a căror dimensiune este de 184 x 55 x 13,5 cm, pe teșitură au încrustați zimțișori mărunți. Montantul din dreapta, în partea inferioară, are motivul pomul vieții ce răsare dintr-o cană, floarea de lea, floare în formă de inimă, alte ramuri cu frunze, însă ceea ce este surprinzător este vârful ce se termină cu două animale fantastice, poate șerpi (P. XX. 3), asemănători cu reprezentările întâlnite la biserica din Reghin. În schimb, montantul din stânga, în partea inferioară are două mici rozete petalate, din care pornesc ramuri cu frunze în formă de liră, ce conțin ghindă stilizată (Pl. XX.4).

Față de aceștia, ancadramentul ușii de acces în biserică, format din montanți de 214 x 35 x 16 cm, are cu mult mai puține decorații: o rozetă cu 12 petale, o cruce, o parte de rozetă în spirală, un profil parțial realizat, toate presupunând că lucrarea a rămas neterminată, probabil datorită decesului celui care a creat-o, fără ca altcineva să se încumete a continua ideea predecesorului. Rămâne importantă înscrierea de pe ancadramentul superior a ușii, care indică clar anul realizării bisericii „ANO 1809”.

Vrând parcă să compenseze dimensiunile reduse ale bisericii, interiorul acesteia a fost conceput ca o frescă murală în care „... bogăția temelor iconografice, compunerea acestora, dezvăluie, fără greutate, mâna unui harnic artist țaran, înzestrat cu fantezie, cu darul povestirii cu dragoste pentru flori, pe care le adună în glaste, le presară pe veșminte, le anină de ancadre și în părul fetelor înțelepte³⁶”. Acest artist țaran este Ștențel Condrat, care potrivit pisaniei de pe peretele de vest al naosului³⁷, în anul 1816 a pictat biserica³⁸. Alături de pisanie pictorul și-a făcut portretul, la acea dată fiind „... în puterea vârstei, fața rotundă și luminosă, fiind încadrată de un păr lung negru pieptănat cu cărare pe mijlocul capului³⁹”. Pe peretele de vest al altarului harnicul pictor înfățișează pe preotul Chiril, cel prin a cărui străduință s-a ridicat biserica. Cu timpul, mai sunt adăugate portretele preoților Mihail Fulea (mort la 1890) și a succesorului său Ioan Duma ca proaspăt hirotonit. Ca și pictura altor biserici de lemn din zona centrală a Transilvaniei, pictura de la Săcalu de Pădure este de factură populară, o colaterală a picturii brâncovenești transilvănene. Ca și ceilalți pictori care au activat în Transilvania, precum Toader Zugravul, Coman Zugrav, Gavril Zugrav și alții, Ștențel Condrat nu este de formație brâncovenească, dar în compozițiile sale întâlnim numeroase elemente din ornamentica muntenească.

³⁶ Ioana Panait-Cristache, *Monumentul*, în *ÎndrPast*, IV, 1980, p. 143

³⁷ Potrivit acesteia, rezultă că biserica „s-au zugrăvit în vremea împăratului Francisc, mitropolit Vasile Moga, preot chiril, cu ajutorul jupânului Simeon Cengher și cu tot satul și s-au zugrăvit în anul de la Hs. 1816, în luna lui septembrie, și s-au zugrăvit de mine smeritu. Ștențel Condrat. Și meșterul care a făcut biserica de lemn au și ...”

³⁸ Original din Țigău, zona Bistriței născudene, Ștențel Condrat încă la 1807 își face prezența prin pictarea bisericii de la Năsal (jud. Cluj), apoi la 20 septembrie termină pictura bisericii de la Sărmaș, în 1839 îl întâlnim la biserica din Lueriu, azi aflată la Jercălăi.

³⁹ Ioana Panai-Crisache, *Monumentul*, în *ÎndrPast*, 1980, p. 143

Tabloul iconografic al boltii pronaosului (Pl. XXI. 1), remarcabil prin compunerea și culoarea acestuia, este rezervat ciclului de povestiri ale patimilor apostolilor, a căror scene sunt repartizate pe două registre suprapuse. Sunt înfățișate scene din viața și martirul unor sfinți, ca tăierea capului lui Zevedea (Pl. XXI.2), Sfântu Pavel (Pl. XXII, 1), Sfântu Petru (Pl. XXII, 2), Sfântu Toma (Pl. XXIII, 1), sau Sfântu Simeon (Pl. XXIII, 2). Rămânând la pronaos, remarcăm pictura ce înfățișează pe Isus Hristos ca Învățător, sub forma unui dascăl român într-un portic de biserică, sau scenele biblice și cele legate de Geneză, Nunta din Cana Galilei și altele, caracteristice iconografiei ortodoxe. Bolta naosului este rezervată amplei compoziții a Dreptei Judecări, pe când pictura pereților cuprinde scene din viața lui Isus Hristos și galeria unor sfinți, între care Dimitrie (Pl. XXIV, 1), Ecaterina (Pl. XXIV, 2), Anastasia și Agata (Pl. XXV, 1), precum și Isus Hristos (Pl. XXV.2). partea superioară a absidei cuprinde scene din viața Mântuitorului, pe când pereții sunt rezervați unor sfinți ca Vasile cel Mare (Pl. XXVI, 1) și galeria preoților, între care a lui Ioan Duma hirotonit (Pl. XXVI,2).

Putem concluziona faptul că biserica de la Săcalu de Pădure, prin anumite elemente constructive, ca structura boltilor și amplasarea turnului cu pridvor pe latura sudică a pronaosului, își are obârșia din Moldova, însă cu adaptarea unor forme din Transilvania, unele chiar locale, precum prispa – târnațul – de pe latura sudică. Făcând o analiză generală a celor două biserici, atât prin forma planului, înfățișare, cât și prin elementele decorative, ele aparțin zonei centrale ale Transilvaniei, care cuprinde partea de mijloc a Mureșului, Câmpia și zona Târnavelor. Față de alte regiuni sau zone geografice, acestea îi sunt caracteristice bisericile a căror dimensiuni sunt mai modeste, poate și datorită sărăciei locuitorilor, îndeosebi a celor de pe Câmpie. Unele biserici aproape nu se deosebesc de o casă țărănească mai arătoasă, uneori având și câte un turn mai mic. Altele, cu toate că păstrează proporții reduse, au o bogăție de forme, cu creștături la uși și ferestre precum și frumoase aripi – consolă la încheituri. În schimb bisericile de la Reghin și Săcalu de Pădure, prin formele adoptate, formează aproape un unicat, constituind adevărate monumente de artă populară și dovada capacității creatoare artistice a țaranului român.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

- Planșa I: 1. Planul de situație a bisericii din Reghin-Sat.
 2. Biserica din Râpciuni (Jud. Neamț), după Eugenia Greceanu
 3. Biserica mănăstirii „Sf. Ilie” din Toplița, după Eugenia Greceanu.
- Planșa II: 1. Planul bisericii.
 2. Secțiune longitudinală
- Planșa III 1. Turnul bisericii cu pridvorul închis, desen
 2. Latura de nord a bisericii, desen.

- Planșa IV: 1. Absidiola de sud.
2. Absidiola de nord.
- Planșa V: 1. Latura de sud-est a absidei.
2. Latura de nord-est a absidei.
- Planșa VI: 1. Amplasarea turnului față de biserică.
2. Turnul cu pridvorul bisericii.
- Planșa VII: 1. Secțiunea transversală prin pronaos
2. Secțiunea transversală naos și absidiole
- Planșa VIII: 1. Pridvorul cu intrarea în biserică
2. Consolele absidiolei sudice
- Planșa IX: 1. Consolele bisericii din Căpâlna
2. Consolele bisericii din Păcureni.
- Planșa X: 1. Tipuri de console: a- Chețani; b-Oroi; c-Sărmășel; d-Săcalu de Pădure;
2. Acoperișul cu învelitoarea bisericii.
- Planșa XI: 1. Fereastra de pe latura sudică, aflată în locul vechiului acces. Starea actuală.
2. Cadrul întrării originale (desen după Ioana Cristache-Panait).
- Planșa XII: 1. Fereastra absidiolei laterală sud.
2. Fereastra de la capătul absidiei.
3. Cadrul ferestrei de la capătul absidei (desen după Ioana Cristache-Panait).
- Planșa XIII: 1. Planul de situație a bisericii din Săcalu de Pădure.
2. Așezarea bisericii în sit.
- Planșa XIV: 1. Aspectul general al bisericii văzută din partea de sud-est.
2. Aspectul general al bisericii văzută din partea de sud-vest.
- Planșa XV: 1. Intrarea în incinta bisericii cu decorațiile exterioare sculptate.
2. Clopotnița de lemn de lângă intrare.
- Planșa XVI: 1. Planul bisericii (1-ancadrame sculptate ale accesului în pridvor, 2-ancadrame sculptate ale intrării în biserică).
2. Secțiune longitudinală.
- Planșa XVII: 1. Secțiunea transversală prin turn și biserică
2. Starea actuală a turnului (vedere sud și de vest).
- Planșa XVIII: 1. Prisma desfundată (târnațul) de pe latura sudică, aspect general.
2. Aspectul interior al prispei desfundate.
- Planșa XIX: 1. Fereastra de la capătul de vest al pronaosului.
2. Fereastra de la capătul de est al altarului.
3. Detaliu al ferestrei altarului.
- Planșa XX: 1. Detaliu al montantului drept de la accesul în incintă, desen.
2. Detaliu al montantului stâng la accesul în pridvor dinspre prispă, desen.
3. Ancadramentul pridvorului dinspre sud, partea dreaptă.
4. Ancadramentul pridvorului dinspre sud, partea stângă.
- Planșa XXI: 1. Bolta pronaosului cu cheia de boltă și cele opt registre.
2. Sfântu Zevedea
- Planșa XXII: 1. Sfântu Pavel
2. Sfântu Petru.

- Planșa XXIII: 1. Sfântu Toma
2. Sfântu Simeon
- Planșa XXIV: 1. Sfântu Dimitrie
2. Sfânta Ecaterina
- Planșa XXV: 1. Sfânta Anastasia și Sfânta Agata
2. Isus Hristos
- Planșa XXVI: 1. Sfântu Vasile cel Mare
2. Ioan Duma hirotonit.

ABREVIERI

A. PERIODICE.

- ACMIT – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, Cluj, I, 1926-1928; II, 1929; III, 1930-1931; IV, 1932-1938.
- ActaMN – Acta Musei Napocensis. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj, I, 1964...
- All – Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Cluj, III, 1960
- AIIN – Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, I, 1921 – X, 1947.
- AMET – Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1969.
- ÎndrPast – Îndrumătorul pastoral, Alba Iulia, I, 1977...
- RevMuzMon, - Revista Muzeelor și Monumentelor, Seria Monumente Istorice și de artă, București, I, 1964.

B. LUCRĂRI COLECTIVE

- DIR – Documente privind Istoria României, Seria C, Transilvania, București, ES, veac XI, XII, XIII (1075-1250), I, 1951; veac XIII (1252-1300), II, 1952; veac XIV (1321-1330), II, 1953; veac XIV (1301-1320), I, 1953; veac XIV (1331-1340), III, 1954; veac XIV (1341-1350), IV, 1955.

C. AUTORI

- Bunea, A., Statistica – Bunea, Augustin, Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul Petru Aron, în Transilvania, Sibiu, 1901, XXXII, nr.9.
- Ciobanu, V., Statistica – Ciobanu, Virgil, Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762 (Bucow(, în AIIN (1924-1925), Cluj, III, 1926.
- Greceanu, Eugenia, Tipologia bisericilor – Greceanu, Eugenia, Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei, în Monumente istorice, Studii și lucrări de restaurare, București, 1968.
- Meteș, Șt., Mănăstirile, - Meteș, Ștefan, mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1930.
- Panait, Ioana Cristache, Monumentul – Panait, Ioana Cristache, Monumentul istoric de la Săcalu de Pădure, în ÎndrPast, IV, 1980.
- Popa, At., Biserici vechi – Popa, At., Biserici vechi românești din Ardeal, în

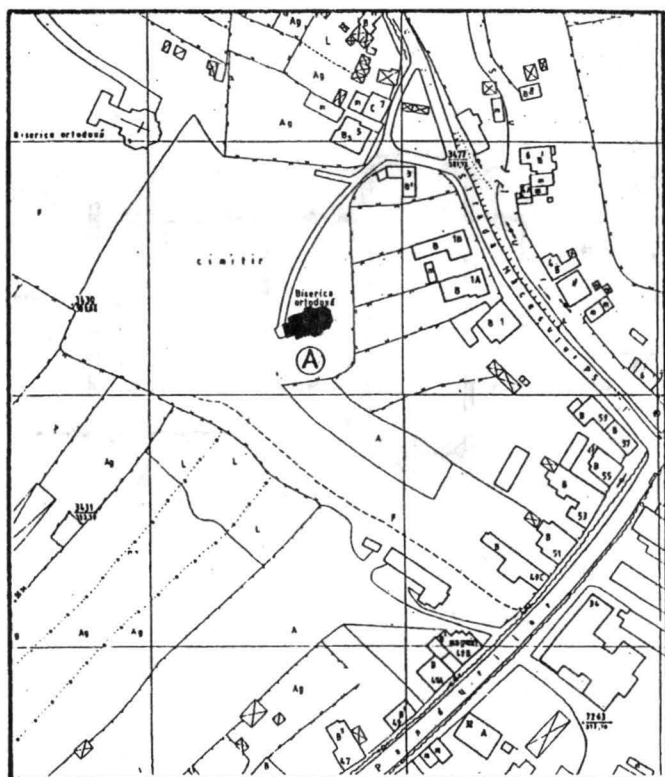
ACMIT, 1938.

Popa, At., Caracteristicile stilistice – Popa, At., caracteristicile stilistice ale bisericilor de lemn din Transilvania, în ActaMN, X, 1973.

Suciu, C., DILT – Suciu, Coriolan, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, EA, I, 1976; II, 1968.

Vătășianu, V., Contribuție – Vătășianu, Virgil, Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările române, în All, III, 1960.

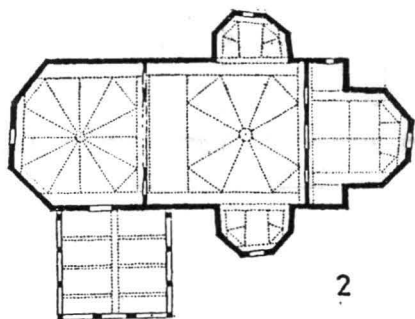
PLANȘA I

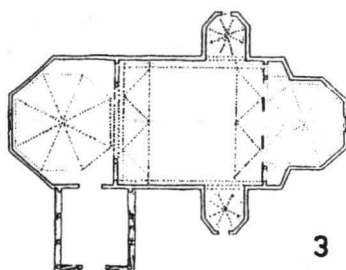
(A) - biserică de lemn

0 10 20 30 40 50 m.

1

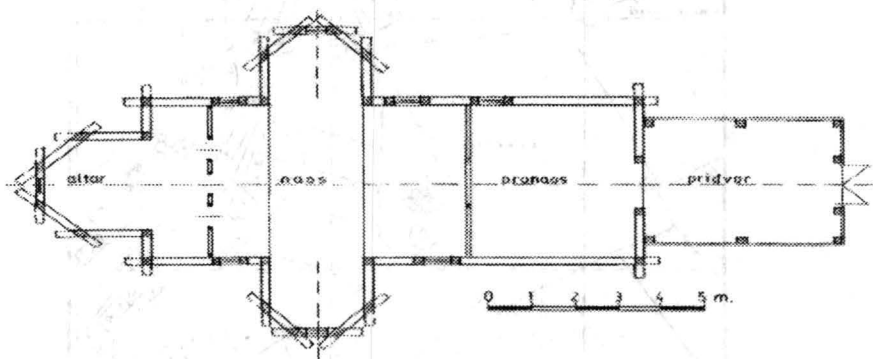

2

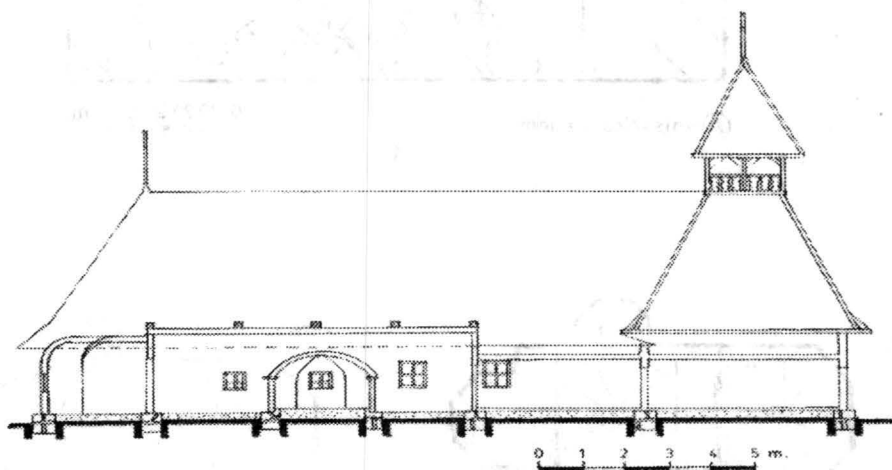

3

PLANȘA II

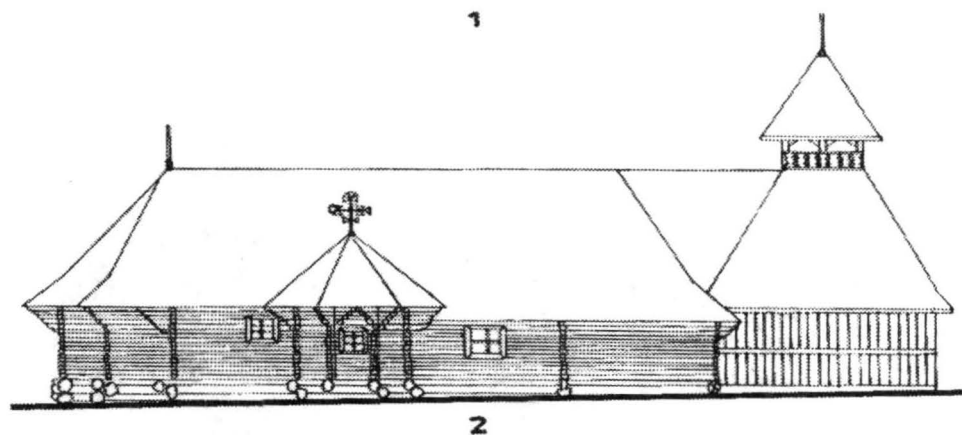
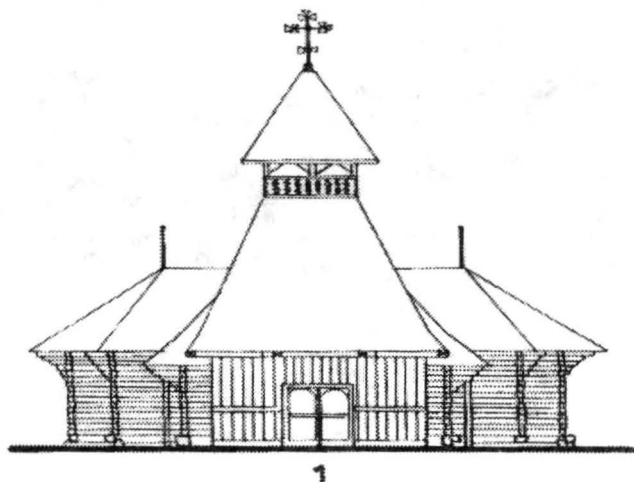

1

2

PLANȘA III

0 1 2 3 4 5 m.

PLANȘA IV

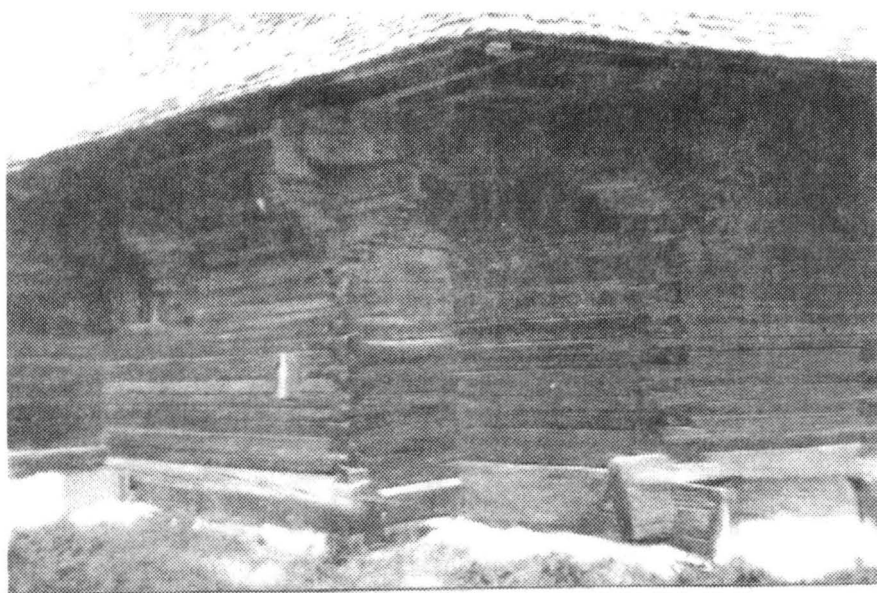

1.

2.

PLANȘA V

1.

2.

PLANȘA VI

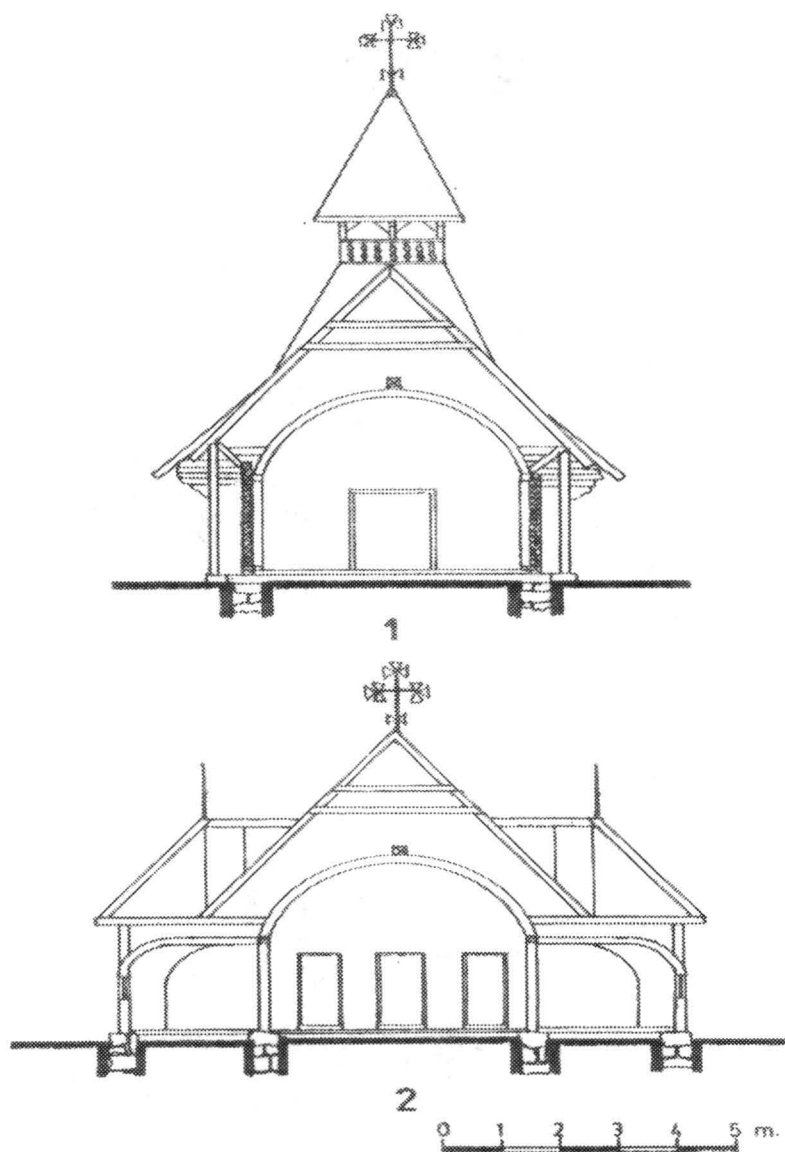

1.

2.

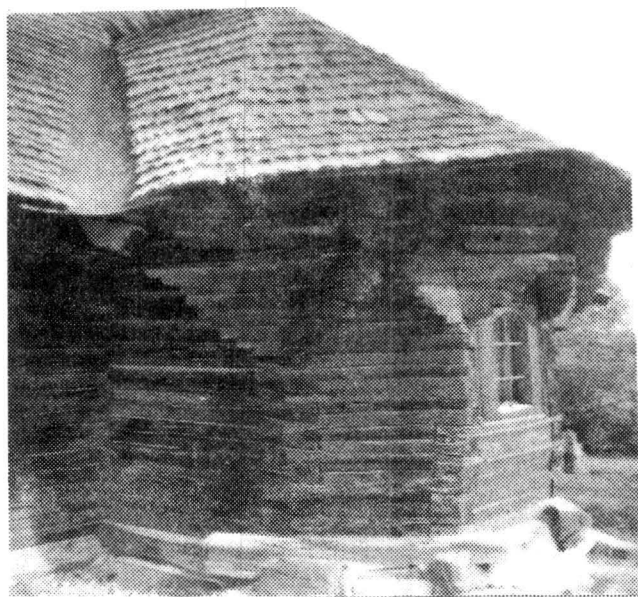
PLANȘA VII

PLANȘA VIII

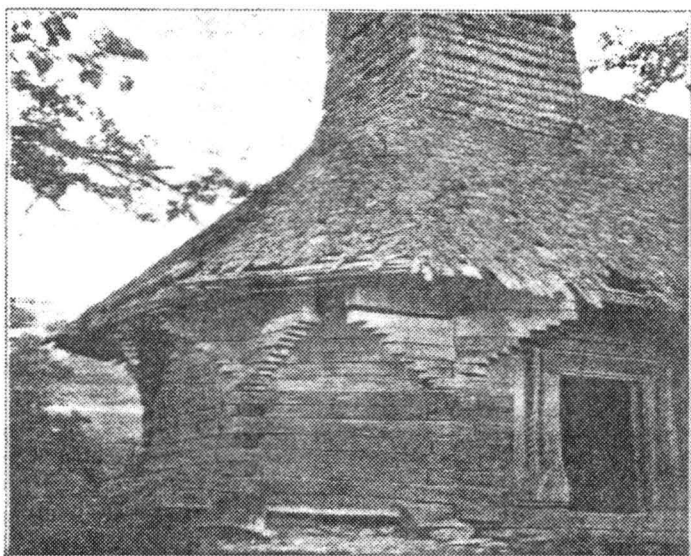

1.

2.

PLANȘA IX

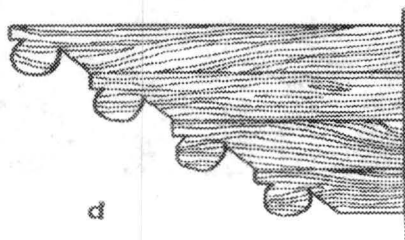
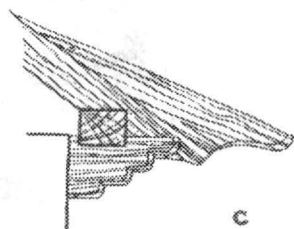

1.

2.

PLANȘA X

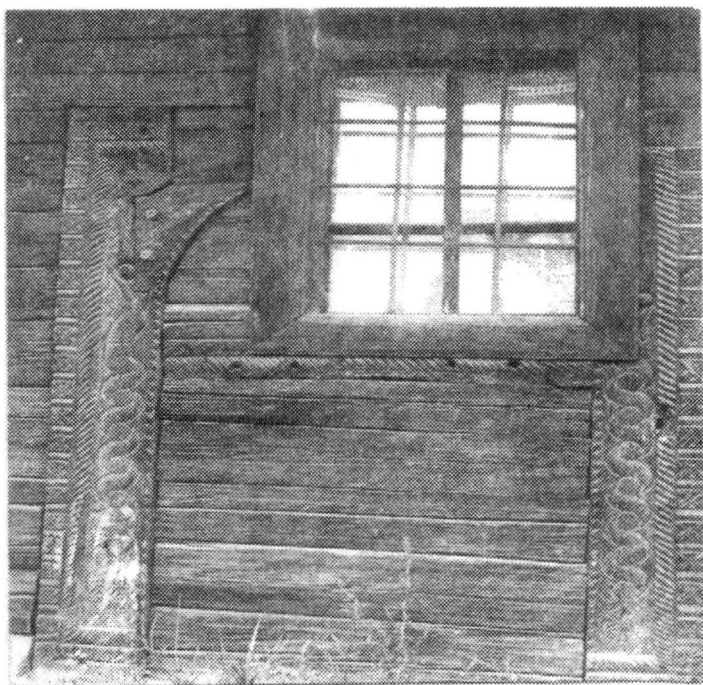

1

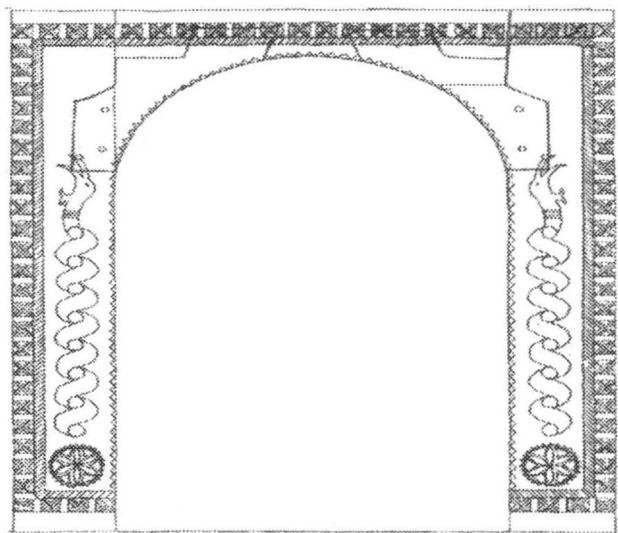

2.

PLANȘA XI

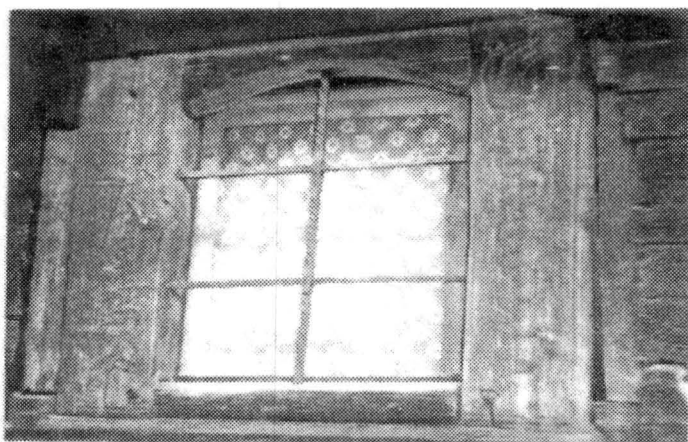

1

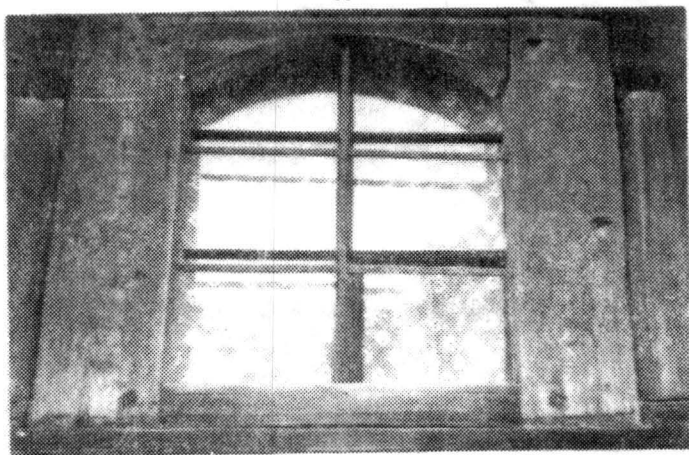

2.

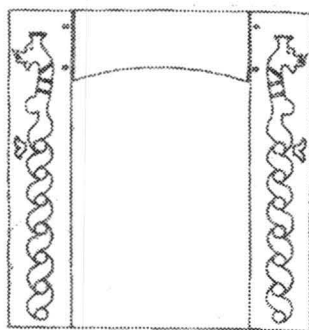
PLANȘA XII

1.

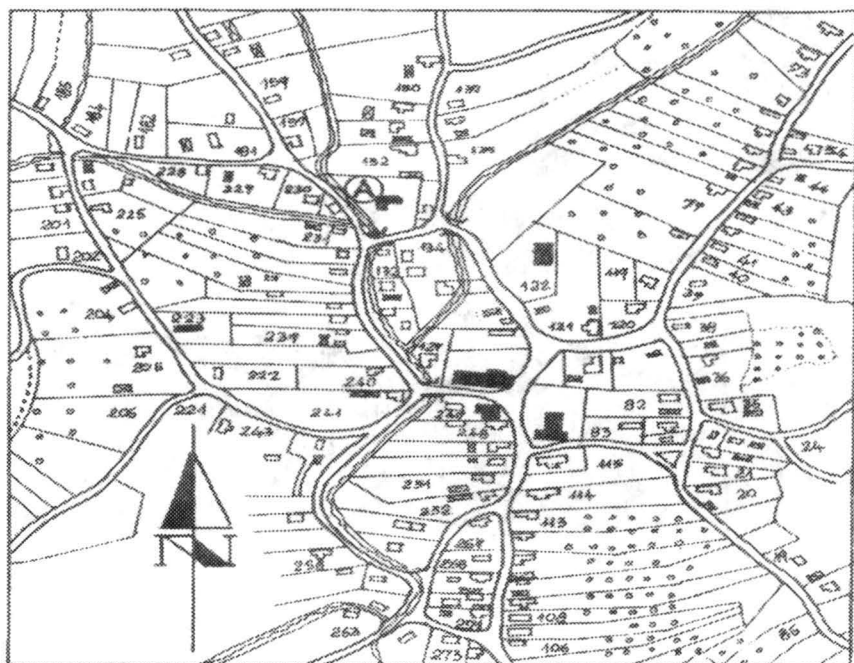

2.

3.

PLANȘA XIII

case de locuit și anexe

clădiri mai importante

Ⓐ biserică

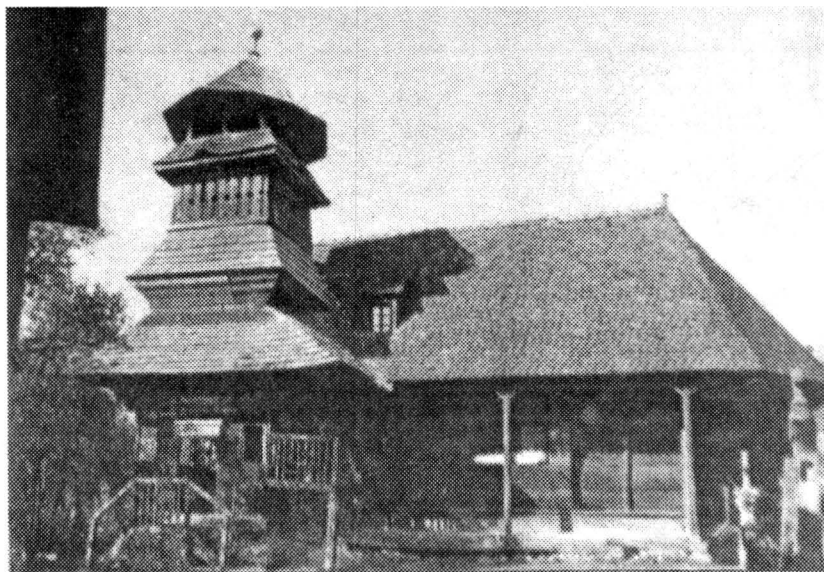
0 100 200 m.

1

2.

PLANȘA XIV

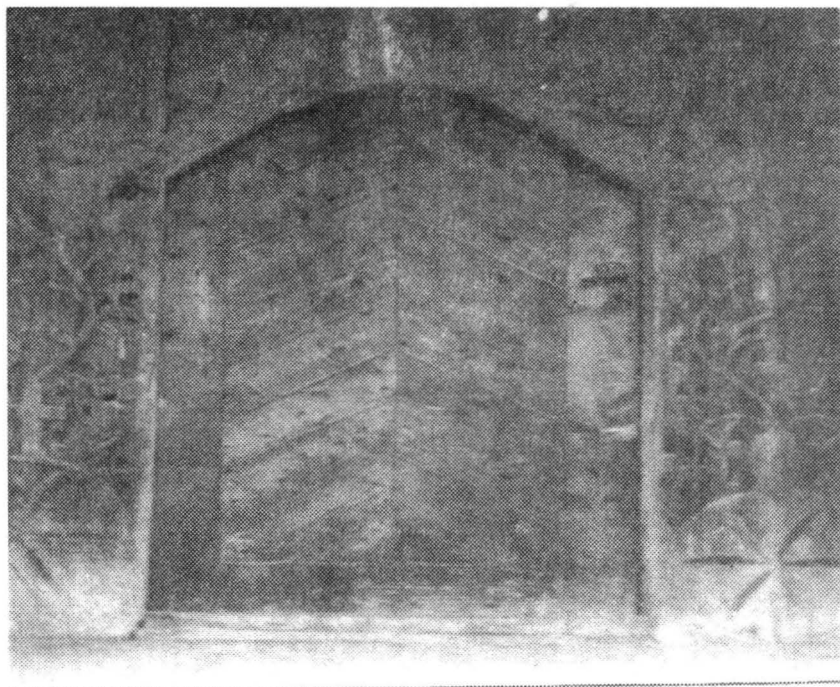

1.

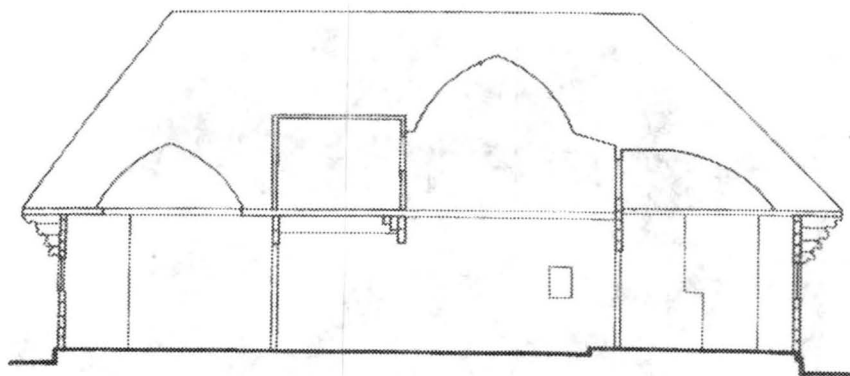
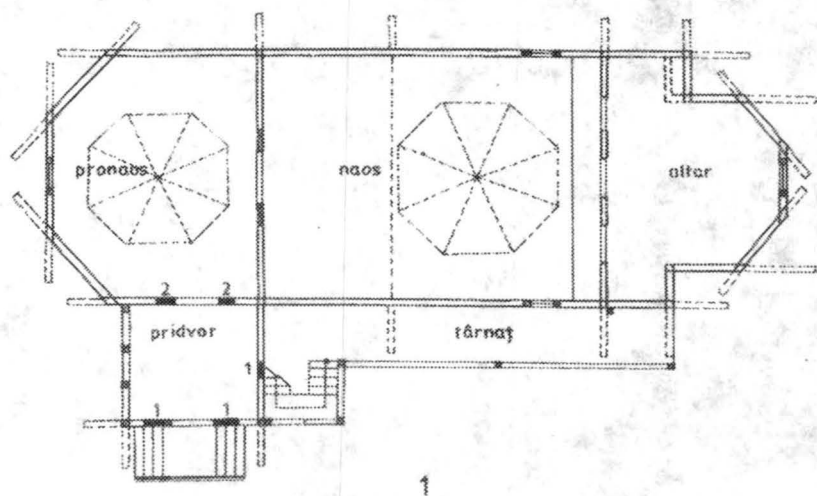
2.

PLANȘA XV

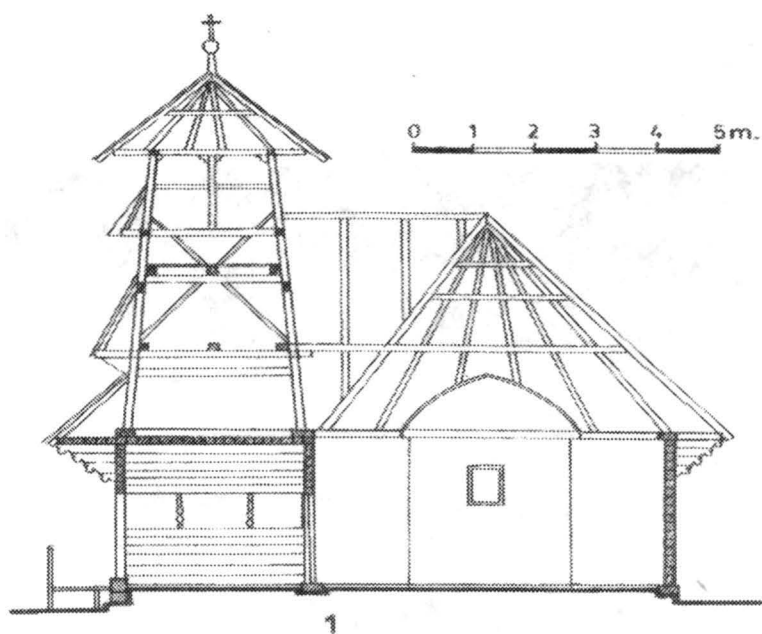

2.

PLANȘA XVI

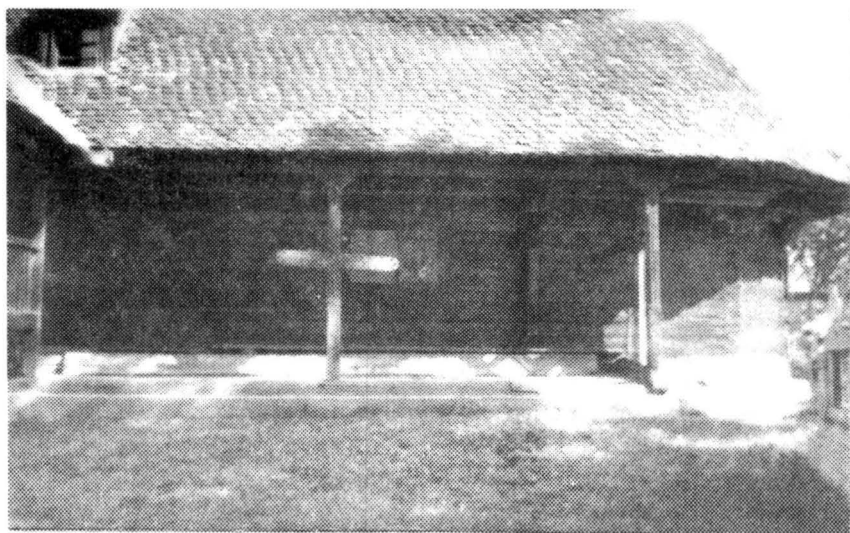

PLANȘA XVII

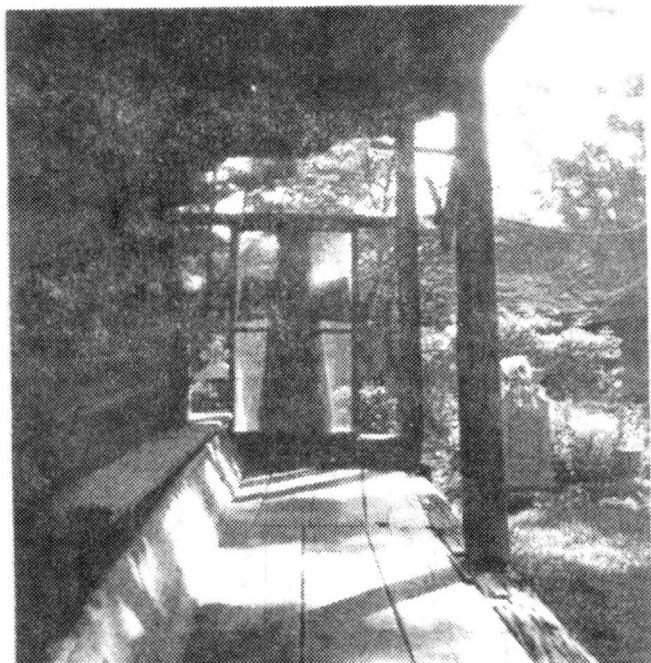

2.

PLANȘA XVIII

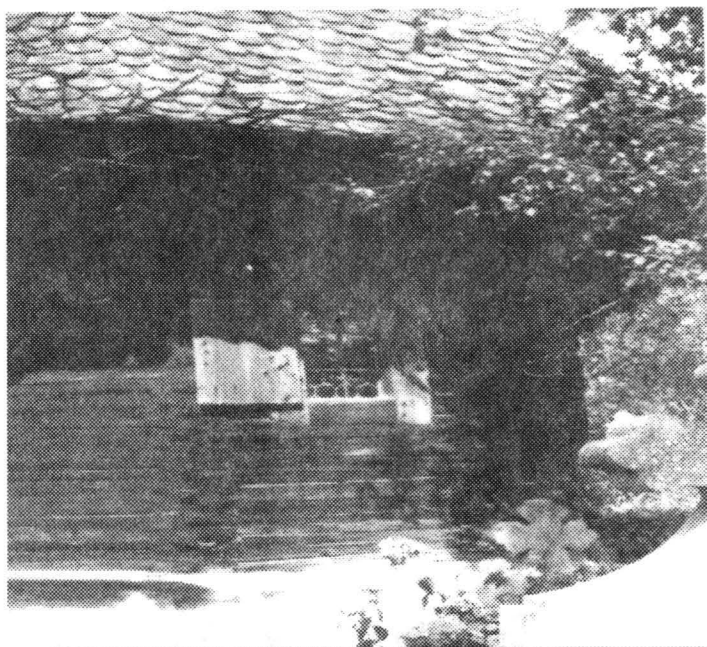

1.

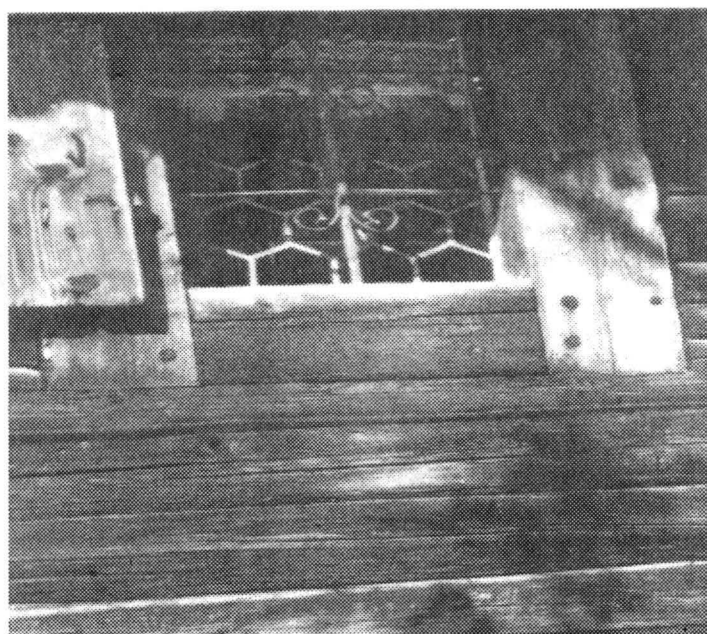

2.

PLANȘA XIX

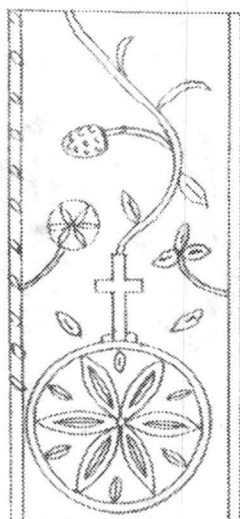

1.

2.

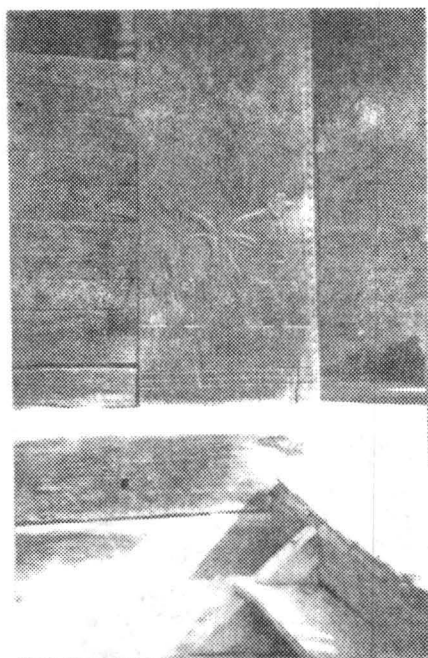
PLANȘA XX

1

2

3.

4.

PLANȘA XXI

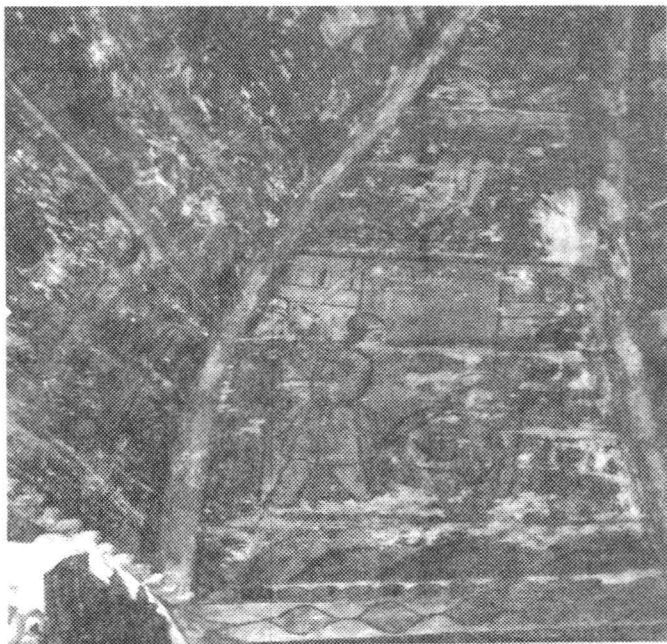

1.

2.

PLANȘA XXII

1.

2.

PLANȘA XXIII

1.

2.

PLANȘA XXIV

1.

2.

PLANȘA XXV

1.

2.

PLANȘA XXVI

1.

2.

INTERIORUL ȚĂRĂNESC ROMÂNESC DIN ZONA TÂRNAVELOR ÎN CONTEXTUL EXPOZIȚIEI DIN MUZEUL MĂNĂSTIRII RECEA

**AURELIA DIACONESCU,
DR. VALER POP**

Interiorul locuinței reprezintă cea mai concludentă expresie a modului de viață, a spiritualității, a ideilor, a cuvintelor unui popor, a vieții familiale și sociale cu toate implicațiile ei. Factorii care determină structura și evoluția interiorului sunt în general de natură umană și istorică. Umană, pentru că modul de organizare a interiorului reflectă întotdeauna condițiile de viață ale comunității, ale individului :situația socială și materială, tinerețe sau bătrânețe și uneori chiar sentimente personale de bucurie sau de tristețe, fantezia și mai ales gustul pentru frumos dintotdeauna al oamenilor.

Organizarea interiorului a cunoscut de asemenea o evoluție istorică, pentru că oricare ar fi latura umană pe care o exprimă un aranjament al locuinței, acesta se judecă în cadrul epocii în care a fost realizat și s-a dezvoltat, în cadrul stilului care a fost acceptat de către societatea respectivă, stil care, deseori a fost predominant pentru o anumită etapă istorică. Concepția estetică cu privire la locuință s-a dezvoltat, în cadrul stilului care a fost acceptat de către societatea respectivă, stil care, deseori a fost predominant pentru o anumită etapă istorică. Concepția estetică cu privire la locuință s-a dezvoltat sub dubla influență a cerințelor istorice și a factorilor personali.

Interiorul țărănesc a fost condiționat întotdeauna de mediul natural, de ocupații, de stadiul dezvoltării tehnicii, de schimbările culturale. Din inventarul casei, din prezența sau absența unor categorii de obiecte se pot desprinde concluzii cu privire la ocupațiile zonei și la modul în care au influențat organizarea interiorului. Soluțiile adoptate pentru repartizarea spațiului și pentru organizarea diferitelor obiecte legate de desfășurarea vieții gospodărești ilustrează și modul specific de organizare al familiilor și în același timp, spiritul lor inventiv, ingeniozitatea și dragostea pentru frumos. Interiorul poartă de asemenea amprenta puternică a opiniei comunității respective cu privire la „ce trebuie să cuprindă” și „cum trebuie” să fie amenajate.

Reprezentând o celulă, un nucleu în jurul căruia gravitează de milenii viața, locuința, a constituit dintotdeauna o preocupare permanentă a omului indiferent de categoria lui socială, indiferent de posibilitățile materiale de care a dispus. Plecând de la adăpostul primitiv oferit de natură la cel realizat cu mijloace rudimentare s-a ajuns la casa modernă de astăzi. În fiecare zonă etnografică arhitectura locuinței este o creație majoră a culturii populare, ea a

înflorit, a evoluat și s-a dezvoltat luând forme de o valoare artistică incontestabilă așa cum spunea Romulus Vuia : „Casa este adăpostul în care se nasc, trăiesc și mor generații, din a căror succesiune continuă se încheagă viața milenară a unui neam. Ea a fost adăpostul și mărturia continuă a vieții familiale și economice a păturii rurale. Ea constituie, prin urmare, capitolul cel mai însemnat din studiul civilizației noastre populare. Fiecare casă țărănească este un mic muzeu popular, în care fiecare obiect, ca și fiecare numire a lui, prezintă o mărturie din evoluția vieții și civilizației neamului nostru“.

În cercetarea tipurilor de locuință și complexelor gospodărești din zona Târnavelor, trebuia să ținem seama de o serie de factori specifici care au influențat formarea lor, pentru că mediul geografic și specificul economic al zonei au avut un rol determinant. Particularitățile locale ale locuinței de Târnave sunt privite ca particularități etnografice ale culturii materiale din această zonă etnografică. Prin varietatea reliefului și prin faptul că zonele marginale sunt de multe ori zone de interferență, Podișul Târnavelor cunoaște forme diferențiate ca aspect care se subordonează însă unei structuri unitare de ansamblu.

Prin săpăturile arheologice efectuate de specialiștii de la Muzeul de Istorie din Sighișoara și Muzeul județean Mureș (în jurul anului 1980), locuința din zona Târnavelor devine un argument indubitabil al demonstrării vechimii și permanenței de locuire a elementului autohton în acest spațiu.

Săpăturile arheologice au scos la iveală așezarea prefeudală de la Dealul Viilor (Sighișoara) a cărei locuire a început în secolul IV, după retragerea romanilor din Dacia și a continuat până în sec. XI-XII, cu o întrerupere mai semnificativă în secolul IX-X. Este prima așezare de acest fel de pe teritoriul județului Mureș, valoarea ei sporind prin descoperirea cimitirului. „Prin așezări și morminte suntem în mod definitiv legați de pământul acestei țări “ spunea Romulus Vuia.

Așezarea de la Dealul Viilor cuprinde :3 locuințe pentru secolul IV-V; 9 locuințe pentru secolul VI-VII, 5 pentru secolul VII-VIII și 1 locuință pentru secolul XI-XII. Descoperirea a stârnit interesul specialiștilor din țară și de peste hotare și permite urmărirea evoluției unui sat prefeudal, pe parcursul mai multor secole, lucru deosebit de important nu numai pentru istoria județului, dar și a poporului român în egală măsură.

Elementele descoperite concură la atribuirea acestui sat populației autohtone daco-romane și românești pe baza continuității de tip de locuință pe toată durata, continuității de tip de instalații de foc (vatra) pe toată durata, continuitatea de unelte, de forme de vase și a repertoriului decorativ, dar mai ales pentru secolele IV-VIII, continuitatea ritului de înmormântare (incinerarea) de tip provincial roman.

Așezată în inima Daciei Traiane, zona a fost străbătută în epoca romană de drumurile care mergeau la Apulum (Alba Iulia), sediul Legiunii a XIII-a Gemina.

Mai târziu Alba Iulia ajunge cetatea de scaun a voievodului transilvan și a Dietei. La 1 noiembrie 1599 Mihai Viteazul își făcea intrarea în cetatea ce devine un simbol al românilor de pretutindeni. În decembrie 1918 aici s-a consfințit actul Unirii Transilvaniei cu România.

Trecutul istoric al zonei se reflectă și în cultura materială populară. Astfel satele românești așezate pe văile apelor sau de-a lungul drumurilor, de formă

adunată sau înșirată sunt preponderente. Dacă aspectul arhitectonic al multor așezări din Târnave este legat de construcțiile urbane și rurale săsești trebuie să subliniem că este vorba doar de un „aspect”, ținând seama mai mult de înfățișarea lor exterioară și nu de organizarea internă a locuinței, care și aici, este aceeași ca a casei românești de pretutindeni.

Secolul XVIII, secolul „luminilor” cu funcția sa civilizatoare și-a pus amprenta ca mentalitate și atitudine și asupra comunităților rurale din Transilvania. Elementele civilizației preindustriale modifică sensibil climatul spiritual din această zonă a țării : „Casele devin mai spațioase și mai luminoase, mai solide, drumurile lungi dintre țări au început să fie mai sigure, informațiile au început să capete o circulație mai mare și mai rapidă. Se instituie în epocă un climat de universalitate. Dincolo de atâtea descoperiri existente – forme de stat, sisteme politice, moduri de viață variind de la popor la popor, deprinderi și înrădăcinări autohtone, stări diferite de mentalitate – se poate vorbi de o dispoziție comună, de o rețea de afinități și corespondențe spirituale. Popoarele își întind una altora punți de comunicare, se presimt, se caută, se confirmă reciproc. Iradierile în diferitele direcții se înmulțesc” (I. Zamfirescu).

Casele evolute din planul arhaic sunt compuse în general din două încăperi așezate de o parte și de alta a tindei. În plan stilistic reînnoirile petrecute în Europa în jurul anului 1800 (în arta cultă) nu putea să rămână fără ecou în locuința țărănească, cu scheme ce diferă de la un popor la altul, existând o concepție românească cu privire la organizarea spațiului locuinței. Se poate spune că ceea ce caracterizează modul de simțire al popoarelor romanice („gustul pentru frumusețea articulată constituit din părți clar delimitate”) este evident și în casa țărănească. Preferința pentru așezarea obiectelor cu caracter decorativ în frize colorate alternate de spații libere de culoare albă – sau specific pentru zona Târnavelor, cunoscutul ultramarin de Transilvania numit în zonă „Mândră Marie” – precum și o anumită orânduială a mobilierului se înscrie pe această linie.

Din modul cum sunt îmbinate cerințele de confort – prin crearea unui interior comod – cu dragostea pentru frumos – prin realizarea unei ambianțe plăcute – apar concepțiile specifice ale unei comunități pe o perioadă dată. Această concepție, acest mod de simțire care a dat interiorului țărănesc din sec. a XVIII-lea o înfățișare austeră, a dat naștere unor forme noi, în care s-a simțit necesitatea sporirii farmecului acestui interior și în același timp trecerea treptată spre o viziune picturală în organizarea interiorului. Acest proces apare clar în istoria interiorului locuinței țărănești și constituie o cauză a evoluției concepției estetice.

Privitor la caracterele arhitecturii interiorului locuinței țărănești tradiționale constatăm pentru sec. XVIII-XIX o mare unitate confirmată prin prezența unor elemente componente în tot spațiul românesc, explicabilă prin fondul cultural străvechi, care și-a pus amprenta pe întregul ansamblu de manifestări de cultură și civilizație. Pe acest fond unitar ca urmare a condițiilor economice și istorice diferite, s-au cristalizat „stilurile zonale” pe care le întâlnim și azi în locuința țărănească. În acest proces ideea despre confort, despre viață, s-a transformat în același timp cu ideea despre frumos, confundându-se în cadrul locuinței cu trăsăturile proprii poporului nostru. Acest proces de transformare continuă a interiorului nu are ca rezultat o diversificare și o spargere a unității ci

un proces de generalizare a unor forme particulare, la alt nivel, conform cerințelor moderne de viață.

Unitatea interiorului locuinței românești se manifestă atât în elementele de bază – numărul și destinația încăperilor, sistemele de încălzit, așezarea lavițelor, a patului, a mesei în raport cu intrarea – cât și în domeniul decorativ – înfrumusețarea interiorului cu covoare, ștergere, ceramică, icoane pictate pe lemn și pe sticlă sau mobilier decorat.

Apariția celei de a doua încăperi de cealaltă parte a tindei a marcat tendința de descentralizare a funcțiilor încăperii originare. Noua încăpere este destinată oaspeților, fapt subliniat de denumirile pe care le poartă: „casa mare”, „casa bună”, „casa de la drum”, „casa dinainte”, „casa rece”, indică faptul că aici se păstrează cele mai frumoase obiecte din gospodărie, ceea ce îi dă un aer sărbătoresc.

Din punct de vedere al modului de organizare, interiorul acestor două încăperi se caracterizează prin prezența a patru puncte de greutate repartizate simetric unul față de celălalt: colțul cu sistemul de încălzit sau preparat hrana (colțul cu soba), colțul cu patul, colțul cu lavițele așezate în unghi și masa în față, colțul cu dulapul de vase, centrul încăperii rămânând liber.

În cadrul Muzeului Sf. Mănăstiri Recea, expoziția etnografică își propune să ilustreze pentru vizitatorii care-i trec pragul, „casa curată” reprezentativă pentru zona Târnavelor. În spațiul expozițional destinat interiorului prezentăm colțul cu patul, colțul cu masa, cu rolul estetic cel mai pregnant în caracterizarea unui interior, precum și colțul cu dulapul.

O însemnare despre interiorul țărănesc românesc din anul 1800, din Târnavă Mare ne descrie o cameră cu pat ornamentat, ladă de zestre pictată, blidare și culmi pe care erau fixate „păsturi de culme” și atârinate străchini și cancee. Privită în ansamblu locuința din zona Târnavelor se încadrează în marea familie a casei tradiționale românești din toată Transilvania, cât și din celelalte provincii istorice românești, formând un tot unitar, un act de cultură etnică națională.

Dozarea echilibrată a diferitelor categorii de obiecte în cadrul interiorului, tendința permanentă de a constitui ansambluri unitare, utilizarea chibzuită a spațiului constituie câteva din caracteristicile arhitecturii interiorului locuinței țărănești, în care mobilierul se situează printre elementele de prim ordin. La origine fiecare obiect, dispoziția lui în cadrul interiorului, a avut o semnificație, fiind privit nu numai ca o piesă inertă, ci ca o parte componentă a ansamblului în care se desfășoară viața familială.

Interiorul locuinței este rezultatul muncii depuse de țărăncile și meșteșugarii populari și poartă amprenta unei culturi artistice ce atestă un înalt nivel de creativitate. Este caracteristic țaranului român împodobirea casei atât pe dinafară, cât și în mod special în interior, fără exagerări și lucruri inutile. El întotdeauna a știut să filtreze prin concepția lui despre frumos tot ceea ce a rămas până astăzi caracteristic pentru interiorul nostru tradițional, creând adevărate opere de artă populară.

Locul cu cea mai mare greutate din punct de vedere estetic îl constituie COLȚUL CU PATUL, datorită în primul rând țesăturilor grupate aici și nu mobilierului în sine. Patul înalt la care (în unele părți din zona Târnavelor) se ajunge cu ajutorul unei bănci așezate în față, ocupă locul cel mai important din

organizarea interiorului – atât ca volum cât și din unghiul de amplasare față de ușă – intrând primul în câmpul vizual al celui care pășește pragul încăperii.

Funcții principale a patului ca loc de odihnă i se adaugă încă una de importanță primordială în organizarea artistică a interiorului – este principalul loc de etalare al bogăției de țesături din gospodărie.

Cu timpul în „casa curată” patul își pierde funcția principală, transformându-se în „pat de paradă”, cu alternanțe de covoare, lepedee, perne cu căpătăi decorat, rânduite toate într-un mod studiat. În asemenea condiții este de la sine înțeles că patul – mobilă, rămâne doar un suport ce trece neobservat de privitor. Din acest motiv se întâlnesc destul de rar paturi cu aspect artistic.

Datorită faptului că zestrea era evaluată după straturile de țoale etalate pe lada de zestre și bogăția de așternuturi așezate pe pat s-a ajuns la acest tip de pat („de paradă”) construit cu un planșeu (situat uneori până la o înălțime de 1,50m) menit a simula bunăstarea. Patul înalt impune folosirea unor țesături din lână și pânză cu rol practic și decorativ deopotrivă. Prin etalarea unor asemenea piese ce acoperă întreaga construcție a patului el se transformă într-un element de un deosebit fast. Numărul țesăturilor care se așează unele peste altele este variabil, păstrându-se succesiunea de „lepedee” (din cânepă, cânepă în amestec cu bumbac, sau bumbac) cu dantelă pe margini, cu covoare din lână în vârste cu alesătură de motive realizate în manieră geometrizantă și o dantelă de cele mai multe ori policromă (culorile sunt cele conținute în cuprinsul țesăturii) croșetată cu mână. Alternanța dintre albul dantelelor de la cearșafuri și dantelele policrome ale covoarelor, proiectate pe fondul alb, dau un deosebit aspect estetic și fast.

Peste aceste țesături ornamentale se așezau pernele cu căpătăiul decorat (alesătură în războiul de țesut sau broderie) spre interiorul camerei, într-un număr ce varia între 6 și 12 perne ce întregesc ansamblul decorativ al colțului cu patul. Pernele cu căpătăie decorate constituie un deosebit element al ansamblului ornamental reprezentat de interiorul tradițional din zona Târnavelor. Deși sunt considerate piese vechi în arta noastră populară, căpătăiele cu rol decorativ au fost precedate o lungă perioadă de timp de o țesătură simplă, umplută cel mai adesea cu fân, ce servea ca pernă.

Atât căpătăiele cât și pernele au un rol deosebit în cursul ceremoniilor tradiționale, mai ales în ceremonialul nunții. Ele fac parte din zestrea oricărei tinere, fiind printre primele piese care sunt scoase pentru a fi așezate în carul de zestre. În ceremonialul de înmormântare o pernă „cu alesături” servește drept căpătăi în sicriu. Pernele din zona Târnavelor sunt din cânepă, cânepă în amestec cu bumbac, sau (într-o perioadă mai recentă) numai din bumbac, țesute în patru ițe, iar căpătăiul decorat (întotdeauna din bumbac) este țesut în lătunoi cu décor în alesătură printre fire sau peste fire, cu motive florale, zoomorfe (de un deosebit rafinament artistic fiind motivul „coarnele berbecului”) avimorfe (păsări așezate simetric față de un motiv central al arborelui vieții) scheomorfe (motivele „zăluța”, „sfeșnicul”, „cârligul ciobanului”) sau sociale („sfăditele” – motiv foarte frecvent și în câmpurile ornamentale ale covoarelor ștergarelor, precum și în delicata broderie de la gulerele cămășilor femeiești).

Modul de așezare al pernelor ornamentale este diferit :câte două perne suprapuse, așezate în trei grupe; grupe de câte două sau trei perne suprapuse în trei sau patru grupe; grupe de câte două sau trei perne suprapuse cu

intercalarea unei perne așezată perpendicular pe suprafața patului.

COLȚUL CU MASA, constituie cel de al doilea punct de greutate în interiorul zonei Târnavelor. Masa ca piesă de mobilier, apare în forme diferite. În general este fără décor, slujind la treburile gospodărești. Colțul cu masa se constituie din două laițe (în marea majoritate) pictate, una de mari dimensiuni care se pune în lungul peretelui opus patului și o laiță, sau în cazul expoziției noastre o canapea, pe peretele care formează un unghi cu patul. Țesăturile care se aștern pe masă respectă aceeași succesiune, de fețe de masă (numite în zonă „meseli”) din cânepă, cânepă în amestec cu bumbac sau din bumbac, cu dantelă albă de jur împrejur, peste care se așezau fețe de masă din lână, care se constituie în piese mai vechi ale zonei, existente azi mai ales în colecțiile muzeale sau împăturate într-un străfund de ladă în casele bătrânești de pe Târnavă.

Fețele de masă sunt diferit ornamentate, de la țesătura simplă învârstată, la vârsta cu alesătură, de la modelul năvădit cu vârste în culori diferite la covoarele de tipul chilimului cu alesături de motive geometrice. De o mare valoare sunt fețele de masă și covoarele în vârste cu alesătură, motivele ornamentale redată geometric având efecte artistice deosebite, fac parte din fondul ornamental tradițional românesc (ciutura, prescura, romburi dințate, coarnele berbecului, zăluța etc.) ce dau strălucire țesăturilor. Și fețele de masă din lână au o dantelă policromă pe cele patru laturi. Deși fața de masă s-a introdus târziu în interiorul țărănesc, ea a trecut în decursul timpului prin diferite faze ornamentale amplificând și îmbogățind un décor tradițional. De altfel în zona Târnavelor a existat practica de a se țese covorul și fața de masă în același fel, constituindu-se în garnitură, așa cum mai pot fi întâlnite în localități din zona Târnavelor (Boiu, Albești, Sâncel, Coroisânmartin, Șoimuș, Petrilaca etc.).

Totalitatea țesăturilor creează plăcere de a fi privite și mijlocesc o impresie de bunăstare a curții.

Mai mult ca celelalte manifestări de artă decorativă, MOBILIERUL se impune discret dar pregnant în locuința țărănească tradițională. Puținele piese de mobilier – patul, lavițele, masa, scaunele, blidarul, lada de zestre, dulăpiorul de perete – sunt distribuite în interior după o ordine stabilită în decurs de veacuri, marcând structura interiorului – unitară pe tot teritoriul țării – unitate provenită din aceeași mod de trai, aceeași concepție de viață și gândire, aceeași origine etnică. Unele diferențe structurale neesențiale care apar într-o regiune sau alta se datoresc condițiilor locale de viață, de climă, sau a unor influențe inerente conviețuirii sau vecinătății cu alte neamuri.

În zona Târnavelor este foarte frecvent mobilierul pictat ce își are originea în Europa Centrală. Acest curent general a pătruns în țara noastră prin marea circulație a meșterilor din secolul XVI-XVII. Astfel s-au așezat în Transilvania tâmplari și pictori din țări ale Europei centrale, pe când meșterii din Transilvania mergeau până la Nürnberg pentru a învăța meseria. Deoarece până în secolul al XVIII-lea privilegiul organizării în bresle a fost exclusiv în rândurile meșterilor sași și maghiari la populația românească nu s-a putut dezvolta un astfel de meșteșug cu o amploare prea mare.

În județul Mureș mobilier pictat s-a realizat mai ales în secolul al XIX-lea (până atunci mobilierul provenea din centrele transilvănene de la Râșinari,

Bran, Săsăuși de Sâmbăta). Alături de centrele din Săcele (Brașov), Țara Făgărașului și Mărginimea Sibiului, erau cunoscute și centrele Reghin și Sighișoara în care lucrau meșteri sași, precum și alte localități cu populație maghiară ce furnizau populației românești acest mobilier. Mai ales tâmplarii sighișoreni lucrau după cerințele cumpărătorilor, confecționând pentru casele românești lăzi în tonuri de brun roșcat și ocru. Introducerea în casele românești transilvănene a acestui mobilier pictat a stimulat producția lui și în centrele românești. În zona Branului se pictau nu numai lăzi de zestre, dar și bănci, cuiere și blidare.

Chiar dacă piesele de mobilier se lucrau în serie, din punct de vedere artistic însă, interiorul popular se înfățișează în forme foarte diferite, bazate pe bogăția, varietatea ornamentală și cromatică a țesăturilor, a broderiilor, a ceramicii și a icoanelor pe sticlă și lemn care intră în componența lor decorativă, pe raportul numeric stabilit între acestea, mobilierul păstrând aceeași pondere este o prezență constantă, afirmată prin locul ocupat în spațiu.

Elementele permanente ale mobilierului, concretizate în materie primă, tehnică de lucru și de ornamentare îl conturează ca manifestare artistică foarte unitară, individualizată prin formă și compoziție ornamentală. Piesa de mobilier nu trăiește numai prin sine, valoarea ei este determinată și de raportul ce se stabilește între ea și arhitectura interioară, de modul de amplasare în încăpere, de relația cu celelalte piese de mobilier sau cu alte genuri de artă. Mobilierul este în cea mai mare parte opera meșteșugarului de la sat, ce rămâne pentru foarte multă vreme țăran ca mentalitate, interese, statut de muncă și viață. El preia din experiența meșteșugărească urbană lucrând în tehnica dulgheritului cu îmbinări ingenioase, cu rezolvări constructive simple, perfect adaptate destinației. Mobilierul pictat era lucrat în general din lemn de brad, ce se așchia foarte ușor, iar suprafața fiind acoperită cu culoare s-a putut folosi și lemnul de o calitate inferioară.

Mobilierul pictat a fost inițial prezent mai mult în casele săsești și maghiare, fiind introdus și în casele românești din zonele cu populație mixtă. Dacă în interioarele săsești și maghiare se întâlnesc mari panouri policrome care acoperă pereții și constituie accente de culoare în interioare cu țesături și broderii monocrome, în casele românești rolul ornamental predominant îl au țesăturile puternic colorate, ceramica pictată și icoanele pe sticlă.

Un rol aparte îl are lada de zestre pictată, ce își avea locul în continuarea patului, piesă ce a avut extindere în zona Târnavelor, multe locuințe având și o a doua ladă de zestre (este și cazul ilustrării din expoziția noastră) de dimensiuni mai mari. Acest tip de ladă a purtat denumirea generică de „ladă de Brașov” (confecționată de meșterii din această zonă) și avea o construcție solidă, tâmplărească, cu scândurile îmbinate în „coadă de rândunică” la bază cu o ramă sprijinită pe 4 picioare joase. Pictura florală este realizată în tonuri vii (roșu, galben, albastru, alb, mov, maro). Lada de zestre este întotdeauna ornamentată. Atenția de care s-a bucurat se datorează în primul rând faptului că, lada destinată fetei de măritat era principala mobilă ce o va însoți la noul ei cămin. Este considerată ca o piesă funcțională, ceremonială și decorativă (obiect de artă populară).

În interiorul tradițional dacă țesăturile din lână se impun prin cromatica lor pregnantă dispusă pe suprafețe mari, „chindeele de cui” reprezintă elementul

care aduce în acest interior o notă dinamică de ușoară mișcare. Prin căderea lor oblică sau verticală adesea, acestea creează, alături de țesăturile dispuse orizontal, jocuri de linii care constituie ele însele elemente decorative. Cromatica alesăturii dispusă în două sau trei șiruri paralele spre capete, se detașează pe suprafața albă a țesăturii, apărând uneori discretă și sobră, alteori compactă, datorită tonurilor care au fost asociate. Decorul lor cu alesături „printre fire” este cel mai cunoscut și cel mai frecvent sistem de ornamentare, efectuat întotdeauna cu mâna „în degete”, obținându-se motive ce dobândesc o claritate deosebită, fiind lucrate în grupuri de fire care se detașează pe fondul țesăturii.

Acoperită cu țesături diferite din lână și pânză „CULMEA” sau „RUDA”, a constituit multă vreme elementul care făcea dovada stării materiei gospodăriei țărănești. Ea era acoperită cu lepedee, covoare, tindee, piese de port. În zona Târnavelor patul dobândind un rol decorativ însemnat, culmea a devenit de prisos, dispărând din interioare încă de la începutul secolului al XIX-lea, locul ei fiind luat de o „foaie de culme” denumită în zonă „culme” o țesătură din cânepă și bumbac. Ea era amplasată sub tavan în dreptul patului, pe doi sau trei pereți, iar uneori înconjura toți pereții. Ornamentația ei este discretă, constând din vergi subțiri verticale, care segmentează lungimea monocromă în spații egale. Vergile deși nu sunt late, au în cuprinsul lor o ornamentică discretă realizată în alesătură „printre fire” de motive geometrice tradiționale (romb, cruce, „pui”).

CUIERUL, vine să marcheze încheierea pe verticală a compoziției ornamentale a interiorului. Rolul lui decorativ este susținut de ceramica ce își găsește locul atârnată de cuiele lungi de lemn (canceele) sau în spatele stîngheii de protecție din partea superioară a cuierului (blide, străchini). Asocierea cu ceramica nu lipsește cuierul de ornament, în Târnave încadrându-se mobilierul pictat. Ca dimensiune el depășește uneori 3 m. lungime și este amplasat în partea de sus a peretelui (sub tavan). Sub această bordură policromă a cuierului încărcat cu piese ceramice, este spațiul destinat ICOANELOR PE STICLĂ.

În casele țărănești din zona Târnavelor icoanele pe sticlă au o frecvență foarte mare, în „casa curată” fiind prezente 10-12 icoane, aparținând diverselor centre transilvănene. În zonă majoritatea icoanelor pe sticlă sunt de dimensiuni mari aparținând centrelor de iconari din Țara Bârsei, Făgăraș, zona Sibiului. Lucrate de țărani și destinate țăranilor, icoanele pe sticlă au constituit singurul gen al artei populare, în care pictura se manifestă ca factor independent fără a fi subordonat unui scop ornamental. Dacă în mobilierul țărănesc pictat (ce este foarte frecvent în zonă) ca și în ornamentarea ceramicii, picturii îi revine doar un rol decorativ, în icoanele pe sticlă pictura se afirmă ca gen de sine stătător, ce reprezintă astăzi cel mai important document plastic care reflectă lumea spirituală a țăranului român din Ardeal, ca niște doine sau colinde pictate.

Temele icoanelor pe sticlă sunt diverse, însă cu cea mai mare frecvență întâlnim „Maica D-nului cu Pruncul”, „Maica D-nului Îndurerată”, Sf. Gheorghe”, „Isus cu vița de vie”, ca și „Sf. Haralambie”, „Masa raiului”, etc. Ca specific al unor localități din zona Târnavelor consemnăm faptul că, la tematica icoanelor precum „Răstignirea”, „Maica D-nului Îndurerată”, „Adormirea Maicii Domnului” sau „Punerea în mormânt” așa cum este caracteristic zonei ca dreptunghiul

icoanelor să fie încadrat de triunghiul ștergarelor, aceste ștergare sunt legate la cui cu panglică neagră (de doliu) pe câtă vreme la celelalte icoane ștergarele sunt prinse cu panglică tricoloră.

Icoanelor din sudul Transilvaniei (mai ales din Țara Făgărașului) le sunt caracteristice amplele desfășurări epice la fel ca și în poveștile populare. La siguranța desenului se adaugă și cromatica proprie în albastru-cobalt, roșu-vermillon, ocru, tonuri de verde, griuri, galben.

În interiorul realizat în Muzeul Sf. Mănăstiri Recea, multe dintre icoanele pe sticlă expuse aparțin unicului centru de pictură pe sticlă din județul Mureș – Iernuțeni, cu icoane ce s-au remarcat prin concepția artistică, prezentarea monumentală a portretelor de sfinți, decorativismul coloritului. Ele sunt în general de format mare, producția acestui centru înscriindu-se între anii 1796-1808 (date limită depistate până în prezent). Caracteristică a fost datarea lor în litere chirilice. Tipic icoanelor de Iernuțeni, este felul în care sunt desenate urechile ce ies din cap ca niște protuberanțe, niște „toarte” lipite de pomeți. În alcătuirea cromatică domină fondul de aur strălucitor, urmat – în ierarhia luminozității cât și în economia spațiului – de un ton bleu-gri deschis, de un alb valorat cu gri, apoi de un roșu vișiniu și de complementara acestuia un verde oliv închis. Iconarul Popa Sandu folosea același șablon (izvod) iar temele lucrate au fost relativ puține: „Arhanghelul Mihail”, „Sf. Nicolae”, „Maica D-nului cu Pruncul”, „Isus Învățător”, „Sf. Troiță”. Puținele documente precum și tradiția locală afirmă că iconarul Popa Sandu a pictat și icoane pe lemn (o parte din tehnicile picturii pe lemn, fiind recunoscute și la icoanele pe sticlă).

Numărul mare al icoanelor pe sticlă în interioarele țărănești din Transilvania se explică prin faptul că ele au avut menirea de a-l avea pe Dumnezeu, pe Maica Domnului (în diverse ipostaze) cu tot soborul de sfinți în viața de fiecare zi. La începutul picturii icoanelor pe sticlă în Transilvania, a predominat pe lângă chipul Maicii Domnului (în strânsă legătură cu minunea de la biserica satului Nicula din 15 februarie 1694 (după unii 1699) când icoana pe lemn „Maica Domnului cu pruncul Isus în brațe” a lăcrimat) și scene din viața sa, ipostazele sale cu Pruncul în brațe. (Cea mai frecventă temă este Hodighitria – călăuza, Eleusa - imaginea dragostei materne, mai rară Blacherniotissa – având pe piept medalionul cu chipul copilului Isus).

Frecvente în casele țărănești din Ardeal și în zona Târnavelor prin excelență au fost icoanele sfinților patronimici și sfinții protectori ai vieții ai avutului lor, - protectorii sănătății, ai casei, și gospodăriei, ai vitelor și recoltei, sfinții aducători de noroc, belșug și ploaie la vreme: astfel Sf. Ilie era chemat să ocrotească grânele, să descarce ploaia binefăcătoare peste arșița pământului, să ferească holdele de grindină și gospodăria de trăsnet; Sf. Haralambie era protectorul gospodăriei împotriva molimelor. O largă și generală răspândire au avut-o Sf. Gheorghe și Ioan, ale căror portrete puteau fi găsite deseori în grajduri și șuri ca să păzească sănătatea vitelor și recolta adunată. Sf. Militar Gheorghe era recunoscut și ca patron al regimentelor de grăniceri români din Ardeal și ocrotitor al ostașilor. Alți sfinți militari ortodocși apar mai rar: Sf. Dumitru, Sf. Teodor-Tiron; Sf. Nicolae este considerat aducătorul de noroc și protector al zestrei fetelor sărace.

Breslele din Transilvania și-au ales câte un sfânt drept patron. Astfel Sf. Haralambie era considerat patronul tăbăcarilor; Sf. Ilie, patronul cojocarilor; Sf.

Petru patronul brutarilor; Sf. Nicolae, patronul pescarilor; Sf. Iov, al apiculturilor. Sub influența Europei centrale, sunt prezente icoanele pe sticlă reprezentând anotimpurile sub forma diferitelor vârste ale omului. La noi sf. Gheorghe, voinicul ostaș în floarea tinereții, este patronul primăverii, Maica Domnului patronează vara roditoare, Sf. Dumitru, toamna iar Sf. Nicolae iarna.

Așa cum s-a mai menționat, mai ales în secolul al XIX-lea interiorul țărănesc din zona Târnavelor primește valențe decorative accentuate datorită modificării mentalității privind estetica locuinței ca o consecință directă a dezvoltării economice din satele transilvănene, ce nu a rămas fără ecou în cultura materială. Alături de mobilierul cel mai adesea pictat, de frumusețea și bogăția pieselor textile se adaugă marea varietate a pieselor ceramice pictate ce sunt așezate la vedere pe cuiere și blidare sau direct pe grindă, ce potențează cromatic interiorul. În general erau cumpărate din târguri, fie ca zestre pentru fetele de măritat sau pentru înfrumusețarea casei, după numărul și decorul lor apreciindu-se statutul social al gospodarului.

Cele mai numeroase piese aparțin centrelor din sudul Transilvaniei, târgurile fiind din belșug aprovizionate de olarii din Noul Român, Făgăraș, Câța ce au lucrat o ceramică smălțuită pe fond alb cu décor albastru de cobalt, verde și maro, așa cum sunt prezente și piese ceramice din centrele Turda sau Odorhei. Repertoriul ornamental deosebit de bogat este transpus de meșterii olari în nenumărate variante plastice, pentru finețea desenului realizat și pentru armonia cromatică, ecou parcă, la multitudinea țesăturilor de Târnave.

Prin diversitate și bogăția ornamentală, interiorul țărănesc din Târnave, ne introduce în universul de basm, pitoresc și colorat al ceramicii populare, univers populat de flori, păsări, animale, evidențiind măiestria, talentul și inventivitatea meșterilor olari, care cu mijloace proprii de exprimare artistică, au transpus într-o suită nesfârșită de variante decorative, fondul tradițional de valori autentice specifice centrelor de proveniență. Formele și dimensiunile blidelor, castroanelor și canceelor, maniera de redare și compunere a motivelor ornamentale, paleta tematică și compozițională, gama cromatică și tehnicile de ardere utilizate au imprimat fiecărui centru o notă de individualitate și o personalitate artistică distinctă.

Contactele cu centrele orășenești, contextul sociologic de manifestare a acestora este rezumat de artă G. Oprescu: „Olăria o artă industrială. Meșteșugarul artist își transportă produsele uneori la distanțe foarte mari le vindea prin bâlciuri sau prin sate de-a lungul drumurilor, influența cu ele atelierele de ceramică locală dacă aducea un element nou ori mai apreciat de client. Dar din aceste călătorii venea și el cu modele noi, întrebuințate de un concurent mai fericit; se încerca atunci cu tot dinadinsul să le imite și, deși fiecare olar avea secretele lui de fabricație, cu mijloacele ce-l stau la îndemână cu tehnica atelierului său, tot se putea obține ceva aproximativ asemănător, fie în ce privește culoarea, strălucirea sau transparența smălțului, fie în ce privește desenul ori forma.”

Cu toate că se subliniază acceptarea unor modificări sau inovații stilistice, nu se poate subaprecia evoluția internă a olăritului local care s-a dezvoltat prin adaptarea continuă și permanentă la modul tradițional general specific comunităților rurale din Transilvania. Pe un fond etnic viguros conturat se înregistrează tendința spre originalitate a fiecărui centru de olărit, aspirația lui

spre o personalitate distinctă. În acest caz ornamentica reflectă o istorie psihosocială a comunității, creativitatea așezărilor noastre rurale, oferind multiple soluții de valorificare a fondului local decorativ.

Cu privire la ornamentica românească tradițională a elementelor decorative din interiorul popular, fie că este vorba de țesături, broderie, ceramică sau mobilier crestă (în zona Târnavelor marcat numai prin prezența lăzilor de zestre incizate) pe fundamentul artistic autohton daco-roman, izvor al fondului ornamental comun tuturor ținuturilor românești, din punct de vedere morfologic predominant geometric, s-au dezvoltat înrăuirile bizantine de-a lungul secolelor X-XIV cu un bogat repertoriu simbolic în bună măsură redat negeometric, o influență orientală romanică, mai târziu gotică, proces natural desfășurat de-a lungul secolelor XV-XVIII, proces care constă din încorporarea spiritului popular tradițional în formele artistice ale păturilor feudale. În acest context de interferențe și împliniri decorative, rezultatele cristalizate în Evul mediu s-au continuat în arta populară tradițională până în sec. XVIII-XIX, pentru ca în secolele XIX-XX să fie conservate și dezvoltate cu precădere în ornamentica populară. Dată fiind legătura puternică cu substratul nostru de veche tradiție, din aceste motive elementele străine sunt asimilate și integrate într-o viziune etnică proprie. Pe linia acestei idei L. Blaga afirma că „originalitatea unui popor nu se manifestă numai în creațiile ce-l aparțin exclusiv ci și în modul cum asimilează motivele de largă circulație.”

Este cert că arta poporului român este cât se poate de adânc țărănească, născută din ritmul vieții și al ogorului, veșnică precum sămânța și secerișul, în culori vesele ca florile și pomii, bogată în forme ca țara cu munții și râurile sale, originală și statornică precum țărănul însuși. Cultura poporului român s-a afirmat în decurs de peste 2000 de ani și din toate influențele străine și furtunile sorții a ieșit ca un popor consolidat. Aici se găsește de fapt temeiul propriu-zis pentru echilibrul ființei românești. Timpurile și întâmplările se puteau schimba, veșnic, la fel, a rămas țărănul și brazda, veșnic au rămas valabile formele și legile vieții sale și mereu bogată creația care izvora din interior.

Cele mai vechi motive folosite în ornamentica tradițională românească sunt cele cu substrat mitologic, la loc de frunte fiind bradul, frunza de brad, floarea rombică, simbolul solar, ornamente frecvente în aria dacilor. Aceste motive ornamentale și compozițiile rezultate din valorificarea și combinarea lor artistică constituie cea mai specifică reprezentare ornamentală tradițională în arta populară românească. Ca ornament, frecvent și în zona Târnavelor, bradul este atestat de ceramica din epoca bronzului, însă frecvent apare pe vremea dacilor. Prezența bradului în ceremonialul nunții, pus la începutul unei vieți noi, de familie, sau lângă crucile de mormânt, vorbește despre reminiscența unor credințe în obiceiurile și datinile populare.

Alte ornamente străvechi deși cu răspândire universală și foarte bine reprezentate în arta noastră populară sunt linia vălurită, unde apei, valul, spirala, meandrul. Vechimea acestor motive este atestată de ceramica de Vădastra și Cucuteni, ceea ce marchează existența noastră (prezența noastră pe scara evolutivă mondială) în zorii civilizației umane. Aceste motive sunt continuate pe ceramica dacică, pe broderiile medievale și se păstrează și azi. Pe substratul vechilor credințe s-a grefat mai târziu un alt ornament – crucea, simbol al creștinismului. Coexistența unor semne și simboluri atât de diferite și

depărtate în timp dovedesc fenomenul de sincretism al ornamenticii românești.

Din îndelungata conviețuire a populației românești cu maghiarii și sașii (și din acest punct de vedere zona Târnavelor se constituie într-un exemplu tipic) împrumuturile și influențele reciproce sunt semnificative pentru fraternizarea inclusiv pe planul artei a oamenilor de la Dunăre și Carpați, indiferent de naționalitate. Motivele ornamentale „se mută” ele fiind „călătoare ca vântul ce nu ține seama de vămile neamurilor și de străjerii văzduhurilor” spunea L. Blaga. Ce rămâne din acest amestec, din această „pulverizare”? Rămân, după cum ne atrăgea atenția N. Iorga, acele elemente nevolatile, care ies din și se întorc în sămânță, în matca originară de viață. La noi – de la Dunăre la Carpați – această matcă constituie fondul străvechi geto-dacic, cel care a izvodit și măiestria știință de a transforma obiectul casnic într-un veritabil fapt de artă.

După cum doina păstorească este ecoul durerii milenare, tot în același mod compunerea de motive decorative descoperă trecutul de mii de ani al unui popor în același spațiu geografic, pe care îl locuiește din timpuri imemoriabile și nu l-a părăsit niciodată. Deși românii ardeleni au trăit în spațiul lor geografic sub administrații politice schimbătoare, au rămas neschimbați etnic. Din orice regiune sunt prezintă același caracter omogen care îi fac frați de sânge al acelui neam. Românul pretutindeni este același, el vorbește aceeași limbă, este însuflețit de aceleași simțăminte și este la fel de familiarizat cu întregul spațiu care îi este patrie. Această omogenitate este cea mai bună dovadă a unei apartenențe străvechi și a unității poporului român.

În concepția tradițională a românului, casa reprezintă un spațiu sacru în care nu putea pătrunde nici un om străin fără consimțământul gospodarului. În ansamblul ei casa a devenit pentru români centru microcosmic al activității spirituale, magico-mistice, în care se reflectă rânduiala macrocosmosului întreg. Casa este incinta sacră în care omul s-a născut întocmai ca și înaintașii lui, în care își duce traiul cu toate greutățile vieții, cu aspirațiile, visele, datinile și tradițiile neamului său, locul în care în cele din urmă își va da sfârșitul. De rostul casei omul este legat deci cu toate rădăcinile lui etnoistorice și spirituale.

Casa poate fi considerată ca o matrice originară a neamului, fapt ilustrat prin denumirea de „casă părintească”. Din această semnificație originară decurg alte semnificații, uneori greu de definit din cauza relațiilor dintre ele, cu grad diferit de subordonare și influențare. Pornind de la diviziune interiorului în spațiu de reprezentare – spațiu de locuit, ne oprim asupra câtorva aspecte legate în egală măsură de comportamentul social și de valoare simbolică a casei.

Încăperea originară (cu vatra) în care se reunește întreaga familie, unde sunt primiți noii membri ai familiei are ca semn permanent focul. Pe vatră sau în apropierea focului nașteau odinioară femeile, obiceiul pornit din credința arhaică în fecunditatea contactului cu pământul și cu focul. În apropierea focului sunt așezate persoanele în vârstă sau prietenii care vin în casă, precum și viitoarea soție când intră prima dată în casă. În jurul vetrei se țineau șezătorile, prilejul ideal prin care se transmiteau copiilor datinile și obiceiurile noastre, credința strămoșească.

Aici la șezătoare, la școala străbunilor s-a închegat limba și s-a pregătit sufletul unitar al neamului, până la răspândirea cărților scrise. Puține persoane rămân nesimțitoare la farmecul poveștilor din jurul vetrei, mari și mici gustându-

le deopotrivă când erau spuse frumos. Bătrânii credeau întotdeauna că de casa unde se spun povești nu se prind răutățile. Vatra cu șezătoarea ei și biserica au fost în trecutul neamului românesc singurele școli pentru mângâierea sufletului și îmbunarea lui. Când omul „stă de povești” se repetă fără să știe o deprindere milenară. Dacă în lume sunt atâția oameni cu inima săracă și seacă este pentru că în anii fragezi nu le-a fost cultivată acea simțire din adânc și de departe, n-au auzit de la nimenea „graiul vremurilor” și n-au trăit duhul șezătorilor. În casa țărănească „... a fost odată ...” este muzica vrăjită plină de ecouri ale aceluiasi suflet din moși strămoși, ce curge la nesfârșit în povești.

Casa reprezintă de asemenea locul de reuniune a familiei și a comunității cu prilejul nuntii și al morții. În cadrul ritualurilor legate de cele două evenimente, în secvențele care se desfășoară în interior femeile au rolul primordial, care la nuntă are ca punct culminant gătitul miresei, iar la moarte bocitul celui dispărut. Din punct de vedere moral ea reprezintă locul care asigură maximă securitate pentru toți membri familiei. De aceea fiecare nou cuplu aspiră să-și construiască o locuință proprie :„Un bordei să ai și cât de rău, numai să fie al tău” este o zicală concludentă în acest sens.

Din cele tratate reiese că locuința, (casa) este un rezultat direct al acțiunii conștiente a omului asupra mediului înconjurător, ea definește în mare măsură gradul de evoluție culturală a comunității. În jurul ei polarizează de milenii o mare și variată energie și o însemnată parte a muncii creatoare a societății, a familiei și a omului luat ca individ. Concluzia o regăsim în cuvintele lui P. Petrescu :„Ni se pare că tocmai o astfel de suprapunere de funcții și o asemenea îmbinare în cel mai înalt grad a funcționalităților practice și a exigențelor estetice definesc nivelul superior al civilizației țărănești, fiind fără putință de tăgadă dovada cea mai evidentă și de nezdruccinat a unei străvechi culturi dezvoltate neîntrerupt de-a lungul timpului”.

„Musafirii” („lăturenii”) sunt sugerați în casa curată a Târnavelor prin ilustrarea portului popular caracteristic câtorva zone etnografice românești. Mărturie a preocupării omului de a-și întregi și pune în valoare însușirile hărăzite de Dumnezeu, costumul a ocupat întotdeauna un loc important în viața cotidiană. Format în decursul unei îndelungi perioade de timp ca o creație colectivă, el a devenit un adevărat document al culturii populare demonstrând străvechea locuire a spațiului carpato-danubiano-pontic de către români.

Leagănul portului popular este locul de plămădire al datinilor și credințelor românești, la izvoara neamului, în satul – leagăn al firii și al credinței noastre, acolo unde Miorița circula în voie cu mult înainte de a fi scrisă pe hârtie, pe locurile unde basmele noastre populare au mângâiat secole de-a rândul copilăria fiilor acestui pământ.

Dezvoltat pe străvechiul fond traco-iliric, în tiparele dacice, el a dăinuit până astăzi prin știința creatoare anonimă de a-l păstra și valorifica prin formă, ornamente, culoare, semnificații, de a-l integra în forme noi corespunzătoare funcțiilor fiecărei perioade inclusiv celei contemporane.

Prin cele câteva costume prezentate în expoziția etnografică (Mărginimea Sibiului, C-pia Transilvaniei, Valea Gurghiului, Moldova de Nord) încercăm să ilustrăm caracteristica de bază a costumului popular, remarcabila unitate în ceea ce privește elementele sale fundamentale (materie primă, croi, câmpi ornamentali, cromatică). În cadrul acestor elemente de permanență fiecare

zonă etnografică și-a putut manifesta fantezia (mai ales în ornamentală unde s-au creat adevărate „dialecte” decorative)cu condiția ca semnele de recunoaștere (croi, câmpii ornamentali etc.) să apară evident. Acesta explică marea diversitate în unitate specifică portului popular românesc.

Peste 2000 de ani de istorie, de zbcium, de luptă pentru salvarea ființei naționale au dus în vârtejul lor flămurile mereu înprospătate ale veșmintelor purtate de fii și fiicele pământului românesc. Păstrarea caracterului propriu și al specificului zonal al artei populare românești în general a fost favorizată de două împrejurări : pe de o parte românii constituiau și constituie o unitate etnolingvistică deosebită puternic de popoarele vecine, iar pe de altă parte este singurul popor romanic de rit ortodox răsăritean. Limba neolatină ne-a ferit și ne-a apărut de topirea în masa slavă, iar religia ne-a diferențiat de vecini.

Prezența costumului din Moldova de Nord, asemănător cu cele din Valea superioară a Mureșului nu face decât să întărească ideea că arcul Munților Carpați nu a constituit niciodată o graniță etnică, ci a fost dintotdeauna „coloana vertebrală a pământului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre naționale” (G. Vâlsan). Granița politică situată pe Munții Carpați câteva sute de ani a reprezentat „mult pentru viața unui om, puțin pentru viața unui popor”.

Elementele asemănătoare din provinciile românești extracarpatiche dovedesc fundamentul etnic comun, cu largă circulație a materialelor și a limbii (în cazul exemplului nostru foto din V. Mureșului poartă denumirea de „prijitoare” iar în nordul Moldovei „prinzătoare”) și cu interesul reciproc al populației de o parte și de alta a munților de a folosi toate resursele materiale ale pământului vechii Dacii.

Pentru expoziția noastră în care ilustrăm, interiorul tradițional și costumul popular, cu privire la aceste importante domenii ale culturii populare rămâne etern valabilă observația făcută de M. Malița conform căreia, la poporul român : „este uluitoare rima neîntâlnită în civilizațiile moderne, între costum și decorația interiorului. Cămașa se prelungește în pernă, în cusătura de pat, în scoartă și cergă, în semnele geometrice care coboară de pe mâneci și ajung pe linguri, pe oale pe uneltele cu care se prelucrează lână. Civilizația contemporană a pierdut prin specializare, legătura dintre arta decorativă a interiorului și aceea a costumului, dar și din cauză că a dispărut funcția de conservare pe care o reprezenta căminul pentru familia mare”.

Gustul moștenit pentru împodobirea veșmintelor a fost cultivat de țărancă în decursul veacurilor până a ajunge la gradul de frumusețe de azi. Simțul de găteală înăscut, grija de a-și pune în valoare darurile sufletești și trupești, a îmboldit țărancă să nascocoască noi izvoade de împodobire a îmbrăcămintei. Pentru ieșirea în lume la zile mari mâinile lor iscusite s-au luat la întrecere, hora și târgul constituind prilejuri în care „se furau” modelele pentru a fi interpretate din nou.

În concurență cu gusturile mereu schimbătoare și moda noutăților care apar, țărancă a știut să împace cele două aspecte. Fidelă păstrătoare a tradițiilor ea a ținut dreaptă „cumpăna” între gusturile trecătoare – moda, și moștenirea de la strămoși. Mereu în pas cu vremea a știut să aleagă din produsele de fabrică pentru a aduce înnoiri în îmbrăcămintă și a-l adăuga un plus de frumusețe folosind așa cum ilustrăm și în costumele prezentate în expoziția noastră, firele de mătase, arniciul colorat, postăvelul, barșonul, firul

metalic auriu și argintiu, măgelele sau fluturii. Rezultă cu adevărat ceea ce concluzionează M.- Malița : „Costumul popular este pentru poporul român un certificat de aptitudine”.

H. Focillon unul dintre cei mai mari specialiști în istoria artelor cunoscând arta populară românească a exclamat : „Acest popor are nevoie să nascăcoască; pentru aceasta el are în mâinile țărănești, atât de fine și pricepute, aptitudinea necesară, și în inima sa, fluxul frumoaselor aspirații”.

Pe lângă valoarea documentară și artistică „Interiorul tradițional din zona Târnavelor” din Muzeul Sf. Mănăstirii Recea, trezește nostalgia vizitatorilor. Și cum fiecare om este un fiu al satului și acolo spre sat își îndreaptă el gândurile amintirilor celor dintâi și al dorurilor cele de pe urmă, alături de limbă, obiceiuri, literatură și artă, lucrurile și oamenii de acasă stau la baza spiritualității fiecăruia și a tuturor și le purtăm în inimi pe toate drumurile vieții ca pe un tezaur. Fiecare om se emoționează când îi apar în conștiință locurile care i-au legănat copilăria și această expoziție reușește din plin să dea vizitatorului fiorul acestei plăcute nostalgii.

Bibliografie selectivă

1. Arta populară românească, Editura. Academiei, București, 1969
2. L. Blaga, *Antologie de poezie populară*, București, 1966
3. L. Blaga, *Trilogia culturii*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1944
4. R. Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Editura Dacia, Cluj, 1974
5. A. Culea, *Datini și muncă*, Editura Socec, București, 1914
6. J. Dancu, D. Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridiane, București, 1975
7. L. Fulga, *Contacte culturale în ceramica transilvăneană, a sec. XVIII-XIX*, Catalog.
8. M. Malița, *Precuvântare*, în vol. România-Din tezaurul portului popular tradițional, Editura Sport-Turism, București, 1977
9. M. Marinescu, *Arta populară românească – Țesături decorative*, Editura dacia, Cluj-Napoca, 1975
10. *Mobilier și feronerie populară*, Arta Grafică, București, 1971
11. G. Oprescu, *Arta țărănească la români*, 1922
12. P. Petrescu, *Arhitectura țărănească din lemn din România*, Editura Meridiane, București, 1974
13. P. Petrescu, G. Stoica, *Arta populară românească*, Editura, Meridiane, 1981
14. G. Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul Rm. Vâlcea, 1974
15. R. Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat*, în Studii de etnografie și folclor, Minerva, București, 1975
16. R. Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei, București, 1987
17. I. Zamfirescu, *Teatrul european în secolul luminilor*, București, 1982

A TRADITIONAL TÂRNAVA INTERIOR AT THE MUSEUM OF THE HOLY MONASTERY OF RECEA (Summary)

In the traditional conscience of the Romanian peasant, home stands for the sacred space where no stranger could break into without the owner's consent. On its whole, the Romanians home has become a microcosmic center of their spiritual mystical and magical life reflecting the order of the entire universe. The home is the sacred place man is born the way his ancestors did, lives a life of hardships, of hopes and dreams and rich customs and traditions to finally die in there. So, man is fully connected to his home by his ethnical and spiritual roots.

Home can be viewed as an original print of our people's origin, hence its suggestive name of „fatherly home“. There are other senses deriving from this original meaning; they are often difficult to define due to different interactions and ranks established among them. Starting from the dividing of the interior into a representative space – the dwelling place – we should focus on the elements equally connected to the social functions and the symbolic value of the home.

Besides its documentary and artistic value, „The Traditional Interior of the Tarnava Region“ exhibition at the Museum of the Holy Monastery of Recea makes all the visitors feel melancholic; as almost all villages are places where the Romanians were born and their memories of childhood and old age are strong; as there is no other treasure for them but their language, customs and traditions, literature and art, their belongings and folks. Every man gets nostalgic when being reminded of the places of his childhood and this is how this exhibition intends to make its visitors feel like.

Foto 1. Mănăstirea Recea – vedere generală -

Foto 2. Biserica Mănăstirii Recea

Foto 3. Muzeul Mănăstirii

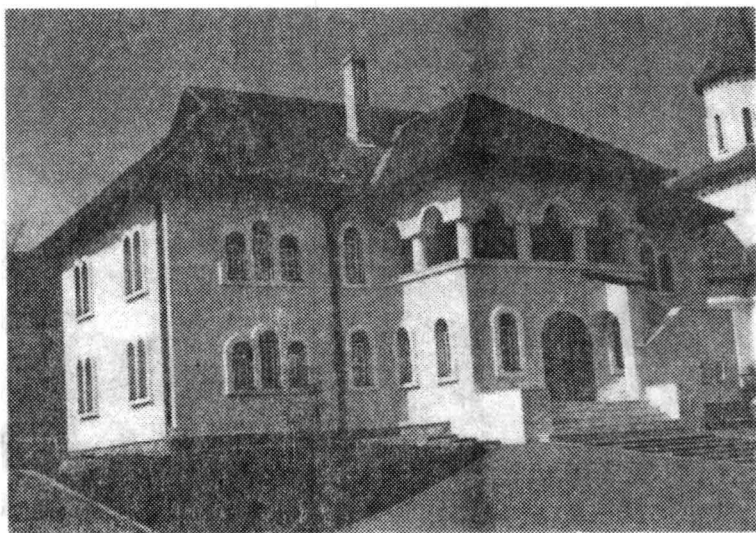

Foto 4. Colțul cu patul din interiorul tradițional țăranesc

Foto 5. Detaliu

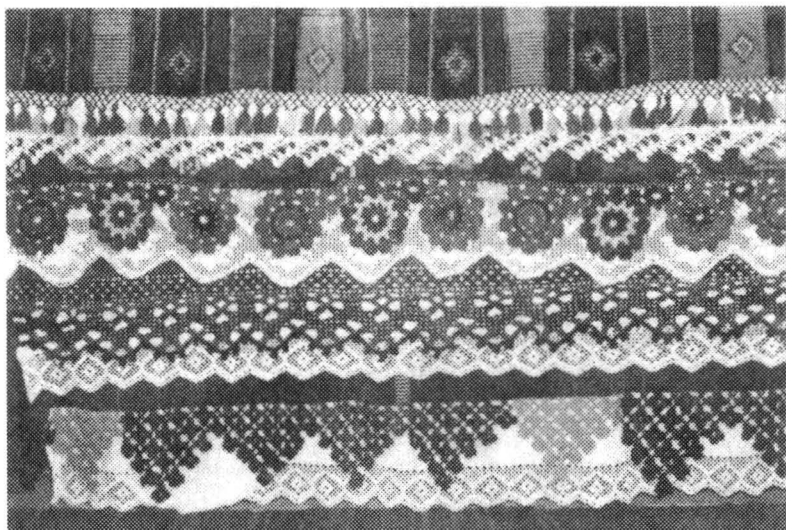

Foto 6. Detaliu

Foto 7. Colțul cu masa

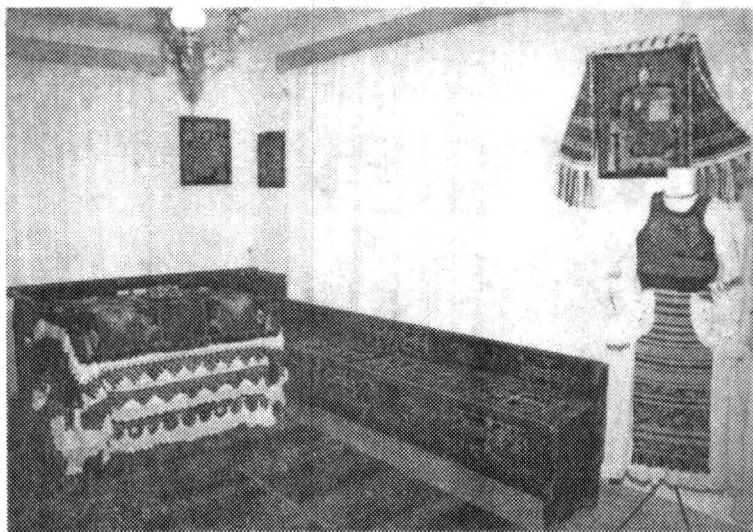

Foto 8. Detaliu

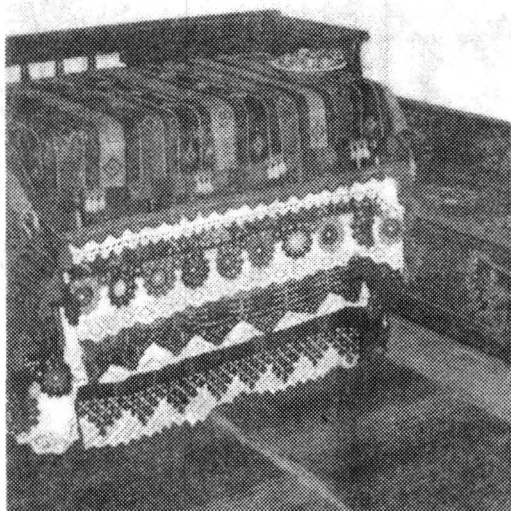

Foto 9. Costum femeiesc din Moldova

Foto 10. Costum din Valea Gurghiului

Foto 11. Costum din zona Năsăud

Foto 12. Costum din Mărginimea Sibiului

Foto 13. Icoană de Iernuțeni – Arhanghelul Mihail -

Foto 14. Icoană de Iernuțeni – Maica Domnului cu Pruncul Isus

Foto 15. Icoană de Iernuțeni – Isus Învățător -

Foto 16. Icoană de Iernuțeni – Sf. Nicolae

Foto 17. Ceramică decorativă

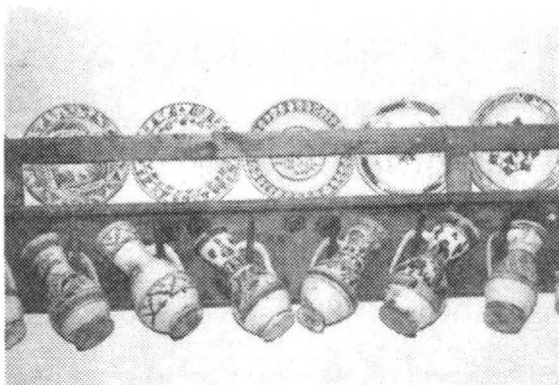

Foto 18. Ouă încondeiate

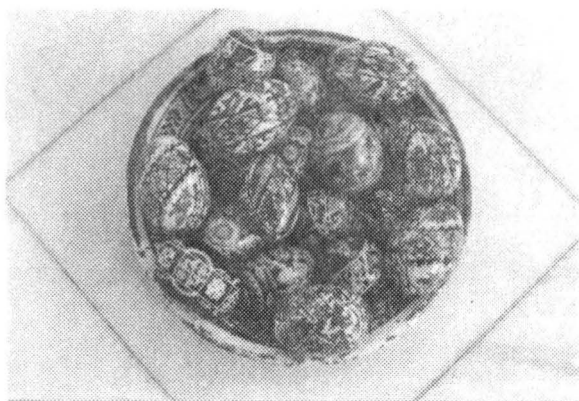
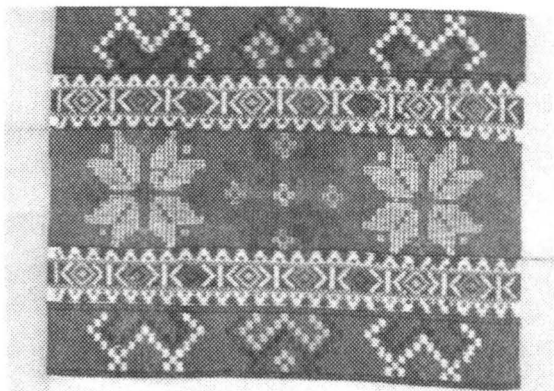

Foto 19. Țesătură specifică din zona Târnavelor

ICOANELE PE STICLĂ ÎN JUDEȚUL MUREȘ .I.

DR. VALER POP

1. Începutul picturii pe sticlă în Transilvania

Secolul al XVIII-lea, perioadă de afirmare deplină a iluminismului românesc a însemnat pentru țările române și o înflorire artistică deosebită ca urmare a mișcării generale de dezvoltare culturală românească. Aceasta s-a făcut simțită mai ales în Transilvania, unde lupta pentru emancipare culturală s-a împletit cu lupta pentru libertate națională. În acest sens, trebuie evidențiat rolul bisericii ortodoxe și al slujitorilor ei, care au avut de întâmpinat uriașa presiune de catolicizare forțată din partea imperialilor și a nobilimii maghiare. Bisericile și mănăstirile erau nu doar lăcașuri de cult, ci mult mai mult, ele erau școli și universități, erau centre de făurire și de răspândire a culturii românești. Aici și-au desfășurat activitatea cărturari de seamă și artiști, veniți din celelalte provincii românești, constituind școli de caligrafi, copiști și zugravi, care au contribuit la făurirea culturii noastre tradiționale.

În domeniul artistic, pe lângă arhitectură s-a dezvoltat pictura, în special cea ecleziastică pe suport de lemn. Numeroși zugravi transportau în desagi, dintr-o localitate în alta, dintr-un colț de țară în celălalt, icoane grele, pe distanțe mari. S-a căutat, astfel un suport mai ușor de dimensiuni mai mici și a fost găsită la început hârtia, apoi sticla. Xilogravura și pictura pe sticlă au început să suplinească icoanele pe lemn și s-au răspândit într-un timp relativ scurt, pe tot cuprinsul Transilvaniei.

Pictura pe sticlă s-a născut cu mult timp înainte în Asia – patria vechilor civilizații orientale și a fost adusă în Europa – după unii istorici de artă ca francezul H. Houg și germanul H. W. Kersen – prin Bizanț, mai târziu în Italia, la sfârșitul sec. al XIV-lea, răspândindu-se destul de repede în Tirol, Bavaria, Elveția, Moravia, Slovacia, Polonia, Belgia și în alte țări europene.

În legătură cu apariția meșteșugului în Transilvania există mai multe păreri ale specialiștilor în domeniu. I. C. Ioanide și O. G. Rădulescu afirmă că pictura pe sticlă apare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. N. Iorga scria, în lucrarea „Icoana Românească”, apărută în 1933, că a găsit o icoană pe sticlă pe care o datează, după caracterele literelor din inscripție, între 1670 și 1680¹. Alți specialiști, printre care Ion Mușlea, datează înflorirea picturii pe sticlă imediat după zugrăvirea pe lemn, în 1681, a icoanei Maicii Domnului Hadighitria de către preotul Luca din Iclod, sat vecin cu Nicula². Această icoană a fost deosebit de frumos pictată, cu mult rafinament artistic, după afirmațiile lui Victor

¹ Iorga Nicolae, *Icoana românească*, Buc., 1933, p.2

² Mușlea Ion, *Șezătoarea*, an. XXXV, vol. XXIV, 1928, p. 143

Bojor într-un articol apărut în 1930, la Gherla³. Acesta scrie că fața Maicii Domnului este lungureață, de culoarea spicului de grâu. „...Ochii negri, foarte expresimători așa că în orice latură te uiți la icoană pare că ochii Maicii Preacuratei te privesc, se uită la tine cu milostivire, cu dragoste. Capul e plecat puțin spre stânga”⁴. Și descrierea continuă cu veșmintele, ornamentele și fizionomia Pruncului Iisus Hristos. Era cunoscută ca Icoană Miraculoasă deoarece se spune că ar fi lăcrimat în biserica de la Nicula, unde a fost dusă de către Ion Cupșa, cel care o cumpărase de la preotul Luca pentru biserica din Nicula. Evenimentul s-a produs în momentul în care ostașii imperiali au pătruns în lăcașul de cult. Acest fapt a făcut multă senzație în jurul icoanei, care a fost luată de contele Sigismund Korniss de Benediug și dusă în castelul său. După puțin timp, niculenii au cerut înapoi icoana și le-a fost restituită în urma insistențelor repetate, în 1695⁵.

Cert este că icoana a fost remarcată prin frumusețea picturii și a reușit să atragă un număr mare de vizitatori, Nicula devenind o Mecca a Transilvaniei, un loc de pelerinaj permanent, dar mai cu seamă în sărbători. Toți acești pelerini doreau să-și ducă amintiri de la Nicula, mai ales imaginea icoanei miraculoase. Astfel, icoana zugrăvită de preotul Luca din Iclod devine primul model al icoanelor pe sticlă de la Nicula. Icoana devine cunoscută nu numai în Transilvania, dar și în Moldova și Țara Românească. Ion Apostol Popescu, autorul lucrării „Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula”, susținea că această icoană a trezit și admirația unor pelerini din Slovacia. Tot el afirmă că domnitorul Moldovei, Antioh Cantemir a vrut să o cumpere cu 1.000 de taleri. Nereușind, a trimis meșteri zugravi la Nicula să o copieze, pentru „spăsenia” și frumusețea ei. Auzind de frumusețea ei a venit la Nicula renumitul zugrav Vlaicu din Muntenia, ca s-o copieze și să o reproducă. Ea a fost reprodusă atât de meșteri zugravi specialiști, cât și de țărani niculeni, care au descoperit în pictura pe sticlă un mijloc de existență. Numărul celor care s-au îndeleitnicit cu acest meșteșug este impresionant, aproape întreg satul devenind o oază de pictori care au zugrăvit, vreme de peste două veacuri, lucrări ce s-au răspândit în întreaga Transilvanie, chiar și în celelalte provincii românești, fără să se fi gândit a-și trece numele ori inițialele în vreun colț de icoană, așa cum, în general, creatorul popular a rămas anonim, aceasta fiind o trăsătură definitorie a creației populare. Autorii populari nu au creat pentru gloria personală, ci mai degrabă de dragul artei, al frumosului, ori pentru a-și împlini anumite nevoi personale.

Dacă meșteșugul apare la sfârșitul secolului al XVII-lea, perioada sa de înflorire a fost secolul XVIII, când se generalizează în toată Transilvania. În această perioadă el este ridicat la rang de artă plastică, printr-o serie de nume celebre care au realizat opere nemuritoare, așa cum au fost Savu Moga și Matei Timforea din Țara Oltului, familia Poenaru din Laz, Ioan Costea din Lancrăm, Popa Sandu din Iernuțeni și mulți alții.

Dezvoltarea picturii pe sticlă în Transilvania a fost stimulată de existența numeroaselor manufacturi de sticlă (a glăăriilor), unde lucrau mulți țărani. Este posibil ca ei să fi primit în schimbul muncii prestate, anumite cantități de sticlă,

³ Dr. Bojor Victor, *Maica Domnului de la Nicula*, Gherla, 1930, p. 69

⁴ Idem

⁵ Idem

având posibilitatea alegerii sticlei potrivite pentru pictură. De asemenea, prețul de achiziție al sticlei trebuie să fi fost destul de redus, de vreme ce au reușit să producă un număr atât de impresionant de icoane.

Ideea că zugravii ardeleni ar fi învățat meșteșugul în alte țări: Boemia, Moravia, Slovacia – unde au lucrat periodic, nu este concludentă deoarece la noi pictura pe sticlă apare, de la început, cu o vădită amprentă autohtonă. Desigur, aceste centre au influențat într-o mică măsură tehnica preparării culorilor.

Considerăm că o puternică influență asupra picturii pe sticlă a avut-o pictura și gravura pe lemn, care au cunoscut o mare dezvoltare în țările române, în perioada premergătoare picturii pe sticlă. O altă sursă de inspirație a zugravilor pe sticlă a constituit-o viața cotidiană a țăranilor. Personajele scenelor biblice pictate sunt figuri de țărani din satele în mijlocul cărora au lucrat acești zugravi. Unii dintre ei au excelat în arta portretului, alții în schimb, au dovedit o deosebită măiestrie în arta compoziției. Scenele biblice parcă sunt luate din viața satului, sfinți cu chipuri de țărani a căror unic semn hieratic este nimbul auriu.

În concluzie, putem afirma că arta icoanelor pe sticlă se înscrie în perimetrul unitar al artei plastice românești. Varietatea temelor și viziunea cromatică profund originală a talentaților iconari vădesc încă o dată geniul creator al poporului român. Artă secolului al XVIII-lea nu putea fi desăvârșită fără icoanele pe sticlă transilvănene.

Icoanele pe sticlă s-au răspândit în satele și orașele mureșene, în biserici, în primul rând, dar și în casele enoriașilor români, ca obiecte de artă ori ca simboluri creștine pentru închinăciune. În urma investigațiilor pe care le-am întreprins am descoperit un număr de 537 icoane pe sticlă la cele două categorii de deținători la care mai adăugăm un număr de 150 de icoane la muzeele din Tg-Mureș, Reghin, Sighișoara și Târnăveni. Este un număr impresionant de icoane pe sticlă și considerăm că acesta trebuia să fi fost mult mai mare dacă ne gândim că suportul de sticlă este un material casabil, deteriorabil, din care cauză multe au dispărut.

Majoritatea icoanelor pe sticlă din județul Mureș provin din centrul Nicula, în număr de 435, dar și din alte centre de iconari – Hășdate, Scheii Brașovului, Țara Bârsei, Valea Sebeșului –Cârțișoara, Laz, Lancrăm, Alba Iulia, zona Aradului, zona Maramureșului și Iernuțeni – singurul centru de iconari din județul Mureș, despre care am mai scris și îl vom prezenta sumar în prezentul studiu.

Deoarece Nicula este centrul de apariție a icoanelor pe sticlă din Transilvania de unde provin cele mai multe icoane răspândite în satele și orașele mureșene, vom începe cu prezentarea icoanelor provenite din acest centru.

2. Icoanele de Nicula

Satul Nicula, situat pe Someș în apropierea orașului Gherla, este o așezare de mică întindere și cu o populație puțin numeroasă dar cu o vechime îndepărtată pe aceste meleaguri. Având un specific agro-pastoral, folclorul este deosebit de bogat și variat precum sunt și diversele manifestări ale artei populare tradiționale. Nu ne vom opri asupra istoricului localității, deoarece nu se deosebește în esență de alte sate transilvănene, locuitorii Niculei, niculenii cunoscând perioade îndelungate de asuprire și prigoană, căutându-și alinarea suferințelor în preocupările lor zilnice, în meșteșuguri, în artă. De altfel, amănunte în legătură cu istoria localității și a sătenilor, de aici, le găsim în lucrarea eminentului filolog Ion Apostol Popescu, cunoscut târgumureșenilor ca și conferențiar universitar la fostul Institut Pedagogic din localitate, lucrare intitulată „Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula”⁶ un studiu monografic complex asupra celui mai fecund centru de pictură pe sticlă din Transilvania. Lucrarea amintită ne-a folosit foarte mult în redactarea actualului studiu, mai cu seamă în elucidarea materialelor precum și a tehnicilor utilizate în pictarea icoanelor; autorul documentându-se la fața locului petrecându-și mult timp în mijlocul niculenilor, studiind în același timp un număr mare de icoane realizate la Nicula.

a. Xilogravurile

Arta picturii pe sticlă la Nicula nu apare pe un teren virgin. Țăranii niculenii erau și înainte neîntrețuți gravori mai întâi pe lemn și mai apoi și pe hârtie. Referitor la xilogravură academicianul G. Oprescu considera că această artă constituie „una din manifestările cele mai neașteptate ale îndemânării artistice a poporului român, foarte prețioase pentru cei ce-i urmăresc cu dragoste dezvoltarea și ca atare o plăcută satisfacție de ordin național pentru vizitatorii români”⁷. Tot acad. Oprescu menționează că arta gravurii în lemn „...în nici o altă regiune nu s-a manifestat...”⁸, ea fiind „...opera exclusivă a locuitorilor români din Nicula”⁹. Xilogravura niculenilor a avut un larg ecou; ea a devenit la un moment dat o preocupare artistică de masă. Gravurile în lemn ale acestor creatori populari aveau o largă răspândire așa cum s-a întâmplat mai târziu și cu icoanele pe sticlă.

În timp ce țăranii de la Nicula practicau gravura în lemn, cei de la Hășdate sat vecin de Nicula s-au preocupat de imprimarea desenului pe hârtie. Apariția icoanelor pe hârtie s-a datorat unor interese economice ale meșterilor. Desigur la o gravură pe lemn se lucra un timp îndelungat, transportarea lor la târguri se făcea cu greutate, iar solicitările unor lucrări de artă, pentru spiritualitatea sătească a epocii, erau tot mai numeroase. Astfel apare ideea transpunerii gravurii de pe lemn pe hârtie. Meșterii gravori dăluiau un tipar de icoană pe lemn

⁶ Popescu Ion Apostol, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, Buc. 1969

⁷ Oprescu George, *Gravurile pe lemn ale țăranilor de la Nicula*, apud I.A. Popescu, op. cit., p.22

⁸ Idem

⁹ Idem

pe care cu ajutorul unei cerneli îl transpuneau pe hârtie. Icoana era colorată ulterior cu penelul. Cu un tipar se puteau realiza cu destulă ușurință un număr mare de icoane care puteau fi mai ieftin vândute și mai ușor transportate. Desigur există și alte cauze ale apariției icoanelor pe hârtie pe care nu le vom prezenta aici și nici cele care au determinat apariția icoanelor pe sticlă.

b. Tehnica pictării icoanelor

Tehnica realizării icoanelor pe sticlă este cu totul aparte față de cea a icoanelor pe lemn. Iconarii se îngrijeau mai întâi să facă rost de sticlă, care era confecționată până la sfârșitul sec.al XIX-lea în ateliere manufacturiere – glăjării. Sticla prezenta unduituri, ochiuri de aer sau noduri și era fragilă. De aceea iconarii se îngrijeau să facă rost de sticlă cât mai durabilă și mai transparentă care să protejeze pictura lor și să dăinuiască vreme mai îndelungată.

Vopselele – „feștelele”, cum le numeau țărani erau cumpărate din diferite târguri sub formă de grunjulețe – grămăjoare de feșteli în denumirea locală. Acestea erau zdrobite pe lespezi de piatră tare. Culorile se preparau prin amestec cu lianți sau diluanți. Spre exemplu culoarea neagră se obținea din negru de fum frecat cu clei și cu alcool la care adăuga și puțin gălbenuș de ou. Celelalte culori se amestecau de obicei cu ulei iar pentru a se usca mai repede, în momentul aplicării pe sticlă se adăuga puțină terebentină și acetat de plumb. În afară de negru de fum cele mai utilizate culori erau: roșu vermillon, galben de diferite nuanțe, albastru cobalt, verde smagd, sienă, alb, auriu și argintiu. Pentru colorarea aureolelor sfinților se foloseau lamele de aur confecționate de meșteri specializați ori cumpărate de la negustorii armeni sau de la alți negustori veniți în Transilvania.

În general icoanele pe sticlă se zugrăveau după modele numite izvoade. Numai cei mai înzestrați dintre zugravi au creat icoane din imaginația lor. Izvoadele erau de calcuri pe hârtie făcute cu creionul ori cu o culoare după icoane mai vechi, adeseori după litografii și xilografuri. Uneori modelul se ungea cu petrol astfel desenul devenea mai clar putând fi folosit întors. Suportul din sticlă era pregătit din vreme, sticla era tăiată pe dimensiunile dorite.

Dimensiunile icoanelor pe sticlă erau în general mici, între 25 – 30 cm. înălțime și între 22 – 26 cm. lățime, cu excepția câtorva care sunt supradimensionate : 42 – 62 cm înălțime, respectiv 38 – 51 cm lățime.

Pictarea icoanelor pe sticlă presupune mult talent, răbdare, ochi ageri, simț deosebit al culorii mai ales că se pictează pe dosul sticlei, deci cu desenul inversat. Se trăgeau mai întâi contururile în culoare neagră sau mai rar albă, cu condeiul sau pensula din pană de gâscă. Se trecea mai apoi la inscripțiile cu litere chirilice, latine sau mai rar grecești. După ce se mai uscau contururile și inscripțiile se făcea “umplutura” colorarea spațiilor conturate, cu pensula sau cu pământul din păr fin de animale. După ce se usca, icoanei i se aplica rama și un dublaj din scândură, de obicei de brad tăiată cât mai subțire pentru a fi cât mai ușoară pentru transportat icoanele fiind vândute ulterior prin sate de către negustori ambulanți care de cele mai multe ori le cărau în spate

Coloritul icoanelor de Nicula, de o mare frumusețe, se caracterizează prin

tonuri subtile de roșu, roz, mov, verde smaragd armonizate cu brun, sienă, ocră, galben și albastru. Culoarele sunt dispuse în pete mari, tonurile mai închise ale fondului susținând roșul și verdele veșmintelor personajelor.

c.Tematica iconografică

În tematică abundă portretul. Pe lângă Maica D-lui Hodighitria sunt frecvente icoane cu: Iisus Învățător, Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe, Maica D-lui Îndurerată, Sf. Treime, Sf. C-tin și Elena, apostolii Petru și Pavel, Arh. Mihail și Gavril, Sf. Paraschiva, Sf. Ilie, ș.a.

Portretele sunt conturate cu linii ferme, cursive, executate dintr-o singură trăsătură și se evidențiază prin simplitate. Veșmintele cad în falduri, evidențiate de linii negre și albe, cu ușoare indicații. Singurele ornamente apar foarte rar la bordurile veșmintelor. Mai bogat ornamentat este fondul icoanelor cu stelute din linii, ove și ornamente fitomorfe – frunze și flori. Unele icoane au imaginea încadrată în chenare ornamentate cu motivul frânghiei răsucite sau cu puncte. Unele ornamente înconjoară compoziția în jumătatea superioară cu o ghirlandă de trandafiri suplinind chenarul ornamental; alte ornamente apar doar în colțuri sub forma unor draperii.

Meșterii iconari dovedesc o adevărată măiestrie artistică redând lumea launtrică a omului simplu. Chipurile personajelor sunt umanizate, în ele se regăsesc fizionomiile țăranilor niculeni, de o simplitate frapantă, cu fețe smerite și blajine exprimând bunătate, modestie. Portretele Maicii Domnului sunt pline de farmec, de grație și gingășie, puritate și demnitate ducându-ne cu gândul la poveștile populare cu zâne care întruchipează frumusețea feminină de la noi.

Unele icoane au puternice influențele folclorice așa cum este „Iisus cu vița de vie” în care personajul storce cu o mână un ciorchine de strugure într-un potir sau în icoana Prorocul Ilie apare țăranul Elisei, care ară cu plugul tras de vite.

Trebuie să remarcăm arta compoziției la zugravii de la Nicula care prezintă aspecte interesante, evidențiind gustul artistic dezvoltat, simțul echilibrului și al unității. Personajele sunt prezentate gradat într-o poziție mai centrală sau periferică, mai mari sau mai mici în funcție de importanța lor în cadrul tematicii. În general compoziția iconelor de Nicula este mai puțin aglomerată, cu personaje puține. Așa sunt de exemplu temele: Răstignirea, Coborârea de pe cruce, Plângerea, Punerea-n mormânt, Învierea, Botezul, Încoronarea Maicii Domnului, Nașterea, Intrarea în biserică, Tăierea împrejur, Intrarea în Ierusalim, ș.a. dar sunt și câteva icoane cu personaje numeroase așa spre exemplu Soborul Maicii Domnului, Înălțarea ș.a.

Un portret frecvent întâlnit este cel al Sfântului Nicolae, înveșmântat în straie arhieriești, cu mitră și patrafir ținând în mână evanghelia. Personajul este zugrăvit bust ori stând într-un jilt. Portretul Sfântului Nicolae se aseamănă foarte mult cu cel al lui Iisus Hristos. Elementul de diferențiere este mitra și Evanghelia. De obicei, Iisus Hristos este zugrăvit fără mitră, cu Evanghelia deschisă, având inscripționat citatul, în întregime sau un fragment: „Veniți, blagosloviți, părintelui meu, de moșteniți împărăția cerului”.

Portretul lui Iisus Hristos apare ca pantocrator sau Învățător. Atât portretul lui Iisus Hristos, cât și al Sf. Nicolae sunt încadrate în canale simple

sau ornamentate de obicei cu motivul frânghiei răsucite. Cele mai recente icoane, de la sfârșitul secolului al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea, au chenarul înlocuit cu o ghirlandă de trandafiri. Fizionomia celor două personaje este cea a țăranilor români, maturi cu fețe blajine, pline de bunătate. Desenul chipurilor nu este întotdeauna perfect, sub aspectul corectitudinii anatomice, dar reflectă frământările interioare, comunicându-ne adâncurile ființei umane.

Icoanele pe sticlă cu portretul Maicii Domnului sunt de o mare varietate. Multe dintre ele au ca model icoana preotului zugrav Luca din Iclod, Maica Domnului Hodighitria – Îndrumătoarea. Alte icoane o înfățișează pe Maica Domnului ca Împărăteasă, sau Împărătriță, cum o numeau zugravii niculeni. În toate aceste imagini ea apare ca Născătoare de Dumnezeu, Teotocos, după cum reiese din inițialele grecești din inscripție. Foarte rar apare și Fecioara Maria, sau Vergura Maria. Chipul Maicii Domnului din icoana de la Nicula este al frumoaselor fete de la țară. Se remarcă prin simplitate, și este conturat cu linii ferme cursive executate dintr-o singură trăsătură.

Un portret deosebit este: Iisus viță de vie. Personajul apare înveșmântat sumar, veșmântul acoperindu-i doar mijlocul trupului, Iisus stă pe o laviță ornamentată sumar. Din partea dreaptă a pieptului crește o coardă de viță de vie cu frunze și ciorchini de struguri înconjurând ca un medalion partea superioară a imaginii. Iisus stoarce un ciorchine de strugure într-un potir. Scena reprezintă "Pilda biblică a viței de vie". Mântuitorul apare modest și umil în unele icoane, iar în altele e plin de vigoare fizică, cu ochii pătrunzători, iar vasul în care stoarce ciorchinele pare o ceramică rafinată.

Un tip aparte de portrete sunt cele de copii. Este vorba despre icoanele Iisus Hristos cu globul și Sfântul Ioan cu mielul. Cele două personaje apar individual sau împreună. Într-o icoană, alături de medalioanele cu cei doi copii, în registrul de jos, mai apare o compoziție cu tema "Plângerea". Se remarcă gingașia deosebită a celor doi copii.

Dintre portretele sfinților protectori, mai frecvente sunt cele ale sfinților Mihail și Gavriil, care sunt zugrăviți individual sau împreună. Arhanghelii fac parte dintre sfinții militari de aceea în unele icoane apar în straie ostășești având ca semn distinctiv sabia.

Un portret des întâlnit este al sfintei Paraschiva, înveșmântată în straie arhieriești, având în mână dreaptă Crucea, iar în mână stângă o ramură de acant. Mai rar se întâlnește chipul sfintei Rozalia, cu o coroană de flori pe cap, având într-o mână un crucifix, iar cu cealaltă mângâie un cap de copil. La fel de rar întâlnim portretul Sf. Antonie cu pruncul Iisus pe brațul stâng, iar în mână dreaptă ține o mlădiță de mirt. Cu totul întâmplător, sunt zugrăviți sfinții Dimitrie și Haralambie. O realizare a artei o reprezintă cele două icoane reprezentând pe apostolii Ioan și Toma. Icoanele sunt fixate pe suporturi de lămânări – sfeșnice scurte.

Dacă în realizarea portretelor i-am caracterizat pe meșterii niculeni drept maeștri ai genului, nici în realizarea compozițiilor nu sunt mai prejos. Compozițiile sunt unitare, dovedind un simț al echilibrului și continua tendință de a găsi noi modalități plastice de exprimare. Compozițiile nu sunt momente statice, rigide, artificiale, ci expresia unei dinamici sufletești, a unei trăiri umane, cuprinzătoare și adânci.

Icoanele cu tema "Maica Domnului îndurerată", sau "jalnică", în expresia

locală, au în prim plan chipul Preacuratei dominând imaginea, care pare că trăiește tragedia Răstignirii. Scena Răstignirii, deși este alăturată, pare amplasată într-un spațiu îndepărtat. Chipul Maicii Domnului este o figură feminină de o rară frumusețe, care privește spre lume având concentrată în privire adâncimea durerii sufletești.

Compoziția "Adam și Eva" este de o mare simplitate de mijlocace artistice. În centrul icoanei, cele două personaje perfect simetrice stau în jurul pomului pe care este încolăcit șarpele. În majoritatea icoanelor cu Adam și Eva apar în colțurile superioare două ornamente antropomorfe reprezentând soarele și luna.

Două compoziții se detașează prin anvergura peisajului și dinamismul personajelor. "Sfântul Gheorghe ucigând balaurul" și "Proorocul Ilie". Compozițiile cu Sfântul Gheorghe sunt numeroase, personajul fiind încadrat între numeroase elemente folclorice. Compoziția în general este simplă. Sf. Gheorghe ne apare în postura unui voinic, înveșmântat în straie ostășești ori laice, care ucide balaurul, scăpând satul de groaza fiorosului dușman, aducând liniștea obștii sătești. Scena este amplasată într-un cadru natural, rustic, personajul ne apare astfel familiar, profund uman, stabilind un dialog cu vastul peisaj. Celelalte personaje care apar în unele icoane, fata de împărat, copilul, sunt secundare.

Compoziția "Sfântul Ilie Proorocul" are un accentuat dinamism, personajele fiind în acțiune: Proorocul, așezat în caleașcă, trăsură, căruță sau un car mai vechi, mână caii albi care galopează deasupra unui caier de nori. Pe pământ, printre coline, ară plugarii Elisei, cu plugul tras de boi. Regăsirea în icoane a elementelor rurale este sesizată și de Nicolae Iorga, care, referindu-se la o anumită icoană cu tema "Sf. Ilie Proorocul", spunea: "Icoana Sfântului Ilie cu caii strașnici, cari trag pe profetul în caleașcă, pe când deasupra privesc îngerii, iar Elisei își mână în pace boii, toate sunt întocmai ca realitatea pe care zugravul o vede acasă la dânsul"¹⁰.

O compoziție frecvent întâlnită printre icoanele de Nicula este "Sfânta Treime". În plan central apar două personaje care domină imaginea: Dumnezeu-Tatăl și Iisus Hristos. În partea superioară a icoanelor, apare zugrăvit în chip de pasăre Sfântul Duh. Iisus Hristos apare cu Crucea sprijinită de umăr, simbol al martiriului îndurat pentru propășirea omenirii.

Un ciclu generos de icoane este ciclul cristologic: "Buna Vestire", "Nașterea", "Sfânta Familie", "Botezul", "Tăierea împrejur", "Intrarea în Ierusalim", "Cina cea de Taină", "Răstignirea", "Plângerea", "Învierea", "Înălțarea" și alte momente din viața și faptele Mântuitorului.

Specialiștii în domeniu au ajuns la concluzia că țărani de la Nicula sunt primii care inițiază acest gen de artă la noi. Ion Mușlea afirma: "...aici la Nicula, se pare că a fost centrul icoanei pe sticlă în Ardeal. Aici trebuie să se caute și originea meșteșugului, de aici se va fi răspândit el și în celelalte regiuni ale Ardealului"¹¹.

Icoanele de Nicula s-au răspândit în toată Transilvania precum și peste Carpați, Nicula devenind un centru de iradiere a picturii pe sticlă. Aici au venit să lucreze zugravi din alte zone ale țării, care întorcându-se în locurile de baștină au dus cu ei meșteșugul însușit proliferându-l în alte localități, care au devenit ulterior fecunde centre de creație.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.* p. 2.

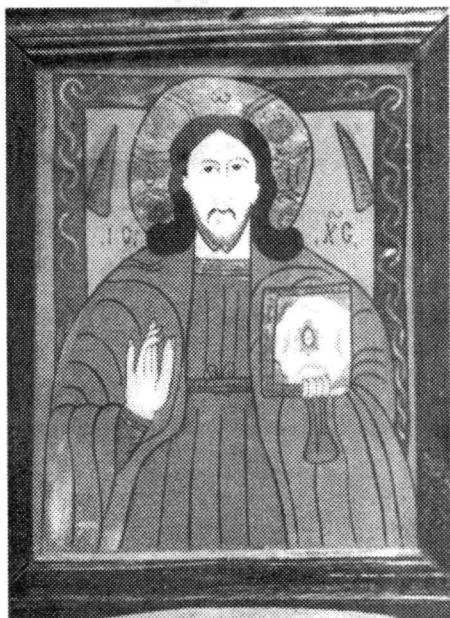
¹¹ I. Mușlea, *op. cit.* p. 143.

Icons on glass in the county Mureș (Summary)

This work describes, in two parts, the glass painting history in Transylvania. The first part follows the Nicula icons spreading in the Mureș county, referring to its techniques and thematics and the peasants' xylographs. Nicula is the first center of the folk glass painting manufactured and from here the arts of glass painting and xylographs irradiated in the other centers of the Transylvania area.

In the next part of the study we'll research the icons originated from the other centers of glass painters from Transylvania.

1. Isus Învățător – Glăjărie – Gurghiu

2. Isus cu „globul” – Abuș - Nica

3. Sfântul Nicolae – Glăjărie - Gurghiu

4. Fecioara Maria – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

5. Maica Domnului cu Pruncul Isus – Urisiul de Sus – Chiherul de Jos

6. Maica Domnului Îndurerată – Grindeni - Chețani

7. Arhangelul Gavril - Pănet

8. Arhangelul Mihail – Dâmbu - Adămuș

9. Sfânta Paraschiva – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

10. Sfântul Dumitru – Muzeul de Istorie - Sighișoara

11. Sfântul Rozalia – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

12. Sfântul Anton – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

13. Apostolul Ioan – Nadășa – Beica de Jos

14. Apostolul Toma – Nadășa – Beica de Jos

15. Adam și Eva – Muzeul de Istorie - Sighișoara

16. Petru și Pavel – Muzeul de Istorie - Sighișoara

17. Constantin și Elena – Lunca Bradului

18. Arhanghelii Mihai și Gavril – Abuș - Mica

19. Trei Ierarhi - Brâncoveneshti

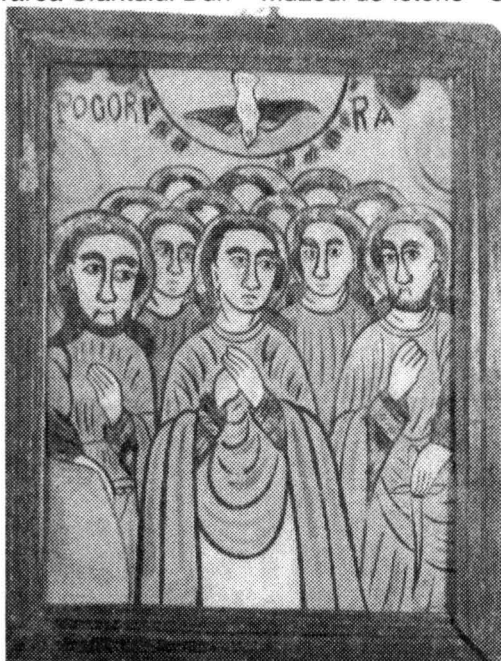
20. Nașterea Măicii Domnului – Urisiu de Jos – Chiherul de Sus

21. Bunavestire – Valea Vărgata

22. Pogorârea Sfântului Duh – Muzeul de Istorie - Sighișoara

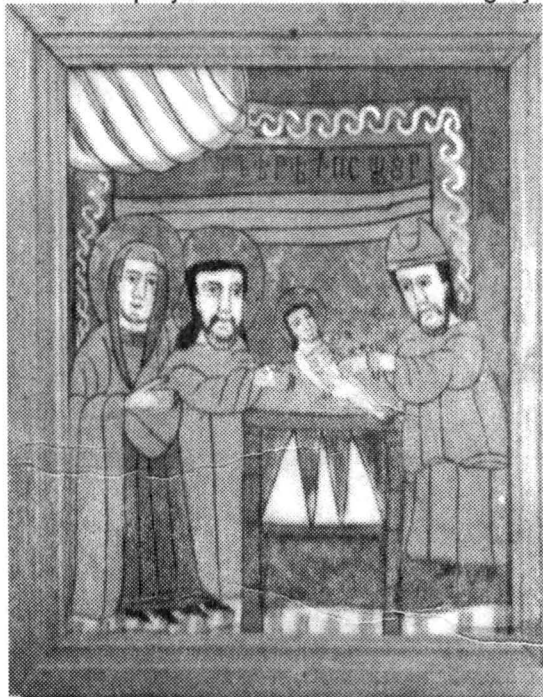
23. Nașterea lui Iisus – Moșuni – Miercurea Nirajului

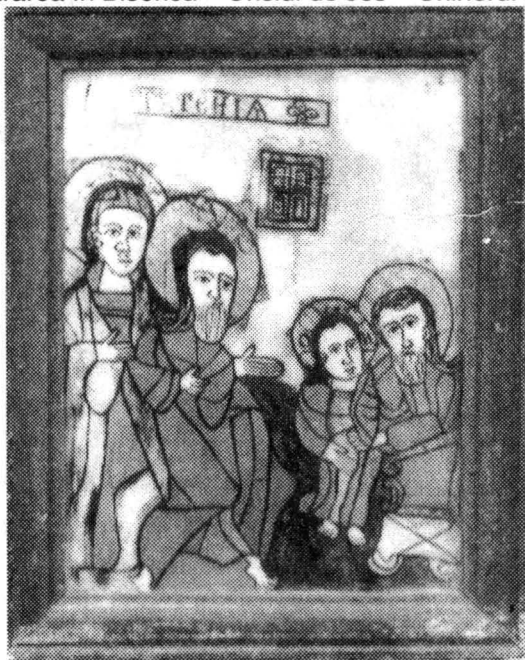
24. Botezul – Urisiul de Jos – Chiherul de Jos

25. Tăierea împrejur – Muzeul de Istorie - Sighișoara

26. Intrarea în Biserică – Urișul de Jos – Chiherul de Jos

27. Intrarea în Ierusalim – parohia Urșiul de Jos – Chiherul de Jos

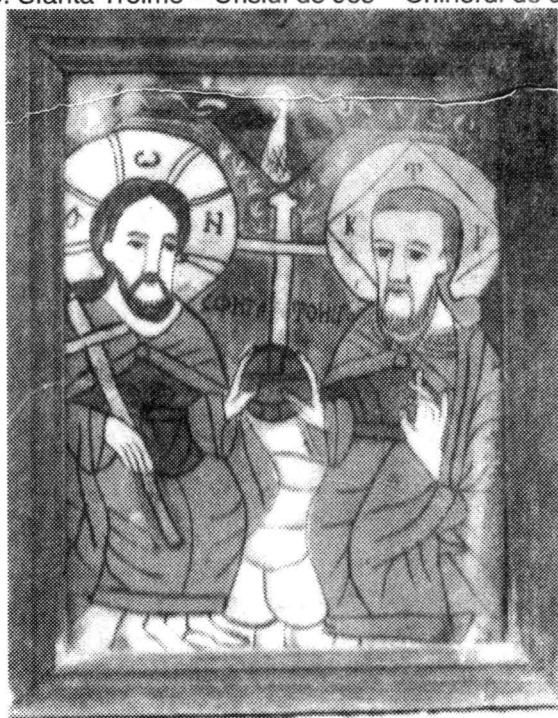
28. Iisus cu vița de vie – Cecălaca - Ațintiș

29. Sfânta Familie – Colecția Vaida Valeriu - Tg.Mureș

30. Sfânta Treime – Urișul de Jos – Chiherul de Jos

31. Pruncul Iisus cu Globul – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

32. Sfântul Ioan cu Mielul – Muzeul de Istorie Sighișoara

33. Iisus și Sfântul Ioan copii – Colecția Vaida Valeriu – Tg.Mureș

34. Triptic – Punerea-n mormânt cu Iisus și Sf. Ioan copii – Beica de Jos

35. Cina cea de Taină – Valea-Vărgata

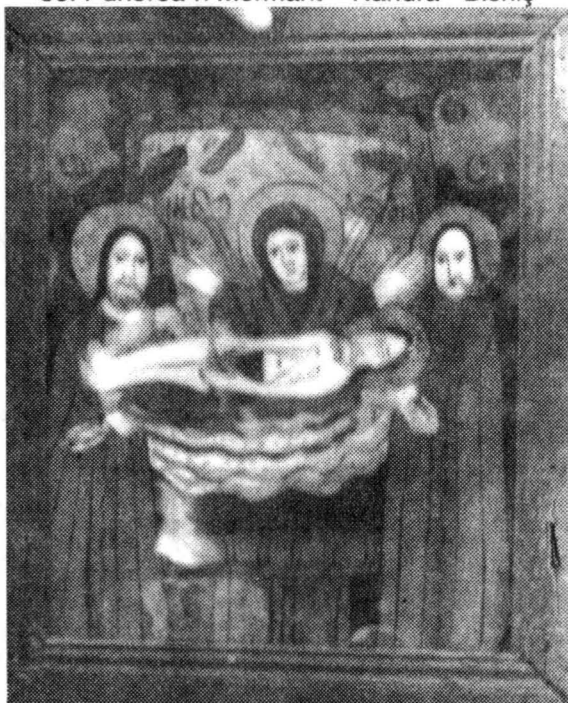
36. Răstignirea lui Iisus – Muzeul de Istorie Sighișoara

37. Plângerea lui Iisus – Oroiu - Band

38. Punerea-n Mormânt (The Entombment) – Nandra - Bichiș

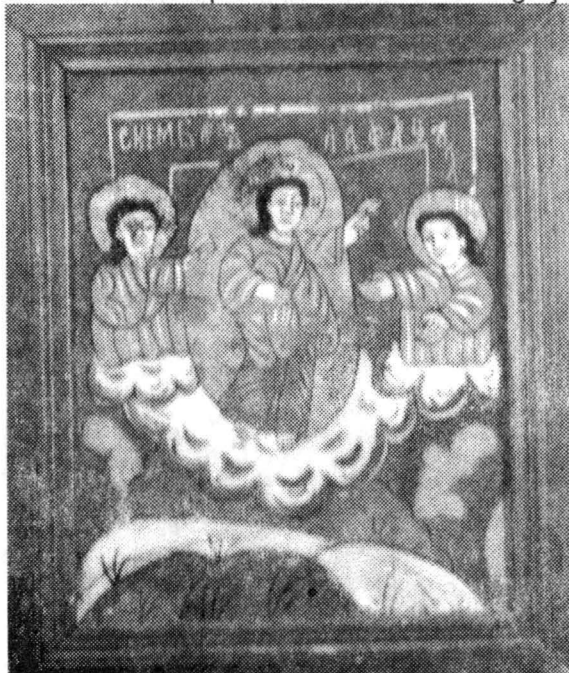
39. Învierea lui Iisus – Miheșu de Câmpie

40. Înălțarea Domnului – Roteni - Acățari

41. Schimbarea la față – Muzeul de Istorie - Sighișoara

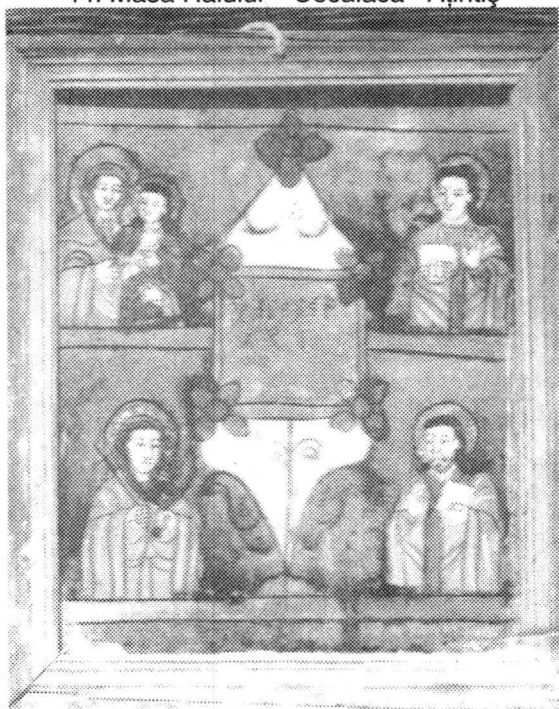
42. Sfântul Gheorghe omorând balaurul – Cicălaca - Ațintiș

43. Sfântul Ilie – Șomoștelnic - Mica

44. Masa Raiului – Cecălaca - Ațintiș

COLECȚIA DE PANTALONI DIN PATRIMONIUL MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN TG-MUREȘ

MARIA BUCUR

Prin componență, structură morfologică, caractere de folosință, prin elemente de formă, ornamentale și cromatică, îmbrăcămintea constituie un element de cultură populară.

Portul reprezintă comunitatea ca întreg, până într-atât încât, un individ aparținător se identifică cu ușurință ca aparținând la grup prin caracteristicile pieselor de port.

Variatatea mare a costumului popular românesc se înscrie într-un stil unitar exprimat prin :

- simplitatea croiului
- dispunerea ariilor ornamentale și sistemelor compoziționale
- echilibrul și raportul cromatic
- prezența unor piese de port în evoluție.

S-a păstrat fondul străvechi până azi și s-a alăturat mereu cu elemente provenite din împrumuturi și evoluții.

Condițiile istorico economice și biogeografice din această regiune precum și relieful prielnic pentru exercitarea celor mai diferite sisteme ocupaționale și activități meșteșugărești, stimulate de străpungeri transversale de-a lungul văilor pe care omul le-a pus în valoare sub formă de negoț, au imprimat zonei o dinamică constantă în sens progresiv.

Elementele noi în portul bărbătesc au apărut aduse de bărbații care își efectuau serviciul militar.

Așa au fost introduse în port vesta de culoare verde, albastră sau roșie, cu piepții brăzdați de fireturi orizontale amintind brandenburgurile uniforme militare.

Deasemenea ornamentele de pe umerii cămășilor bărbătești imită epoleții și galoanele.

Împodobirea buzunarelor de la pantaloni sau prezența vipuștei de-a lungul pantalonului în partea sa exterioară și a găietanelor amintesc de cavalerii secolului trecut.

Îțarul și cămașa îmbracă corpul bărbatului în portul tradițional. Ei sunt confecționați din dimie albă și sunt purtați în marea majoritate a zonelor etnografice din țară.

Îțarul reprezintă un element de perenitate în costumul românesc. Studiarea și catalogarea lor constituie elaborarea unor baze de date existente încă în teren, dar care peste câțiva ani vor fi doar în memoria calculatoarelor și

pe rafturile depozitelor din muzeele de etnografie.

Îțarul reprezintă un element de cultură materială a cărei evoluție poate fi urmărită în studiul costumului popular românesc tradițional în ansamblu, dar și în mod individual ca piese de sine stătătoare, cu toate semnificațiile ce le determină pe plan istoric, economic, social și cultural.

În cadrul culturii unui popor îmbrăcăminte este deosebit de importantă dacă se ține seama că ea apare ca rezultat al unui lung proces care s-a încheiat în cursul dezvoltării istorice a acesteia.

În legătură cu orice articol de port se pune de obicei o completă problemă de geneză: el poate apare când ca un rezultat al culturii specifice a unui popor, când ca o continuitate a unei forme locale cu una venită din altă parte, sau în sfârșit ca rezultat al unei influențe directe din partea unei alte culturi ca o consecință a contactelor istorice dintre popoare¹.

Printre piesele de referință ale unității și continuității poporului român în spațiul carpato danubiano pontic sunt enumerate o mare parte a pieselor din costumul tradițional românesc așa cum o face Romulus Vuia în studiile sale².

Acestea sunt: căciula, cojocul, sarica, ițarul, cămașa, catrința, opincile așa cum se văd ele și pe vechile monumente istorice încât atunci „... când vedem pe columna costumele pe care le poarte dacii, cămașa lor cu mâneci strânse la încheietură și crestată la poale la ambele părți, ițarii și opincile ce le acoperă picioarele, gluga lăptoasă cu sarica atârnată pe umeri (...) nu ne putem opri a recunoaște întrânsele chiar portul popular al muntenilor noștri³”.

Așadar ițarul poate face scopul unui studiu etnografic.

Pornind de la materia primă a ițarului care este lâna se poate face o prezentare completă a unității acestei piese de rezistență și de referință a portului românesc tradițional.

Lâna sub formă de pănură trecută prin întregul proces tehnologic de prelucrare de la tunsul oilor până la datul la vâltoare este găsită din abundență în zonele etnografice ce sunt acoperite administrativ de județul Mureș.

Etapele de prelucrare a lânii sunt cunoscute. Instalațiile tehnice de pregătire a țesăturii în pănură au existat, dat fiind rețeaua bogată a afluenților Mureșului, Gurghiului și Nirajului unde cu ușurință s-au instalat vâltoarii.

Deși se găsește din abundență în mediul rural lâna azi nu mai este prețuită ca altădată dat fiind faptul că în gospodărie se țese tot mai puțin, piesele de interior dar și cele de port fiind înlocuite cu piesele industriale în procesul apropierii condițiilor de viață rurală cu cea urbană.

Tocmai din aceste motive ițarul este o piesă component al ansamblului costumului popular în continuă dispariție, întrucât el nu mai corespunde exigenței actuale de viață ale populației de la sate.

De-a lungul timpului în cadrul Muzeului etnografic Târgu-Mureș, specialiștii au fost preocupați de achiziționarea materialului etnografic cu încărcătură patrimonială deosebită în măsură să ne reprezinte din punct de vedere material și spiritual cultura noastră națională.

Așadar cantitatea și calitatea ițarilor achiziționați în timp constituie o

¹ F. B. Florescu, *Opincile la români*, 1957, p. 3-9.

² R. Vuia, *Contribuții etnografice cu privire la formarea culturii noastre populare*

³ A. I. Odobescu

colecție, ce prezintă interesul de a fi cercetată, ordonată și publicată ea reprezentând din punct de vedere etnografic aria geografică a județului nostru și corespunde cu evoluția istorică și socială a comunităților sătești din Valea Mureșului Superior, Valea Gurghiului, Valea Nirajului, Podișul Târnavelor și câmpia Transilvaniei până spre Valea Someșului.

Toate acestea se pot concretiza studiind structura colecției după :

- numărul de obiecte
- proveniența
- datarea
- croiul
- repartitia etnică

Colecția este formată din 35 piese, ce au fost achiziționate din toate zonele etnografice ale județului, așa cum reiese din registrul de inventar. Ele provin din Valea superioară a Mureșului din localități ca :Deda (nr. Inv. 1368), Dedrad (nr. Inv. 3909), Aluniș (nr. Inv. 1760), Bilbor (nr. Inv. 1796).

De pe Valea Gurghiului :de la Jabenita (nr. Inv. 3017), Hodac (nr. Inv. 3231).

De pe Valea Târnavelor :de la Căpâlna de Jos (nr. Inv. 2930), Lepindea Română (nr. Inv. 2959), Șoimuș (nr. inv. 3511), Coroisânmartin (nr. Inv. 3585).

De pe Câmpie : de la Voiniceni (nr. Inv. 3030), Băla (nr. Inv. 3532), Pănet (nr. Inv.3701)

Valea Nirajului :de la Șiclod (nr. Inv. 2377), Chibed (nr. Inv. 3786), Sângeorzul de Pădure (nr. Inv. 26779.

În ce privește componența etnică sunt reprezentate etniile în proporție directă cu numărul acestora în structura demografică a județului . Așadar,

- 19 piese sunt românești
- 14 piese sunt ungurești (și secuiești)
- 2 piese săsești.

Toate piesele sunt datate aparținând începutului de secol XX., când exista un port popular tradițional în a cărui componență intră toate elementele caracteristice prin perenitatea lor.

În ceea ce privește croiul ițarului este foarte interesant de a fi urmărit în evoluția sa. Elementele de perenitate provin de la urmele rămase din neolitic prin zgărirea sau încizarea unor figurine umane în piatră sau ceară, ce înfățișează felul de a se îmbrăca a vechilor locuitori ai acestor ținuturi. Urmează apoi mărturiile scrise ale marilor istorici, geografici, filozofi sau poeți greci și romani. Cronică pictată de la Viena redă cu claritate ițarul purtat de ostași români ce se aflau pe crestele trecătoare de la Posada. Ca mai apoi mărturiile călătorilor străini prin țările române, stampele secolelor XVI-XVII și alte multe scrieri și descrieri ale portului românesc să întregească documentația.

Pentru a putea încadra ițarul din colecția noastră în marea unitate a acestei categorii de obiecte de port, am pornit de la studiile făcute de Florea Barbu Florescu și Romulus Vuia asupra Monumentului de la Adamclisi și a Columnei lui Traian, foarte importante pentru studiul îmbrăcămintei poporului de pe teritoriul Daciei la începutul erei noastre, cât și ca punct de pornire în orice studiu privind piesele de port popular tradițional românesc.

Cei doi etnografi, văd aici ițarul de 2 tipuri :

- unul sub formă de șalvari, exclus a fi ițarul nostru cum susține Romulus Vuia,
- al doilea tip de ițar care putea fi format din fâșii înguste înfățurate de la gleznă până la zona inghinală, petrecute fâșie peste fâșie, care se cunoaște din epoci mai îndepărtate după cum susține Florea Bobu Florescu⁴.

Întrădevar acest sistem de înfășurare pe picior fâșii înguste și lungi cusute laolaltă spre a nu se desprinde reprezintă o tehnică anterioară croiului obișnuit. Diocassius spunea că Panonii se numesc așa după tunicile cu mâneci făcute din bucăți (pani) de stofă care se taie într-un anumit fel.

Așa sunt și tunicile dacilor pe Monumentul de la Adamclisi având fâșii în spirală ca și pantalonii.

Pentru a lămuri acest lucru ne poate fi de ajutor termenul latin lacium din care derivă cuvântul ițar ceea ce înseamnă de-a curmezișul sau brăul îngust.

Obiectul în sine este mai vechi decât denumirea latină după cum spune Romulus Vuia⁵.

Este frecvent întâlnit în cuprinsul țării și a județului nostru termenul de „cioareci” cu variantele sale de pronunție.

Denumirea de cioareci la plural pare să provină de la ciorapii din pânură trași pe ambele picioare, deci perechi, purtați atât de bărbați cât și de femei. La aceștia cu timpul sau adăugat anumite elemente de croi ca : „turul ” pantalonilor și „petiușca” din față, „brășinărița” și o serie de clini introduși în față și în spate dar mai ales de-a lungul piciorului, care de fapt dau specificul zonal al cioarecilor așa cum îi prezintă Romulus Vuia în portul pădurenilor, Gheorghe Focșa în zona Jiului de Sus, Tancred Bănățeanu în portul din Țara Oașului, Nicolae Dunăre în Bihor, Cornel Irimie în Țara Oltului și a Banatului, a Făgărașului și Florea Bobu Florescu în Țara Vrancei și a Moldovei de Nord.

De portul popular în zona județului Mureș deci și a ițarului s-au ocupat : Ion Handrea prin colecția sa, Aurel Filimon, Anton Badea prin filmoteca sa și achiziții, Maria Bocșe prin colaborarea sa la Dicționarul etnografic și alții.

Tipurile de costume din regiunea geografică a județului Mureș, sunt specifice populațiilor crescătoare de vite mari pe valea Gurghiului, de oier pe sub culmile Călimanilor, de agricultor pe Câmpia Transilvaniei și Valea Târnavelor, la care se mai adaugă munca la pădure pe Valea Gurghiului și a Mureșului a podgoritului pe valea Târnavelor. Ca urmare și pantalonii vor corespunde cu ansamblul costumului, conceput și modelat ca o amplă formă estetică menită să sublinieze și să pună în valoare liniile de forță fundamentale ale corpului.

Cristalizarea portului pe aceste văi s-a efectuat în timp, în așa fel încât ceea ce avem în colecția patrimoniului Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș, datează de la începutul secolului XX, când se poate vorbi de portul popular tradițional.

Ițarul este elocvent în acest scop, prin croiul său care scoate în evidență forța și vitalitatea. Acesta conferă purtătorilor lui o anumite monumentalitate ce rezidă dintr-o rafinată proporționalizare.

⁴ R. Vuia, *Contribuții etnografice cu privire la formarea culturii noastre*, Studii de etnografie și folclor.

⁵ Ibidem, *op. Cit.*, p. 39-75.

Clasificarea cioarecilor

Din punct de vedere morfologic se disting două tipuri de cioareci fiecare cu mai multe variante (clasificarea după H. H. Formagiu).

Cioarecii croiți din 2 bucăți de stofă, una pentru forma picioarelor și una pentru „tur”, cu aria largă de răspândire cuprinzând zonele apropiate lanțului muntos al Carpaților din Moldova prin nordul Munteniei și sudul Transilvaniei.

Ambele tipuri de cioareci și variantele lor prezintă caracterul unitar în ceea ce privește materialul din care sunt făcuți și modul de ornamentare.

Cu excepția pânzei năvădite, a celor cu decor în țesătură și a celor cu dungi colorate, în general pentru cioareci se folosește stoffa de lână de culoarea albă cunoscută sub numele de pănură. Ornamentele sunt dispuse mai ales în partea superioară a pantalonului în jurul buzunarelor și la „ghizdar”.

Uneori ornamentele coboară de-a lungul piciorului accentuând forma croiului.

La pantalonii la care se poartă cu cizme partea de jos este nedecorată. La cei purtați cu ghețe partea de jos se termină cu o manșetă decorate cu găitane.

În ornamentica cioarecilor se folosesc tehnici similare de la sumane : aplicațiile de găitane și stofă colorată, broderii cu lână sau mătase.

În Gorj, Dolj, Romanați, cioarecii sunt ornamentați cu găitane groase de lână neagră sau bleumaren, printre care se cos mici motive florale.

În Câmpia Banatului Găitanele Bleumaren și violet urmează compoziții complicate în acord complet cu „chintușul”.

În zona Aradului găitanului I se adaugă aplicații de postav viu colorate. Schematic privind problema clasificării țărilor arată astfel.

Clasificarea după caracterul morfologic

forme specifice purtate - vara

- iarna

și există forme comune, de uz general indiferent de anotimp.

Clasificarea pieselor după materia primă

de vară – țăiri, gaci, izmene din pânză de cânepă, in, bumbac sau lână cu fir tors foarte subțire.

de iarnă – cioareci din țesătură groasă din lână

și mai există

forme de mijloc: țăitul de lână purtat și vara și iarna la costumul de sărbătoare din Transilvania.

Clasificarea după croi.

Tip I. – din trei bucăți (cel mai vechi tip) prototipul acestui tip sunt cioarecii.

Are variante :

Varianța A – se poartă cu toate tipurile de cămăși, constituie aproape croiul

general al pantalonilor de pânză și de dimie.

se întâlnește de-a lungul marginii Carpatice în Moldova și Nordul Munteniei, în sudul Transilvaniei.

Are subvariante care sunt date de realizarea „turului” din unul sau mai mulți clini, și de forma acestor clini – pave.

De remarcat că își afirmă prezența și în alte zone decât cea a circulației tipului A.

Subvariantele sunt:

A1 – tur din două pave dreptunghiulare

A2 – tur din două pave triunghiulare

A3 – tur din două pave trapezoidale

A4 – tur completat cu patru clini trapezoidal

A5 – tur completat cu pavă patrulateră

A6 – tur completat cu pave cu șapte laturi și clini triunghiular.

Varianta B – se caracterizează printr-un format din mai multe părți de la 1 până la 4. Este caracteristică în special părții de SE a țării.

Varianta C – se aseamănă cu principiul poalelor femeiești (Zona Oașului).

Tipul II. – Pornește de la principiul adaptării unei singure bucăți de țesătură pentru îmbrăcarea ambelor picioare, bucată care formează parțial și turul pantalonilor completată cu un clin.

Varianta A – formă strâmtă ajustată a croiului în sud estul Transilvaniei și nord estul Munteniei.

Varianta B- linia amplă a „gacilor” specifică Câmpiei Bănățene și a Dunării.

Colecția de pantaloni a Muzeului Etnografic din Târgu-Mureș se încadrează în caracteristicile tipului I, cu varianta A și subvariantele A1, A2, A3, A4, A5, A6;

De exemplu

piesa de la numărul de inventar 2262 (foto1)

piesa de la numărul de inventar 2252 (foto3)

piesa de la numărul de inventar 1760 (foto2)

piesa de la numărul de inventar 1355 (foto4)

piesa de la numărul de inventar 2270 (foto5)

piesa de la numărul de inventar 2142 (foto6)

piesa de la numărul de inventar 1796 (foto 7)

piesa de la numărul de inventar 2985 (foto 8)

piesa de la numărul de inventar 3786 (foto 9)

piesa de la numărul de inventar 4630 (foto 10)

piesa de la numărul de inventar 3701 (foto 11)

piesa de la numărul de inventar 2959 (foto 12)

piesa de la numărul de inventar 2677 (foto13)

În ceea ce privește cromatica apar două culori :alb și negru.

Ornamentul constă în aplicații de postav de culoare neagră în partea de sus a pantalonilor, mai bogat în jurul buzunarelor și a ghizderului.

Se pornește gradual de la un simplu tiv ca în cazul piesei de la nr. de inventar 3701 (foto 11) la decorarea unui singur buzunar piesa de la nr de inventar 3786 (foto9), la ambele buzunare cum e piesa cu număr de inventar 4630 (foto10) ajungându-se la ornamente mai bogate ca în

cazul pieselor de la nr. de inventar :2259 (foto 3), 1760 (foto 2), 1796 (foto 7), 1355 (foto 4).

În consecință pentru toate aceste considerente, colecția de pantaloni din patrimoniul Muzeului Etnografic Târgu-Mureș constituie o bază de date în doemniul portului popular național și local.

Bibliografie selectivă

1. Alexianu. Al. , *Mode și veșminte din trecut* , vol. I-II, București, 1936.
2. Bănățeanu.Tancrēt., *Portul popular românesc*,București, 1965
3. Idem, *România din tezaurul portului popular tradițional*,București, 1977
4. Idem, *Portul din Țara Oașului –din colecția din Țara Oașului –din colecția „Caiete de artă populară”*.
5. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1967
6. Maria Constanțin, Marian Stoica, *Costumul popular în opera pictorului Carol Popp de Sztarmy în Muzeul Satului*, Studii și cercetări, București, 1971
7. P.Bilțiu, *Miron Elie Cristea și cultura populară*, Marisia vol. XXVI/2000.
8. Bobu Florea Florescu, *Geneza Costumului popular românesc*, în SCIA/VI.nr.1. 1959
9. Idem, *Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adamclissi (Tropaeum Traiani) în SCIA*, 3-4/1955.
10. Idem, *Opincile la români*, 1957
11. Idem, *Portul popular din Țara Vrancei* din colecția Caiete de artă populară.
12. Idem, *Portul popular din Moldova de Nord* din colecția Caiete de artă populară
13. Nicolae Dunăre, *Portul popular Bihorean* din colecția Caiete de artă populară.
14. Idem, *Civilizația tradițională românească în Curbura carpatică Nordică*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1984.
15. Nicolae Deleanu, *Nedeia din Poiana Miresei*, I.,București, 1951.
16. Maria Bocșe, *Mutații contemporane privind funcțiile și semnificațiile portului popular tradițional în AMET* 1978.
17. Lucia Apolzan, *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, București, 1944
18. Idem, *Evoluția unor elemente ale portului popular din Hodac jud. Mureș în AMET* 1976.
19. Hedvig-Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, 1974
20. Cornel Irimie, *Portul popular din Țara Oltului*, din colecția Caiete de artă populară.
21. Catrina Constantin, *Ornamentica iilor din subzona Târnava Mare (Rupea) în Revista Muzeelor nr. 3 din 1970*.
22. Julius E. Lips, *Obârșia lucrurilor. O istorie a culturii omenești*, București,

1964

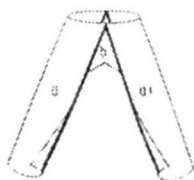
23. Daniela Ligor, Alexandru Ligor, *Portul țăranilor de la noi în câteva lucrări ale artiștilor străini tipărite în anii:1666, 1801, și 1826 în Revista Muzeelor nr.3/1979.*
24. Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în țările române, secolele XIV-XVIII*, București, 1970.
25. Pavel P. Petrescu, *Creația plastică țărănească*, București, 1976
26. Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est Europeană*, București, 1978
27. Ion I. Russu, *Elemente autohtone în terminologia îmbrăcăminteii în AMET pe anii 1965-1967*, Cluj, 1969.
28. Elena Secoșan, Pavel Petrescu, *portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984.
29. Vuia Romulus, *Contribuții etnografice cu privire la formarea culturii noastre populare și a poporului român*, București - studii de etnografie și folclor, Editura Minerva, București, 1975.
30. Vuia Romulus, *Portul Popular al Pădurenilor din regiunea Hunedoara* din colecția Caietele de artă populară.

COLLECTION OF TROUSERS IN THE PATRIMONY OF ETHNOGRAPHICAL MUSEUM OF TÂRGU-MUREȘ (Summary)

Through this work has been tried to underlie, the place and the role of the trouser, as a componente part of the habitual wearing.

We followed their development during the time, the progress of tehnology and cultural issues in the popular wearing.

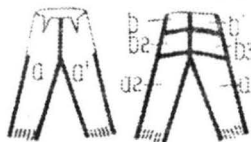
ANEXA 1.

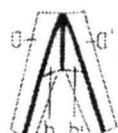
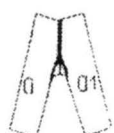
PANTALON, VARIANTA A - TIPUL I.

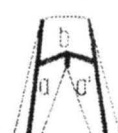
A₁

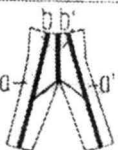
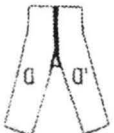
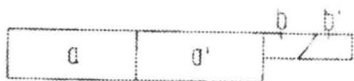
A₂

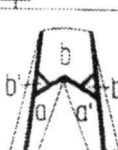
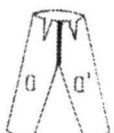
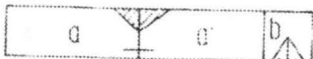
A₃

A₄

A₅

A₆

SUBVARIANTELE VARIANTEI A.

SUBVARIANTELE: A₁, A₂, A₃, A₄, A₅, A₆.

ANEXA 2.

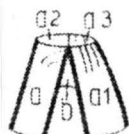
PANTALON (CROI)

a	a1	a2	b
		a3	

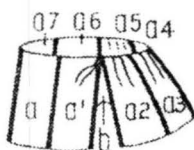
VARIANTA B - TIPUL I

a	a1	a2	a3	b
---	----	----	----	---

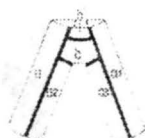
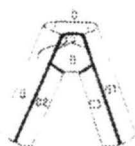
SUBVARIANTA B' - TIPUL I

a	a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	b
---	----	----	----	----	----	----	----	---

SUBVARIANTA B² - TIPUL I

ANEXA 3.

PANTALON (CROI)

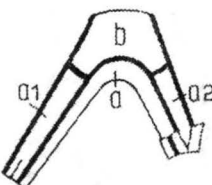
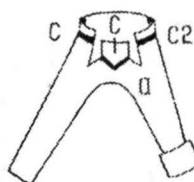
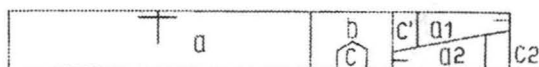
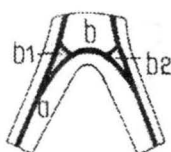
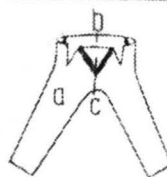
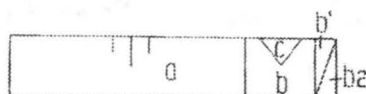
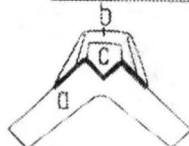
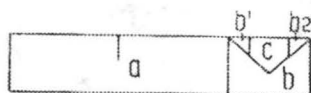
VARIANTA B - TIPUL I

PANTALON (CROI)

VARIANTA C - TIPUL I

PANTALON (CROI)

VARIANTELE A, B, ale TIPULUI II

Foto. 1. – Tip I., Varianta A, subvarianta A₅

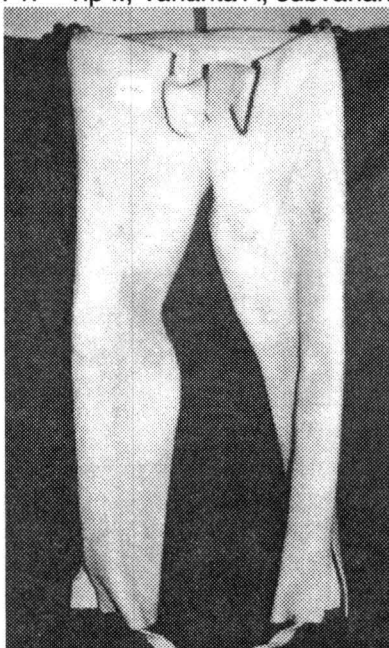

Foto.2. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₄

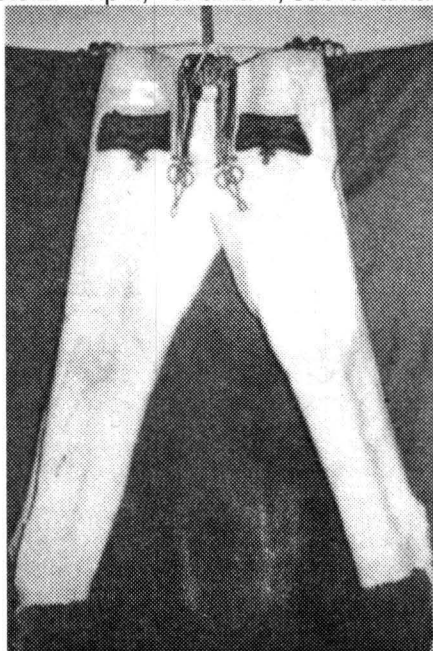

Foto.3. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₆

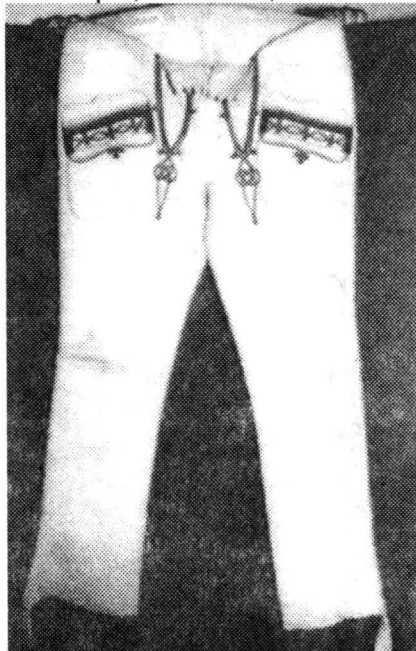

Foto. 4. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₅

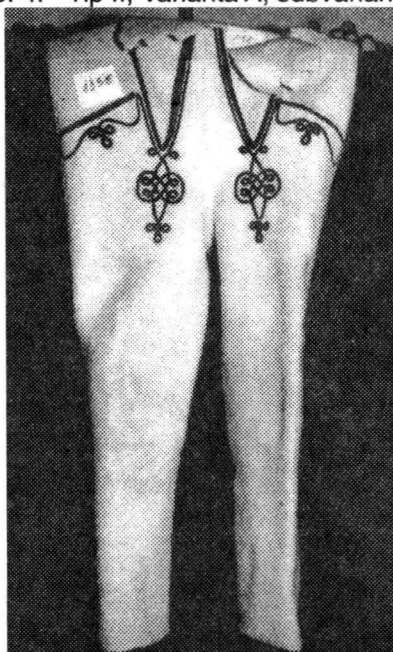

Foto.5. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₄

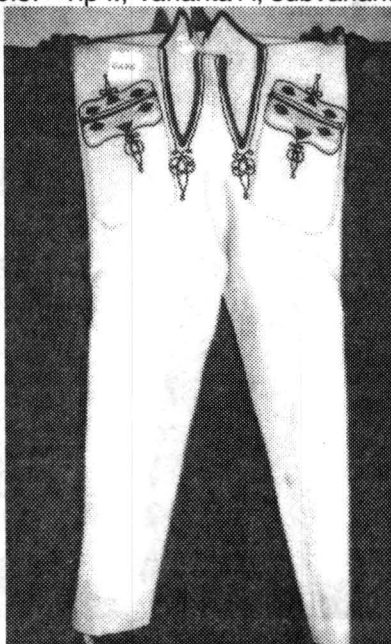

Foto.6. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₅

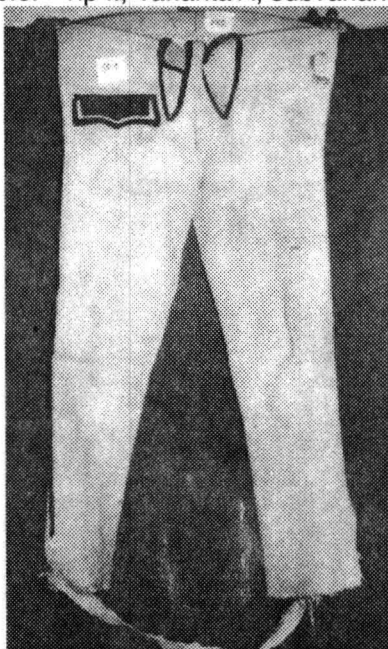

Foto.7. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₄

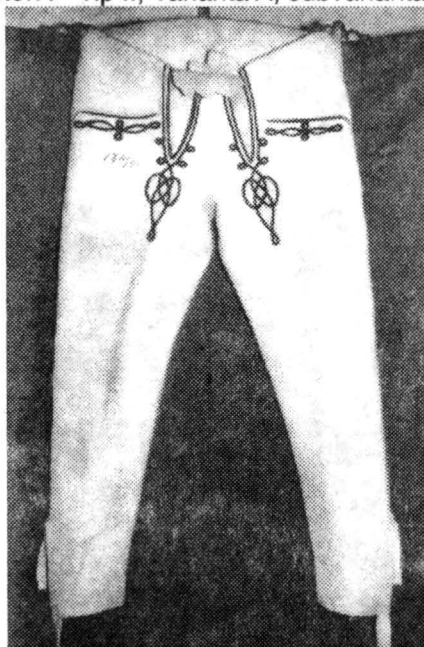

Foto. 8. - Tip I., Varianta A, subvarianta B

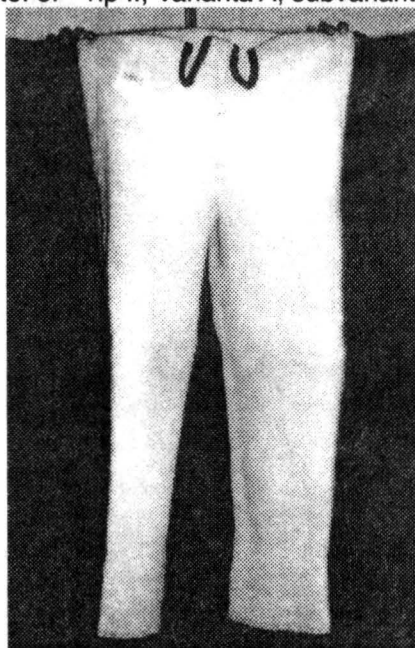

Foto.9. - Tip I., Varianta A

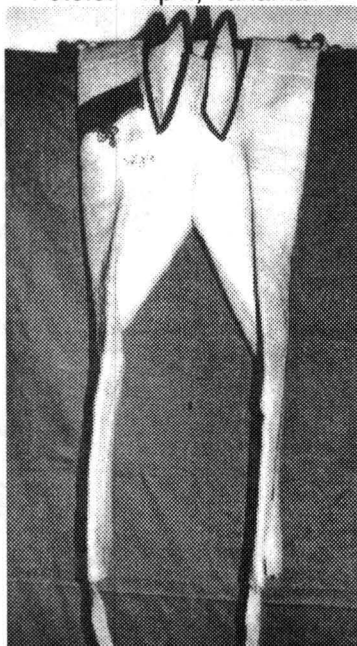
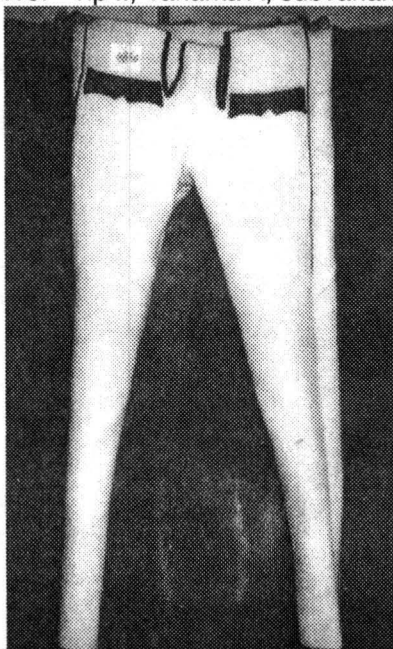
Foto.10. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₄

Foto.11. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₅

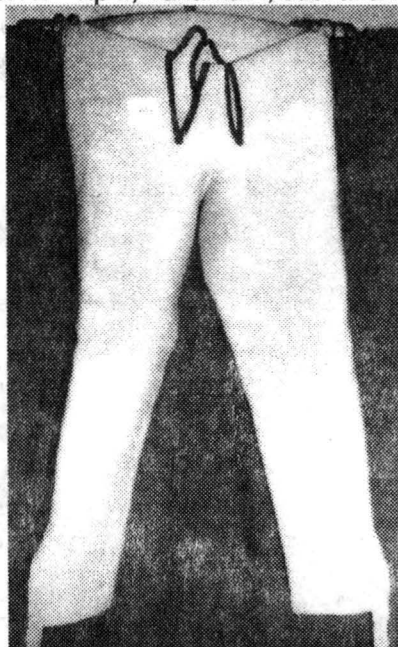

Foto.12. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₆

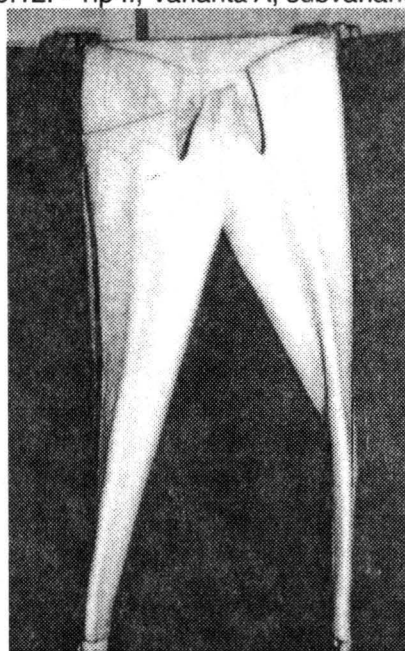
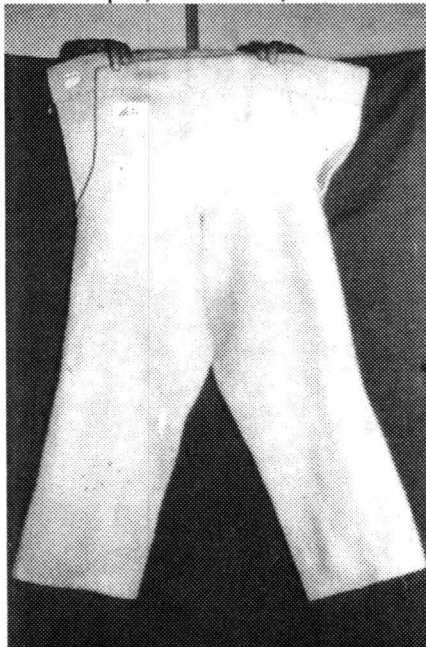

Foto.13. - Tip I., Varianta A, subvarianta A₆

ELEMENTE DE PĂSTORIT TRADIȚIONAL PĂSTRATE LA STÂNELE DIN CĂLIMANI

MARIA BUCUR

Pe baza mărturiilor culese din teren se poate constata, în funcție de specificul geografic local, de posibilitățile de exploatare a pășunelor comunale, de tradiția multiseculară că a existat o anumită modalitate de organizare a păstoritului, colectivă, care se practică și în prezent în zona subcolinară a munților Călimani.

În prezent ca și în trecut rămâne valabil ceea ce sublinia H. Stahl că : „Ceea ce trebuie scos în relief, atunci când e vorba de vechile tehnici de creștere a vitelor, este faptul că ele aveau un caracter preponderent colectiv și că în special creșterea animalelor mici, nu poate fi concepută altfel decât executată în ciopoare cu stâne comune¹”.

Păstoritul este o parte integrantă a economiei rurale complexă și multilaterală. Această ocupație dintotdeauna până în prezent s-a dezvoltat în strânsă legătură de reciprocitate cu agricultura, pădurăritul, dar și cu meșteșugurile, cărăușitul, comerțul.

În prezent cercetarea etnologică comparativă relevă o diferențiere precisă a formelor de viață pastorală. Cercetarea structurală și funcțională a elementelor de păstorit tradițional, dă forma și conținutul civilizației pastorale în spațiu și în timp, și cuantumul cuprins de această în economia tradițională.

În acest scop, trebuie urmărite rosturile acestor ocupații tradiționale, subliniind modul de încadrare a lor în economia rurală contemporană.

Elemente de păstorit tradițional în zona subcolinară a Munților Călimani s-au păstrat în multe din verigile de desfășurare a acestei ocupații, și în primul rând s-a păstrat până în prezent tipul de păstorit.

Având în vedere forma reliefului, a suprafețelor de pășune din hotarele satului, a numărului de animale, în zona respectivă s-a practicat păstoritul pe pășunile comunale primăvara și toamna, iar vara la pășunile de la munte. Acest tip de păstorit a fost numit de Laurian Someșan „tip de păstorit pendular simplu²”. Romulus Vuia îl numea tip de păstorit „agricol cu stâna la munte³”.

Geograful Tiberiu Morariu și etnograful Nicolae Dunăre îl numesc tip

¹ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I., Editura Academiei, București, 1958, p. 282-291

² Laurian Someșan, *Viața pastorală în Munții Călimani*, București, 1934.

³ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Editura Academiei București.

de „păstorit de transhumanță redusă”, impus de necesitatea de pășune⁴.

Indiferent cum am numi acest tip de păstorit, el își păstrează activitatea ciclică pe anotimpuri, în baza respectării calendarului pastoral și azi ca acum o sută de ani, când ne descria viața pastorală din Călimani, Laurian Someșan, Tiberiu Morariu, Romulus Vuia sau Nicolae Dunăre.

Aceasta înseamnă că și calendarul pastoral, se respectă cu rigurozitate, pentru că fiecare interval de timp este pregătit cu strictetea necesară impusă de evenimentele astrologice, care au loc la aceleași date indiferent de evoluția economică a societății.

Ca urmare păstoritul de tip pendulator simplu, practicat la stânele din comuna Vătava, Dumbrava, Râpa și altele de sub poalele Călimanilor ca :Bilbor, Mocănimea, - Mureșului, Monor, Rușciur ș.a. au același calendar pastoral.

Până la 23-24 aprilie oile proprietarilor asociați pasc pe mălăiște, când sunt scoase din sat și își petrec primăvara pe fânețele comunei. În Valea Cujeșului, ce aparține satului Vătava în această perioadă a anului se întâlnesc câte trei, patru sau chiar mai multe stâni, ele aparținând turmelor formate din oile proprietarilor din Vătava. Pășunea comunală peste vară va fi cosită și se va obține nutrețul (o parte) necesar oilor peste iarnă. În timpul primăverii cât stâna e pe pășunea comunală, care se va transforma în vară în fânețe are loc și „tărlirea” terenului, adică procesul de îngrășare naturală a terenului.

După 10 mai are loc scosul oilor din fânar⁵ și duse pentru vârat la pășunile de la munte, unde vor sta până la 14 septembrie, zi deosebit de importantă în viața pastorală. După această zi oile sunt aduse în sat și redistribuite gospodarilor, operație cunoscută în limbajul pastoral local de alesul oilor.

Acum are loc o a doua întâlnire a păcurarilor cu proprietarii, întâlnirea de toamnă. După această întâlnire, oile sunt păscute din nou pe miriște și mălăiște, iar la căderea zăpezii oile, intrau din nou în sat. Se încheie cercul ciclic al anului pastoral, aproximativ cu durata între Sfântul Gheorghe 23 aprilie și Sfântul Dumitru 26 octombrie.

În acest interval de timp a rămas „de regulă intratul pe brânză la 23 aprilie, când oile se strâng în turme și se aleg ciobanii. Tot de atunci începe mulsul pe câmpie și prepararea produselor lactate în general sau numai a unora dintre ele⁶”.

„De exemplu în satele de la poalele Munților Călimani perioada de la 23 aprilie până la ieșirea pe munte se numea-umblarea pe unt- pentru că untul era principalul produs pe care îl primea gazdele cu oi multe⁷”.

Această „umblare pe unt” s-a pierdut în timp datorită intereselor economice a celor ce erau asociați, dar și mai eficient este a obține o cantitate mai mare de caș cu un procent sporit de grăsimi, decât a se obține produse

⁴ Nicolae Dunăre, *Civilizația tradițională românească în Curbura Carpatică Nordică*, Editura Științifică și Enciclopedică.

⁵ Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriile României*, Craiova, 1986

⁶ Gheorghe Iordache, op. Cit.,

⁷ Laurean Someșan, Op. Cit., p. 297

greu de valorificat pe piață⁸.

A rămas până în prezent data de 23 aprilie – termenul de scos oile pe pășunile comunale și de a le pregăti pentru plecarea pe pășunile de la munte.

În practica acestui complex ocupațional, în regiunea în cauză se păstrează ca momente tradiționale :

- forma de asociere a turmelor
- stabilirea și asigurarea pășunelor pe care vor vara oile.
- obligațiile ce se stabilesc între ciobani și proprietarii de oi.
- calendarul pastoral
- organizarea stânei și a muncii desfășurate la stână
- inventarul de stână și fazele de preparare a laptelui.

De fapt aceste faze care au rămas ca elemente tradiționale în păstoritul contemporan, Romulus Vuia le-a considerat criteriile de bază în stabilirea tipologiei stânelor⁹.

În ce privește forma de asociere a proprietarilor de oi pentru realizarea turmelor, se constituie prin unirea proprietarilor după gradul de rudenie sau prietenie. Se ține seama și de vecinătatea locuitorilor din zona fânațelor, de morala celor ce își unesc oile. Apoi se acordă o atenție deosebită intereselor economice și gospodărești, trebuind ca toți asociații să aibă oi întreținute, sănătoase și lăptoase.

Asociaților le revine o seamă de obligații cum ar fi plata angajaților de la stână, transportul oilor atunci când ele urcă la pășunea de la munte și a eventualelor pagube. Aceste practici își păstrează vechimea, ele întâlnindu-se descrise în lucrările de specialitate ce au apărut în timp, privind descrierea păstoritului în Munții Călimani (vezi :Laurian Someșan, Tiberiu Morariu, Nicolae Dunăre ș. a.).

Asigurarea pășunelor pe care vârează turmele din satele Vătava, Dumbrava, Râpa ș. a., este o problemă de o importanță deosebită a comunităților, avându-se, în vedere ponderea pe care o are creșterea oilor în viața economică a acestor sate.

Există în proprietatea satelor munți întregi moștenoși din generația în generație așa cum este muntele Pietrosul Călimanilor proprietate a vătăvenilor. Dar pășunea ce îi aparține nu este suficientă pentru toate turmele din Vătava, și proprietarii de oi din această localitate recurg în fiecare an la închirieri de munți cu pășune pe durată stabilită prin contract cu proprietarii pășunilor. Așa a fost cazul și în anul pastoral 2001, când au închiriat de la comuna Stânceni, prin primăria acestei comune, muntele Drăguș¹⁰. În această etapă de asigurare a pășunii necesare turmelor pe timp de un an pastoral, sau a unei etape, prin metoda și formele de asigurare, se recurge, la forma tradițională de abordare a înțelegerii.

Obligațiile ce se stabilesc între proprietarii de oi și ciobani, s-au schimbat în timp, dar în forma lor generală au rămas aceleași.

⁸ Informator, Șuler Pavel, cioban în satul Vătava.

⁹ Romulus Vuia, *Op. Cit.*,

¹⁰ Informator, Șuler Pavel, cioban Vătava.

A dispărut din tradiția stabilirii acestor obligații frumosul obicei al „măsuriișului laptelui” făcut cu „carâmbul” sau „țâncușa”. A rămas în schimb tradiționala sărbătoare de : „Sâmbra oilor”, cunoscută în zonă sub numele de „Sfințirea turmelor ”. Este și în prezent ceea mai mare sărbătoare a proprietarilor de oi și a ciobanilor, de fapt a comunităților rurale cu activitate pastorală. Această sărbătoare marchează timpul de plecare a turmelor la pășunea de la munte.

În stabilirea obligațiilor în produse, primite de proprietar, se face, în prezent, pe cap de oaie. Ceea ce practic în zona asistată de noi în teren, înseamnă aproximativ cinci kilograme de brânză pe cap de oaie. Bineînțeles forma de stabilire a obligațiilor este arbitrară, stabilită la fiecare stână în parte, dar în general, la stabilirea lor se ține seama de ce se întâmplă la stânele din jur.

Au rămas actuale obligația ciobanilor de ași asuma răspunderea totală asupra turmelor pe perioada de pășunat, plățirea pagubelor ce nu pot fi dovedite, și achitarea cu produsele stabilite față de proprietari,. În același timp și din obligațiile proprietarilor sunt o seamă care au vechi tradiții în păstoritul din Călimani. Asigurarea sării necesare pentru oi, cât și pentru preparatele din lapte rămâne în sarcina proprietarilor, a cheltuielilor de transport spre locul de pășunat, a medicamentelor necesare în prevenirea unor boli și paraziți sau o obligație de seamă este construcția stâni¹¹.

Stâna , în ce privește construcția și modul de organizare a muncii are o tradiție foarte veche și aproape în totalitate elementele vechi din arhitectura stâni, cât și etapele tehnologice de desfășurare a procesului ocupațional tradițional al creșterii oilor au rămas același . Cu atât mai mult ele sunt respectate cu o deosebită rigurozitate. La aceste elemente tradiționale se simt caracteristici noi contemporane care țin de domeniul social și de confort profesional.

Stâna veche, descrisă de Laurian Someșan în Munții Călimani¹², cât și felul funcționării poate fi identificată ușor cu stânele întâlnite, la începutul mileniului trei în zona subcolinară a Călimanilor. Atât stâna de pe pășunile comunale unde oile petrec perioada premergătoare urcatului la munte (planșa foto 1-1), cât și stâna de la munte, are aceleași caracteristici, a stânelor de altădată.

Prin termenul de stână se înțelege locul de vârat al oilor, cât și totalitatea amenajărilor necesare în acest scop.

Construcția în care se odihnesc păstorii, și în care se face și se păstrează brânza, reprezintă construcția principală a oricărei stâne din zona montană.

Această construcție are o mare statornicie în timp și de aceea ea este construită din lemn, material altfel la îndemână.

Obișnuite sunt azi, în această zonă adăposturile în formă dreptunghiulară cu o încăpere, pereții înălțați din bârne, iar acoperișul în două sau patru ape. Confecționat din șindrilă altădată, înlocuit în zilele noastre cu materiale

¹¹ Informator, German Dorina, 42 ani, comuna Vătava

¹² Laurean Someșa, *Op. Cit.*, p. 297

sintetice¹³.

Aici în această încăpere are loc prepararea laptelui, odihna ciobanilor, păstrarea produselor din lapte, păstrarea hranei pentru ciobanii și a garderobei acestora, cât și întreg inventarul de stână (o parte din el se află și în afara stâniei).

Alte construcții din acest complex arhitectural al stâniei este :staulul– locul în care oile sunt adunate pentru odihnă și totodată locul din care sunt date la muls. Acesta reprezintă un perimetru îngrădit cu lese sau lețuri prinse pe pari bătuți din loc în loc, reprezentând o suprafață direct proporțională cu numărul oilor ce trebuiesc adăpostite aici. În această împrejurare, în partea ce dă spre construcția principală, ce se cunoaște sub numele de stână, se află strungile, în număr de una, două sau trei.

Strunga – este un orificiu creat prin aceste împrejurări, prin care are posibilitatea de a pătrunde câte o singură oaie, care va fi supusă operației de muls, de către ciobani. După ce a fost mulsă oaia este direcționată spre un compartiment al staulului separat de restul prin lețuri, pentru a se organiza cât mai bine această operație importantă, numit „datul la strungă” ce are loc de trei ori pe zi.

Tot din complexul arhitectural al stâniei fac parte și coberele paturi acoperite, sub forma unor priciuri, așezate pe patru țărui înfipti în pământ la colțurile staulului, cu fața spre stână. Acestea sunt locurile de odihnă pe timpul nopții a ciobanilor, care trebuie să fie cu atenția ațintită la toate mișcărilor din jurul staulului, pentru a ferii oile de fiarele pădurii.

Inventarul pastoral de la stână se găsește azi sub forma unui hibrid în ceea ce privește materia primă din care este confecționat.

Vasele tradiționale din lemn, fontă, cupru și ceramică se întâlnesc alături de cele din inox și materiale plastice. Au rămas neschimbate denumirile lor în funcție de rosturile pe care le îndeplinesc în procesul muncii de la stână¹⁴.

Dintre acestea amintim :-blide – din ceramică, materiale plastice sau inox, folosite pentru servitul hranei.

- botele ciobănești – simple sau cioplite, cu rol de sprijinire sau apărare, dar și ajutor în întoarcerea turmelor.
- budarcă – vas mare din lemn pentru adunat laptele în timpul mulsului.
- budârlă – vas din lemn pentru prepararea untului.
- câini de vatră – din piatră pentru a aranja vatra
- ceaunul din fontă – pentru făcut mămăliga
- ceaunul din cupru – pentru fierț zerul
- chiagul – obținut din lapte nefiert și sare, păstrat în piele de miel tăbăcită¹⁵.
- comarnic – etajarea pe care sunt așezate cașurile după ce au

¹³ În cazul asistat de noi în mai 2001 stâna de la Cânepele de pe valea Cuișdului, sat Vătava, era dusă la munte odată cu turma, povară pe cai.

¹⁴ Așa este cazul la stânele din Valea Cuișdului de sub Călimani anul 2001

¹⁵ Situația este și în prezent ca în descrierea făcută de L. Someșan, *op. Cit.*

fost scurse și puse la uscat.

- crintă – suport din scândură, înclinat pentru scurs cașul
- covată – vas din lemn pentru frământat brânza.
- cujbă – cracă de copac sub forma de cârlig – folosit pentru a se agăța în el.
- cupățuie – vas mic din lemn prins printre ațele găleții de muls.
- galeata – vas din lemn pentru muls în el.
- linguri – pentru prepararea laptelui și a hranei.
- lingură de urdit – pentru mestecat urda.
- leasă = comarnic
- pânzătură – țesătură prin care se strecoară cașul
- pirostrii – suporti de metal pentru pus ceaunul pe foc
- prepeleac – o cracă de copac cu cioturi în care se pun vasele la uscat.
- sărărițe – din lemn, plastic, ceramică, pentru păstrat sare în ele.

Nu trebuie să se treacă cu vederea unul din obiectivele de seamă ce constituie scopul acestei ocupații și anume :valorificarea produselor. Dintotdeauna această ocupație a ocupat un rol important în general, dar într-un mod special pentru comunități celor ce o practică.

Așadar, valorificarea produselor obținute din laptele de oaie, devenite marfă, este o etapă foarte dinamică, în funcție de progresele societății. Această etapă trebuie să se schimbe în funcție de cerințele și forma economiei dintr-o societate dată.

În economia de piață a zilelor noastre, comerțul cu produse preparate din lapte de oaie se desfășoară pe linia tradițională, prin desfacerea produselor în piețele de zi sau prin achiziționarea lor direct de la producători (ciobanii) de către comercianți sau intermediari. Se mai practică, destul de rar, în cazul fermelor specializate, predarea laptelui la „cășării” unde se obțin produsele puțin mai pretențioase cum ar fi cașcavalul și sortimentele de brânză topită.

Rămâne în tradiție prin practicarea acestei ocupații și păstrarea legăturilor etnoculturale statornicoite în timp între :Bistrița Năsăud, Țara de Sus a Moldovei prin culmile Călimanilor, iar prin Valea Mureșului Superior, această zonă continuă să fie punct de răscruce, spre Câmpia Ardealului și Șesul Banatului¹⁶

Este important a se constata și consemna, elementele tradiționale numeroase păstrate în această ramură a economiei românești și rolul lor în redresarea acestei ramuri a agriculturii românești relativ mai rapidă față de cultura pământului.

¹⁶ Romulus Vuia, *op. Cit.*

BIBLIOGRAFIE

1. Lateș Vasile , *Păstoritul în Munții Maramureșului(Spații și timp)*.
2. Șandru D. *Aprecieri folclorice într-un sat ardelean și unul muntean*, în *Limba și Literatură*, vol. II,s 1956.
3. Constantinescu C. Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII-XIX*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1976.
4. Iordache Gh. *Ocupațiile Tradiționale pe teritoriul României*, Craiova, 1986.
5. Dunăre Nicolae, *Civilizația tradițională românească în curbură Carpatică Nordică*, Ed. Științifică și enciclopedică, București 1984.
6. Idem, *De la păstoritul bipendulator carpatic la transhumanța pe Ialomița*, în vol. Ialomița Studii și comunicări, Slobozia. 1988.
7. Stahl H. Henri, *Contribuția la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I,
8. *Mărginimea Sibiului*, Ed. Șt. Și Enciclopedică, București, 1985.
9. Vulcănescu Romulus, *Etnologie juridică*, București, 1970.
10. Butură Valeriu, *Etnografia poporului român*,Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978.
11. Ghelase I. *Mocanii, importanța și evoluția lor social-economică în România*, București, 1937.
12. Idu Petru Dan, *Omul și natura în Carpații Maramureșului și Bucovinei.-viața pastorală*, Napoca Star, 1999.

TRADITIONAL ELEMENTS OF SHEPHERDING AT THE SHEEPFOLDS IN CĂLIMANI MOUNTAINS (Summary)

In this work we will try, that after a long investigation of the place we would like to compare the pastoral zone in Călimanului in the past and also in the present time.

Foto.1. Stâna

Foto 2. În fața stânii

Foto 3. Mulsul

Foto 4. Ciobanii cu căldăr cu lapte

Foto 5 Ciobanii

Foto 6. Strecuratul laptelui

Foto 7. Aspecte din stână

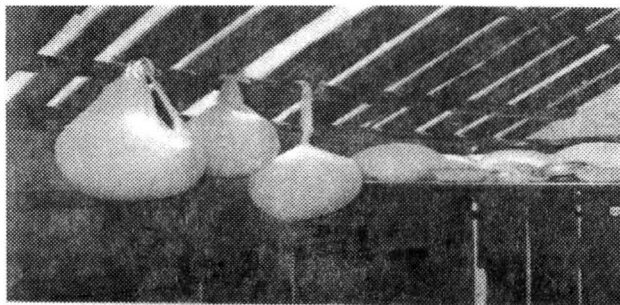

Foto 8. Turma în staul

Foto 9. Cobera

Foto 10. Tunsul

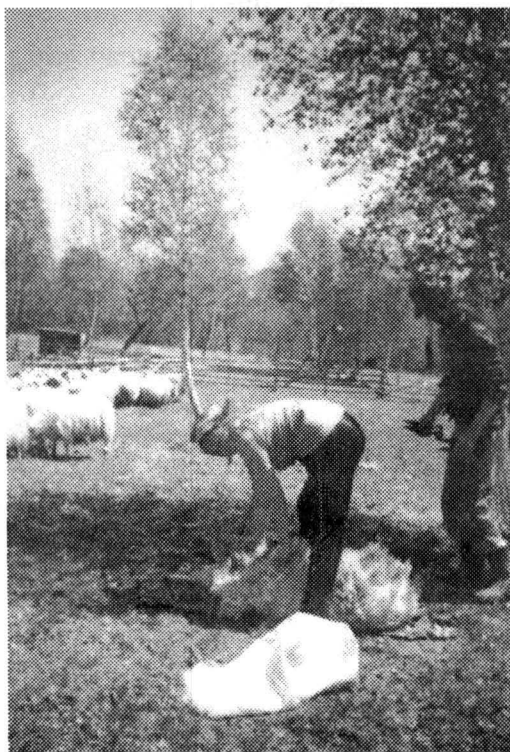

Foto 11. Hrănirea câinilor

EXPOZIȚIA DE ICOANE PE STICLĂ „CALENDARUL CREȘTIN ORTODOX ÎN ICONOGRAFIE“

MARIA BORZAN

Expoziția „*Calendarul creștin ortodox în iconografie*”, vernisată la 21 aprilie 1998 la muzeul etnografic din Reghin cred că a fost cel mai potrivit dar oferit reghinenilor de Sărbătorile Sfintelor Paști.

Creștinii n-au încetat niciodată să prețuiască icoana, s-au închinat și s-au rugat dintotdeauna la icoane, ferestre spre cer, acestea devenind deopotrivă podoabe ale casei, bisericii, dar și ale sufletului. Icoana a fost mereu o prezență vie, un cadru în care coboară Dumnezeu. Și cum fiecare creștin și-l dorește pe Dumnezeu mai aproape, nevoia de icoane a întreținut și dorința de a zugrăvi icoane. Călugări, preoți, simpli țărani au zugrăvit icoane, meșteșugul devenind de multe ori, artă.

În ultimele decenii în locul iconarilor de altădată, pictura de icoane a devenit mai ales apanajul artiștilor plastici profesioniști. Unii și-au asumat registrul canonic, utilizând *izvoadele*, iar alții plecând de la canon, și-au pus amprenta propriei personalități în zugrăvirea icoanelor. Interesul crescând pentru pictura de icoane, valoarea lor, dorința de a dezvălui din valorile de patrimoniu ale muzeului și aceea de a găsi răspunsuri la întrebările asupra existenței, au fost motivele care au stat la baza organizării expoziției.

Expoziția „*Calendarul creștin ortodox în iconografie*”, a cuprins 69 de icoane pe sticlă, achiziționate pe parcursul a 3 ani, majoritatea din jud. Mureș (autori: Rodica Pop – 5 buc., Ioan Șulea – 6 buc., Codruța Căpriță – 6 buc., Andrei Bartha- 32 buc.), câteva de la Mănăstirea Bârsana (2 buc. - autoare măicuțele de la mănăstire) și din Brașov (18 buc. - autor Mircea Purcărea).

Planul tematic al expoziției a folosit calendarul religios (bisericesc) ce începe la 1 septembrie și se încheie la 31 august. Fiecare sărbătoare a fost prezentată pe baza textelor din Cartea Sfântă și reprezentată în expoziție prin una sau mai multe icoane. Întrucât prima sărbătoare din calendarul bisericesc este Nașterea Maicii Domnului iar spre finalul anului avem sărbătoarea Adormirea Maicii Domnului, cursul liturgic al întregului an l-am pus sub oblăduirea Născătoarei de Dumnezeu, iar sărbătoarea Maicii Domnului a fost considerată pentru creștini și un moment de reculegere.

Nu au fost reprezentate în expoziție 4 sărbători: Sfinții Trei Ierarhi (30

ianuarie), Intrarea Maicii Domnului în biserică (21 noiembrie), Sfântul Andrei (30 noiembrie) și Sfântul Ștefan (27 decembrie), motivul fiind raritatea acestor teme, probabil vom reuși achiziționarea ulterioară a lor. Chiar dacă unele sărbători au fost reprezentate prin 2 sau 3 icoane, amploarea temei cerea reprezentarea într-un număr mai mare de icoane, limitarea a fost determinată de motive financiare, întreaga colecție a fost realizată din surse provenite din sponsorizări.

Expoziția a urmărit atât cunoașterea textului biblic al fiecărei sărbători, cât și diversitatea stilurilor de lucru în tehnica picturii pe sticlă la artiștii contemporani din zonă.

Sărbătoarea Nașterea Maicii Domnului (Sfânta Marie Mică) – 8 septembrie

Este prima sărbătoare a calendarului bisericesc. Părinții Maicii Domnului se numesc Ioachim și Ana, locuiau în Nazaret. Erau din neam mare împărătesc, din neamul lui David (Ioachim) și din neamul lui Aron (Ana). Erau bătrâni și nu aveau copii, ceea ce la evrei era socotit ca o pedeapsă dumnezeiască. Se rugau lui Dumnezeu făgăduindu-i că dacă le va dăruia un copil îl vor închina Lui. Așa rugându-se Dumnezeu le-a binevestit că vor avea un copil pe Fecioara Maria – acea pruncă fără prihană a devenit Maica Domnului. Până la vârsta de 3 ani ea a fost bucuria și mângâierea părinților, când după făgăduința făcută și după obiceiul legii de atunci a fost închinată lui Dumnezeu, în templul din Ierusalim.

Icoana inv. 5595 –
Nașterea

Preceștii

Autor: Andrei Bartha,
Reghin, 1997

Dimensiuni: 29,5 x
24,3 cm

Scena are loc într-un cadru interior. Compoziția este simplă, ea cuprinde doar 3 personaje, Sfânta Ana lehușă așezată pe un pat, Maria copil, așezată în leagăn și Ioachim tatăl Fecioarei. Personajele au aureolă în jurul capului, culorile folosite sunt verde, roșu, cărămiziu și alb. Scena este încadrată într-un chenar, iar pe un covor roșu apare inscripția în litere chirilice. Realizată după modelul icoanei de Nicula.

Sărbătoarea Ziua Crucii – 14 septembrie

Iisus a făcut din cruce simbolul mântuirii omenirii prin jertfa sa. Crucea a

apărut ca simbol religios în prima jumătate a secolului I, dar s-a generalizat mai târziu în timpul lui Constantin cel Mare, când înainte de bătălia din apropierea Romei a văzut pe cer crucea, și a auzit o voce care i-a spus „cu acest semn vei învinge”. Tradiția spune că evlavioasa împărăteasă Elena (247 – 327) s-a dus spre apusul vieții în pelerinaj la Ierusalim, un evreu bătrân a condus-o la locul unde a fost răstignit Iisus. S-au făcut săpături, iar din dărâmături au fost scoase 3 cruci, un pumn de cuie și o tăbliță cu inscripția Iisus Nazarineanul regele Iudeilor. Mai târziu Constantin cel Mare a ridicat pe locul respectiv o biserică. Se pare că la inaugurarea acestei biserici participă mult norod, patriarhul

Macarie ar fi înălțat lemnul crucii deasupra amvonului în văzul mulțimii, de atunci se sărbătorește acest eveniment numit *Înălțarea Sfintei Cruci*.

Icoana inv. 5601 - **Înălțarea Sfintei Cruci**

Autor: Andrei Bartha Reghin, 1997

Dimensiuni: 29,5 x 24,1 cm

În cadrul scenei este zugrăvită o cruce de culoare aurie. În partea dreaptă a crucii doi bărbați, cel din față sprijinind-o cu brațele, iar în dreapta un grup de personaje reprezintă mulțimea participantă la această sărbătoare. Cromatică veșmintelor este redată în roșu cărămiziu și vernil contrastând cu fondul realizat în maro. Pictorul folosește ca element decorativ laleaua în roșu și alb. Scena este încadrată de un chenar în galben. Realizată după modelul icoanei de Nicula.

Acesta a fost modul de prezentare a expoziției, textul biblic completat cu descrierea icoanei sau a icoanelor expuse temei. Întrucât materialul rezultat este vast, în această lucrare am selectat din catalogul expoziției, pentru fiecare autor câte 2 icoane, reprezentative pentru stilul fiecăruia. Icoana inv. 5475 – **Mântuitorul Iisus**

Autor: Rodica Pop, Tg-Mureș, 1996

Dimensiuni: 43,2 x 36,2 cm
Iisus este înfățișat purtând pe

cap coroana, îmbrăcat în veșminte arhieriești roșii-portocalii, peste care poartă patrafir cu semnul crucii stilizat redat în galben. În mâna stângă ține Evanghelia, iar cu dreapta binecuvântează. Chipul lui Iisus exprimă bunătate, blândețe. De o parte și de alta a chipului sunt redată în 2 medalioane soarele și luna. Fondul icoanei este redat în albastru încadrat de un chenar în galben deschis decorat cu linii ce formează pătrate și stelute.

Icoana inv. 5757 –

Maica Domnului cu Pruncul

Autor: Rodica Pop, Tg-Mureș, 1996

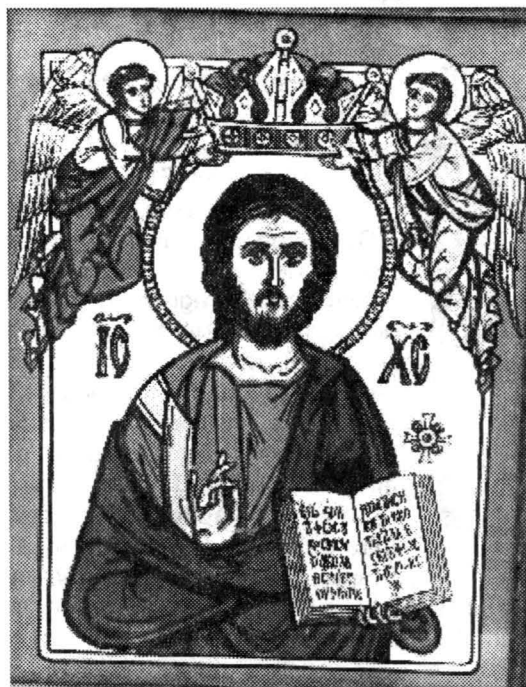
Dimensiuni: 39 x 33,5 cm

Scena ocupă aproape tot spațiul icoanei. Maria este zugrăvită din semiprofil purtând pe brațul drept pruncul înveșmântat în maro și verde. În mâna dreaptă pruncul ține globul cu crucea. Îmbrăcămintea Mariei este sobră, în nuanțe de verde și maro decorată cu stelute aurii. Marginea hainei este decorată cu linii în formă de spirale și romburi. Căptușeala hainei este verde. Maria poartă pe cap coroană, iar în jurul capului aureolă, la fel și pruncul. Fondul icoanei este

verde gri. Scena este decorată în partea superioară cu o ghirlandă de flori și frunze în ton cu îmbrăcămintea. Sub ghirlandă în dreapta inscripția cu litere latine SF.MARIA.

Icoana inv. 5224 –
Maica Domnului cu Pruncul
 Autor: Ioan Șulea, Tg-
 Mureș, 1994
 Dimensiuni: 38,5 x 31,7
 cm

Maica Domnului (varianta iconografică Eleusa) este zugrăvită semiprofil, purtând pe brațul stâng pruncul înveșmântat în alb-murdar și galben. Mapharionul și mantia Mariei sunt redată în vișiniu, iar marginile sunt decorate în galben și cu franjuri. Cromatica veșmintelor se armonizează fondului alb al icoanei. Personajele au în jurul capului aureolă. În partea superioară a icoanei doi îngeri aduc să așeze pe capul Mariei coroana. Decorul este realizat prin inscripții, flori stilizate și chenarul dublu al icoanei.

Icoana inv.5221 - **Iisus Învățător**

Autor: Ioan Șulea, Tg-
 Mureș, 1994

Dimensiuni: 38,5 x 31,5 cm

Iisus îmbrăcat în veșminte arhieresti ține în mâna stângă Evanghelia iar cu dreapta binecuvăntează. În partea superioară a icoanei doi îngeri aduc să așeze coroana pe capul lui Iisus. Cromatica veșmintelor este sobră, gri petrol, maro roșu și se armonizează cu fondul alb murdar al icoanei. Chipul lui Iisus este deosebit de expresiv. Icoana are un chenar îngust galben muștar dublat de unul mai lat în gri. Apar și inițialele numelui lui Iisus în limba ebraică. Pictorul

folosește un limbaj « modernizat » sesizabil la nivelul formelor stilistive, la redarea volumelor personajelor dar și la ambianța cromatică. Folosirea acestui limbaj « modernizat » în icoana pe sticlă trebuie văzut nu a ca o renunțare la tradiție ci ca o primenire a acesteia, fapt ce-i asigură continuitatea.

Icoana inv. 5457 –

Mântuitorul Iisus

Autor : Mircea

Purcărea, Brașov, 1996

Dimensiuni: 31,2 x 27,6

cm

Iisus îmbrăcat în veșminte arhieresti roșii-portocalii ține în mâna stângă Evanghelia, iar cu dreapta binecuvântează. Aureola din jurul capului este redată în foiță galbenă și este împărțită prin linii roșii și negre în 4 părți, apare inițiala numelui lui Iisus în limba ebraică. Fondul icoanei este albastru închis decorat cu ornamente florale realizate din puncte albe și roșii. Icoana este încadrată de ghirlandă cu flori și frunze în roșu și verde pe un chenar galben muștar.

Icoana inv. 5455 –

Prăznicar

Autor : Mircea Purcărea,

Brașov,

1996

Dimensiuni: 71 x 65,8 cm

În 13 casete – central

« Cina cea de taină » - sunt prezentate scene din ciclul christologic. În registrul de sus în două casete este redată Maica Domnului cu Pruncul Iisus în variantele iconografice Eleusa și Hodighitria, Nașterea lui Iisus, Buna Vestire. De o parte și de alta a scenei centrale în câte 2 casete : în dreapta Fuga în Egipt, Intrarea în Ierusalim, în stânga : Sfânta Treime și Punerea în

Mormânt. În registrul de jos sunt redată : Botezul, Iisus Pantocrator, Răstignirea și Maica Domnului îndurerată. Cromatică este armonios realizată : fondul

fiecărei icoane este albastru închis. Veșmintele personajelor sunt în general redată în roșu cărămiziu și vernil, excepție Mapharionul Mariei din caseta cu Maica Domnului îndurerată, redat în negru. Fondul decorativ este realizat cu ornamente stelare și vegetale (flori). Caseta centrală cu « Cina cea de taină » are și un chenar din ghirlande în roșu și verde pe galben. Icoana Prăznicar este o comandă specială ce are o valoare deosebită prin minuția realizării, varietatea gesturilor și mulțimea personajelor, care se dezvoltă pe suprafețe destul de mici, lucru ce este în detrimentul proporției, dar nu și al vervei.

Icoana inv. 5541 – **Maica Domnului Îndurerată**

Lucrată la Mănăstirea Bârsana (Mm), 1997

Dimensiuni : 30,5 x 25,4 cm

Maria este zugrăvită în prim plan, ocupând cea mai mare parte a icoanei, îngenunchiată și cu mâinile împreunate pentru rugăciune. Alături simbolul durerii sale, Iisus răstignit, zugrăvit în planul al doilea. De remarcat sunt cele 3 flori stilizate sub formă de stelute dispuse pe mapharion 2 pe umeri, iar a 3- a pe cap, dând o notă distinctă icoanei.

Icoana inv. 5542 – **Buna Vestire**

Lucrată la Mănăstirea Bârsana (Maramureș), 1997

Dimensiuni : 19,2 x 16,2 cm

Pe un fond albastru închis este zugrăvită Maria cu mâinile împreunate pentru rugăciune, iar în fața ei îngerul arătând cu mâna spre Duhul Sfânt. Zugrăvit în chip de porumbel, plasat în partea de sus a icoanei pe un nimb, își revarsă razele harului divin asupra Fecioarei. Între Maria și înger se află zugrăvită o carte, probabil Evanghelia și o floare. În jurul capetelor ambele personaje au aureolă. Decorul este realizat din stelute și 2 flori. Cromatica: albastru, roșu-

cărmiziu, verde, galben, alb.

Icoana inv. 5448 – **Sfântul Nicolae**

Autor: Căpriță Codruța, Tg-Mureș, 1996

Dimensiuni: 32,6 x 26,7 cm

În partea centrală a icoanei este reprezentat Sf. Nicolae îmbrăcat în haine arhieresti cu mitră și aură aurie în jurul capului. Cromatica veșmintelor este în roșu și verde cu decor din puncte și linii în alb și negru. Același decor de linii frânte negre apare și pe marginea mitrei, iar pe patrafir apare crucea. În mâna dreaptă ține Evanghelia, iar cu stânga binecuvântează. În cele 2 colțuri, la partea superioară apare câte o ghirlandă din flori și frunze ce susțin inscripția cu litere chirilice. Fondul icoanei este deschis în alb și gri, dând luminozitate întregii icoane.

Icoana inv. 5451 –
Maica Domnului Îndurerată

Autor: Căpriță Codruța, Tg-Mureș, 1996

Dimensiuni: 28,2 x 25,2 cm

Fecioara este zugrăvită central în prim plan, iar Iisus răstignit pe o cruce roșie în planul al doilea. Corpul este alb-gri iar părul și barba, neagră. Deasupra aurei pe cruce apar mitralele lui Iisus. Chipul Mariei redă durerea. Veșmintele cu culori estompate sunt împodobite cu flori stilizate în roșu și auriu. Fondul icoanei este închis, în partea superioară, iar în dreapta apare o fâșie

aurie decorată cu un grupaj de linii în negru și alb.

Icoanele din expoziția « Calendarul creștin ortodox în iconografie » au distincție atât prin gama cromatică, cât și prin cea stilistică.

Tematic, ele abordează subiecte de mare frecvență în iconografic românească. Se pot distinge 3 stiluri de lucru ; fiecare din ele fiind marcat de o clară amprentă personală. Într-o ordine a poziționării geografice, primul este cel al « școlii » de la Mănăstirea Bârsana (Maramureș), în care măicuțele anonime folosesc un desen mai ..., cu un acord cromatic asemănător, bazat pe o complementaritate dintre roșu și verde.

Găsim în al doilea rând, la lucrările executate în jud. Mureș, de artiștii plastici Rodica Pop, Andrei Bartha, Codruța Căpriță, celebrul stil al « Școlii de la Nicula » unde desenul compozițiilor, prin spontaneitatea sa capătă o plasticitate deosebită. Coloritul este mai temperat, nuanțele reci ca și cele calde, fiind departajate de o gamă variată de griuri cromatice. Fiecare din ei țin în icoanele lor la simplitatea desenului și la unitatea cromatică într-o linie a tradiției bizantine.

În al 3-lea rând sunt piese executate într-un stil asemănător picturii parietale bisericești sau chiar al icoanei pe lemn de factură neobizantină – cazul pictorului Ioan Șulea și Mircea Purcărea. Aici acordul cromatic este dominat și armonizat cu tematica icoanei respective, contururile desenului amintind hieratismul picturii clasice a bisericii ortodoxe.

Icoanele lor sunt lumină, pe care o emană atât chipurile sfinților, cât și aura de care acestea sunt înconjurate.

Așezate simplu în funcție de sărbătoare, icoanele au reușit să transmită ceva din mesajul liturgic, iar întregul ansamblu să creeze acea senzație că te afli în spațiul sacru al unei biserici.

L'exposition d'icônes sur verre Le calendrier chretien orthodoxe dans l'iconographie (Resumée)

L'exposition d'icônes sur verre *Le Calendrier chretien orthodoxe dans l'iconographie*, organisée au Musée ethnographique de Reghin, le 21 avril 1998 s'est proposé de souligner l'intérêt croissant pour la peinture d'icônes, leur valeur de même que de connaître les icônes trouvées dans le patrimoine du musée.

L'exposition réunit 69 des icônes réalisées par différents artistes plastiques contemporains: R.Pop, I.Șulea, C Căputa – Tg. Mureș et M.Purcărea – Brașov, A. Bartha – Reghin.

L'ouvrage présente un fragment du catalogue de l'exposition – deux icônes pour chaque auteur permettant la connaissance de leur manière d'expression, style de travail, quant à la technique de la peinture des icônes sur verre.

Broderia din aceste sate diferă și de broderiile maghiare din celelalte zone ale României motivele fiind deosebite de cele din zona Călata, de peste munți sau cele din zonele secuiești.

Din această colecție am selectat un număr de 25 piese brodate, reprezentative din punct de vedere al compoziției ornamentale brodate, al ornamenticii și decorului specific maghiarilor din această zonă de cercetare, realizate în general pe capete de pernă și lepedeie.

Datare. Textilele de interior din această colecție sunt realizate la sf. sec. XIX – încep sec. XX. Cea mai veche piesă din colecție este *Fața de pernă* cu nr. de inventar 714, achiziționată din Văleni, aparținând familiei Zsigmond, realizată în anul 1850 (potrivit relatării proprietarului).² Cele mai noi dintre textilele selectate sunt realizate în anul 1930 și în general au brodate motive florale.

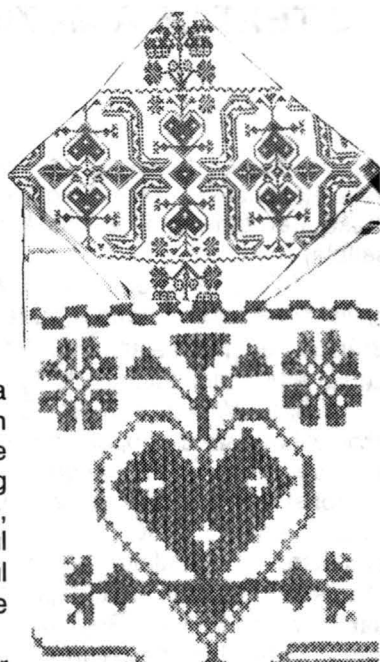
Tehnica cea mai des folosită la brodarea motivelor ornamentale este cusătura cu *cruciulițe împletite* însoțită uneori de cruciulițe simple. Diferența între cruciulița împletită și cea simplă este faptul că se ia în lucru deodată suprafața a 2 pătrate. La pornire se face o cruciuliță simplă, apoi se pășește lung (dublu), se intersectează cu o diagonală scurtă, după aceea pășitura lungă ajunge în următorul pătrat. După un rând se întoarce materialul astfel încât efectul broderiei este cel de împletitură, de brăduț.

Materialul folosit la majoritatea pieselor acestei colecții, este pânza de bumbac țesută în 2 ițe, la cele mai vechi piese întâlnindu-se și țesătura de cânepă și bumbac. Firul utilizat la motivele brodate era cânepa, lânica uneor, dar cel mai des utilizat era bumbacul.

Culorile predominante ale cusăturilor sunt: roșu și albastru. Broderiile sunt executate, în mare parte, dintr-o singură culoare – roșu sau albastru. Acestea nu sunt culori specifice broderiilor maghiare, fiind folosite în special de sași; dar, deși există doar două culori, prin alternanța lor pe câmpul alb al pânzei s-au obținut efecte cromatice deosebite. Populația maghiară din satele amintite s-a obișnuit să cumpere vopselele de la sași și să învețe de la ei tehnica vopsirii.

Câteva caracteristici ale coloritului folosit la brodarea acestor piese, ce arată influența orientală, sunt:

- alternarea culorilor, care constă în colorarea interiorului motivelor (florilor, frunzelor) altfel decât marginea exterioară (marcarea conturilor), (inv.

² în compoziția ornamentală principală este brădat *motivul cu inimă*; acesta apare și la reprezentarea pomului vieții din centrul compoziției, unde înlocuiește vasul din care ies cele 5 flori. Broderie într-o singură culoare – roșie.

680, inv.633)

- dungi lăsate nelucrate sau descompunerea broderiilor în dungi (inv. 3399)

- lăsarea de mici cruciulițe albe pe câmpul brodat , reprezentând simbolul solar (inv. 715, inv. 3448)³

Pe lângă cromatica specifică acestor broderii și tehnica cusăturilor, ceea ce deosebește colecția de textile maghiare este compoziția ornamentală și gama motivelor ornamentale utilizate.

Dispunerea ornamentelor este specifică. Dacă la majoritatea modelelor brodate, compoziția lor pe orizontală se poate repeta la infinit, în plan vertical aceasta se poate împărți în 3 părți distincte ⁴:

- *Modelul principal, din mijloc*, care fiind cea mai importantă parte a compoziției, o denumește.

- *Modelul din margine*, de cele mai multe ori nu e legat de cel de bază, fiind reprezentat de crengi, flori, buchete de flori stilizate, uneori animale (păsări, câprioare). Acesta este unul din efectele influenței săsești asupra broderiilor din această zonă, altul fiind acela în care ornamentele de pe margini sunt relativ mari față de cele din mijloc, lucru neobișnuit în alte zone, ca modelul de pe margini să fie diferit ca stil de cel principal.

- Modelul principal și cel mai din margine sunt despărțite de o *linie ornamentală* care limitează desfășurarea lor în plan vertical. La broderiile săsești este aproape o regulă ca modelul din mijloc să fie despărțit de cel din margine de o *linie*, o dungă care se lățește și care cuprinde modelul desenat „în negativ”. Această regulă este preluată și pe broderiile maghiare, cel mai ades reprezentate de motive simple (motive în S, în cruce, lanțul, opturi, zig-zag, etc).

Dacă chenarul este totuși reglementat în oarecare măsură de posibilitățile dimensiunilor sale, câmpul principal, în schimb este lucrat cu multă fantezie. Totuși dispunerea motivelor în spațiu, deși variată, este supusă unor reguli precise (repetiția, alternanța, simetrie) urmărind să creeze un sistem de decorație în care câmpul este delimitat clar de borduri.

Materialul și tehnica de lucru impun dezvoltarea compoziției pe o anumită axă, urmând principiul desfășurării nelimitate a compoziției. Axa ei de orientare este mai des cea orizontală, elementele se grupează câte două, repetându-se la intervale egale (ex. Inv. 680, 4054, 3399), câte trei atunci când formează împreună un motiv fitomorf, sau patru în cazul în care sunt dispuse pe 2 axe perpendiculare. În acest caz toate cele 4 elemente pot avea aceiași valoare fiind dispuse în jurul unui punct sau element central (inv. 656, 639). La fața de pernă din Văleni, cu nr. inv. 639, motivele florale așezate în jurul unui punct central dau imaginea unei farfurii, de unde și denumirea generică a motivului *farfurii* (*tányéros*). O altă tendință este de a grupa elementele ornamentale astfel încât să formeze un motiv de mai mari dimensiuni (o creangă, o ghirlandă, o stea).

Motivele ornamentale le putem împărți în mai multe grupe, după formă și

³ Paul Petrescu – *Pomul vieții în arta populară din România*, Studii și cercetări de Istoria Artei, 1961, Ed.Academiei RPR

⁴ Palkó Attila, Portik Irén, Zsigmond József – *Felső-Maros vidéki varrottasok* (Cusături populare maghiare din zona Mureșului Superior), Ed.Kriterion, București, 1985

după conținut, o separare netă a diverselor grupe de ornamente fiind dificil de realizat datorită tranzițiilor frecvente între diferitele tipuri, totuși orientativ acestea le clasificăm în: motive geometrice, vegetale, zoomorfe.

Motivele geometrice sunt foarte des întâlnite, cele mai vechi motive din colecție încadrându-se în această categorie. Printre cele mai des întâlnite ornamente geometrice sunt: steaua mare sau mică, sâmburele de prună, crenguța de brad, picior de masă, forme de S, inima, frunze și flori geometrificate, trifoi, toate acestea alături de motivele geometrice clasice cum ar fi romburi, pătratul, triunghiul.

O manieră des întâlnită de reprezentare geometrică a acestor motive (în special a rozetelor stelare care erau cele mai renumite) este încadrarea lor în romburi și repetarea acestor registre pe orizontală, formând astfel o **rețea** care de obicei ia numele motivului de bază (de ex. Fețele de pernă cu nr. inv. 698 – motiv cu stele mari și inv. 694 – motiv cu stea și picior de masă).

Motiv cu stele mari

(Nagycsillagos)

Față de pernă-Văleni

(inv. 698)

Autor: Nagy Maria

(n.1886)

Datare: 1910

Dimensiuni: 100 x 50 cm

Stelele mari înscrise în octogoane ce se repetă pe orizontală sunt caracterizate prin alternanța celor 2 culori – roșu și albastru și lăsarea pe suprafața brodată a unor goluri, necusute de formă stelară (motive solare). Linia de margine ce separă cele 2 câmpuri ornamentale are reprezentate motive în S, roșii și albastre, iar pe margine apar buchete de flori, (garoafe) reprezentate în plan.

Motiv cu stele și picior de masă

(Csillagos es asztallábas)

Față de pernă- Văleni

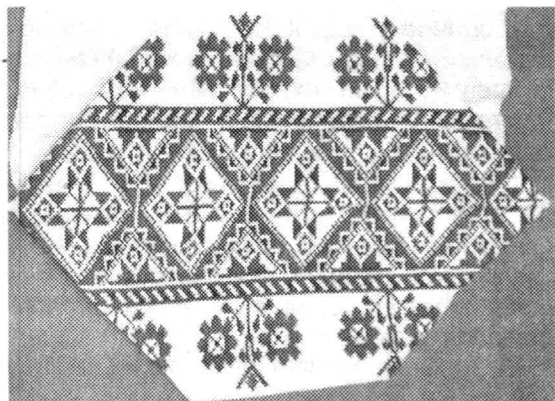
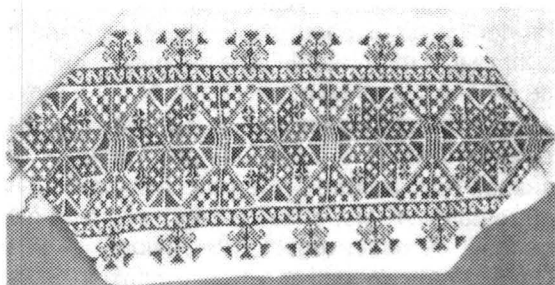
(inv.694)

Datare: incep. Sec. XX

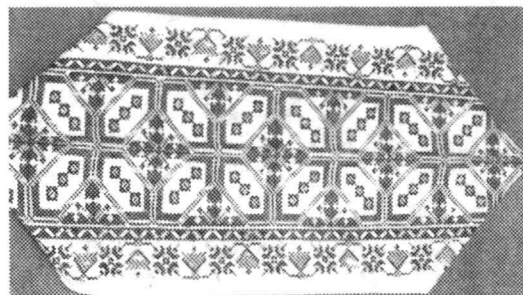
Dimensiuni: 75 x 42 cm

Motivul stelar este încadrat în romburi, care au laturile reprezentate prin motivul *picior de masă*. De remarcat influența sâsească în reprezentarea ornamentului de margine, diferit totalmente de cel principal, cât și dimensiunile mari ale acestor buchete de flori (trandafiri).

Urmând cusutul în lungul și latul pânzei, se înscriu pe ea figuri

geometrice care ornează țesătura, uneori aceasta trecând la motive vegetale geometrificate. Astfel, un alt tip de reprezentare a câmpului ornamental este cel în care formele geometrificate reprezintă laturile romburilor, înlocuindu-le de cele mai multe ori prin frunze, plante un rol important avându-l și motivele ce se află între ele (de ex. Inv.3420 – motiv cu frunze, inv. 3412 – motiv cu creanga de brad).

Motiv cu frunze

(Leveles)

Capăt de pernă – Fițcău

(inv.3420)

Autor: Dali Erzsébet

(n.1910)

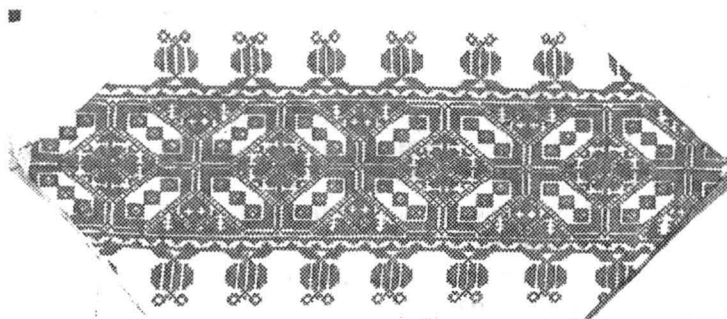
Date: 1920

Dimensiuni: 54 x 40 cm

Acest motiv era foarte răspândit în regiunea Văii

superioare a Mureșului, cu moduri variate de reprezentare a câmpului ornamental principal; astfel, densitatea compoziției, alternarea culorilor pot să difere. Se poate observa rețeaua de pătrate cu laturile reprezentate prin frunzulițe geometrice, legate între ele. Pe diagonala pătratelor ornamentica florală este doar conturată, pentru a scoate în evidență motivul frunzelor. Pe margine sunt cusute motive florale ieșind în evidență prin ritmicitatea poziției și a culorilor.

Motiv cu frunze

Capăt de pernă – Văleni (inv. 731)

Autor: Isaic D.

Date: 1895

Această broderie cu același motiv - cusut aici, cu roșu - pe lângă densitatea compoziției mai evidentă (având o puternică influență săsească) este deosebită prin prezența pe marginea câmpului ornamental a motivului **mărului de granată** (gránátalma). Acest motiv, simbol al bogăției, dealtfel foarte des întâlnit pe broderiile maghiare din zona amintită, sub diferite forme, uneori

foarte schematic reprezentate, apare aici sub forma sa des întâlnită în motivele de margine – mărul brodat din părți distincte, pentru a se obține efectul scontat are sub el 2 frunze iar deasupra două cerculețe, numite clopoței (în anumite zone).

Motiv cu creanga de brad

(Fenyőágas)

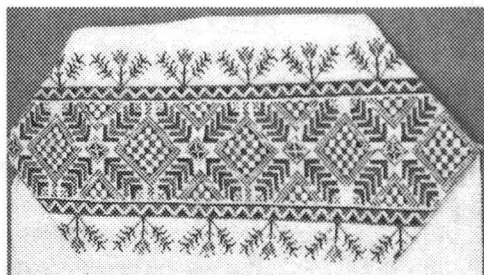
Față de pernă – Fițcău (inv.

3412)

Datare: aprox. 1865

Dimensiuni: 87 x 49 cm

Câmpul central ornamental este alcătuit din „pătrate” așezate în unghi cu laturile formate din crenguțe de brad, reprezentate prin câte 5 frunze alternativ colorate cu roșu și albastru; romburile centrale au motive geometrice tip tablă de șah, motivele repetându-se pe orizontală. Pe margini sunt brodate buchete cu 3 ramuri, două de brad iar median lălelăua.

Motiv cu frunze de

trifoi

(Aszlós

lóhereleveles)

Capăt de saltea –

Văleni (inv. 632)

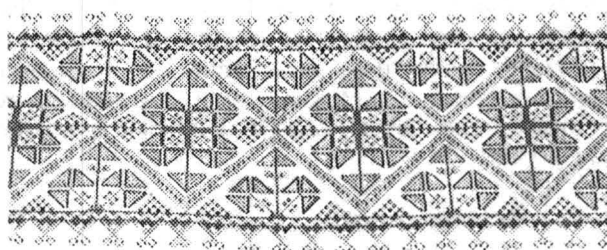
Autor: Dali Maria

(n.1911)

Datare: 1928

Dimensiuni: 80 x 44

cm

Întreaga compoziție, simetrică față de o linie orizontală este brodată cu cruciulițe simple, cu două culori, roșu și albastru. Motivul principal – pomul vieții - apare atât înscris în pătratele așezate în unghi, cât și în afara lor. Dintr-un vas (apar reprezentate doar torțile acestuia) ies trei ramuri de flori, motivul trifoiului⁵ probabil motivul garoafei stilizate⁶, prezentate în profil. Cel reprezentat pe margini are pe tulpinile laterale mici frunzulițe iar pe cea din mijloc doi boboci. De remarcat coloritul broderiei, de influență orientală, contururile florilor bine marcate, la fel și tulpinile de culoare mai închisă. Pe margini, șiruri cu mărul de granată „cu clopoței”, alternativ colorat cu roșu și albastru.

Motivele vegetale domină aproape fără egal în broderiile populare maghiare. Acestea, florale în special se remarcă prin compoziție (geometrizată sau stilizată) prin formele artistice de reprezentare, efectul culorilor având un rol deosebit.

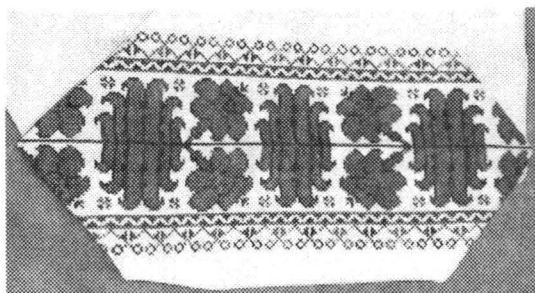
⁵ după informatoarea din teren Costin Maria (n.1942), fosta proprietară a obiectului

⁶ Palotay Gertrud - *Oszmán-Török Elemek a Magyar Himzésben*, Magyar Történeti Múzeum, Budapest, 1940

Dintre motivele vegetale cele mai îndrăgite, prezente și în colecția noastră amintesc: trandafiri, garoafe, lalele – reprezentate ca boboci, înfloriți, cu și fără frunze), diferite tulpini cu frunze și muguri, creanga de brad, ghinda, varza...

În funcție de ornamentul dominant, modul de reprezentare și poziționare a acestuia în câmpul brodat, am putea delimita următoarele grupe de motive vegetale:

A. Compoziții în care motivele vegetale sunt reprezentate **simetric** față de o linie orizontală brodată sau imaginară, acestea repetându-se identic, *în oglindă* (de ex. Inv. 680 – motiv cu potcoave și flori, inv. 4054 – motiv cu ferestre, inv. 3399 – motiv cu mătură)

Motiv cu potcoave și flori

(Patkós)

Față de pernă – Văleni

(inv.680)

Autor: Dali Cristina

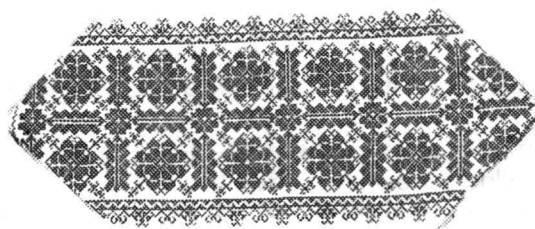
(n.1891)

Datare: 1901

Dimensiuni: 58 x 40 cm

Compoziția ornametală

este brodată simetric („în oglindă”) față de linia orizontală cusută cu albastru, de o parte și de alta fiind reprezentate motive florale (trandafiri) și frunze (denumite aici și „potcoave”). Influența orientală este prezentă atât în colorit – broderia realizată cu roșu fiind net conturată cu albastru cât și în ornamentul propriu zis, din floare crescând niște frunzulițe mici. Pe spațiul rămas alb al țesăturii sunt cusute floricele mici sub formă de stea. Motivul de margine este mărul de granată, cu clopoței în forma lor stilizată.

Motiv cu ferestre

(Ablakos)

Capăt de pernă - Valea

Superioară a Mureșului (din colecția Handrea), inv. 5054

Datare: încep. Sec. XX

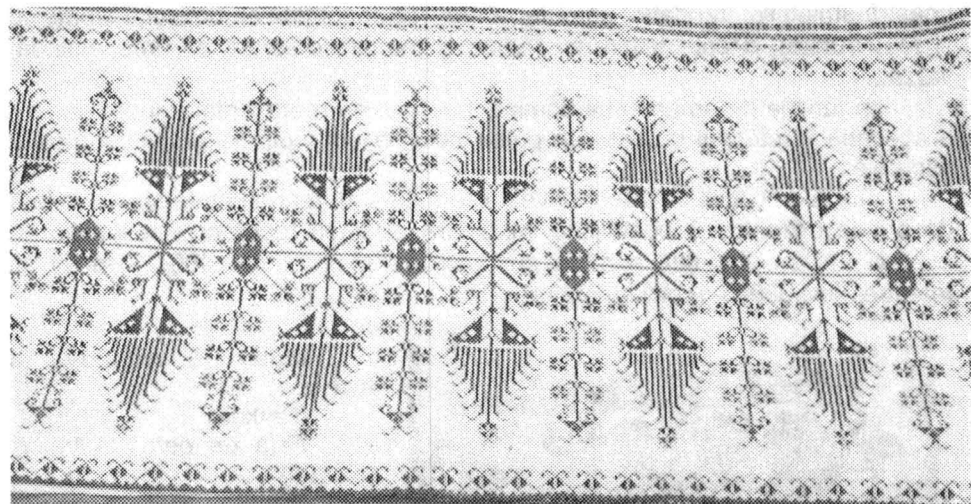
Compoziție ornametală

simetrică față de linia orizontală, motivele florale

încadrate de frunze sunt cusute cu o singură culoare, roșu; din motivul floral principal ies frunzulițe mici care umplu spațiul rămas alb.

Pe margini apare motivul mărului de granată, schematic reprezentat.

Motiv cu mătură

(Seprūslepedő)

Lepedeu – Fițcău (inv. 3399)

Autor: Kristof Maria (n.1850)

Datare:1880

Dimensiuni: 200 x 140 cm

Una dintre cele mai valoroase piese textile din colecție o reprezintă lepedeul cu motiv denumit „mătură” (seprūs lepedő)⁷. Acest motiv mai este cunoscut ca și motivul „Pomului de Cipru” (Ciprus fá)⁸, denumit în Biblie „cedru”⁹ sau în lucrări de specialitate, „chiparos”, acesta fiind corespondentul meridional al bradului.

Acest motiv, de factură orientală, apare încă din sec. XVI – XVII pe faianță din Ungaria¹⁰. Pe un fragment de placă de pardosea, din sec. al XV-lea, Suceava, este reprodus motivul reprezentând una din imaginile bradului ca pom al vieții¹¹.

Pomul de Cipru este unul din motivele cele mai căutate ale broderiei turcești vechi și recente.¹²

Ornamentul prezentat, prin excelență Transilvan, utilizează motivul pomului de Cipru și al buchetului de flori într-o alternanță particulară.

Pomul este parcă plantat într-un vas cu torți – în această reprezentare apărând doar torțile vasului – de aici înălțându-se falnic copacul, cu crengile pe verticală. Artistul popular a lăsat nebrodate linii, între crengile roșii și albastre,

⁷ informatoare - Kristof Maria (n.1922), nepoata autoarei, din Fițcău

⁸ Lengyel Gyorgyi – *Nagyanyáink öröksége*, Kossuth Könyvkiadó, 1986

⁹ Iezechiel 31

¹⁰ Lengyel Gyorgyi – *op.cit.*, pg.103,fig.35

¹¹ Paul Petrescu – *op.cit.*, pg. 52, fig.6/d

¹² Palotay Gertrud – *op.cit.* În lucrarea sa, autoarea prezintă diferite tipuri de reprezentare a Pomului de Cipru pe țesături maghiare .PI.XLIII - XLVII

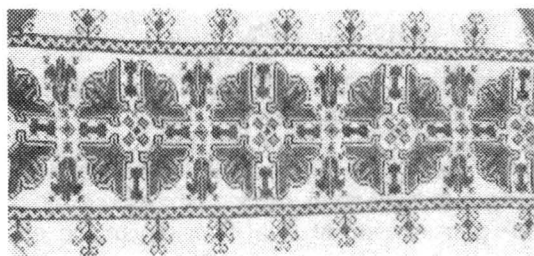
efectul culorilor punând în valoare motivul.

Frumusețea broderiei e accentuată de alternanța acestui motiv cu cel al tulpinilor cu flori, care au rădăcina îngroșată ca un triunghi, cu 2 orificii (goluri) la rădăcină simbolizând probabil izvorul; încadrându-se astfel în tiparul iranien al pomului vieții. Acest motiv a fost denumit de către vechii proprietari ai țesăturii, floarea rândunicii (fecske virág).

Este greu de crezut că aceste imagini au avut înțelesul de pom al vieții pentru autoare. În toate imaginile de acest fel este evidentă imposibilitatea de a găsi în natură un astfel de model, este posibil ca acesta să fi fost realizat pe baza unui motiv imprimat. Probabil de aceea motivul este cunoscut sub denumirea de *mătură*, acesta fiind un model mult mai la îndemână pentru înțelegerea lui.

Pe margini, motivul mărului de granată schematic prezentat, în două culori.

B Ornamentele se pot amplasa pe diagonalele unui pătrat imaginar, pornind parcă dintr-un **punct fix**, realizând astfel grupe bine definite care uneori dau numele cusăturii (de ex. Inv. 639 – model cu farfurii, Inv.719, 693 – motiv cu lalele, inv. 3419 – model cu varză).

Model cu farfurii

(Tángyéros)

Capăt de pernă-Văleni

(inv. 639)

Autor: Fazakas Maria

(n.1890)

Dimensiuni: 49 x 36 cm

Motivele florale (lalele)

așezate în jurul unui punct

central dau imaginea unei farfurii de unde și denumirea populară de *model cu farfurii*. Acestea, cusute cu roșu au contururile bine evidențiate cu albastru. Între motivele principale sunt dispuse lalele ce umplu spațiul rămas, cusute de astă dată cu culoare albastră și contur roșu. Pe margini - pomișori.

Model cu lalele

(Tulipános)

Capăt de pernă-Văleni

(inv. 719)

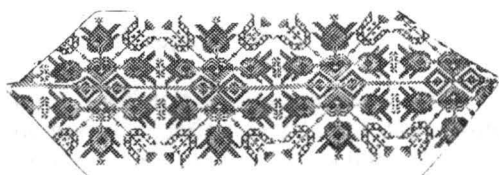
Autor: Dali Juja (n.1855)

Date: 1870

Dimensiuni: 52 x 24 cm

Compoziția ornamentală,

simetrică față de linia orizontală cusută, este realizată prin repetarea motivului principal: dintr-un vas (aici sub formă de inimă), cu torți, iese un buchet de flori (lalele) cu 5 ramuri. Cele 5 lalele - reprezentate în 2 feluri diferite sunt simetric așezate, ca într-o oglindă față de linia mediană a compoziției. Modelul nu este mărginit de liniile ornamentale, ceea ce iese din tiparul binecunoscut.

Capăt de pernă-Văleni
(inv.693)

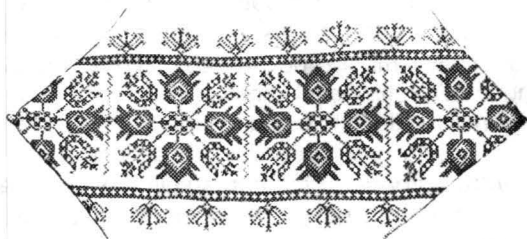
Autor: Szabo Rozalia

Datare: 1860

Dimensiuni: 55 x 22 cm

Aici, este brodat același model, al buchetelor de lalele; acestea sunt așezate într-un alt mod, cele 8 flori pornind dintr-un punct central – o rădăcină comună – reprezentarea florilor fiind foarte asemănătoare cu modelul precedent.

La modelul de margine sunt înșirate grupuri de câte două lalele abia schițate.

Motiv cu varză

Capăt de pernă – Fițcău
(inv.3419)

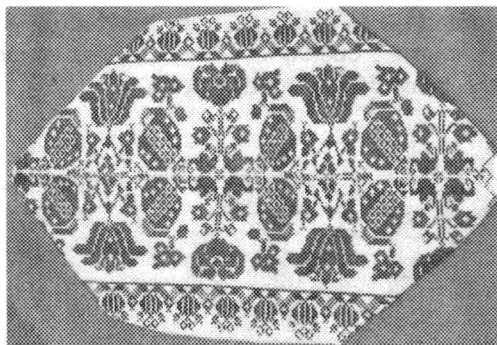
Autor: Nagy Maria (n.1870)

Datare: 1920

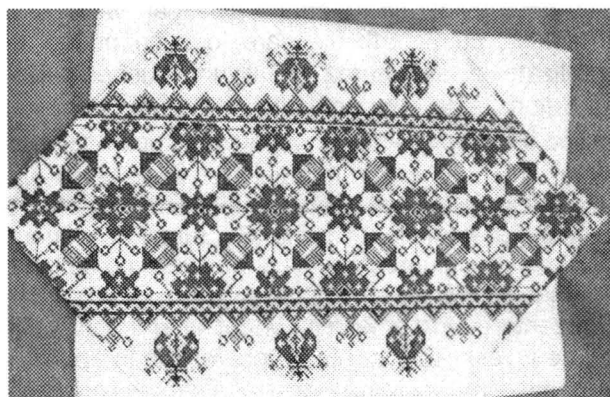
Dimensiuni: 50 x 21 cm

Compoziția simetrică față de orizontală este cusută în două culori, roșu și albastru. Este reprezentat pomul vieții cu rodii; dintr-un vas cu torți pornește vertical o floare mare (de rodie) iar pe tulpina ei sunt cusuți doi muguri și frunzulițe. Motivul florii din mijloc este denumit popular *varză* de unde și denumirea generică a compoziției, asemănarea fiind evidentă. De o parte și alta sunt brodate două rodii, acestea în mijloc de culoare albastră, au reprezentați sămburii (simbolul fertilității) iar pe corpul rodiei, cusut cu roșu sunt lăsate mici cruciulițe necusute. Din rodie ies niște boboci de flori, cu frunze. Forma vasului cu torți, forma florilor reprezentate, motivul de margine și coloritul întregii compoziții arată o puternică influență orientală. Între pomii cu rodii sunt reprezentate lalele și muguri de flori.

Modelul de margine este mărul de granată cu clopoței, fiind reprezentarea cea mai des întâlnită a acestuia, cu două frunzulițe sub măr, tulpina unindu-se în câte un mugure.

C. Reprezentarea motivelor într-o **rețea** de flori umplând câmpul brodat, ar putea alcătui o altă categorie a ornamentelor vegetale (de ex. inv. 716 – motiv cu trandafiri și sămbure de prună, inv. 633 – model cu garoafe și păsări).

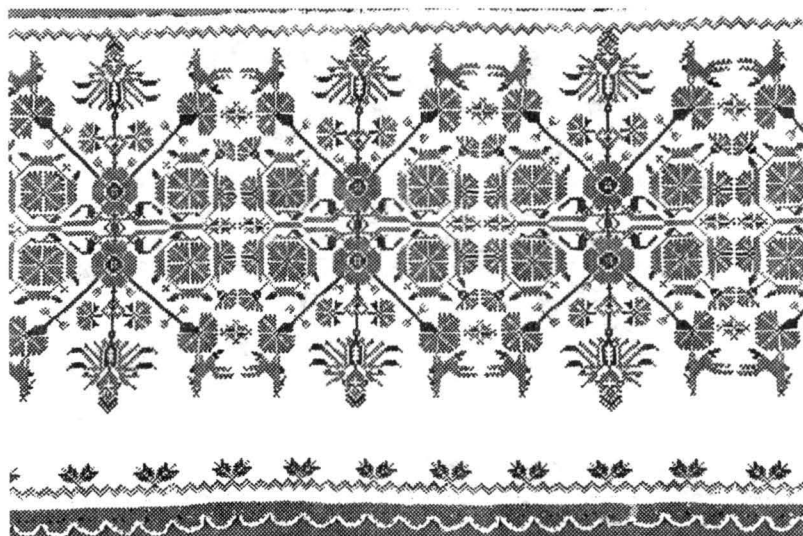
**Motiv cu
trandafiri și sâmbure
de prună**

(Rosas -
szilvماغos)
*Capăt de pernă-
Văleni (inv. 716)*
Autor: Kolcsar Ana
Datare: 1908
Dimensiuni: 52 x
21 cm

Câmpul central al broderiei este reprezentat printr-o rețea de flori mari și mici, legate între ele cu frunze, acestea fiind denumite popular, după forma lor, *prune*. Trandafirii sunt brodați cu culoare roșie iar contururile lor cu albastru, din acestea ies niște clopoței ce umplu spațiul rămas liber. Pe margini, motivul mărului de granată stilizat și flori.

Broderia are cusute numele autoarei și data confecționării.

**Model cu garoafe și păsări
(Szegefűs)**

Capăt de lepedeu – Văleni (inv. 633)

Autor: Fazakas Maria (n.1890)

Datare: 1908.

Dimensiuni: 170 x 38 cm

O altă compoziție valoroasă a colecției noastre este cea *cu garoafe și*

păsări, o lucrare complexă, cu pomul vieții ca ornament principal. Vasul este, aici, înlocuit de o floare (trandafir), cu 2 torți, din care iese un buchet de garoafe. Folosirea garoafei stilizate și dispunerea ei într-un buchet perfect simetric numărând totdeauna 5 flori, este o caracteristică a tratării orientale a pomului vieții¹³. Pe firul din mijloc este reprezentat un motiv ce aduce aminte de o stemă¹⁴. Deasupra buchetelor de flori, la cele 2 margini sunt brodate păsările privindu-se față în față, afrontate. Cele 5 ramuri ale buchetului sunt împodobite cu frunzișe, boboci de garoafe reprezentate în profil. Se remarcă influența orientală și asupra coloritului, florile de culoare roșie fiind conturate cu albastru, tulpinile florilor cusute deasemenea cu culoarea mai închisă.

O altă categorie de reprezentare a ornamentelor vegetale ar fi compoziția bogată în frunze, boboci, flori, ce învâluiesc o **tulpină** reprezentată în spirală în general, toate într-o evidentă mișcare, marginile ornamentate și liniile fiind singurele care parcă rețin dezvoltarea modelului (de ex. Inv. 645 – vârtej de frunze și flori).

În cadrul acestei grupe am putea aminti și acele piese în care ornamentul dublu zig-zag străbate câmpul ornamental, ca o apă curgătoare. Pe ambele părți a așa ziselor valuri, ornamentul floral în general, este simetric astfel încât perna se putea folosi oricum o aranjau (de ex. Inv. 875 – motiv cu trifoii, Inv. 681 – motiv cu lalele, inv. 873 – ramură cu ghindă, flori și frunze).

Motiv cu frunze și flori (Trombitás)

Față de pernă – Văleni (inv. 645)

Autor: Zsigmond Zsuzsa (n.1860)

Datare: 1880

Dimensiuni: 99 x 56 cm

Compoziția ornamentală prezintă un ornament asimetric, cu tulpina ce se rulează de manieră să formeze un cerc, ce înconjoară o floare. Această floare ca și frunzele ce pleacă din tulpină domină ornamentul prin forma lor. Floarea

¹³ Paul Petrescu – op.cit.

¹⁴ Lengyel Gyorgy – op.cit.

ce împinge parcă capătul tulpinei este cea care umple curbura tulpinii lungi. În capătul tulpinii scurte motivul mărului de granată. Caracteristic pentru coloritul specific turcesc sunt tulpinile brodate cu roșu iar marginile lor marcate cu o culoare mai închisă, albastru, la fel și frunzele și florile. Denmirea populară a acestui motiv, desigur provenit de la forma acestuia, este *trompeta* (*trombitás*). Se remarcă deasemenea diferența între cele două câmpuri ornamentale, motivul de margine având motive zoomorfe (porumbei și căprioare)

Motiv cu trifoi

(Aszlós lohereveles)

Față de vitrină—Brâncovenești

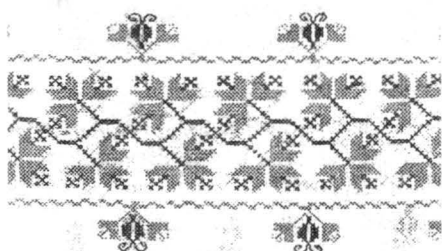
(inv. 875)

Autor: Martonfi Maria (n.1919)

Datare: 1930

Dimensiuni: 87 x 47 cm

Broderia este reprezentată de o ramură ce traversează în valuri câmpul ornamental. Motivele florale trilobate, geometrizzate, reprezentând trifoiul sunt cusute cu roșu, din fiecare ieșind câte o frunzuliță mică albastră. La motivul de margine apar buchete cu câte două flori și în mijloc motivul mărului de granată cu cârlig.

Motiv cu lalele

(Tulipános)

Capăt de saltea – Văleni (inv.

681)

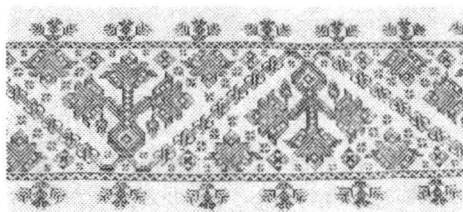
Autor: Dali Cristina (n.1891)

Datare: 1901

Dimensiuni: 88 x 25 cm

Motivul ornamental este

dezvoltat pe ambele părți ale tulpinii ce străbate în zig-zag câmpul central. Buchetul de flori ce iese dintr-un vas este reprezentat prin trei lalele și doi boboci mici ce atârnă de două părți. Spațiul rămas liber este umplut cu mici romburi și stelute. Pe margine pomișori, dintr-un vas iese o floare iar pe 2 părți motivul pomului de Cipru, cu ramuri cusute alternativ cu roșu și albastru.¹⁵

Motiv cu ghindă

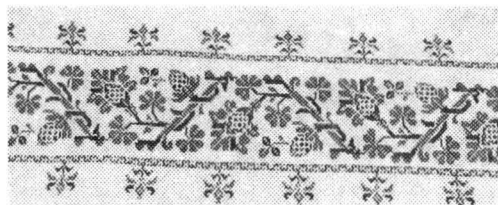
(Makkos)

Față de pernă –

Brâncovenești (inv. 873)

Autor: Martonfi Maria

(n.1919)

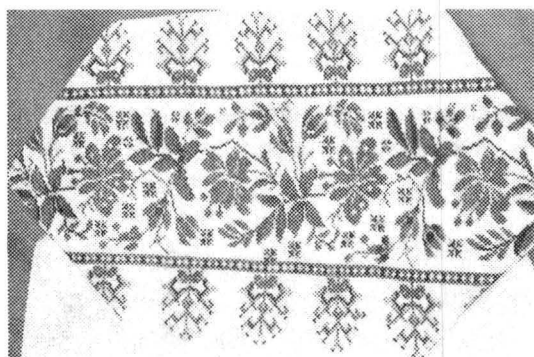
¹⁵ acest model este asemănător cu cel prezentat de Palotay Gertrud în lucrarea amintită, (vezi.planșa XXXVIII); autoarea susține originea ungurească a acestuia, modelul descris provenind din com. Târnava Mică (Kukulovar), 1705, cusut cu mătase roșie, albastră, verde, auriu, argintiu, reprezentând un detaliu de față de masă (Masa Sfântă).

Date: 1930

Dimensiuni: 55 x 36 cm

La acest model, o tulpină cu flori, frunzulițe și ghindă se înfășoară în jurul liniei în zig-zag, ce străbate câmpul ornamental. La capătul tulpinei este reprezentată floarea de ghindă, ca motiv principal, ce umple spațiul central. Florile desenate în profil sunt brodate cu fir roșu și albastru, efectul culorilor fiind deosebit. Prezentarea imaginilor în profil, frunzulițele mici care ies direct din ghindă, părți lăsate în mod expres nelucrate între suprafețele brodate, coloritul, toate acestea arată influența orientală a întregii compoziții.

D. Unele motive florale sunt caracterizate prin compoziția mult mai lejeră, nu atât de încărcată – față de modelele prezentate până acum – observându-se ușor tendința de a dizolva formele rigide impuse. De ex. Inv. 677 – motiv cu flori și frunze stilizate, inv. 658 – model cu garoafe)

Motiv cu frunze și flori stilizate

Față de pernă – Văleni (inv. 677)

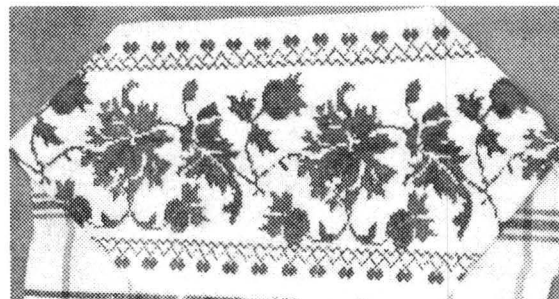
Autor: Dali Cristina (n.1891)

Date: 1901

Dimensiuni: 90 x 56 cm

Amplasamentul mai lejer, mai mișcător și mai viu al florilor și al frunzelor mai mici sunt evidente. Florile și bobocii

desenate în profil, tulpinile cu flori aplecate într-o parte, frunzele ce ies nu doar din tulpini ci și direct din flori, dispunerea florilor mai mici pe tulpină, umplerea spațiului nebrodat cu mici ornamente florale, toate acestea, pe lângă colorit sunt caracteristici ale stilului broderiei turcești. Compoziția are proporții mai libere, mai mișcătoare, mai impozante, forme libere și suple.

Motiv cu garoafe

(Szegfűs)

Față de pernă – Văleni (inv. 658)

Autor: Nagy Rozalia (n.1843)

Date: 1860

Dimensiuni: 49 x 44 cm

Această compoziție florală, reprezentând un vrej cu garoafe - înflorite sau boboci -

și frunze, prezentate parcă în mișcare, iese din tiparul celorlalte broderii din colecție, prin stilul liber, neîncorsetat de geometrism, motivul de margine – linia în zig-zag - oprind parcă dezvoltarea modelului .

Motive zoomorfe. Dintre motivele de bază ce alcătuiesc această categorie, întâlnite și în colecția noastră amintesc: păsările, porumbelul, păunul, cocoșul, căprioara, cerbul, iepurele, calul.

În general păsările, cerbii, caii, etc. sunt reprezentați față în față, între motive, pe spațiul rămas liber fiind brodate motive florale, vase cu flori, stilizarea motivelor cât și potrivirea culorilor făcând compoziția armonică.

I. Motive stilizate

Motiv cu creasta cocoșului
(Kakastarajos)

Capăt de pernă – Văleni

(inv.717)

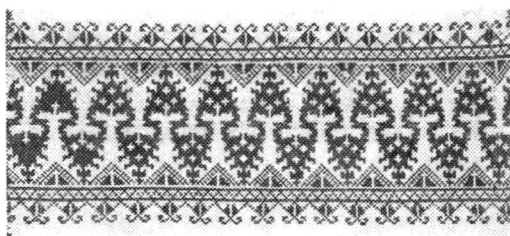
Autor: Vita Juja (n.1865)

Datare: 1880

Dimensiuni: 40 x 30 cm

Motiv foarte răspândit în

zona cercetată, compoziție ce prezintă prin repetiție modelul *creasta cocoșului*, cusut într-o singură culoare, albastru închis, unde pe câmpul brodat sunt lăsate mici cruciulițe nelucrate; pe margini - figuri geometrice, triunghiuri; modelul de margine reprezentat de motivul mărlui de granată stilizat.

Motiv cu coada cocoșului

Față de pernă – Fițcău

(inv. 3400)

Autor: Kristof Maria

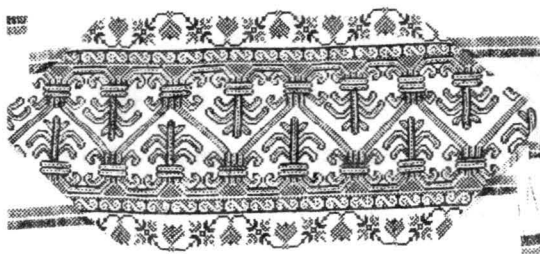
(n.1850)

Datare: 1900

Dimensiuni: 48 x 86 cm

De o parte și alta a liniei

în zig-zag ce străbate câmpul principal, motivul *coada cocoșului* este cusut de o manieră mai deosebită, în cruciulițe simple, contururile motivului având culoare albastră iar în interior, câte un rând, culoare roșie. Motivele marginale sunt total diferite, atât ca tehnică de lucru dar mai ales compozițional. Pe linia ce desparte câmpul central de motivul de margine, sunt cusute motive cu S „în negativ”.

II. Motive figurative

Motiv cu porumbei și pomul vieții

Față de pernă – Văleni (inv.712)

Autor: Demeter Maria (n.1880)

Datare: 1907

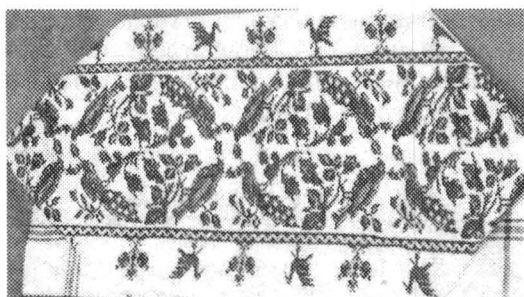
Dimensiuni: 110 x 53 cm

Compoziție cu păsări (porumbei) care stau față în față și pomul vieții. Păsările aflate, cu aripile ridicate, parcă pentru a-și lua zborul, au între ele pomul vieții cu rădăcini; pe tulpina dreaptă sunt cusute frunze iar la capăt o floare. Același motiv apare și între registrele amintite, deosebirea fiind doar la reprezentarea rădăcinilor.

Compoziția este cusută simetric față de linia de mijloc în care sunt înscrise și datele autoarei (numele, localitatea, anul confecționării).

Pe margini sunt cusute buchete cu motivul bradului (pomului de Cipru) iar în mijloc câte o floare. Și aici, alternanța celor două culori folosite este de remarcat.

Inscripție: DEMETER MARJA VARTA DISZNAJON 1907 BEN JULIUS

Motiv cu păsări

Față de pernă – Văleni

(inv.656)

Autor: Nagy Rozalia

(n.1843)

Datare: 1860

Dimensiuni: 90 x 57 cm

Câmpul central

ornamentat cu motivul păsărilor, păuni, aici înscrise într-un cerc,

în interior reprezentate buchete cu frunze și boboci de flori. Pentru a umplea spațiul în exterior sunt brodate frunze. Pe margini, alternativ buchete de flori granat și porumbei care stau față în față, cu aripile deschise.

Motiv cu păuni și ghindă

(Pávás – Makkos)

Față de pernă – Văleni

(inv. 715)

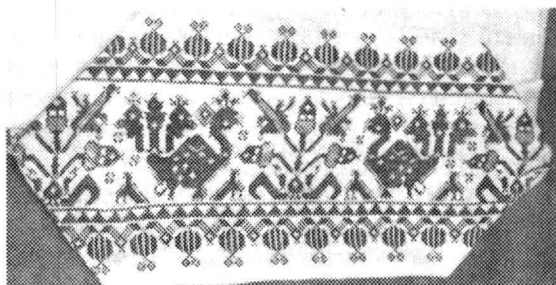
Autor: Vita Zsuzsa

(n.1865)

Datare: 1880

Dimensiuni: 101 x 57

cm

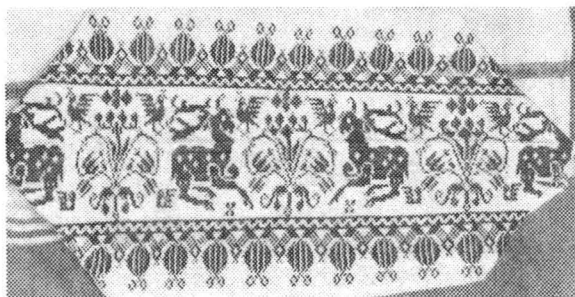
Câmp ornamental cu păuni și ghindă. Păunii sunt amplasați față în față cu gâtul armonios reprezentat, coada bogată, corpul plin brodat, doar câteva pătrate albe ușurând compoziția. Între păuni este reprezentat un vas de forma unei inimi, cu torti, din care iese o tulpină cu 5 ramuri de ghindă și flori. Pentru a umplea parcă spațiul în partea de jos sunt cusuți păuni mici. Pe margini, în șiruri, motivul mărlului de granată cu frunze și muguri. Broderia este cusută într-o singură culoare, roșie.

Motiv cu cerbi

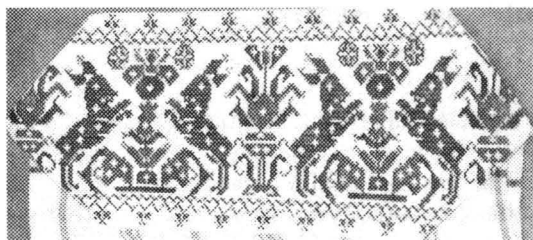
(Szarvasos)

*Față de pernă – Lunca**Mureșului (inv.3448)**Autor: Balla Zsuzsana**(n. 1869)**Date: 1890**Dimensiuni: 95 x 51**cm*

Printre ornamentele figurative, una dintre cele mai des întâlnite este motivul cu cerbi și păsări, aici apar împreună; păsările înfățișate în profil, stau de o parte și alta a cerbului, față în față, cu aripile deschise. Rigiditatea compoziției este dizolvată de poziția cerbului, în mișcare, parcă îngâmfat. Pe corpul cerbului, brodat în dungi roșii și albastre, sunt desenate romburi, cu înțeles de simbol al soarelui¹⁶. Cerbii sunt grupați în perechi afrontate, între ei, un vas din care pornesc tulpini subțiri, cu lalele stilizate, cu păsări figurate la baza plantei. Desenul fin, modelul vasului, floarea întoarsă la bază, volutele grațioase ale plantei, mărturisesc un model tipărit de factură occidentală.

Pe margini, motivul mărului de granată cu clopoței, frunze și muguri.

Motiv cu iepuri

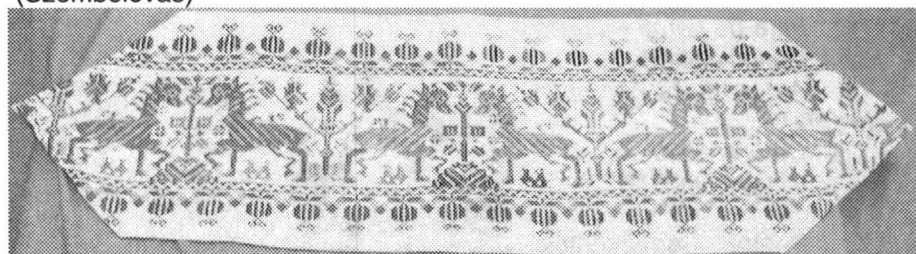
(Nyulas)

*Față de pernă – Văleni**(inv.660)**Autor: Nagy Rozalia**(n.1843)**Date: 1860**Dimensiuni: 50 x 43 cm**Câmpul central al*

compoziției ornamentale este reprezentat de motivul iepurelui. Aceștia stau de o parte și alta a vasului cu flori, față în față, ca și cum ar sări. Corpul lor este cusut în dungi roșii și albastre cu mici stelute lăstate albe. Din vasul, cu rădăcina figurată, cu un spațiu gol închipuind izvorul, reprezentând „izvorului vieții”, pornește o tulpină cu o floare iar la baza acestuia, de două părți, două flori aplecate probabil lalele. Între aceste motive apare și un alt tip de pom al vieții, cu un vas cu torți, stil renaștere din care iese o plantă cu ramuri cusute alternativ cu roșu și albastru.

¹⁶ Paul Petrescu – op.cit.

Motiv cu căluți
(Szembelovas)

Capăt de saltea – Văleni (inv.721)

Autor: Dali Zsuzsa (n.1885)

Datare: 1870

Dimensiuni: 96 x 46 cm

Compoziția figurativă este reprezentată de căluți în mișcare, prezentați perechi afrontate, cusuți într-o singură culoare, cu dungi albe lăsate libere pe corpul lor. Între ei, pomul vieții de tip iranian, rădăcina îngroșată ca un triunghi, cu goluri la rădăcină, din el iese o tulpină cu flori și frunze simplificat reprezentate. În partea de jos, sub căluți, parcă pentru a umplea spațiul rămas sunt cusute păsări mici (cocoși). Între cai mai sunt cusuți și alt tip de pom al vieții, cu ramuri trifurcate.

Broderies hongroises dans la collection textile du Musée ethnographique de Reghin

La collection de textiles du musée est regroupée autour des objets tels que : serviettes, nappes, oreillers ou matelas.

La plupart des pièces a été acquise systématiquement, dans les années 1964, la majorité provenant de Văleni (com Brâncovenești), les autres – des villages de la Vallée du Mures Supérieur: Lunca Mureșului, Fițcău, Aluniș.

De la collection, nous avons choisi un nombre de 25 pièces typiquement brodées du point de vne de la composition ornementale, du décor spécifique aux Hongrois de cette zone de recherche, surtout sur les bords des oreillers et matelas.

Les textiles brodés de cette collection sont réalisés à la fin du XIX-ième siècle, la plus vieille broderie est signalée en 1850, jusqu'au début du XX-ième, les plus nouvelles, sont réalisées en 1930 et généralement aux motifs floraux.

La disposition des ornements est spécifique et comprend:

- *le modèle central*, principal, étant la plus importante partie de la composition qui la définit.
- *le modèle marginal*, des bords, représenté surtout par des fleurs, branches, feuilles stylisées,
- les deux modèles tout séparés par une *ligne ornementale*.

Les motifs ornementaux sont partagés en groupes par leur forme et contenu, en motifs géométriques, végétales ou zoomorphes, pour chaque pièce étant présentées les plus importantes caractéristiques.

ARTA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ, MAGHIARĂ ȘI SĂSEASCĂ ÎN CEREMONIALUL NUNȚII

ÖRDÖG ENIKŐ-MELINDA

Alături de cei peste 21.000.000 de români trăiesc în țara noastră o serie de naționalități conlocuitoare, dintre care cele mai importante ca număr sunt maghiarii și germanii. În cursul multor secole de conviețuire între poporul român și naționalitățile conlocuitoare s-au stabilit relații frățești care astăzi se dezvoltă în condițiile regimului de democrație.

Fiecare naționalitate aduce tezaurul său cultural, manifestat în primul rând prin forme caracteristice etnografice, prin elemente etnice specifice concretizate în valori proprii de artă populară. Varietatea creațiilor artistice populare ale naționalităților conlocuitoare este deosebit de mare în ceea ce privește formele, ornamentele și cromatica.

În lucrarea de față mă voi referi mai ales la zestrea fetelor de măritat, la cele trei naționalități, română, maghiară și săsească, din județul Mureș, care va constitui nucleul tematic al unei viitoare expoziții de artă populară.

De zestrea fiecărei fete de țăran se îngrijesc părinții și anume: de cele din casă se ocupă mama, iar de celelalte precum pământul, animalele și banii – tatăl¹. Dacă părinții fetei nu mai trăiesc atunci o înzestrează acela care a crescut-o și la care poate au rămas ceva bunuri de la părinți sau dacă există frați sau alte rude cu posibilități financiare o vor înzestra aceștia. Dar dacă nu a moștenit nimic de la părinți și neavând nici rude spre a o înzestra, tinerei îi va fi greu să se mărite, având ca singură alternativă a servi la vreun stăpân spre a-și face zestre.²

A înșira însă toate lucrurile pe care le capătă o fată de țăran când se mărită, e peste putință pentru că fiecare român oferă fiicei sale atât cât poate și-l trage inima. Cu toate acestea eu voi enunța principalele lucruri pe care le capătă fata unui român de stare mijlocie.

În afară de animale, zestrea miresei conținea o ladă sau două, pline de pânzeturi de in și de cânepă, felurite pânzeturi de borangic, șervete, fețe de masă, perini, mai multe lavicare și covoare alese, din sute de coți de pânză de saci și de țoluri de pus pe car.

Se înțelege de la sine că o fată sânguincioasă își face singură țesăturile necesare într-o casă, maică-sa îngrijindu-se de procurarea materialului

¹ Artă populară românească, Ed. Academiei RSR, București, 1969, p. 222

² Idem, p. 223

trebuincios. O fată care nu știe să toarcă, să țese și să coase după părerea poporului, nu e încă bună de măritat, deși a trecut de mult de anii fetei.

Pentru rânduitul bucătăriei o fată de țărani capătă foarte puține lucruri, doar strictul necesar pentru două persoane. Pe lângă acestea îi mai dă tot maică-sa, dacă voiește și orătănii. Găini nu e obiceiul a se da niciodată, căci se zice că, găinile duc sărăcia de la casa părinților la casa fiilor.

Zestrea unei fete mai sărmăne constă din lăicere, țeale, traiste, saci, desagi din buci și nu din lână de bună calitate. Catrințele și brâiele sunt cu mult mai simple, pânzeturile și schimburile mult mai puține ca număr. Cei sărmani, mai săraci nu capătă pământ și vite trebuind să se mulțumească cu vreo vacă sau câteva vițe. După cum spun bătrânii, nici vorbă nu era ca fetele să capete și parte din pământ, ci numai îmbrăcăminte dimpreună cu o ladă în care se aflau acestea așezate, iar frații, dacă aveau frați le plăteau bănește partea de loc ce li se cuvenea, pământul fiind împărțit între frați.

Adusul zestre era un moment aparte în cadrul ceremonialului nunții.

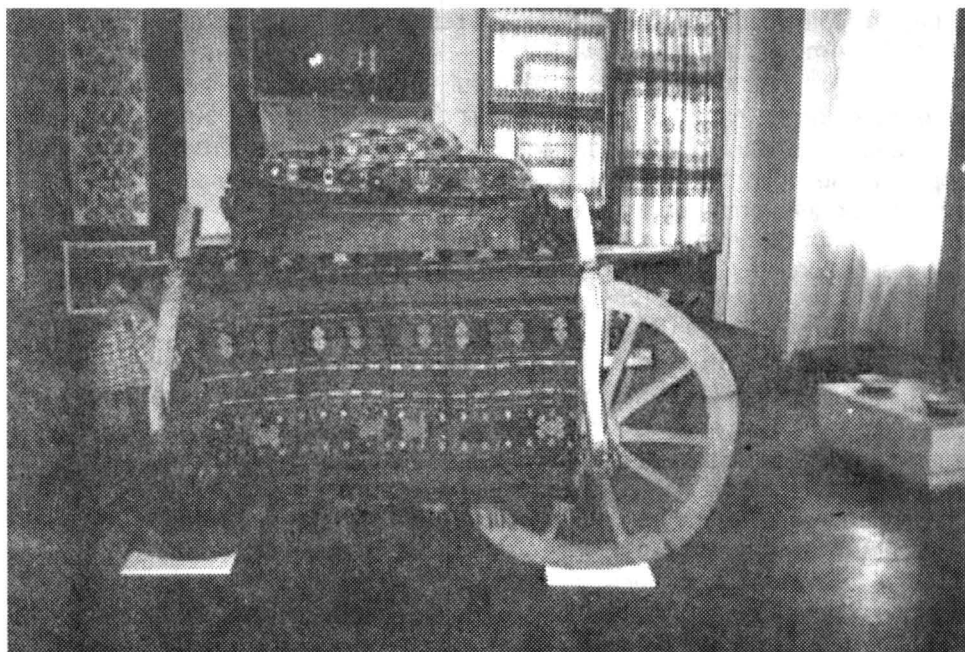

Foto.1. Carul cu zestrea miresei

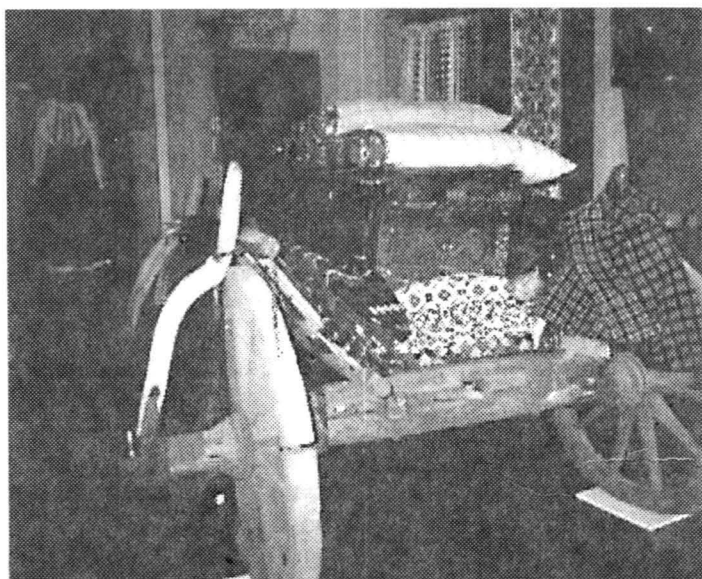

Foto.2. Zestrea fetei

Căraușii, adică cei ce au venit cu carele anume ca să ducă pe mireasă la mire, înjugă boii sau înhamă caii la trăsură și la carul, în care vor încărca zestrea, trag carul menit pentru încărcarea și ducerea zestre, vornicelul primar dă semnul celorlalți feciori, care se află în nemijlocita sa apropiere, ca să înceapă a ridica și a scoate zestrea. El poruncește lăutarilor să cânte cântecele uzitate la scoaterea zestre.

Feciorii intră în casă ca să scoată zestrea care, în genere, e așezată în următorul mod: în lada, cumpărată de mire înainte de nuntă și pusă pe o laiță, se află valuri de pânză, ștergare, ștergărașe, fețe de mese, năfrâmi etc., deasupra tuturor acestora perne și perinuțe.

Feciorii nu pot lua și scoate așa de lesne lada, după cum și-ar închipui cineva, căci o soră de-a miresei se pune lângă ladă, nu lasă pe nimeni să se apropie și să apuce zestrea, ci apără lada cu zestre. Dacă mireasa n-are soră mai mică va pune lângă ladă o vară de a ei, iar în lipsa acesteia oricare altă fată sau nevastă înrudită cu dânsa și aceasta nu lasă pe nimeni să se apropie de ea până ce vine cu nunul cel mare, s-o răscumpere, zicând că marfa ei este foarte scumpă fiindcă și ea a lucrat la ea.

Nunul mare răscumpără lada de zestre cu o sumă de bani, sau cu un obiect oarecare potrivit pentru cel ce o păzește. Abia, după ce a răscumpărat-o nunul, se apropie feciorii și ia fiecare câte un obiect de pe ladă și anume :cel dintâi perinuțele, iară ceilalți celelalte obiecte pe rând. După ce le-au luat, le scot afară jucând și chiuind. Ies afară le duc până la trăsură sau car unde nuna cea mare împreună cu alte neveste (exemplu nășăloice³ cum sunt denumite la

³ Livia Rusu, *Obiceiuri de nuntă din Câmpia Transilvaniei, în Marisia-Studii și Materiale, Etnografie, Artă populară, Artă, XXV, 1996, p. 87*

Fărăgău) le așează în car împreună cu uneltele casnice precum: fus, furcă, ițe etc., semnificând că mireasa are să îmbrace familia cea nouă cu toate veșmintele de pânză.

Apoi se pune mireasa în car împreună cu mai multe fete și femei, pe când în celălalt car în care se află jugul, sapa, toporul, uneltele bărbățești pentru lucrul câmpului.

La casa mirelui era așteptată mireasa cu zestrea de către staroste. El lua în primire zestrea și le plătea pe năsălăici. Zestrea miresei rămânea în curte frumos aranjată să poată fi văzută și admirată de toată lumea. După aceasta toată lumea intra la masă.

Scoaterea și ducerea zestre la maghiari se făcea în mod asemănător ca și la români. Mireasa își făcea obiectele de zestre care împodobeau casa și cele de îmbrăcăminte. Acestea erau puse în lada de zestre (ștergare, cearceafuri, lepedee, covoare, obiecte de port popular). Pe lada de zestre⁴ se puneau pernele și alte obiecte de port popular fersing, köntös, kötény, pendely, baticuri, etc. În carul de nuntă, pe lângă ladă se mai puneau și alte obiecte ce făceau parte din zestrea miresei :furci de tors, unelte⁵.

Când venea alaiul după zestre ea era încărcată în carul împodobit de către vőfély (chemători) apoi era dusă la casa mirelui.

La românii din județul Mureș nu se făcea nici o nuntă fără steag care, când se duc nuntașii să aducă mireasa la mire, îl poartă de regulă, un fecior voinic numit „stegariu” sau „stegiș”. Deasemenea la maghiarii din județul Mureș în loc de steag era așa numita „bâta de chemătoare” (vőfély pálca), o bâta împodobită cu panglici colorate în formă de floare, era de aproximativ 1 metru lungimea bâtei.

În ziua înaintea nunții mirele alege 2-4 feciori, dintre amicii săi, pe care îi însărcinează cu pregătirea steagului. Steagul este o furcă de tors sau o bâta pe care se pun năfrâmi de mătăsă împodobite cu panglici colorate și batiste, iar în vârful steagului o batistă brodată, flori, zurgălăi. Întrebuințarea steagului la nunți se pare că e de origine slavonă, deoarece el e uzitat mai mult la popoarele slave. Românii și maghiarii, care de asemenea îl întrebuințează, probabil că l-au adoptat de la sârbi.

Sașii, faimoși meșteri aurari și jocari, au creat opere de artă remarcabile în portul și podoabele populare au adus o contribuție importantă în dezvoltarea ceramicii ardelenesti, prin formele ornamentale vegetale și splendidul albastru de cobalt⁶, cât și în pictura pe lemn a mobilierului și obiectelor de uz. Portul săsesc este de o mare eleganță, somptuos, sobru și bogat în cromatică⁷. Printre piesele ce se găsesc în lada de zestre a unei fete de măritat sunt: textilele de casă pentru ornamentarea interiorului care se caracterizează prin bogate broderii monocrome cu elemente vegetale, zoo și antropomorfe într-un stil specific formelor artistice ale feudalismului occidental,

⁴ L. Csefkó Gyula, *A tulipán szó és motívum történetéhez. Népünk és nyelvünk I.*, 15-19

⁵ Malonyai Dezső, *A magyar nép művészete*, Budapest, V., 142.

⁶ Herbert Hoffmann, *Din istoria și tehnica artei ceramice săsești din sudul Transilvaniei*, Sibiu. 1956. p.4.

⁷ Iulius Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, Caiete de artă populară, p.5

diferite vase, de uz casnic cancee; Printre piesele de port, un loc de frunte îl au cojoacele adică cojocul-pelerină (Kirschen)⁸, pieptarul din blană de oaie o vestă de pânză albă fără mâneci (Wasken).

Dacă privim obiectele de zestre ale miresei atât la români cât și la maghiari și la sași avem o privire de ansamblu asupra artei populare specifice fiecărei nații și a diferențelor și asemănărilor ce apar în ceea ce privește tehnica artistică folosită.

La români predomină tehnica alesăturilor pentru decorarea textilelor, la maghiari și la sași predomină broderia. În ceea ce privește ornamentica la români regăsim cu precădere motivele geometrice sau geometrizzante, la maghiari și sași predomină motivele vegetale, florale, zoomorfe și antropomorfe. Totuși unele motive migrează de la o nație la alta cum ar fi motivul lălelei originar de la sași dar devenit (prin stilizare) motiv specific maghiarilor. Unele motive le întâlnim la toate etniile încât nu se mai știe exact cărei etnii îi este specific.

Veacurile de istorie comună a românilor, maghiarilor și sașilor din județul Mureș au lăsat urme adânci în creațiile artistice ale acestora.

Se constată dese întrepătrunderi de elemente artistice între creațiile diferitelor etnii din România. În multe din obiectele de artă populară ale etniilor se resimt influențe din arta populară românească. De asemenea în arta populară românească putem observa influențele artei populare a etniilor prezente în acele regiuni, în ceea ce privește tehnica de lucru, ornamentica sau cromatica specifică.

Aceasta datorită îndelungei conviețuiri, care a permis împrumuturi și a determinat apariția unor noi forme și a unui anumit proces al dezvoltării creației artistice din aceea regiune.

Dar oricare ar fi sensul împrumutului, el nu s-a efectuat mecanic, ci prin integrarea creatoare a elementelor împrumutate, proces în care fiecare din naționalități și-a adus aportul său.

⁸ Idem, p. 15.

GLOSAR

Fersing = rochie fără mâneci
Köntös = fustă cu cămașă
Kötény = șort
Pendely = furou
Vőfély = chemător
Kirschen = jocul pelerină
Wasken = pieptar fără mâneci
Năsăloaice = neveste
Orătenii = păsări

Romanian, Hungarian and German Folk Art in Wedding Ceremonies (Summary)

In present day Transylvania several traditional folk elements has been preserved in daily life customs. One of these is the wedding ceremony tradition.

An important part of this is the inheritance of the bride, that she brings into the marriage.

In the past this was composed as follows folk customs, bedlinen, pillows, coats, pottery, broderies, homespan, towels, agricultural tools, etc.

All though the objects of yhe different ethnic groups have preserved its specific caracter one would easily recognise several common patterns of these. The living together of the different nationalities inevitably created interactions in the folk art elements. They have borrowed from each other specific ethnographical patterns, so one could find German and Roamnian folk elements in the Hungarian one and vice versa.

The folk art elements are present mostly through the coloration, motifs and forms.

In these way several new elements, forms and the new process of development of the artistic creation appeared in the respective region.

These borrowing process is not mechanical one but it is a creative integration of the new elements in which every nation is bringing his on own apport.

On of the best way to identify these elements, present as a result of the living together is the analysis of the brides inharitance.

POMUL FUNEBRU DIN ZONA VĂII MUREȘULUI SUPERIOR, VALEA GURGHIULUI ȘI VALEA BEICII

LAURA POP

Unul dintre cele mai interesante momente ale ceremonialului funebru era pregătirea pomului. Pomul funebru constă dintr-o ramură de pom fructifer (prun, măr) încărcată cu fructe, dulciuri și diferite forme din aluat. Roadele pomului erau date fie nașului, nașei, preotului sau împărțite participanților la înmormântare¹. În mod similar pomului de la înmormântare se împodobește și pomișorul de pomenire a mortului din Joia Mare a Postului Paștelui. Așa cum remarcă Andrei Oișteanu „arborele cosmic se identifică cu arborele funerar pentru că arborele cosmic este pentru mentalitatea populară singura cale de trecere în lumea de dincolo a sufletului defunctului.”² Din această perspectivă apare deosebit de interesantă studierea pomului funebru atât în obiceiurile ce țin de înmormântare cât și în cele ce țin de cultul morților (la pomenirile morților din cursul anului).

La Rușii Munți pomul de la înmormântare este alcătuit dintr-o creangă de prun împodobită cu mere, turte, biscuiți și implântată într-un colac rotund, cu forma plină, colac numit părăstas. De pom se reazemă o scăriță din aluat împletită, numită „loitriță”. Lângă pom se pune un alt colac, o farfurie și busuioc. Pomul stă în camera mortului, iar după înmormântare se desface :turtele, merele și biscuiții se dau la copii, iar scara de aluat se dă nănașei de botez sau de cununie³. În Valea Beicii se fac „pomnișori” de botez și de cununie pentru nănași. Dacă celui decedat nu i s-au făcut astfel de pomișori în viață (la botez sau la nuntă), atunci i se face la înmormântare un pomișor. În Joia Mare se face un pomișor asemănător pentru pomenirea morților din anul respectiv. Este vorba de o creangă de prun împodobită cu mere, biscuiți, nuci, turte, lumânări, bomboane și implântată într-un colac numit „cristată”. În perioada interbelică se puneau și păsărele din aluat, acum nu se mai pun. De pomișor se reazemă o

¹ I. Ghinoiu, *Cimitirul în peisajul etnografic contemporan. Ritualul funerar*. În „Anuarul ICED. Studii și materiale etnografice”, București, 1985, seria B. Studii și seminarii, p. 37.

² A. Oișteanu, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Ed. Minerva, București, 1989.

³ Observație de teren la Rușii Munți (jud. Mureș) la înmormântarea lui Pușcaș Vasile, 67 ani, în data de 8 noiembrie 1995. Informații primite de la Coliban Lenuța, 65 ani, Rușii Munți (jud. Mureș).

scară din aluat împletit⁴. În Joia Mare, lângă pomișori se spune și un blid cu ou roșu, o lingură și un șervet. „Cristata” sau „pominița” se pregătea de o femeie „iertată” (o femeie bătrână, curată, fără bărbat)⁵. Scara se rezema de pomișor pentru că se credea că „pe acolo se urcă sufletu în pomișor”⁶.

În Valea Gurghiului pomul de botez se dă nănașilor și era împodobit cu păsărele din aluat, iar în unele sate (Ibănești Pădure, Dulcea) se sprijinea și o scară de aluat de el. Se credea că pe această scară se va sui mortul în „haia lume”. Pomișori asemănători se făceau la pomenirile morților de la 6 săptămâni, un an, în sâmbăta Floriilor și în Joia Mare. La aceste date pomenirile se împart și se dau preoților⁷.

La Hodac, la pomenirea morților din Joia Mare a Postului Paștelui fiecare familie duce pomișori pentru cei morți în anul respectiv. Pomul este împodobit cu mere, nuci, ouă roșii, biscuiți, bomboane, ciocolată și cu diverse forme din aluat : „păsăruici” sau „pupeze” și covrigi. În forma cifrei arată 8. Pomișorul se împlântă într-un colac numit „stolnic” sau „crestată” care are o formă rotundă, plină, cu o cruce de aluat împletită, înscrisă în cerc. Lângă pom se pune un blid în care se află o „pupăză” se înfinge o lumânare aprinsă. (Vezi, foto 1-2)⁸.

„Păsăruicile” sau „pupezele” sunt împletite din două coarde de aluat subțiri lăsate neîmpletite la un capăt pentru a forma coada despicată a păsărelei. Această formă de colăcel o reîntâlnim ca motiv decorativ din aluat aplicat pe colacul de sărbătoare din zonă (Vezi, foto 3) alături de flori și lanțuri din aluat așezate sub formă de căliță ocolită pe colac.

În Valea Superioară a Mureșului pomul de la înmormântare se dă nănașului de botez sau de cununie⁹. Aici, pe lângă fructe și dulciuri, întâlnim două feluri de colaci rituali : „crestata” și scărița din aluat numită „loitriță”. Crestata este alcătuită din două coarde de aluat neîmpletite suprapuse în cruce și cu vârfurile răsucite spiralic pentru a forma cerculețe. (Vezi, foto 1). Sunt de fapt două coarde de aluat în S suprapuse în cruce. Această formă o întâlnim și la alți colaci din diferite zone ale țării cum sunt cei din Ialomița numiți „capete”¹⁰. După Sim. Fl. Marian, crestata din zona Orlatului avea și ea „formă de cruce în

⁴ Informații de la Suci Maria, 70 ani, Șerdean Nastasia, 87 ani, Șerdean Carolina 66 ani, loc. Urisiu de sus, jud. Mureș, data: 14 iunie 1995.

⁵ Informații de la Maria Pop, 71 ani, loc. Urisiu de sus, jud. Mureș, data 10 mai 1995.

⁶ Informații de la Tina Iu'Ciucălău, 70 ani, loc. Urisiu de Sus, data 14 iunie 1995.

⁷ Nicolae Bot, *Obiceiuri de înmormântare* în „*Folclorul Văii Gurghiului(II)*” din revista „Marisia”. Studii și materiale. Arheologie-Istorie-Etnografie, vol.VII, p. 402 (în continuare „Marisia VII”).

⁸ Observație de teren în localitatea Hodac (jud. Mureș), în data de 24 aprilie 1997. Informații de la Fradeș Maria, 40 ani.

⁹ Informații de la Lenuța Coliban, 65 ani, din loc. Rușii Munți, jud. Mureș, în data de 8 noiembrie 1995.

¹⁰ Ofelia Văduva, *Cerealele în viața și cultura tradițională a poporului român. Privire specială asupra grâului*. În „*Revista Muzeelor și Monumentelor*”, nr.3, 1983, p. 83.

„4 cornuri”¹¹. Un colac asemănător se face în Valea Beicii la părăstasul mortului de la 6 săptămâni, adică din 2 coarde de aluat împletite sub forma a 2 S-uri suprapuse.

Crestata din Valea Mureșului Superior seamănă foarte bine cu decorul incizat pe o tăbliță de lut ars descoperită la Dinogeția (Garvăn, Dobrogea), datând din secolele XI-XII d. H.¹². Ofelia Văduva a remarcat asemănarea unor forme actuale de colaci din diferite zone ale țării cu tăblițele de la Dinogeția printre care și această „imagine a cercului împărțit în patru de o cruce, iar în fiecare din cele 4 sectoare astfel formate înscris câte un cerc mic”¹³. De fapt este vorba de imaginea crucii gamate, a vâtelniței cu 4 brațe redată în mod curbiliniu, simbol ancestral al rotației soarelui și al succesiunii anotimpurilor. Motivul crucii gamate stă la baza rozetei cu 6 brațe. Schliemann remarca faptul că svastica cu cârligele întoarse spre dreapta era la origine un simbol al soarelui și un simbol al fertilității în același timp.

Colacii și colăcei asemănători celor din Valea Mureșului Superior, Valea Beicii și Valea Gurghiului regăsim în multe zone ale țării, diferind doar denumirea sau tehnica de realizare a formei din aluat.

Scărița sau „loitrița” din Valea Superioară a Mureșului este realizată din coarde de aluat răsucite, nu împletite. (Vezi, foto 6). În alte zone scara poate fi din coarde simple (neîmpletite, nerăsucite) sau din coarde împletite. La Voinești-Iași, de exemplu, scara din aluat are marginile din trei coarde împletite, iar fușteii scăriței din coarde răsucite¹⁴.

Păsărelele din aluat sunt răspândite în mai multe zone ale țării la înmormântare, la pomenirea morților sau la nuntă.

În Moldova se numesc „hulubi”, în Muntenia „porumbei” și au o înfățișare asemănătoare celor din Valea Gurghiului¹⁵. Semnificația acestor păsărele din aluat este de întrupare a sufletului mortului. În Valea Beicii se face pom de botez pentru că atunci „cînd mori, în rai, trebuie să stai în pom, c-ai să fii păsărică, să ai creangă pe ce șade”¹⁶. În Valea Gurghiului și Valea Beicii se pune, în prima noapte după înmormântare, făină cernută pe masa din casa mortului și a doua zi dimineața se puteau vedea urmele de pasăre în făină presupunându-se că sunt ale sufletului mortului¹⁷.

¹¹ Sim. Fl. Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892. P.165.

¹² Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogeția. Așezare feudală timpurie de la Bisericuța Garvăn*, București, Ed. Academiei RSR., 1962, p. 328-329, fig.180, nr.5

¹³ O. Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*. Ed. Enciclopedică, București, 1996, p. 76.

¹⁴ O. Văduva, *Cerealele...* p. 84.

¹⁵ O. Văduva, *Cerealele...*, p. 85, ilustrație; XXX Arta populară românească, București, Editura Academiei RDR, 1969, p. 626-627

¹⁶ Informații de la Maria Pop, 71 ani, localitatea Urisiu de Sus, jud. Mureș, culese în data de 10 mai 1995.

¹⁷ L. Pop, *Obiceiuri de înmormântare din Valea Beicii în Marisia. Studii și materiale. Etnografie-Artă-Artă populară*, XXV, fascicula 1, 1996, p. 120 și Marisia VII.

Ideea despre sufletul sub formă de pasăre este o concepție universală întâlnită la multe popoare din întreaga lume¹⁸. La noi, la Loman (jud Alba), la tinerii necăsătoriți, era obiceiul punerii la mormânt a unui stâlp cu o pasăre de lemn în vârf. Gh. Pavelescu presupunea că, în trecut, acest stâlp cu porumbel se punea la toți morții, nu numai la tinerii neînsurați, semnificând imaginea sufletului mortului și având rolul de pază a mormântului¹⁹. Pe porțile maramureșene păsările care se văd pe alocuri înfățișează sufletele morților care stau de veghe în jurul urmașilor²⁰.

Covrigei în forma cifrei arabe 8 se întâlnesc nu numai la înmormântare sau la pomenirea morților ci și la diferite sărbători din cursul anului, la Mucenici (9 martie) și la Crăciun. „Bradoși”, „sfinți” sau „mucenici” în forma cifrei arabe 8 se dădeau copiilor la Mucenici sau Măcinici în Muntenia și Moldova²¹. Sim. Fl. Marian remarcă forma colacilor sau colăceilor numiți „sfinți” sau „mucenici” care se fac de regulă îngemănați de forma cifrei 8 „și asta din cauză ca și aceștia să aducă măcar în câțva cu chipul unui om”²².

T. Pamfile nota că în Bucovina, de Crăciun, femeile fac un colac în 8 numit „Creciun” care se păstra până primăvara când se afumă și se tămăie boii și plugul înaintea aratului. Acest colac se punea în bârsa plugului și se ducea în țarină²³. O. Văduva amintește „colindeții”, colaci în formă de 8 care se dau la Crăciun copiilor colindători „între pomenirea pruncilor uciși de Irod”²⁴. Colacii antropomorfi în 8 de la Crăciun reprezentau, după I. Ghinoiu „zeul autohton Crăciun care moare și renaște la solstițiul de iarnă”. La fel se explică și forma colăceilor de la Mucenici, ca o reprezentare plastică a zeului indo-european antropomorf, după cum forma de cerc umplut a colacilor este o reprezentare a zeiței geomorfe neolitice, ambele fiind supraviețuiri ale jertfelor umane, substitute divine în ceremoniile care mascau Anul Nou la echinocșiul de primăvară²⁵. O. Văduva consideră că modelul în 8 a colacilor este o formă simplificată a păpușii, dar negăsindu-i o semnificație rituală aparte²⁶.

Colacii, colăceii și covrigeii care însoțesc pomul funebru păstrează forme

¹⁸ Vezi J. Chevalier, A. Ghenbrant, *Diționar de simboluri Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, București, Editura Academia, vol. III, 1995, p. 277, 279.

¹⁹ Gh. Pavelescu, *Pasărea suflet. Contribuții la cunoașterea cultului morților la români din Transilvania*, în *Anuarul arhivei de Folklor*, Cluj, VI, 1942, p. 33-43

²⁰ I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, Ed. Meridian, 1968, p. 37

²¹ A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarul lui Nicolae Densușianu*, București, Ed. Minerva, 1976, p. 11

²² Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. II, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 18

²³ T. Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, București, Librăriile Socec&Comp. Și C. Sfetea. 1914, p. 6.

²⁴ O. Văduva, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 185

²⁵ I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare peste an. Diționar*, Editura Fundației Culturale, București, 1997, p. 54

²⁶ O. Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 81

ancestrale, preistorice, cu semnificații simbolice deosebite. „Crestata” ne trimite la motivul străvechi al crucii frânte sau al crucii gamate, motiv întâlnit pe ceramica hitită și pe cea din Troia. La noi apare în cultura Turdaș (mil. V. î. H.), ca și la Sikkim în Asia, sub forma unei roți cu 4 spițe prelungite cu adaosul unui apendice sub formă de cârlige la capete. Pe ceramica dacică apare crucea frântă ca simbol solar. Scărița și păsăruicile sunt simboluri ascensionale foarte vechi. Încă din neolitic există o relație între reprezentarea păsării și manifestările cultural-funerare. Numeroase vase avimorfe și statuete avimorfe s-au găsit în complexe funerare din această perioadă (ex. Gumelnița). Pomul funebru însuși apare încărcat de o serie de înțelesuri simbolice. Sim. Fl. Marian deslușea mai multe semnificații ale pomului de înmormântare: a) pom al vieții.

b) trecătoare dintr-o lume în alta.

c) umbrirea și recrearea sufletului după trecerea prin vămi.

d) pomii raiului sau însuși raiul²⁷.

I. Ghinoiu consideră că rolul pomului era acela de substituit al mortului, similar crucii sau stâlpului de mormânt²⁸.

Imaginea pomului funebru încărcat de păsăruici ne trimite și la modelul elenistic al pomului vieții. După Maria Golescu : „Ramurile înfrunzite, cu păsările printre ele, făceau aluzie, chiar de la începutul artei creștine, la „viridianum” sau „refrigerium” grădina străbătută de ape, raiul în care urma să petreacă viața viitoare a celor drepti²⁹.” Arborele cosmic cu 2 păsări așezate pe ramurile lui apare încă pe mormintele preistorice din Europa și Asia.

Pomul funerar, fie cel de la înmormântare, fie cel de la pomenirea mortului, este unul din obiectele importante ce țin de recuzita obiceiului făcând parte din pomenile date de sufletul mortului. În Valea Beicii semnificația este aceea de pom al raiului, de suport al sufletului pe lumea cealaltă.

Pomul funebru nu înlocuiește crucea deoarece aceasta a fost precedată de stâlpul funerar și de bradul funerar având rolul de substitut al mortului. Pomul funerar are multiple semnificații dintre care predomină acelea de ofrandă pentru mort și de pom al raiului, suport al sufletului-pasăre pe lumea cealaltă.

²⁷ Sim. Fl. Marian, *Înmormântarea la români* Editura „Grai și suflet – cultura națională”, București, 1995, p. 121

²⁸ I. Ghinoiu, *Cimitirul...*, p. 537

²⁹ Apud C. Prut, *Calea rădăcită. O privire asupra artei populare românești*, Ed. Meridiane, București, 1991, p. 84, Vezi și A. I. Cheraliu

The funeral Tree from the Mureș Superior Valley, The Gurghiu's Valley and Beica's Valley (Summary)

The preparation of the funeral tree is a very important ritual moment because it is a symbol for the pass into another world, the world of the death. The dough's forms that accompany the funeral tree preserved archetipal shapes:

- „loitrița“ is marked in a stair's shape that symbolise the stair for the souls.
- „cristata“ has the „crux gammata“'s shape, an old symbol for the sun and for the season's order (succesion).
- „pupăza“ (the bird) are the meaning of the deaths souls. Another dough's form maked in 8th shape could be at the origin an antropomorphe shape, a remember of the forgotten human's sacrifice.

Foto.1. Pomenirea morților

Foto. 2. Pomenirea morților

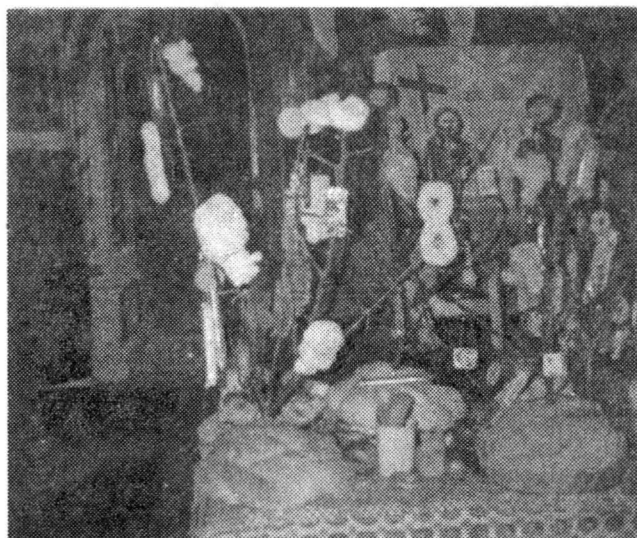

Foto.3. Blid cu pomană –Hodac-1997 din Joia Mare

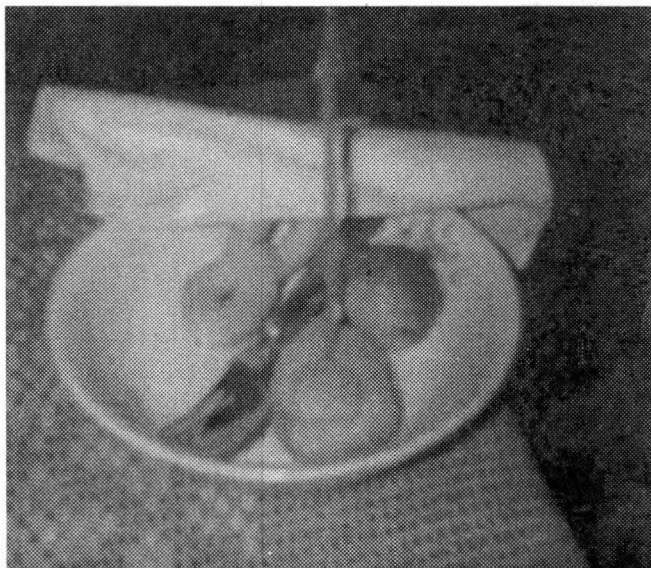

Foto.4.Colac de sărbătoare – Valea Gurghiului-

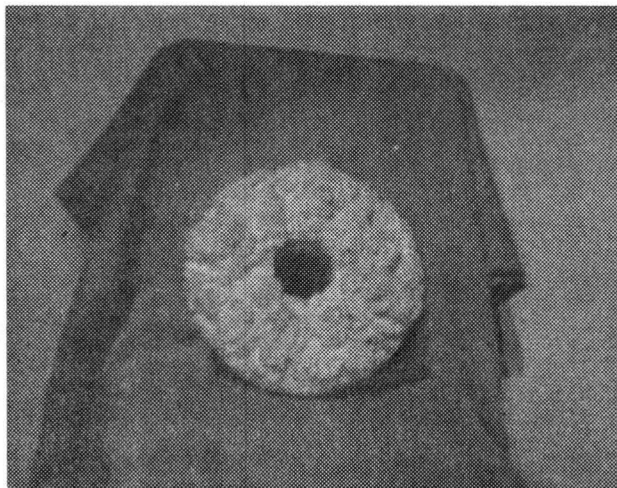

Foto.5. Crestata din Valea Superioară a Mureșului

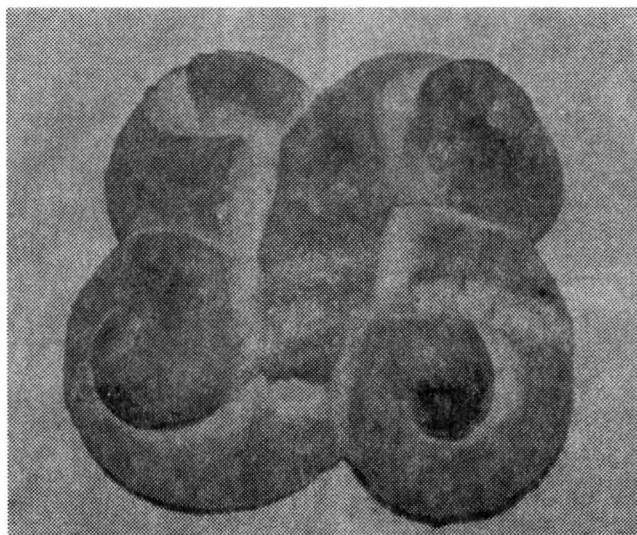
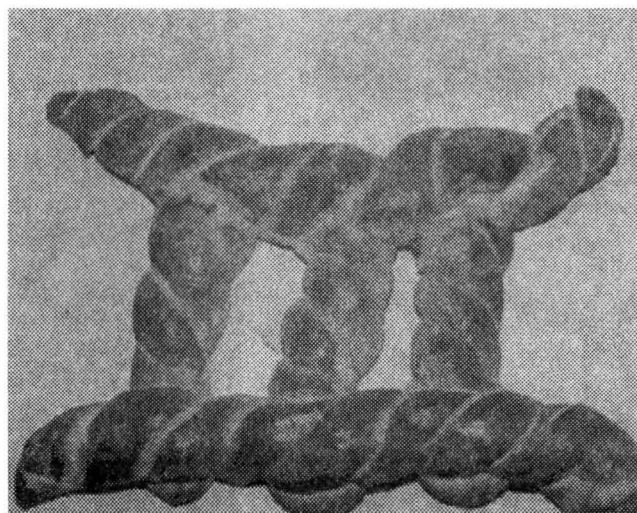

Foto. 6. Loitrița din valea Superioară a Mureșului

DATINI DE ÎNMORMÂNTARE ÎN SATUL MIHAI VITEAZU (JUD. MUREȘ)

LAURA POP

Satul Mihai Viteazu este menționat documentar pentru prima dată la 1341 sub denumirea de Zoltan¹. Din punct de vedere administrativ aparține de comuna Saschiz (jud. Mureș). În perioada interbelică era subordonat administrativ comunei Cloașterf și făcea parte din fostul județ Târnava-Mare². Caracteristică satului este organizarea pe vecinătăți, organizare preluată de la sași. Vecinătatea este condusă de un „fotăr” sau „neberfotăr” un fel de cap al vecinătății. Termenul vine de la „Nachbarväter” ce înseamnă - în limba germană - „tatăl vecinătății”. În sat sunt 4 vecinătăți a câte 20 de familii. Vecinătatea joacă un rol important în viața familiei căci în caz de nuntă sau înmormântare la una din familiile comunității intervine întreaga vecinătate pentru a ajuta familia respectivă fie la bucurie, fie la necaz. Toți membrii vecinătății sunt obligați să participe la priveghi, la înmormântare, altfel sunt amendați de către „fotăr”. În cazul unei înmormântări fotărul numește din cadrul vecinătății pe cei care trebuie să sape groapa celui decedat și pe cei care duc mortul la groapă.

Cercetarea obiceiurilor de înmormântare de la Mihai Viteazu s-a făcut prin convorbiri cu femeile bătrâne din sat, în perioada mai-iunie 1995 și mai 1997. În lucrarea de față se încearcă stabilirea specificului datinilor de înmormântare de la Mihai Viteazu, urmând ca în viitor studiul să fie extins asupra întregii zone din jurul Sighișoarei (Boiu, Albești, Țopa, Vânători, Daneș, etc.).

Ca și în alte zone, și la Mihai Viteazu se crede că moartea este prevestită de urlatul câinelui, de cântecul „ciovicăi” sau „ciuicăi” pe „urloaie”. Ciofica este o pasăre de noapte asemănătoare cucuvelei, confundată în zonă cu buha și huhurezul³.

În clipa morții, muribundului i se pune o lumânare aprinsă în mâna dreaptă, însă acesta nu are voie să vadă lumina lumânării, interdicție nemaiîntâlnită în alte părți. Îndată după moartea omului se acoperă oglinda cu o

¹ Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei RSR., vol. I, p. 397.

² *Vezi Monografia județului Târnava Mare*, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1943.

³ Mihai Băcescu, *Păsările în nomenclatura poporului român*, Editura Academiei RPR, p. 257.

basma neagră, se închid ochii mortului, se închid uşile şi ferestrele casei, se leagă fălcile, mâinile şi picioarele răposatului. Dacă mortul rămâne cu ochii deschişi se crede că mai moare ceva în curând.

Urmează pregătirile pentru trupul şi sufletul decedatului :se spală corpul mortului, pe paie, sau pe o pătură cu apă şi cu vin. Apa de la scaldă mortului se aruncă de obicei în curte. Dacă îl spală ceva străin de familie, acelaia i se dă de pomană aşternutul pe care a bolit mortul. Dacă mortul e spălat de vreun neam, atunci aşternutul se dă de pomană la un om sărac. A doua seară de priveghi, celui ce a spălat mortul îi face preotul maslu în altă cameră decât cea în care e pus mortul.

După spălare mortul e îmbrăcat cu hainele sale cele mai bune şi e pus pe un pat anume pregătit în „casa curată“, „casa de dinainte“, adică în camera de oaspeţi. I.Ghinoiu remarcă că, în multe sate de pe Târnave „camera curată“ este numită „camera mortului“⁴. Patul sau „scaunul mortului“ se pune în „crucea căsii“, în fundul camerei, cu capul între ferestre şi cu picioarele către uşă. În trecut toţi morţii erau duşi la biserică şi ţinuţi acolo până la înmormântare, acum doar cei care mor în perioada dintre Paşti şi Rusalii sunt ţinuţi în biserică, căci despre aceştia se crede că merg sigur în Rai. La capul celor ţinuţi în biserică se pun două lumânări mari.

Patul mortului se împodobeşte cu mai multe rânduri de covoare, fiind chiar mai împodobit uneori şi decât patul de sărbătoare sau patul de paradă, căci acolo se foloseau două sau trei rânduri de covoare şi lepedee, la patul mortului se pun 4 rânduri de covoare şi lepedee. Spre deosebire de patul obişnuit, lipit de perete, patul mortului – fiind aşezat în mijlocul camerei – trebuie împodobit şi de o parte şi de cealaltă, deci cu două rânduri de covoare pentru fiecare parte. Se începe cu două lepedee de cânepă albe, urmează două lepedee de lână „dârstitute“ (ţoluri), două covoare colorate şi deasupra lepedee din cânepă, „de-alea vechi“, ţesute „cu ochişori“ (în alb şi roşu). Dacă celelalte covoare şi lepedee pot să lipsească de la patul mortului, acestea nu lipsesc niciodată pentru că se crede că „alea-s de cinste la morţi“. La capul mortului se pun trei perne şi un ştergar ţesut „cu iţişoare“. La picioare se pune deasemenea un ştergar ţesut cu negru. Una din cele trei perne trebuie să rămână în sicriu. Peste covoare se pune o pânză lungă, albă, din cânepă cu ajutorul căreia se muta mortul în „ladă“(sicriu).

Pe pieptul mortului, într-o farfurioară de ceară se pune o lumânare numită „strajă“. Lumânarea aceasta este echivalentul „toiagului“, a „luminii trupului“ (Oaş) sau a „lumânării de stat“ din alte părţi. Se face din ceară topită lipită pe o aţă de mărimea mortului şi încolăcită. Straja se aprinde noapte la priveghi şi ziua când trag clopotele la biserică :dimineaţa şi la amiază. După ce preotul face slujba mortului în casă, din această „strajă“ se taie două bucăţi de ceară din care se face o cruce mică pe care se lipeşte un ban şi se pune în mâinile împreunate ale mortului, pe piept, „ca să-i plătească vămile“. Tot atunci se dezleagă mâinile şi picioarele mortului şi se zice „că-i dezleagă cărările“. Aţele cu care a fost legat se lasă în sicriu. După terminarea înmormântării, ceea ce a mai rămas din „strajă“ se duce la biserică unde se aprinde în fiecare duminică,

⁴ I. Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Chişinău, „Ştiinţa“, 1994, p. 117.

la liturghie, în stânga pronaosului, până ce arde în întregime.

Țîmp de trei zile, până la înmormântare, cât timp stă mortul în casă, ziua, deoarece nu se află în permanență cineva lângă el, i se pune o seceră pe burtă, probabil pentru a-l apăra de duhurile rele prin puterea magică a fierului. Pisica nu se lasă să intre deloc în casă ca să nu înceapă a-l mânca. În cele trei zile nu e voie să se măture în camera unde se află mortul, dar dacă totuși se mătură atunci se pune gunoiul sub patul mortului.

La morții mai grași sau la cei care au luat medicamente multe înainte de a muri se obișnuiește a li se pune, mai ales vara, o bucată de pământ pe burtă. Pământul acesta trebuie să fie cu iarbă adus din grădină, căci numai cel din grădină se consideră că este „cu paște”.

În cele două nopți până la îngropăciune, vine lumea din sat la priveghiul mortului. Bărbații joacă cărți, iar femeile, neamuri cu mortul, „cântă”, adică bocesc mortul. Dacă mortul e tânăr îl bocesc și femeile străine, care nu sunt rude cu mortul. În cazuri excepționale, când mortul nu are neamuri care să-l bocească, îl bocesc finele, fapt relevant pentru importanța relațiilor de rudenie spirituală care pot substitui în anumite cazuri rudenia de sânge. În cea de-a doua seară de priveghi vine și preotul împreună cu cantorul și face o slujbă numită „sărăcustă”, după care se dă o masă.

A treia zi după moarte are loc înmormântarea. După prohod mortul e dus cu alai la groapă, la cimitir. De obicei, la înmormântare participă întreg satul și în mod obligatoriu toți membrii vecinătății. Pe drumul spre cimitir sunt trei opriri, ultima fiind în poarta cimitirului. În fruntea alaiului merge crucea, apoi cei doi prapori negri, coroanele de flori, preotul, sicriul dus pe umeri de 4 oameni și restul oamenilor. Pe cruce se pune o „cârpe de merinde” (un ștergar), care rămâne celui ce o duce la cimitir. Cel care a început groapa primește un colac și o „cârpă de merinde” ca și cei care duc mortul.

La cimitir femeile se mai duc și la celelalte morminte ale lor și bocesc până ce termină preotul mica slujbă de la cimitir. La poarta cimitirului – loc de demarcație între cele două lumi: a viilor și a morților – se dă tuturor celor prezenți un colac și un pahar de rachiu, după ce fiecare a sărutat crucea ținută de preot și și-a luat rămas bun de la mort urându-i ca „Dumnezeu să-l ierte”. Colacii primiți erau împlețiți dintr-o coardă lungă de circa ½ m și subțire care se împletea mai întâi în două apoi se împletea invers a treia parte și se uneau apoi capetele obținându-se un colac rotund cu gaură la mijloc.

Înainte de venirea preotului de la cimitir, o femeie pregătește „masa mortului”. Pe o masă obișnuită se pune un „lepedeu” alb, de cânepă sau bumbac, de fapt o față de masă albă cu „cipcă”(dantelă); o față de masă de lână, colorată; o „masă” cum se numește în sat fața de masă. Pe masă se pune „mărul”, „capul”, „crestata”, două sau trei „scări” din aluat rezemate de măr, o prescură și 4 colaci mici. „Capul” este un colac rotund mărginit de o coardă de aluat și are încă 7 coarde de aluat aplicate deasupra care împart suprafața în 7 părți egale, ca razele unui cerc. Pe fiecare din aceste 7 coarde este aplicată câte o cruciuliță mică din aluat astfel încât se obține imaginea unei cruci cu brațe multiple înscrisă în cerc, forma pe care o regăsim și la crucile aplicate pe tencuiala caselor, pe frontoane. În mijlocul colacului numit „cap” se aplica pistornicul. Capul poate fi și un colac simplu, rotund, doar din trei coarde de aluat împletite. Crestata are formă identică cu „capul”, doar că este mai mică și

nu are aplicat pistornicul. Ea este darul care revine babei ce a făcut colacii de înmormântare. Dintre colacii care se pun pe masă, doar capul și prescura au aplicat pistornicul pe ele. „Scara” din aluat este împletită din 3 coarde subțiri de aluat. Dintre cei patru colaci mici, unul este cu cruce pentru preot, altul este fără cruce - pentru nănașul de botez, iar ceilalți doi sunt simpli, împlețiți, pentru cantor și „gojman”(făt). „Scările ” și „capul” revin deasemenea slujitorilor bisericii:preot, cantor și gojman. Toți colacii pentru înmormântare, mai ales însemnarea lor cu „chistornicul” (pistornic), sunt munca unei babe anume din sat, o femeie bătrână din sat, fără bărbat, sfințită la biserică. O astfel de „babă” este Maria Mosorea de 86 de ani, poreclită Maria Deneșanului.

„Mărul” este o creangă de măr pe care sunt agățați 9 colăcei împlețiți din trei coarde de aluat, 9 mere, bomboane, biscuiți, ciocolată. O haină de-a mortului și cele 2-3 scărițe de aluat sunt sprijinite de „măr”. Tot lângă măr se mai pune o farfurie cu mâncare, două ouă și o cană cu vin. „Mărul” și colacii amintiți mai sus se pun pe un ștergar numit „stolnic”. Trebuie să remarcăm faptul ca în Valea Gurghiului se numește „stolnic” colacul în care se infinge pomul de botez sau de cununie sau pomișorul de pomană. În Maramureș, „stolnic” se numește colacul ritual al sărbătorilor de iarnă, ce stătea pe masa de sărbătoare de la Crăciun până la Bobotează. La Mihai Viteazu, când se face slujba de sfințire a „mărului”, la întoarcerea de la cimitir, înainte de masa de pomană, neamurile apucă colțurile „stolnicului” și farfuria cu mâncare și le mișcă până se termină slujba. „Mărul” de la înmormântare îl ia nașa de botez, iar dacă aceasta nu mai trăiește, atunci îl ia „cine-l în curtea unde-o fost nănașa care l-o botezat”. La părăstasul mortului de 6 săptămâni se face un „măr” asemănător celui de la înmormântare, doar ca acesta se dă nănașei de cununie, „nănașei mici”. Există doi nănași la cununie :„nănașii adevărați” sau „nănașii mari”, cei din partea mirelui, care se moștenesc, cei care au cununat pe părinții mirelui și l-au botezat și „nănașii mici”, cei care au botezat mireasa. Nănașul mare, „nănașul adevărat”, stă la capul mortului cu lumânarea în mână și cu un ștergar tot timpul slujbei de înmormântare. După sfințirea „mărului” acesta pune mâna pe „măr” și spune de trei ori : „Pă lumea asta-i al meu și pe cealaltă a mortului”. H. H. Stahl, pe baza cercetărilor de la Drăguș în 1934, arată că în satul românesc tradițional, liber, era o singură pereche de nași care cununau pe părinți, le botezau copiii și luau mărul la înmormântare⁵. După cercetările lui C. Brăiloiu, „măru” se făcea la Drăguș pentru nașu de cununie, pentru bărbat, și numai atunci când nașii de cununie și de botez nu coincid se făcea pentru femeie, pentru nănașă⁶. La Mihai Viteazu avem o situație diferită pentru că, pe de o parte, satul nu a fost un sat liber ci unul aservit, iar pe de altă parte asistăm la o evoluție, la existența a doi „meri” (la înmormântare și la părăstasul de 6 săptămâni), ca urmare a dublării nașilor prin apariția a unei noi

⁵ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, vol. II – Structura internă a satelor devălmașe libere*, Editura Academiei RPR, 1959, p. 133, 135-136; idem, *Rudenii spirituală din nașie la Drăguș*, în „Sociologie românească”, I, 1936, p. 25-26.

⁶ Constantin Brăiloiu, *Despre bocetul la Drăguș*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, vol. X, 1932, nr. 1-4, p. 355.

perechi de nași la cununie pe lângă nașii tradiționali moșteniți „din familie în familie”. Tocmai de aceea poate măruș îl ia nănașul de botez și nu nănașul de botez. O dublare a „pomului vieții” avem și în Valea Beicii și în Valea Gurghiului unde apare pomul de botez și pomul de cununie pus fiecare după botez și respectiv după cununie, doar în mod excepțional apare la înmormântare⁷. N. Bot cercetând obiceiurile din Valea Gurghiului, crede că a existat în trecut un „pom al vieții” pentru fiecare rit de trecere (naștere, nuntă, înmormântare, etc.). Informațiile obținute la Mihai Viteazu, coroborate cu celelalte, ne îndreptătesc să afirmăm că nu a existat decât un singur „pom al vieții”, cel de la înmormântare – căci și pomul de botez și cel de cununie este destinat tot lumii de dincolo. Prin dublarea nașilor și „pomul vieții” a suferit o dedublare: în anumite zone (V. Beicii, V. Gurghiului) a apărut pomul de botez și cel de cununie, dispărând cel de la înmormântare sau fiind înlocuit cu cel de botez; în alte zone – la Mihai Viteazu de ex. – s-a păstrat „măruș” de la înmormântare, dar a mai apărut „măruș” de la pomana de 6 săptămâni. Astfel se poate explica de ce – în zona Văii Gurghiului – pomul de botez poate înlocui cel de la înmormântare, dar nu l-a înlocuit pe cel de cununie, căci tocmai la cununie apare cel de-al doilea naș.

Un lucru deosebit la Mihai Viteazu este împodobirea „mărușului”, și anume faptul că merele și colăceii puși în „măruș” sunt în număr de 9. Cifra 9 are valori simbolice în cultura populară tradițională românească, mai ales în riturile de trecere și îndeosebi la înmormântare. La Mihai Viteazu, timp de 9 zile după înmormântare, se pune o cană cu apă undeva în „privar” (prispa casei) căci se crede că vine sufletul mortului acasă să bea iar ca dovadă se aduce faptul real al scăderii apei din pahar. Și în zona Gurghiului, primele 9 zile de doliu aveau o semnificație deosebită: bărbatul nu se bărbiera, femeile și fetele nu se pieptănau, nu se spălau cu săpun, nu se făcea leșie, nu se culca bărbatul cu muiera în pat⁸. La Urisu de Sus, timp de 9 zile după înmormântare, nu se lipea podeaua cu lut și femeile nu se pieptănau⁹. În zona Oașului, în buzunarul mortului se puneau 9 lei pentru a plăti cele 9 vămi, cele 9 trecători¹⁰. La Lăpușu Românesc, la 9 zile după înmormântare se făcea un părăstas pentru mort la care participau 9 văduve. Gh. F. Ciaușanu remarcă că, la românii extracarpatici, amintirea mortului se păstrează clar cel mult 9 ani, la cei din Transilvania 7 ani, când i se fac mortului pomeni¹¹. Așadar se pare că cifra 9 indică trecerea dintr-o lume în alta, dintr-o stare în alta, reitând probabil cele 9 luni de gestație în ordine inversă, revenirea la starea fetală.

Masa care se dă în amintirea mortului, după îngropare, se numește

⁷ Nicolae Bot, *Obiceiuri de înmormântare din Folclorul Văii Gurghiului (II)*, în „Marisia. Studii și materiale. Arheologie-istorie-etnografie”, vol. VII, 1977. Laura Pop, *Obiceiuri de înmormântare din Urisu de Sus (jud. Mureș)* în „Studii și cercetări etnoculturale”, vol. I, 1996, p. 46.

⁸ N. Bot, *op. Cit.*, p. 403.

⁹ Laura Pop, *op. Cit.*, p. 45.

¹⁰ C. Brăiloiu, *Bocete din Oaș* în „Grai și suflet”, București, 1937, vol. VII, p. 61.

¹¹ Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, București, Librăria Socec Comp. și C. Sfetea, 1914, p. 182.

„pomeană”, și la ea participă toată lumea prezentă la înmormântare. Un obicei nemaîntâlnit în alte părți este acela ca femeia mortului să ducă de mâncare prin sat, de la „pomeană”, la cei bătrâni și neputincioși, care n-au putut participa la înmormântare.

Despre sufletul mortului se crede că timp de 6 săptămâni stă în preajma casei, de aceea – în această perioadă – au loc o serie de rituri la casa mortului și la mormânt, ceea ce relevă și la români credința într-o paradoxală viață a sufletului morților aflate în același timp și în mormânt și în jurul casei, dar și în drum spre lumea cealaltă. Levy-Bruhl a fost cel care a subliniat această ipostază contradictorie în care mentalitatea „primitivă” concepe mortul¹².

Riturile postsepulcrale evidențiază o anumită concepție despre lumea de dincolo și despre sufletul mortului. La Mihai Viteazu regăsim interesante rituri postsepulcrale atât la casa mortului cât și la mormânt. Am amintit punerea unei căni cu apă în prispa casei timp de 9 zile după înmormântare. La cimitir, timp de trei zile după înmormântare, o femeie din familia mortului merge, înainte de răsăritul soarelui și ocolește mormântul de 3 ori cu o oală de lut cu jar și tămâie. După încheierea ritualului, sparge oala de crucea mortului și lasă cioburile acolo. Ocolirea mormântului pare a fi rămasă a unui dans funebru¹³.

Un caz aparte este înmormântarea tinerilor necăsătoriți. La băieții tineri necăsătoriți li se pune „vrăstra” la pălărie – ca la nuntă și ca la colindatul de Crăciun – alcătuită din „iederă” (brebenoc, saschiu) flori artificiale, staniol, și tricolor la vârf.

Fetele sunt îmbrăcate mirese. La băieți se fac 6 steaguri din pânză albă acoperită cu o năframă neagră cu ciucuri pusă în curmeziș, astfel încât pânza albă se vede doar puțin „numa cum se vede lepedeul alb la pat”. În vârful steagurilor se pune „iederă” și panglică neagră. Interesant este faptul că suportul acestor steaguri sunt furcile de tors, la fel ca și la steagul de nuntă din zona Târnavelor¹⁴.

Steagurile sunt duse de fete tinere, până la cimitir, încrucișate deasupra sicriului, trei de o parte și trei de cealaltă. Ca regula generală, pentru tineri se duc prapori albi, împodobiți cu cununile de grâu de la Rusalii. Fetele sunt îmbrăcate cu „rochere” negre, cu „fote” negre deasupra și cu panglică tricoloră la brâu. Dacă mortul e tânăr însurat, i se pun deasemenea cele 6 steaguri, doar că ele nu sunt duse de fete ci de neveste tinere. O femeie la care-l mor mai mulți copii unul după altul, la primul copil pe care-l face îi schimbă numele, plătindu-l slujbe și maslu.

Parastasele pentru mort se fac la 6 săptămâni, 6 luni, 1 an - tot atâtea termene de lăsare a doliului în funcție de gradul de rudenie cu decedatul. Timp

¹² Mircea Eliade, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale. Eseuri de religie comparată*. Humanitas, București, 1997, p. 57-59.

¹³ Anca Giurchescu, *Funcționalitatea dansurilor funebre în concepția populară* în „Folclor literar”, Timișoara, vol. III, 1969-1970, p. 120 amintește de obiceiul de la Oravița de a trage un cerc cu cuțitul în jurul mormântului ca rămasă a „dansului de înconjurare a mortului”.

¹⁴ Jana Negoită, *Steagul de nuntă în subzona Târnava Mică*, în „Anuarul Muzeului de Etnografie al Transilvaniei”, pe anii 1971-1973, Cluj, 1973, p. 503.

de 6 săptămâni bărbații nu se bărbieresc în semn de doliu. În fiecare sâmbătă din cele 6 săptămâni, femeile merg de curăță mormântul.

Peste an, pomenirea morților din anul respectiv se face în Postul Paștelui, cu două săptămâni înainte de Paști. În sâmbăta lui Lazăr, în ajunul Floriilor se curăță mormintele, se duc ramuri de răchită înmugurită la cimitir, iar preotul face slujba la fiecare mormânt. În caz de vreme rea se face slujba pentru toți morții și se așează o masă la poarta cimitirului. În Joia Mare se fac „capete” de către femei pentru fiecare familie și se duc la biserică unde și rămân. De Paști, când iese lumea de la slujba de Înviere, toate femeile se duc la morminte cu lumânări aprinse. Pomenile mortului le face femeia celui care rămâne stăpân în curtea părinților, deci cel care moștenește casa părintească.

Un rol deosebit au crucile de lemn la morminte. La ceremonia înmormântării, crucea merge în fruntea alaiului, împodobită cu un ștergar. Astăzi crucile de lemn sunt înlocuite cu cele de piatră, dar crucea veche, de lemn, nu este aruncată ci rezemată de cea de piatră, căci se zice că aceea este crucea pe care și-a dus-o mortul pe pământ.

Concluzii. Este deosebit de interesantă studierea obiceiurilor legate de familie într-o comunitate românească care a suferit o puternică influență săsească. Schimbările nu s-au produs la nivelul riturilor ci vizează sistemul de rudenie care e înlocuit de sistemul vecinătății. Astfel cei care scot morții din casă nu mai sunt dintre neamuri ci dintre vecini. Rolul esențial în cadrul înmormântării nu-l mai are neamul ci vecinătatea.

Informații culese de la :

1. Burlea Valeria, 83 ani, porecla Valeria Stăniș, 6 clase, loc. Mihai Viteazu, nr.69, data culeg.:29 iunie 1995 și 21 mai 1997.
2. Damian Maria, 67 ani, porecla Mariuca lu'Foca, 7 clase, loc. Mihai Viteazu, nr.70, data culeg.:31 mai 1995.

GLOSAR

Cap = colac rotund de înmormântare, însemnat cu pistornicul

Cârpă de merinde = ștergar țesut la război

Ciovică = pasăre de noapte asemănătoare cucuvelei denumită științific

Claucidium Passerinum L.

Cipcă = dantelă

Covor „dârstit” = covor de lână țesut la război și dat la „dârstă” pentru îngroșare, țol.

Crestată = colac rotund de înmormântare, asemănător „capului”, dar de dimensiuni mai reduse.

Fotăr = șeful unei vecinătăți din sat. Probabil de la „vater”(germ.)

Fote = catrințe

Gojman =paracliser, țârcovnic, crâșnic, făt.

Iederă = brebenoc, saschiu; plantă verde. (Vinca Minor L. și Vinca Herbacea W et K.)

Îțișoare = covor de câneapă, bumbac sau lână pentru așternutul patului

Masă = față de masă țesută la război

Rochere = piesă de port, rochie largă din pânză, cu pieptăraș din pânză de aceeași culoare atașat în partea de sus.

Sărăcustă = slujba religioasă a doua seară de priveghi

Stolnic = ștergar care se pune pe masa mortului

Strajă = lumânare de ceară care se pune pe pieptul mortului, are formă spiralică.

Țesătură cu ochișori = țesătură din câneapă sau bumbac cu alesături, cu foile prinse între ele prin niște cheițe numite „ochișori”.

Urloaie = hornuri la casă

Funeral customs in the Village Mihai Viteazu (Summary)

The Mihai Viteazu village was at the origin a german village, but today is a romanian village. The life together among romanians and germans marked the romanian community even in the customs field. The funeral customs are more conservative based on the relative system. The german's organization of the village in neighbourhood, named „Nachbarchafts“, was preserved by the romanian community in the Mihai Viteazu village. So there are four neighbourhoods today in the village lead by a „fotăr“ (in romanian language), a distorsion for „Nachbarvatern“ in german, in english - „neighbourhood father“. This „fotăr“ is that who establishes the obligations of the neighbourhood's member in all occasion, therefore those at the funeral ceremony also. Following the system we can notice that the neighbourhood's member replace in certain ritual moments the relatives. Nevertheless the funeral is not more largest that a traditional one even if participates all the neighbourhood's member. On a traditional funeral participated all the members of the village, at least theoretical.

„RĂURATUL” COLACULUI ÎN SEARA DE CRĂCIUN

LIVIA RUSU

Sărbătorile de iarnă încep la 24 decembrie cu ajunul Crăciunului, se continuă cu Anul Nou și se încheie după Bobotează, la 7 ianuarie. Din vremuri îndepărtate, aceste sărbători au fost considerate de poporul nostru ca sărbători ale începutului de an. Colindatul este o datină universală adânc înrădăcinată în toată Europa. Ea a existat și la strămoșii noștri romani. Pe întreg cuprinsul României, începând din seara de ajunul Crăciunului și până la Anul Nou, cete de colindători opresc din casă în casă pentru a adresa urări de belșug, sănătate, prosperitate și fericire. Originea romană a colindatului ne este dezvăluită de însuși numele obiceiului, derivat din *Calendae Ianuariae*, denumire ce indica Anul Nou roman. Prin numărul lor mare, prin varietatea și frumusețea muzicii și poeziei lor, colindele domină sărbătorile de iarnă. Acolo unde se păstrează formele tradiționale, colindatul se transformă într-un măreț spectacol, ce dă o deosebită solemnitate acestor sărbători. Colindă tot satul, iar colindele constituie în mod egal tezaurul cetelor de copii, al cetelor de feciori sau al colindătorilor mai vârstnici. Pe lângă colinde cu caracter laic există numeroase colinde religioase care anunță gospodarilor nașterea lui Isus.

În satul Lunca din județul Mureș, în ajunul Crăciunului când se lasă seara, încep să se tragă clopotele bisericii. La acest semnal toți bărbații din sat, tineri și bătrâni pornesc spre biserică. Când sunt adunați toți afară în fața bisericii colindă trei colinzi, în pauza dintre ele trăgându-se clopotele. După aceea toți merg la casa parohială, colindă și acolo două-trei colinzi, apoi preotul îi invită în biroul parohial (intră membrii consiliului parohial și cei mai în vârstă, iar restul rămân în curte). Preotul le adresează un cuvânt de învățătură, îi servește cu țuică și colac, care este „răurat” de un bărbat bătrân. La plecare se mai colindă o colindă, apoi toți se îndreaptă spre casele lor formând grupuri mai mici și împreună cu soțiile lor pornesc la colindat prin sat.

În satul Logig din comuna Lunca, tineretul satului, respectiv feciorii, mergeau la colindat în seara de Crăciun din casă în casă. Adunau bani și colaci care erau împărțite în două cu biserica. La unii gospodari mai înstăriți era pus pe masă un colac și pe el un litru de țuică. Vătaful feciorilor știe că acolo trebuie „răurat” colacul. Cel care conducea ceata colindătorilor, vătaful, mulțumea pentru plata colindei printr-o formulă versificată, recitată, nu cântată, într-un ritm sacadat.

Conform dicționarului limbii române moderne „a ura” înseamnă a formula o dorință de bine la adresa cuiva (cu prilejul unei aniversări, al unui început de acțiune), a felicita; a recita „Plugușorul” sau alte colinde, umblând din casă în casă (lat. *orare*).

Prin derivare cu prefixul „ră-” exprimă o repetare sau o intensificare a acțiunii exprimate de verbul simplu. Deci „a răura” înseamnă a adresa gazdelor urări de belșug și bunăstare în anul care va veni, ritual repetat, iar și iar, la fiecare casă, în fiecare an. Dicționarul consemnează și cuvintele „a roura” cu sensul a acoperi cu stropi ca de rouă, a cădea rouă și „rourat”, adică acoperit, stropit de rouă, plin de rouă.

Potrivit acestor sensuri, obiceiul răuratului colacului poate fi pus în legătură cu un alt frumos obicei al Boului înstruțat, practicat în zona noastră „pentru ca Dumnezeu să dea ploi și an bogat” (în zona Făgărașului, în Alba, pe Someș sau în părțile Bistriței – la Rusalii, Sângeorz sau Sânziene).

Astfel, credința în boul sfânt care fructifică țarina o găsim în „cântecul cununii” de la claca de la secerat în Solovăstru și Filpișul Mic lângă Reghin:

„Coborât-o-coborât

Coborât-o Bou Sfânt

La fântână-n țarină

Apă-n buze o luat

Și din coarne-o scuturat,

Țarina o rourat

D-zeu roade a dat.

Roade-n grâie

până'n brăie,

Și-n săcări

pân' subsori

Și-n oveșe

până-n mese.

Dintr-un snop

mierța-i la loc,

Dintr-o claie

trei lădoaie.”¹

Credem că ceata colindătorilor la Crăciun se substituie boului care rouează țarina, pentru a spori belșugul holdelor și implicit al gospodarilor, prin urările adresate gazdei în colinda de „răurat” al colacului, urări de belșug și prosperitate:

„Să crească colacul cât masa

Stogul cât casa

Slănina cât ușa

Să fie gazdele sănătoase, la mulți ani!”²

„Întrepătrunderile dintre diferitele cântece legate de obiceiuri se mai explică și prin afinitățile dintre obiceiuri... există legături și între colinde și obiceiurile legate direct de muncile agricole, ieșirea la holdele verzi și cântecele de seceriș.”³

Ca și în versurile „Plugușorului” în varianta Alecsandri se prezintă într-o notă de haz și veselie, muncile agricole în ordinea desfășurării lor: alegerea locului de arat și semănat, aratul, semănatul, seceratul, treieratul, încheindu-se cu coptul colacilor. Este, de fapt, povestea versificată a pâinii. Familia care a muncit cu pricepere și hărnicie, ca și Traian și Dochiana, se bucură de roade bogate, bucurie pe care o împărtășesc cu oaspeții care la trec pragul la ceas de sărbătoare. Recunoaștem un aspect important al vieții plugarilor care se repetă an de an, acela al rodirii pământului, datorită hărniciei lor.

Colacul așezat pe masă este plata cerută de colindători care la încheierea colindei rostesc:

„Să fii gazdă sănătoasă

Să plătești colinda noastră

C-un colac de grâu frumos

Ca și fața lui Cristos.”

„Răurătura” care se face apoi sunt versuri recitate și pe cât se poate rimate și ritmate, care povestesc peripețiile gazdei care a ajuns în final să pună pe masă colacul. Se fac urări de fericire, sănătate și bogăție. După un „La mulți ani!” și „Sărbători fericite!”, colindătorii se îndreaptă spre altă casă unde vor săvârși același ritual al colindatului.

Versurile „răurăturii” prezintă la început o laudă „jupânului gazdă”, om harnic și gospodar care dispune de boi mulți și de slugi numeroase, cu o soție frumoasă și gospodină, cu nepoți și nepoțele, fini și vecini ce-l ajută la lucru.

Întâlnim și versuri pline de satiră și umor, personaje cum sunt țiganul fierar, babele care știu rândul la pâine, moara, morarul fiind luați în

¹ T. Gherman. “Sărbătoarea boului”, Marisia, vol. IX, 1979, pag. 613.

² Inf. Pantea Traian, (n. 1939) din Dumbrava anch. A. Badea, 1963.

³ Mihai Pop. Obiceiuri tradiționale românești. Ed. Univers, București, 1999, pag. 79.

zefleMEA. Apar uneori din nevoia rimei anumite împerecheri de cuvinte: lemne hodrolemne, honța-cronța, fătă căruță. „Trăsătura dominantă a acestor orații este humorul, un humor țărănesc, autentic, adesea îndrăzneț, neocolind cuvintele proscriese tocmai din intenție vădită de a provoca hohote de râsete printre ai casei. Sunt dese și autosatirizările, atât pentru cel care urează, cât mai ales pentru ceața colindătorilor cărora li se cere să aibă și „gură de a mulțami”. Atmosfera de ilaritate stârnită de rostirea mulțămitelor contrastează puternic cu cea solemnă și gravă în care sunt cântate colindele și ea are rostul străvechi – ca și jocul în case – să provoace prin similitudine voioșie pe întregul an viitor.”⁴

Ca și în versurile „Plugușorului” găsim o descriere a muncilor agricole, potrivită unui prilej de sărbătoare și voie bună, visând la o agricultură ideală așa cum și-ar dori să poată face și astăzi țărani.

Răuratul colacului poartă denumirea în alte localități de „mulțămită” sau „alduit” sau „orație” și este în legătură cu colindatul cu turca. Conform dicționarului limbii române moderne, „a aldui” semnifică a binecuvânta, iar „orația” este o urare în versuri pe care colăcerii o adresează mirilor la nuntă. Acest obicei al colindatului cu turca derivă din străvechi rituri legate de cultul lui Dionisos de origine tracă, dar și din riturile agrare păstrate prin tradiție populară, „practici magice dinaintea creștinismului, în ceremoniile legate de cultul naturii, de zeii care întruchipau forțele fecundității.”⁵ Pe valea Mureșului cetele de colindători care însoțesc turca merg din casă în casă, dau ocol satului de la un capăt la celălalt, intră în curțile oamenilor, apoi în casă și se așează roată în jurul mesei pe care se află colaci și băutură. În timp ce turca juca, colindătorii colindau colinde bătrânești (Deleni). La Idicel-Pădure turca avea colindători dintre oamenii mai bătrâni.

„Într-adevăr, turca, în forma cunoscută în unele ținuturi ale Hunedoarei și pe valea superioară a Mureșului avea o serie de elemente care ne pot duce spre riturile agrare care i-au stat la bază: împodobirea cu iederă sau alte ramuri verzi, sacul cu cenușă, uciderea și înmormântarea, urarea care seamănă cu Plugușorul etc.”⁶

La Dumbrava, după ce colindătorii intră în casă, vătaful spune: „Bună vreme, bună vreme jupâne gazdă c-am ajuns seara ajunului și ziua Crăciunului să le petrecem cu d-voastră de-a-mpreună.” Apoi se puneau la masă și colindau:

„Untru-n casă, -mprejur masă

⁴ Ovidiu Bîrlea, “Colindatul în Transilvania” în A.M.E.T., 1965 – 1967. Cluj, 1969. pag. 285.

⁵ Constantin Mohanu, “Obiceiul colindatului în Țara Loviștei” (III), în Revista de Etnografie și Folclor, nr. 6/1970, pag. 514.

⁶ Mihai Pop, op. cit., pag. 87.

P'ingă masă grâu revarsă
 P'ingă grâu, colac de grâu
 Da'n huza paharului
 Scrisă-i raza soarelui
 Și cu spicul grâului
 Și cu poama vinului...”

Colacul, prin simbolistica cunoscută, reprezintă, ca un rezultat final toate muncile agricole, rezultat încununat de belșugul grâului care „revarsă” și de colacul de grâu ca o speranță pentru belșugul anului ce vine. Colacul frumos „ca fața lui Cristos”, considerat sfânt, are menirea de a asigura bunăstarea prin puterea lui de apărare împotriva duhurilor necurate care acționează mai ales în momente de cumpănă, în anumite perioade din ciclul vieții și al anotimpurilor.

Roata pe care colindătorii o fac în jurul mesei având în mijloc colacul (și el tot sub formă de roată) exprimă nevoia oamenilor de a se simți păziți și ocrotiți, aducând în sprijin totodată pe Dumnezeu prin intermediul colinzilor. Este un ritual de stimulare a fertilității pământului, a gospodăriei jupânului gazdă, dar și a fecundității oamenilor, a membrilor familiei, având în vedere faptul că se cântă colinzi adresate tinerilor din familie, pentru sănătate „că-i mai bună decât toate”, pentru bucurie și fericire:

„Dumnezeu să-i veselească

Cu izvorul jinului

Și cu spicu' grâului.”

Reproducem câteva versuri la alduirea colacului la turcă în localități de pe valea Mureșului și din zona de câmpie a Transilvaniei consemnate în arhiva Muzeului Etnografic Reghin.

Filea, oct. 1965, informator Bindilă Ștefan, de 71 de ani (n. 1904), anch. Anton Badea:

„Asară, mai alaltăsară
 Jupânu gazdă o prins 12 tuluji
 La coarne lungi
 Zâmbri ca niște porumbgi
 S-o dus în câmpul Rusalimului
 O început a ara
 Tăt lungiș și curmezâș
 Brazdă neagră răsturnând
 Grâu roșu răvârsând
 O vinit jupânu' acasă
 O plecat la holdă
 Holda era coaptă, răscoaptă
 O vinit acasă
 Ș-o strâns șinile, șinile vecinile
 Cu niște șeră cârligățele
 Vai de capu' cui să hărănește cu
 ele
 Cu dințai de chimpiriță
 S-o dus la holdă jupânu' gazdă
 Alțai secera
 Alțai lega
 Alțai pe cară îl clădea
 „Descântecul” colacului la turcă în
 Deleni, informator Feier Laurian,

„Stați frați și ascultați, vedea-v-aș
 umflați
 De cocă caldă inima vă ardă
 De cocoș fript uăcii v-o sărit
 Jupânu' gazdă nu-i ca noi tăt cu
 jocurile și cu hopurile
 Că jupânu' gazdă-i un gazdă bun
 și mare
 O prins patru boi la jug
 Și s-o dus cu ei la plug
 La marjinea pământului
 Unde bate jelița vântului
 Cu plugu' brazdă neagră răsturna
 Cu grapa grăpa
 Cu mâna sămăna
 Cu gura lui D-zeu să ruga
 Să deie Dumnezo vreme bună
 Să să facă holda bună

Și alțai acasă îl căra
 Jupânu' gazdă o prins 12 tuluji
 Ș-o plecat la moară
 Moara n-o găsit-o acasă
 O fost dusă pe Niraj, la fragi
 Jupânu' gazdă o luat moara de
 scoc
 Ș-o pus-o la loc
 Jupânu' gazdă o sosit acasă
 Jupâneasa găzdoaie o luat șiuru-
 ntr-o mână
 Și covata-ntr-alta
 Din șiur ciuruie
 Din cur fâțâie
 Și mi-o dat colacu' gata
 Nouă ni se pare că colacu-i de
 grâu curat
 Cui nu i să pare, treacă ,vlinu' prin
 el
 Cum trece un taur unguresc printr-
 un cuptor țâgănesc.”

consemnat în dec. 1965, de Anton
 Badea:

Să deie o ploaie cu soare
 Să să scoale grâu-n picioare
 Ș-o vinit jupânu' gazdă acasă
 Când o fost la anul, la luna, la
 săptămâna
 O luat pe jupâneasa de găzdoaie
 de mână
 Ca să vadă cât îi de bună
 Dar la holdă când ajungea
 Holda chiar atunci se cocea
 O vinit jupânu' gazdă acasă
 S-o dus la Reghin și-o cumpărat
 ciur și oțal
 Ș-o vinit la Leandru, la țaganu'
 Care bate cu ciocanu'
 Ș-o pus să-i facă tăt săceri,
 săcerele...”

„Răuratul colacului”, sat Lunca, com. Lunca, jud. Mureș, inf. Nistor Florea, a lui Florea Chimului, n.

„Aho, aho, copii și frați
Stați puțin și nu mânați
Lângă boi v-alăturați
Și cuvântu-mi ascultați
Mânați copii, hăi, hăi!
Cum a dat D-zeu an
Holde mândre lui Traian
Astfel să dea și la voi
Ca s-avem parte și noi
Să vă fie casa, casă
Să vă fie masa, masă
Tot cu mesele întinse
Și cu fetele aprinse
Și cu casele grijite
De buni oaspeți locuite
Și la anul să trăiți
Să vă găsim înfloriți
Ca merii, ca perii
În mijlocul verii
Mânați copii, hăi, hăi!
De rourat am mai roura
Da' ni-i frică c-om însera
Pe la curțile dumneavoastră
Departate de casele noastre

„Lăsat-o Sfântă Mărie
Ca pe noi să ne găsească
Tot în casă după masă
Tot cântând și colindând
Pe D-zeu lăudând.
D-ane jupâne vătage
Înapoi te vârtejește
Frumos gazdei mulțumește
Tot de dar și de alt dar

Răuratul colacului, sat Logig, com. Lunca, jud. Mureș, inf. Toderuț

1924, anch. pr. Ioan Cocolaș (Monografia parohiei Lunca):

D-voastră aveți parte
De curți înalte
Văruite, șindrilite
Și cu ferești ticluite
Noi avem parte de bordeie mici
Bune de plugari voinici
Fâstâcite și lipite
Și cu paie acoperite
Dar câte paie sunt la noi
Atâția bani să fie la voi.
De rourat am mai roura
Da' ni frică c-om însera
Și avem de-a trece-n cale
O dumbravă rea din vale
Unde sunt fete nebune
Și ne-azvârle cu alune
Ne-ncurcă cărările
Tot cu dezmierdăriile.
Acum ziceți feciori mulțămăta
Ca țișanul când capătă pita
Unde-o căpăta, acolo o și mânca
Și tot sătul nu era
Mânați copii, hăi, hăi!”

Înainte de a ieși din casă
colindătorii colindă următoarea
colindă:

De-un colac de grâu frumos
Ca și fața lui Cristos
Din bertița stogului
Cât roțița plugului
De-a lungul pământului
Că și crucea ni s-a-ntors
Pe ușă afară ne-o scos
„Bună seara lui Crăciun!”

Ioan, n. 1927, anch. Livia Rusu, 14 feb. 1996:

„Stați frați și m-ascultați

Vedea-v-aș umflați de cocă și
cârnați

De cocă caldă, inima vă ardă

Cu vin roș piperat, să vi se umfle
ochii din cap

Jupânul gazdă în cât loc ne văzură

Mândru de noi nu se tânură

Mesele le-o întins

Făcliile le-o aprins

Paharele le-o umplut

Și nouă pe voie ne-o făcut

Jupânul gazdă când a făcut acest
colac mândru și frumos, nu l-o
făcut umblând cu bota de la o
casă la alta precum umblăm și noi
acum,

Ci o prins opt boi bourei,

Din coadă codâlbei

Cu coarne întoarsă,

Din coarne aur varsă

Și s-o dus la plug cu ei

Cu patru o arat, cu patru o grăpat

Până seara locu' gata l-o dat

Și o chemat pe slugi prin casă

Să beie un pahar de jinars

Să le treacă de năcaz

Și-un pahar de băutură

Să facă voie cu-a lor gură

Când o fost la luna, la săptămâna

S-o dus să caute grâul de copt

Luă două, nouă spicurele

Și veni acasă la muiere:

-Tu muiere, tu muiere,

Holda noastră toată piere!

-Nu te teme, bărbățele,

-Du-te la târg la Pilat

Și cumpără fier și oțel

Și du-te la Ilie, la țiganu'

Bate bine cu ciocanu'

Și fă seceruici și secerale

Cu dinți de oțel

Să potopim holdițele cu ele.

Jupânul gazdă în grajd o alergat

Pe cal negru o încălecat

La târg la Pilat o plecat

Fier și oțel o cumpărat

Și s-o dus la Ilie țiganu'

Bate bine cu ciocanu'

Și i-o făcut seceri mari

Pentru secerători tari

Și seceri mai mititele

Pentru fete frumoșele

Și neveste tinerele.

Jupânul gazdă venind prin sat

Adună vreo două-nouă nepoțele

Și vreo doi-noi nepoței

Și hai la câmp cu ei

În mijlocul câmpului

La îndemâna voinicului

Cu dreapta trăgeau, nu trăgeau

Cu stânga plog făceau

Din plog făceau puii

Din pui făceau snopii

Snopii îi legau și în car îi alăturau

Și cătră casă porneau

Și în stog îi puneau

Stog mare au făcut

Precum D-zeu o vrut.

Jupânul gazdă ca un om cuminte

S-o socotit mai dinainte

Și-o făcut o arie mândră și
frumoasă

Ca o piele de taur întoarsă

Și o adunat din nou nepoți și
nepoțele

Și o luat două lemne-hodrolemne

Cu grumazul de piele (îmblăciul)

Vai de capu' cui se hrănește cu
ele

Unii îl vântura

Unii în sac îl băga

Și în car îl alătura

Și spre moară pleca

Dar hoața de moară

Văzând atâta povară

Luă coada pe spinare

Și-o luă la lunca mare
 Lunca mare, frunză n-are
 Lunca mică, frunza-i pică
 Și păsările o mănâncă.
 Iar moraru', meșter mare,
 Futu-i scroafa cui îl are
 Încins cu un brău de lână,
 Cu un ciocan mare în mână
 Cu luleaua într-o mână
 Tu-tu-tu și na, măi, na
 Îi dă cioc, îi dă boc
 Și pune moara la loc
 Și-i mai dă un pumn în splină
 Și-o așează pe făină
 Iară moara honța-cronța
 Până marți dimineața
 Îi dădu făina gata
 Eu tot tac și bag în sac
 Până sacu' l-am umplut
 Și la gură l-am legat
 Și în car l-am alăturat
 Și către casă am plecat.
 Când era pe la zori
 Eram pe la ceteri,
 Iar la revărsat
 Eram pe din jos de sat.
 Jupâneasa găzdoaie în cât loc ne
 văzură
 Înainte ne ieșiră
 Cu niște mâini dalbe, soponite
 Ca niște tânjeli pălile
 Apucă un sac de două, nouă
 litrișoare

Alduirea colacului la turcă în
 Dumbrava, inf. Pantea Traian, n.
 1939, anch. Anton Badea, oct.
 1963:

„la stați frați și ascultați
 Că de-asăară tot beți și mâncați
 Și nici unul nu mai crepați
 De cocoș belit, ochii v-au sărit

Și hai la lădoi cu ele
 Hai la lădoi, c-așa-i pe la noi
 Cu sâta sâtaie
 Cu fundu' fâțâie
 Și nouă colac mândru și frumos ne
 făcea
 Jupânu' gazdă ca un om cuminte
 s-o socotit mai înainte
 Să aducă și puțin jinars pe sfintele
 sărbători
 O prins două iepe-fâțăiepe
 La o fâță-căruță
 Și s-o dus pe-un deal mare și
 ascuțit
 Ca și-o dungă de cuțit
 Și s-o întâlnit cu popa de la
 hărmățana
 Păcatu-i-ar fi fost căpătâna
 Și-o întrebat ce să-mpiedice
 Fâță iepe sau fâță căruță
 Și o zis să-mpiedice fâță iepe
 Că fâță căruță nu are unde merge
 Și o dat D-zeu că s-o prăvălit
 Buțile o plesnit
 Cercurile o umplut bercurile,
 Doagele pârlouagele
 Și nu o mai rămas numai atâta
 jinars
 Cât este pe masă.
 Să fii gazdă sănătoasă, să mai pui
 colac și jinars pe masă.
 La mulți ani!”

După ce se consideră că
 turca a jucat destul la o gazdă, cel
 ce alduiește colacul dă comanda:
 „rui turcă!” și atunci turca stă, iar
 ceilalți ascultă versurile:

De găină friptă, ați ieșit pe horn în
 tindă.
 Jupânu' de gazdă de dimineață s-
 o sculat

Cizme negre-o încălțat
 Pe față s-o spălat
 La icoană s-o rugat
 Ș-o scos un plug cu 12 boi
 Boi bourei,
 Coarnele-s inei
 Boii dinainte
 Coarnele pâlite
 Boii de la roate
 Coarne îngreunate
 Ș-o ieșit la câmpul Ierusalimului
 Ș-o arat cât lungiș, cât curmeziș
 Cât cu ochii o cuprins.
 O acățat cu plugul într-o
 rădăcinuță
 Și l-o făcut huc și fărinuță
 L-o pus pe-un umăraș
 L-o dus la n țigănaș
 I-o dat un gălbinaș
 Și l-o legat mintenaș
 L-o legat, l-o ferecat
 Plugu-n brazdă l-o băgat
 Și grâu roșu o sămănat.
 Grâu roșu de negară
 Ce-o dat domnu' să răsară până
 sară
 Grâu roșu cernăuț
 Ce n-am văzut de când sunt
 La luna, la saptamăna
 Își umplu cu aur mâna
 Se duse la câmp să vadă
 De i-o dat D-zeu roadă
 Ce văzu din depărtare ?
 Pai, de spic mărgăritare !
 Era în pai ca trestia
 Și la spic ca vrabia
 Două, trei spice luă
 În buzunar le țapă
 Și la ale sale două curți plecă:
 -Măi nevastă, măi muiere,
 Grăul nostru stă în piere
 -Las' bărbate, nu ofta
 Grău' nu s-o scutura.

Jupâneasa de găzdoaie mai mare
 meșteră s-o aflat
 O scos un cal negru ca corbu'
 lute ca focu'
 Pe cal o încălecat
 Și la târg la Bărnățal o plecat
 Ca să aducă sășeruși și sășerele,
 La nepoți și nepoțele.
 Care mănunchi cum îl sășera,
 Cu genunchiul genuncia,
 Cu furca-l furculea
 Și pe cal îl azvârlea
 Carul tare se-nălța
 Și la ale sale două curți pleca.
 Jupânu de gazdă mai mare meșter
 s-o aflat:
 O luat două lemne, hodrolemne
 Cu grumaji de pcele
 Ș-o făcut tăt hura-bura
 Până o umplut tăt șura.
 Jupâneasa de găzdoaie mai
 meșteră s-o aflat:
 O scos nouă iepe, surăiepe
 De nouă ani și nouă zile sterpe
 Cu nările felezuieu,
 Cu cozile vânt făceu
 Din două legume nu-l putei alege.
 Jupâneasa de găzdoaie tot mai
 mare meșteră s-o aflat:
 O luat într-o mână mierză
 Și într-o mână ciurul
 Din ciur ciuruie
 Din cur fâțâie
 Și mii de mierză pune.
 Jupânu de gazdă mai mare meșter
 s-o aflat:
 O încărcat nouă care mocănești
 Și s-o dus la moară la lbănești
 Moara văzând atâta povoară
 Carele scârțâind,
 Boii gâfâind,
 Pogănicii-n zbgîși (bici) pognind
 Puse coada pe spinare

Ș-o luă la lunca mare
 Lunca mare, frunză n-are
 Lunca-i mnică, frunza-i poică.
 Dar tâlhariu de morari
 C-o lulea de pipă-n gură
 C-o covată cu tărăță-n mână
 Începu să zăcă:
 Ptru, ptru, ptru și na, na , na
 Prins-o moara a să-nturna
 Ș-o luară de răștoc
 Ș-o pusă iară la loc
 Ș-o pus o pceatră peste alta
 Ș-o dat fărina gata

Cel ce alduiește colacul întreabă
 apoi: „ –Unde ești, miertă ?” și
 atunci gazda dă sticla cu jinars și
 se cinstesc cu toții, iau colacul de
 pe masă și ies.

„ Acest colac mândru și frumos
 Ca fața lui Cristos
 Nu-i făcut așa de la noi până la voi
 Până la moară, cu măciuca
 subsuoară

Că-i făcut cu multă străduială
 Că jupânu' gazdă o prins patru boi
 la plug

Cei din rudă, boii de trudă
 Cei din tânjală, boii de fală
 Așa că într-o zi de vară

Abia au ieșit din ogradă afară

Și s-au dus la plug

Și-au arat,

Și-au semanat

Grâu de cel mărunț

Să răsără mai curund

Și jupânu de gazdă la luna, la
 săptămâna

Își umple cu apă mâna

Și se duse ca să vadă

De i-a dat D-zeu roadă

Și de-i grâul aurit

Și de-i spicul înflorit.

Într-o marți de dimineța
 Din care o făcut acest colac
 Mândru și frumos, ca și fața lui
 Cristos
 Să crească colacul cât masa
 Stogul cât casa
 Slănina cât ușa
 Să fie gazdele sănătoase, la mulți
 ani !
 O fele de bere ni rușâne a cere
 O litră de jinars om bea-o cu
 ăștialați frați.”

Alduirea colacului la turcă,
 la Orșova – comuna Gurghiu, inf.
 Moldovan Ion, anch. A.Badea,
 oct.1964:

Grâul era în pai ca trestia
 Și la spic ca vrabia.
 Dacă jupânu gazdă o văzut
 așa

S-o dus la făurari
 Ș-o tocmit seceri mari
 Pentru secerători tari
 Și seceri mai mici
 La secerători voinici
 Și altele mai mititele
 Pentru fete frumoșele.

Și-o strâns jupânu gazdă
 La capu' pământului
 La gelița vântului
 Mulți și mărunți ca stelele
 Și negri ca ciorile.

Fetele secera
 Și feciori snopi îi lega
 Și în clăi îi punea
 Și din clăi în snopi
 Și din snopi în stog.
 Și jupânu gazdă au luat
 Două lemne, hodrolemne
 Cu grumazu de piele

Că și a mele sunt mâncate oasele
de ele

 Și jupâneasa găzdoaie

 O luat o vântureașcă

 Și grâul vântura

Și-au luat un ciur

Și grâul făcea huru-duru

Toți turcașii să ne pupe fundu'.

Și jupânu' gazdă au pus grâul în
saci

Și au încărcat mai multe cară, cu
povară

Și au mers la moară la lbănești

La morile cele sătești

Și hoața de moară

Când au văzut atâtea cară cu
povară

Zbicele pocnind

Carele scârțâind

A pus coada pe spinare

Ș-o fugit pe scoc la vale

Ș-o fugit în lunca mare

Lunca mare,

Frunză n-are,

Lunca mică,

Frunza-i pică

Săi, murare, ș-o ridică.

Muraru de meșter mare

Futu-i gura cui îl are

Cu cămeșa din doi lați

Cu cioarecii tot zdrențați

Apucă moara de cioc

Și o aduse iar la loc

De luni până marți

Moara face cârți carți

Și jupâneasa morărită

Cu niște mânuri sponite

Ca niște tânjeli pălite.

Și luai făina din ladă

Și-o pusei în sită

Și din sită în covată

Și făcui colacu' îndată

Pe care îl vedeți și d-voastră de
față."

Alături de poezia colindelor și imediat după aceasta, poezia „mulțămitei colacului” este o completare, o potențare a urării adresate pentru viitor spre fericirea și binele gospodarilor, într-o atmosferă de optimism și de încredere în puterile omului.

Le remerciement de la gimblette

Le soir de Noel, chez les Roumains, il y a l'habitude d'aller chanter des noels. Des groupes, plus ou moins grands, plus ou moins jeunes, s'organisent pour aller chanter des noels chez les paysans du village. Chaque groupe a un intendant (un chef de groupe) qui a son rôle au cadre de ces „aller et venir”. „Le remerciement de la gimblette” c'est un moment particulier de la cérémonie. Il se passe au moment où le groupe de chanteurs quitte une maison pour aller à une autre et où le chef du groupe remercie la maîtresse de maison pour la gimblette et la boisson offertes. Il le fait en vers rimés, en toute note d'humour et de joie dans une sorte de récit dont les paroles expliquent les travaux agricoles, dans leur ordre chronologique et naturelle de déroulement, qui ont été déposés pour avoir la belle gimblette, symbole de l'abondance mais aussi de l'effort des laboureurs. La ronde qui les chanteurs forment autour de la table au milieu de laquelle il y a la gimblette qui a aussi la forme d'une roue, exprime le besoin des gens de se sentir protégés en invôquant par leurs cantiques de Noel l'aide et la protection de la Divinité

C'est un rituel, une ceremonie destinée à stimuler la fertilité du sol, la prospérité du ménage, la fecondité des gens et des membres de la famille où l'on chante des noels. Les paroles récités en ce moment renforcent les souhaits de bien et de prospérité qui les chanteurs avaient déjà exprimés en groupe et donnent un air de confiance et d'optimisme, tant dans les forces humaines que dans le résultat de leurs travail tout en les remerciant.

Bibliografie

1. Dicționarul limbii române moderne, Ed. Academiei, R.P.R., 1958.
2. Ov. Bîrlea, Colindatul în Transilvania, în A.M.E.T., 1965-1967, Cluj, 1969.
3. Mihai Pop, Obiceiuri tradiționale românești, Ed. Univers, București, 1999.
4. Henri H. Stahl, Comentarii etnografice pe tema Plugușorului, în Revista de Etnografie și Folclor, nr. 2, București, 1965.
5. T. Gherman, Sărbătoarea boului, Marisia, vol. IX, 1979.
6. Constantin Mohanu, Obiceiul colindatului în Țara Loviștei (III), în Revista de Etnografie și Folclor, nr. 6/1970.
7. Arhiva Muzeului Etnografic Reghin.

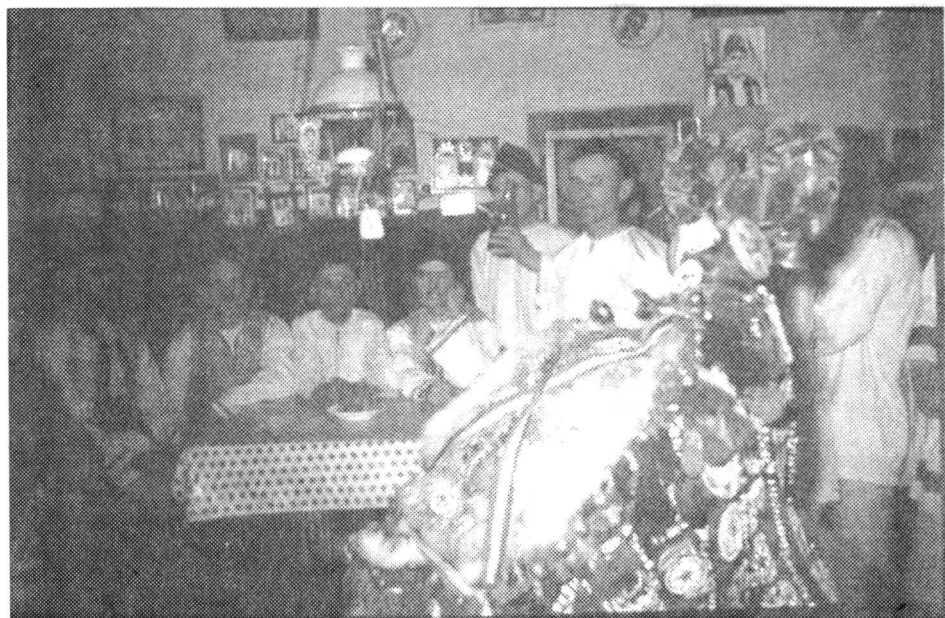
Lista imaginilor:

Diapozitive din arhiva muzeului etnografic Reghin reprezentând Colindatul cu turca.

1. inv. 38 – Pregătire la gazda turcii, Vătava (Mureș)
2. inv. 793 – Grup de colindători , Dumbrava (Mureș)
3. inv. 1583 – Grup de colindători cu turca, Pietriș (Mureș)
4. inv. 27 – Turca la Pietriș (Mureș)

*Planșă***Imagini de la colindatul cu turca:**

nv. 793 – Grup de colindători, Dumbrava

inv. 27 – Turca la Pietriș

inv. 38 – Pregătire la gazda turcii, Vătava

inv. 1583 – Grup de colindători cu turca, Pietriș

SÂNGEORZUL (SÎNJORZUL)

VASILE MUREȘAN

Obiceiul Sînjorzului, lupta dintre Sînjorz și Goțoi dintre bine și rău, dintre curat și necurat, dintre moarte și viață este oglindită în multe dintre sărbătorile de peste an.

Cele ce urmează a fi relatate se mai petreceau încă prin anii 1964-1965 în satul Deus județul Cluj. Fiind copil nu am participat direct la desfășurarea ritualului dar împreună cu alți copii am fost tot timpul prin preajmă și am încercat să-i imităm. Iată cum se desfășura acest ritual. În ziua de 23 aprilie dimineața înainte de răsăritul soarelui cei mai vrednici și mai harnici șapte feciori din sat se întâlneau în casa celui mai vrednic dintre ei, pentru a alcătui ceata Sînjorzului și pentru a-și alege un vătaf (Sînjorz). Alegerea se făcea având în vedere calitățile celor șapte participanți iar în cazul în care flăcăii aveau valori apropiate se purcedea la tragere la sorți cu bota. Astfel fiecare prindea succesiv cu palma palțul (bota), ultimul care a reușit să o prindă era cel ales vătaf.

Cifra șapte semnifica probabil zilele săptămânii, deci al șaptelea flăcău simboliza duminica, zi de sărbătoare. Cifra sacră șapte simbolizează cifra perfectă, mișcarea, perfecțiunea, primul dintre cei șapte era considerat zeul suprem.

Șapte sunt și chakrele din corpul uman pe traiectul energiei cosmice.

Cei șase flăcăi, șase zile lucrătoare se împărțeau în grupe de câte doi pentru a îndeplini diferite munci. Primul grup păzea pe vătaf și în același timp pregătea hainele de sărbătoare ale Sînjorzului scoțându-le din ladă, aerisindu-le, călcându-le și-n final ajutându-le să se îmbrace.

Zeitate solară precreștină, divinitate pastorală de origine indo-europeană, simbol al purificării și reînvierii naturii Sînjorzul purifică spațiul de forțele malefice și reînvie natura.

De Sînjorz Dumnezeu descuie Pământul și animalele vorbesc, joacă flăcărilor pe comori iar duhurile bune ies victorioase asupra duhurilor rele. Având rol purificator Sînjorzul trebuie să se purifice el mai întâi, motiv pentru care o altă grupă pleca să îi aducă apă neîncepută, apă nouă bob de rouă, de la un izvor de undeva de la răsăritul satului de la o distanță cât să nu se audă cântatul cocoșilor.

Al treilea grup aduce bănuți de argint și urzici pentru a-i pune în ligheanul cu apă neîncepută unde urma să se spele Sînjorzul.

Atât apa neîncepută cât și urzicile și bănuți de argint au rol purificator pentru că apa de fântână sau izvor este locașul duhurilor bune iar argintul și urzica au rol de a curăța apa, apa care simbolizează viața și fertilitatea fiind

sursa nemuririi viului.

După îmbrăcătul Sînjorzului grupul lua cuțite și topoare și porneau grăbiți spre o pădure din apropierea satului. Pădurea se numește Bia nume de zeitate malefică grecească. Ea era fiica lui Palles zeu al păstorilor și pășunilor și a participat împreună cu zeii în lupta cu titanii.

Ajunși în pădure feciorii din alai culegeau câte 12 veascuri mai grosuțe și cu ele în brațe se îndreptau spre Tăul Bălaurului. Încă de la casa Sînjorzului un flăcăiaș îmbrăcat cu haine zdrențuite și murdare vopsit pe față și pe mâini cu funingine încerca să întrerupă ritualul. Numele lui era Goțoiul și însemna cel murdar, cel urât. Și astăzi unui copil murdar i se mai spune „arăți ca un Goțoi”. Umblând pe urmele cetei Goțoiul încerca să fure vreascurile sau să pună mâinile lui murdare pe Sînjorz. Era alungat dar el revenea cu încăpățănare.

Ajunși pe malul Tăului fiecare arunca în lac cu vreascuri descântând astfel :

„cine n-a da-n tău
meargă-i lucrul rău,
cine-a da ca mine
meargă-i lucrul bine”.

Intratul în pădurea Bia și datul în tău avea sensul luptei cu duhurile rele acumulate peste an în timpul celor 12 luni și învingerea răului. Abia după ce binele învingea răul și Sînjorzul avea puteri purificatoare se prucea la îmbrăcarea în coajă și ramuri de loză, răchită albă (Salix alba) a Sînjorzului. În acest timp se luau crengi de salcie și cu ajutorul cuțitului se curățau ramuri mai groase de rămurele apoi se bătea ușor cu muchia toporului de-a lungul ramurii și se decupau spirale lungi.

Din aceste spirale se confecționau coifuri conice de care se atârnavu crenguțe verzi, se confecționau pieptare lungi și uneori și încălțări ca un fel de opinci.

În timp ce Sînjorzul își confecționa sceptru dintr-o ramură dreaptă de alun cu mai multe ramificații la vârf și lungă de 1,80 m – 2 m, fiecare își confecționa din spirală de coajă șipuri (tulnice) și din crenguțe mai subțiri ancii. Aceste tulnice din coajă împreună cu flișcoaiele, niște fluieri confecționate din crengi de salcie aveau rolul de a produce zgomote și a alunga duhurile rele.

Înveșmântat în straie de scoarță cu sceptra în care erau înfipse buchete de florile paștelui, de ghiocel și de cicibote (brândușe de primăvară) și înconjurat de ceata de flăcăi înarmați cu săbii (bastoane de răchită) lungi de cca. 0,80-1m Sînjorzul se întorcea în sat. Flăcăii mai duceau în brațe legături mari de crenguțe înfrunzite de răchită amintind de fasciile romane. Botele flăcăilor aveau rolul de a-l alunga pe Goțoi și de-al păzii pe Sînjorz, pe împărat, de orice intruziune.

În acest timp gospodina amesteca într-un vas balebă de porc, leuștean și apă și ungea ușile, porțile și obloanele făcând semnul crucii ca să nu intre strigoi și să vatăme vitele. Apoi gospodarul întindea un lanț pe pragul ușii grajdului ca la ieșirea vitelor în câmp acesta să treacă peste el. Probabil era semnul șarpelui casei, șarpe protector.

Cântând din șipuri și flișcoaie alaiul intra în sat odată cu răsăritul soarelui, în partea de răsărit a satului la casa primului sătean întâlnit. Gospodarii

așteptau în târnaț sau în filigorie cu tăvi și cocuți și cu sticle cu vin pelin. Gospodina pregătea un vas cu apă (o cantă) pentru a-l arunca pe Sînjorz. Cocuții erau colaci mai mici rotunzi făcuți din aluat dospit și pregătiți anume pentru această sărbătoare la fel cum era pregătit vinul care se fierbea cu pelin roșu mirositor.

Pelinul pus în vin și băut are funcție apotropaică, puteri miraculoase asupra ielelor și asupra duhurilor rele pe care le alungă. În medicina populară se folosește pentru purificarea sângelui și subțierea lui precum și în vindecarea unor boli de stomac, de sânge, a viermilor, umflăturilor și bolilor de ochi.

Cocul, colacul rotund este simbol al soarelui și al lunii și face obiectul sacrificiului ritual el vine să îmbuneze zeitatea pentru a obține sănătate și recolte mai bune, este deci un simbol și ofrandă rituală adusă zeului vieții, a zeului fertilității. Mai târziu în epoca creștină este asimilat trupului lui Dumnezeu care se consumă în mod ritual la sfânta cuminecătură.

Vinul simbol al riturilor de trecere este considerat o băutură de origine celestă legată de focul uranian și de cunoașterea absolută.

Vinul e o băutură masculină căruia i se atribuie o putere fecundatoare și transformatoare, simbol al veșnicei tinereți și al transformării vegetativului într-o forță spirituală. Mai târziu în epoca creștină vinul devine simbolul sângelui Mântuitorului „carele pentru noi și pentru mulți se varsă întru iertarea păcatelor” în taina împărtășaniei creștine.

Pelinul adăugat în vin simbolizează amărăciunea vieții durerea și deșertul suflesc, iar grecii antici îl foloseau la prepararea vinurilor ca având proprietăți întăritoare.

În timp ce gospodarii așteptau în târnaț sau filigorie alaiul celor șapte feciori intra în curte și se îndrepta spre ușa casei. Acolo ei făceau urări de bine sănătate și recolte bogate „câte așchii la tăietor

Atâtea pețitori la fată
câte paie pe poiată
atâta holdă bogată
Câți tăciuni în vatră
atâția boi în poiată

.....

viață lungă sănătate”

În acest timp gospodina lua o cană cu apă și o deșerta în capul Sînjorzului, iar acesta și cetașii urzicau picioarele fetelo, le loveau cu crenguțe verzi și le stropeau cu apă. În această zi fetele nu aveau voie să se supere .

Apoi cetașii primeau câte un cocuț, câte un pahar cu vin pelin și ceva bani.

Ceata dăruia gospodarului crenguțe verzi pe care le puneau la grindă la tocul ușii, la stâlpii porților, în iesla vitelor cailor și oilor. Aceste ramuri anunță venirea primăverii și fac ca bucatele să prindă ca răchita. Ramura verde și florile date gazdei de ceata Sînjorzului au semnificația specifică simbolurilor vieții și regenerării. Binele învinge răul, viața învinge moartea, învingătorul este primit cu ramuri de măslin, Hristos este primit cu ramuri de finic la intrarea în Ierusalim.

În timpul desfășurării acestui ritual Goțoiul încerca să prindă femeile și fetele și să le strângă în brațe și să le murdărească cu funingine. Femeile

fugeau deoarece există credința că cele atinse și murdărite de Goțoi vor fi impure tot anul și dacă vor naște copii, aceștia vor fi „ciocuși“ (sașii) și le va merge rău.

Apa este simbolul esențial și definitoriu al vieții. Dacă Sâmedru îngheață apele și usucă frunzele, Sângiorzul le dezgheață și înverzește natura. Apa este simbol al materiei primare, al stihiei regeneratoare și al izvorului vieții, stihie purificatoare.

Privit prin această prismă Sânjorzul aduce apa vie precum Făt Frumos pentru a regenera natura. Din vechime Sînjorzul este perceput ca zeitate a vegetației a victoriei binelui asupra răului a vieții asupra morții. Dacă Sâmedrul aduce iarna într-un fel prin moartea vegetației sau intrarea în stare de hibernare, Sînjorzul deschide anul pastoral înfrunzește codrul și dă viață nouă vegetației și animalelor.

Moartea timpului la Sâmedru și renașterea la Sângiorz sunt credințe cu legături magice ancestrale în cultul fertilității.

Lovirea rituală peste picioare cu ramuri verzi și cu urzici este un gest ritual de punere în mișcare a viului iar stropirea cu apă un gest de purificare. De abia după ce acest ritual a fost săvârșit viul are putere asupra morții și vara asupra iernii.

După ce alaiul Sînjorzului trecea pe la toate casele oamenilor străbătând ulițele satului, oprindu-se la troițe și la crucile drumurilor, punând crenguțe verzi și cântând din șipuri și flișcoae, pe drum se încingea o bătaie generală cu crenguțe verzi și cu urzici și o goană pentru a prinde fetele și a le stropi cu apă.

Copii și flăcăii continuau urzicatul și udatul tot timpul zilei, iar ceata îl alunga pe Goțoi cu lovitori de botă până ce acesta dispărea definitiv, apoi Sînjorzul și cetașii se retrăgeau în câmp aproape de o apă curgătoare de obicei la locul numit între Ciurgauă (izvoare). Hainele Sînjorzului și cetașilor erau arse, iar cenușa era îngropată în lan sau aruncată în cele patru zări.

Crenguțele verzi de răchită puse pe morminte reprezentau ofrande aduse zeilor pentru a-i îmbuna în speranța învierii.

Arderea veșmintelor de răchită și aruncarea cenușei în cele patru vânturi peste o apă curgătoare ar putea fi interpretată ca o purificare prin foc a zeului și arderea păcatelor luate asupra sa de la săteni precum și încercarea de îmbunare a duhurilor apelor împotriva secetei, inundațiilor și a ploilor cu grindină. Îngroparea la capătul semănăturii a cenușii provenite din arderea hainelor, șipurilor, flișcoaielor, sceptrului și săbiilor cetașilor și a Sînjorzului se făcea în speranța protecției lanurilor și pentru o recoltă mai bogată.

Sînjorzul ca zeu al vegetației se identifică în cultura românească cu imaginea Cavalerului Trac, divinitate hipomorfă, Heros sau Heron. În Dacia se poate identifica cu marele zeu Zalmoxe sau cu Cavalerii Danubieni. Sînjorzul este un zeu solar, însușindu-și elemente chtoniene proprii lui Dionysos.

Reprezentat ca un tânăr călăreț cu păr scurt fără barbă și mustăți, înveșmântat cu tunică scurtă, mantie fluturând și bonetă frigiană având în mână dreaptă sulită sau rython și uneori este însoțit de una sau două personaje. Calul este întotdeauna cabrat. Zeitatea este identificată cu Mithras, soarele în mitologia indienilor și a perșilor. Imaginea mai sus amintită este identică cu cea a icoanelor ortodoxe pe lemn și pe sticlă și cu mai multe statui reprezentând pe Sf. Gheorghe.

Icoana pe sticlă păstrează câteva prototipuri interesante cu această tematică în toate centrele de iconari cum ar fi Nicula, Laz, Lancrăm, Maierii Albei, Făgăraș. Cel mai deosebit imitând întrucâtva icoana pe lemn este cel creat de Savu Moga din Arpașul de Sus zona Făgărașului în anul 1872. Icoana se găsește în colecția Brăiloiu și este de dimensiuni mari 58/48,5cm. Pe fondul unui cer albastru înstelat sfântul înveșmântat cu o tunică de culoare verde china spre negru, are peste tunică o armură de zale și pe deasupra o pelerină roșie puternic învolburată prinsă la gât. În picioare are pantaloni albaștri cu blicuri albe (lumini) și cizme negre cu modele aurii. Șaua este bogat ornamentată și harnașamentul așîșderi. Speriat de hidoșenia balaurului imens înaripat și solzos de culoare maro calul alb se cabrează puternic. Ținând cu ambele mâini sulita terminată în partea superioară cu o cruce sfântul împunge balaurul în gură. Credința învinge necredința.

În colțul drept sus, pe zidul deasupra porții împăratul și împărăteasa privesc îngrijorați lupta și întind cheile cetății, iar prințesa iese pe poartă și disperată desface brațele ridicându-le spre cer implorând ajutor dumnezeiesc. Portretul sfântului este unul de tânăr cu părul lung negru despicat în două pe mijlocul capului. În spate pe crupa calului stă copilul din Amira cu o cană în mână pe care o ducea la câmp când Sf. Gheorghe l-a izbăvit din robia bulgarilor. Studiind în paralel cele două icoane din colecția Brăiloiu zugrăvite de Savu Moga constatăm că izvodul este asemănător și probabil a fost făcut după un model pictat pe lemn de prin secolele XVII-XVIII. Spre deosebire de majoritatea realizărilor pe sticlă, la Savu Moga găsim preocupări de a reda perspectiva precum și proporția dovadă influența gravurilor catolice provenite din vest.

O a doua icoană pictată de același Savu Moga în 1855 și aflată în aceeași colecție Brăiloiu reprezintă pe Sf. Gheorghe cu bonetă roșie amintind de boneta frigiană a Cavalerului Trac dar și de căciula nobililor luptători din vest. Asemănarea cu imaginea antică a Cavalerului Trac basorelief în piatră ce se găsește la muzeul din Deva este frapantă, acțiunea se desfășoară de la stânga spre dreapta, calul este cabrat, personajul are trunchiul întors spre dreapta și împunge cu sulita ținută în mână dreaptă gâtul dragonului. Imaginea Sf. Gheorghe a fost oglindită atât în textile ca prapor (steag de luptă) al domnilor moldoveni cât și mai târziu ca steag de luptă al armatei române. Până în zilele noastre Sf. Gheorghe este patronul spiritual al armatei române. Imaginea Sf. Gheorghe se găsește la loc de cinste în toate bisericile românești între sfinții luptători. Sf. Gheorghe este oglindit și în sculptură, o minunată imagine a sfântului luptător se găsește la Cluj-Napoca pe strada Kogălniceanu la nr. 16 în fața bisericii cu orgă. Lucrarea este opera sculptorilor Martin și Gheorghe din Cluj și este realizată în bronz pe un soclu înalt. Calul este cabrat ca și la cavalerul trac ca și în icoanele pe lemn și pe sticlă cu aceeași temă. În această operă coexistă două stiluri dar îmbinarea este armonioasă. Aceași tematică o regăsim în statuile voievozilor Mihai Viteazul de la București și Cluj și a statuii voievodului Ștefan cel Mare de la Suceava.

Despre Sf. Gheorghe tradiția spune că a fost oștean și apoi ofițer în armata romană și a trăit în vremea împăratului Dioclețian și a procuratorului Magnențiu. Provenea dintr-o familie distinsă din Cappadochia (Persia) sec.III. Pentru credința sa creștină și pentru refuzul de a se lepăda de ea Sf. Gheorghe

a fost martirizat a fost împuns în pânțele cu două prăjini (sulite?) a fost pus cu picioarele în butuc și i s-a pus pe piept o piatră mare. A fost încălțat cu încălțări aprinse a fost otrăvit cu venin, a fost aruncat despuiat în groapa cu var nestins, a fost tras pe roată. gâdele i-a tăiat capul cu sabia în timpul împărătesei Alexandra, la 23 aprilie 303.

Prin viața și moartea sa și-a câștigat cununa de mucenic. Este sărbătorit pe 23 aprilie dată ce se suprapune pe sărbătoarea păgână a începutului verii în calendarul popular pastoral. Lupta binelui cu răul a Sf. Gheorghe cu Sf. Dumitru a verii cu iarna, lupta contrariilor este oglindită atât în sărbătorile păgâne cât și în cele creștine. Iar practicile de purificare se repetă an de an de-a lungul mileniilor.

Despre Sf. Gheorghe se mai spune că ar fi înviat un mort precum și boul lui Glicherie plugaru. Drept urmare creștinii înalță fierbinte rugăciuni sfântului. În acatistier găsim imnul bucuriei închinat

„Mult nevinovatului a lui Hristos mare mucenic Gheorghe.
Acum toți din suflet să-i cântăm laudându-l pe el
În sfintele locașuri ca pe un prea strălucit mare soare
Al mucenicilor și ca un apărător al credincioșilor și
ajutător cu credință să-i cântăm :bucurate purtătorule
de biruință mare Mucenic Gheorghe“.

La maghiari ziua de Sf. Gheorghe coincide cu ziua zeiței romane Pales, zeiță ocrotitoare a turmelor și ciobanilor venerată în Latium înainte de întemeierea Romei. Este protectoare pășunilor și stânilor, în onoarea ei se celebra primăvara Parilia. În noaptea de Sf. Gheorghe există obiceiul de a se pune pe geam, pe ușa casei și la poarta grajdului trei feluri de crengi : mesteacăn, soc și măcieș, această din urmă având rolul de a îndepărta vrăjitoarele.În folclorul maghiar dar și a altor popoare crengile unor copaci aveau proprietăți miraculoase protectoare conform unei credințe precreștine. De exemplu creanga de mesteacăn îndepărta răul. În tradiția maghiară la prânz când se bat clopotele se poate semăna castravetele, fasolea, cartoful și porumbul. Se spunea că dacă de Sf. Gheorghe nu este vreme frumoasă atunci numai la sfârșitul lui mai va fi cald, când „Orban va coborâ de pe cuptor“, iar dacă plouă va fi recoltă bună. Tot în această zi sunt trimise la pășunat oile și se oferă vin și bani ciobanilor și se socotesc câtă urdă și caș vor primii după oi.

În cinstea Sf. Gheorghe numeroase localități îi poartă numele, deasemenea și multe biserici creștin poartă hramul Marelui Mucenic.

Asemănarea tradițiilor la mai multe popoare ne arată larga răspândire a ritualului în arealul indo-european, din timpuri imemorabile până în zilele noastre.

BIBLIOGRAGIE SELECTIVĂ

1. I. Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Editura Albatros, București, 1986.
2. Dumitru Dancu, Iuliana Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Editura Meridian, București, 1975.
3. N. Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, Editura Meridiane, București, 1975.
4. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura „Amarcord” Timișoara, 1994.
5. I. Ghinoiu, *Obiceiuri Populare de peste an. Dicționar*. Editura Fundației culturale române, București, 1997.
6. Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Editura „Grai și suflet -cultura națională”, București, 1995.
7. Ördög Enikő-Melinda, *Sf. Gheorghe*, Ziarul „Cuvântul Liber”, Târgu-Mureș, 23. Aprilie, 2002.
8. Romulus Vulcănescu, *Măștile populare românești*, Editura științifică, București, 1970.

(Résumé)

Déité solaire avant la période chrétien, divinité pastorale d'origine indo-européen, le symbole du purifications par l'eau et le renouvellement de la nature „Sânjorzul”représente la lutte entre l'hiver et l'été, entre Sainte Dumitru et Sainte George, entre mort et vie.

L'image du „Sângeorz” connue dieu du végétation s'identifie dans la culture roumaine avec le dieu autochtone nommé le chevalier thrace, ou avec le grande dieu Zalmoxe ou avec les chevalier danubiens. Plus tard est identifié avec le Prince Charmant et dans la période chrétien avec Sainte George, Sainte lutteur et tueur du dragon.

Nous trouvons son image dans les reliefs sculptes existent á partir de l'antiquité et aussi dans les icônes sur bois et sur glace qui se trouvent dans les églises orthodoxes roumaines.

Pl.III. Sfântu Gheorghe, zugrav Savu Moga din Arpașu de Sus, colecția Brăiloiu

Pl.IV. Cavalerul Trac. Piatră. Muzeul Deva.

Pl.V. Sânjorzul costumat în scoarță și crengi de salcie

OBICEIURI NECUNOSCUTE DE CĂSĂTORIE ÎN REGHINUL-SĂSESC LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

VERONICA MARDARE,
DORIN-IOAN RUS

Nu se poate spune ca în Reghinul sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX a fost lipsă de bărbați tineri, dar "partidele bune" aveau valoare de raritate, căci nu orice tânăr dintr-o "casă bună" care pleca să studieze sau să trăiască o aventură se întorcea în orașul natal.

Este interesat să vedem pentru aceasta situația populației Reghinului-Săsesc din acele vremuri, pentru a ne face o idee referitoare la raportul numeric bărbați/femei. La 1900, din cei 7945 locuitori, 3904 erau bărbați și 4041 femei¹. Raportul scade simțitor după 10 ani, când, la 1910, din cei 8920 de locuitori, avem 4452 bărbați și 4468 femei².

Aceasta criză trebuia să fie remediată în timpul carnavalurilor (*Faschingszeit*) când "Societatea de bicicliști" (*Der Radfahrerverein*) și "Societatea femeilor de binefacere" (*Der Frauenwohltätigkeitsverein*) își organizau balurile, căci tocmai în acel timp studioșii erau absenți.

Pe-atunci conducerea ambelor societăți se aflau în mâinile Emmei Rösler, iar aceasta, ca lideră a "Societății femeilor", având mereu idei bune, găsi și de această dată o soluție genială.

Reghinul n-avea garnizoană, totuși conducătorii orașului găsiră că este interesant, în scopul însuflețirii orașului, să gazduiască militari între zidurile lui. S-au pregătit chiar să construiască o cazarmă la capătul orașului, în actuala stradă Mihai Viteazu (pe-atunci Magazingasse), dar au renunțat la idee când au aflat că le va fi repartizat doar un batalion ungureș de honvezi.

Astfel că, în aceste condiții, Gustav Rösler junior, șeful bicicliștilor, fu nevoit să meargă la Tîrgu-Mureș, în audiență la comandantul Regimentului de infanterie cezaro-crăiesc nr. 62 (cei cu manșete verzi la uniformă), apoi la Bistrița, la comandantul Regimentului de infanterie cezaro-crăiesc nr. 63 (cei cu manșete portocalii) și la Regimentul de infanterie secuiesc nr. 82 (cei cu manșete vișinii), unde a cerut în mod politicos trimiterea unei delegații de ofițeri

¹ *Recensământul din 1900. Transilvania*. Cluj-Napoca, 1999, p. 422-425.

² *Recensământul din 1910. Transilvania*. Cluj-Napoca, 1999, p. 404-407.

tineri pentru participarea la ambele baluri, în scopul ridicării prestigiului și strălucirii acestor întruniri³.

Acest lucru le-a fost permis binențeles tinerilor ofițeri necăsătoriți, iar în Reghin, unde nu exista nici o garnizoană, deci nici "combatanți" succesul lor a fost garantat.

Astfel, se organizau anual în Reghinul-Săsesc două baluri ale elitelor la care mișunau militari cu manșete verzi, vișinii și orange. Este remarcabil faptul că acei ofițeri reveneau adeseori în oraș – invitați la ceai – realizându-se astfel gingașe legături cu orașele vecine.

Din punct de vedere economic, Reghinul era pe-atunci un oraș de provincie, majoritatea locuitorilor fiind meșteșugari și negustori, puțini intelectuali⁴, dar toți aceștia erau proprietari de teren agricol, vii sau livezi și fiecare avea în grajd vaci pentru lapte și cai⁵. Erau celebre în acea perioadă echipajele de nuntă din Reghin, când acestea treceau în coloană în fața carului mirelui, car tras de două iepe ale primarului Fromm, în spate aflându-se o serie de trăsură cu vizitii în livrea⁶, o tradiție veche a orașului⁷. În sfârșit, mai existau în Reghinul-Săsesc o serie de familii ce erau dintre cele mai bogate din oraș, care aveau păduri în munții din apropiere și se ocupau cu exploatarea lor⁸. Ei erau asociați la compania de plutărit⁹ și până la 1923 posedau peste 50000 de jugăre de pădure de molid și fag, care după reforma agrară s-au redus la 28000 de jugăre¹⁰. Puțini, printre care familia lui Norbert Fritsch aveau câteva mii de jugăre de pădure în munții Călimani¹¹.

În aceste condiții, era firesc pentru un tânăr ofițer să dorească să se căsătorească la Reghin, gajul lui fiind destul de mic, iar pentru a se putea căsători, el trebuind să depună o cauțiune în hârtii de valoare administrate de tutore, în valoare de 70000-100000 de coroane, în funcție de rang, și după ale căror dobânzi tânăra pereche putea trăi liniștit. Era astfel în interesul lui căsătoria cu o fată înstărită dintr-un oraș prosper.

Numeroase familii din Reghin au împrumutat astfel corpul de ofițeri cezaro-crăiesc și se vorbește că nu doar ofițerii din unitățile orașelor apropiate ar fi participat la această afacere, ci și din garnizoane mai îndepărtate, chiar din

³ *Die Goldfische von Sächsisch-Regen*, în *Siebenbürgische-Bibliothek/Archiv*, Nachlaß Helmut Czoppelt, Band 8, Sächsisch-Regen, A VIII, 169, A₂₂₄₄.

⁴ Wigant Weltzer, Ernst Philippi, *Sächsisch-Regen. Die Stadt am Berge*. Bochum, 1990, p. 174

⁵ Dorin-Ioan Rus, *Contribuție la cunoașterea evoluției urbane a Reghinului*, în *Reghinul Cultural*, vol. IV, 1999, Reghin, p. 21;

⁶ *Die Goldfische von Sächsisch-Regen*.

⁷ *Beiträge zur Kenntniß Sächsisch-Reens. Festgabe der Mitglieder des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt, 1870, p. 73-74.

⁸ Dorin-Ioan Rus, *op.cit.*, p. 21; Wigant Weltzer, Ernst Philippi, *op.cit.* p.141.

⁹ Dorin-Ioan Rus, *Societatea de plutărit din Reghinul-Săsesc (1853-1908)*, în *Revista Bistriței*, vol. XIV, Cluj-Napoca, 1999, p. 91-95.

¹⁰ Traian Rus, *Aplicarea legii de reformă agrară celor în drept*, în *Marisia*, XI-XII, Târgu-Mureș, 1981-1982, p. 399;

¹¹ *Ibidem*, p.392.

Marele Stat Major General¹². Tații din Reghin s-au lăsat cu plăcere prinși în acest joc și erau mândri de faptul că fetele lor intrau în lumea bună și puteau să cunoască înalta societate a Monarhiei. Chiar și barierele pe care Biserica Catolică le pune în fața unor amestecuri confesionale au fost depășite cu bine, căsătoriile au fost încheiate cu ușurință, fiecare nuntă era un eveniment datorită strălucirii uniformelor, luxul și deschiderea au fost promovate pe mai departe, iar partidele "comentate".

Astfel, unii ofițeri din orașele vecine sau din Imperiu, și-au făcut familii în Reghin: Betz Gajetan, născut în 24 mai 1871 la Waltendorf, cu Regina Berta Gölner, la 06 iunie 1904, stabilindu-se la Viena¹³; Paul Biedler von Bessenyő, născut la 29 octombrie 1878 în Bistrița, cu Irene Albertine Gellner, la 20 septembrie 1904 stabiliți la Ruma, în Bosnia¹⁴; Fritsch Karl Guido, născut la 27 septembrie 1888 în Bistrița, cu Valerie Marie Hermine Wagner la 04 mai 1929, stabiliți la Sibiu¹⁵; Schmidt Egon, născut la 14 februarie 1871 în Budapesta, cu Claudine Fromm, în 1902, locuind la Viena¹⁶. Aceștia au fost cei mai importanți ofițeri care au realizat căsătorii aici și despre care dispunem de date certe privind starea lor civilă.

Acestea s-au întâmplat doar câțiva ani, până la izbucnirea primului război mondial. Ofițerii infanteriști plătiră cu viața angajarea lor în serviciul militar. Vădulele și copiii lor s-au întors în patrie, necontribuind cu nimic la progresul economic al orașului sau la amortizarea a ceea ce mai rămăsese după reforma agrară și criza economică a anilor treizeci.

Trebuie totuși să recunoaștem faptul că, pe lângă marea înflorire economică a Reghinului Săsesc din primii ani ai secolului al XX-lea, a mai avut loc și o însemnată stratificare socială, care în parte se datorează și activităților societăților de bicicliști și a femeilor de binefacere. Cu alte cuvinte, Rösler Emmatante era o personalitate însemnată, cu vederi largi, care a făcut o bună regie nu doar în conducerea "Societății femeilor de binefacere".

¹² *Die Goldfische von Reen*

¹³ H.Czoppelt, *Berufssoldaten von Sächsisch-Regen und Umgebung (1785-1945)*, Masuscris, în Siebenbürgische Bibliothek/Archiv, Gundelsheim/NeckarA₁₇₂₈, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, p. 8.

¹⁵ *Ibidem*, p. 18.

¹⁶ *Ibidem*, p. 29.

UNGEWÖHNLICHE HEIRATSGEBRÄUCHE IN SÄCHSISCH- REEN AM ENDE DES 19. UND AM ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS (ZUSAMMENFASSUNG)

Man kann nicht gerade sagen, daß im Reen der Jahrhundertwende Mangel an jungen Leute gewesen wäre, aber gute "Partien" hatten einen gewissen Seltenheitswert, denn nicht jeder Junge Mann aus "gutem Hause" der auszog um zu studieren oder Abenteuer zu erleben, kehrte in seiner Vaterstadt zurück.

Diesem Mangel mußte abgeholfen werden, wenn im Fasching der Radfahrerverein und der Frauenwohlthätigkeitsverein ihre Bälle veranstalteten, denn gerade zu der Zeit waren alle Studiosi abwesend.

Da die Leitung beider Vereine in den Händen von Rösler Ematante lag, kamen sie auch hiefür auf eine geniale Lösung.

Sächsisch-Reen hatte keine Garnison, trotzdem die Reener Stadtväter es zwecks Belebung des Stadtbildes nicht ungern gesehen hätten, "Militär" in ihrer Mauer zu beherbergen, und auch bereit waren, eine Kaserne am Stadtende zu bauen.

Rösler Gustav jun. Hauptling aller Radfahrer mußte nach Târgu-Mureş und Bistritz fahren und dort in Audienz bei den Kommandanten der k.u.k. Regimenten gehen, wo er höflichst ersuchte die Teilnahme der jungen Offiziere an diesen Bällen.

Nahmhafte Reener Familien wurden so im Interesse des k.u.k. Offizierskorps angezapft und ihre Töchter in die große Welt entführt.

PREOȚUPĂRILE LUI AUREL FILIMON PRIVIND CĂRȚILE APOCRIFE ȘI LITERATURA BOGOMILICĂ

- restituiri -

ELENA MIHU

Interzise de biserică¹, cărțile populare au avut o largă circulație la români, s-au răspândit în popor în perioada medievală și modernă, de cei care le și scriau, călugării și preoții. Zadarnică a fost în secolul al XVIII-lea, intervenția episcopului Blajului, Petru Pavel Aron², care critica aspru aceste legende apocrife, ce aveau trecere „la poporul cel incult”, în cartea sa, *Păstoriceaca datorie*: „... acele epistoli sau povești a Sfintei Mării sunt basme, minciuni și diavolesci înșelăciuni, că nici de un sfânt săbor, sau de sfinți părinți nu sunt întărite, sau tipărite, ce numai pe ascuns de înșelătorii vestite, pentru necurata dobândă: precum întrânsele se vede, că făgăduesc mincinoșii, împotriva sfintei scripturi celor ce le vor asculta, sau le vor scrie, numai de vor da atâta și atâta bani, că li se vor ierta toate păcatele: când păcatele nu pentru bani, ci pentru pocăianie și înfrângerea inimii se iertă: că de ar fi vrut Dumnezeu bani, sau jertva pentru păcate, ar fi dat destul prorocul David: dar jertva lui Dumnezeu pentru păcat, inimă înfrântă și smerită!”

Pr. Al. Stănciulescu-Bîrda³, compară cărțile populare cu bisericuțele noastre de lemn: „Cărticelele acestea religioase populare, sunt ale lui, ale omului din popor. Ele sunt scurte, ușoare de înțeles, ușoare de reținut. Socotim aceste cărticele ca pe niște bisericuțe vechi, mici și dărăpănate, părăsite și afumate, în care nime nu mai intră. Asemenea bisericuțe, dacă sunt restaurate și recondiționate, își recapătă adevărata valoare și devin bijuterii ale artei, concurând catedrala din apropiere. Ele mai conțin și altceva: duhul de rugăciune și pioșenie, pe care ți-l inspiră întotdeauna edificiile religioase vechi. În ele s-au rugat moșii, strămoșii, frații și părinții, la icoanele lor au plâns maicile durerile și speranțele lor. În asemenea bisericuțe îl simți pe Dumnezeu mai aproape de pământ și de suflet, îi auzi șoapta și-L vezi privindu-te de după perdeaua de fum și de vremi. Tot astfel socotesc și aceste cărticele religioase populare”.

N.Cartojan⁴, arată legătură dintre: „literatura veche poporană, folclorul, iconografia religioasă și arta noastră populară. A separa în chip arbitrar literatura populară scrisă de cea orală și de arta populară, înseamnă a tăia firele

¹ N.Cartojan, Cărțile populare în literatura românească, București, vol.I, 1929, p.267-271

² Augustin Bunea. Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici, Blaj, 1902, p.387

³ Al.Stănciulescu-Bîrda, Cărțile religioase populare, I, Bîrda,1991, p.4-5

⁴ N.Cartojan. Cărțile populare în literatura românească, ediția II, vol.II, București, 1974, p.9

care leagă organele de viață a aceleiași entități sufletești - cultura română“.

De cercetarea universului cărților populare și-au legat numele pentru totdeauna: B.P.Hasdeu, M.Gaster, N.Iorga, N.Cartojan „un exponent al lumii țărănești, care le îndrăgise, le copiase, și le citise de veacuri”⁵, N.Drăganu, G.Călinescu, D.Simonescu, I.C.Chițimia și alții.

Aurel Filimon⁶, întemeietorul muzeului din Târgu-Mureș, arheologul, etnograful, bibliotecarul, în peregrinările sale prin satele și bisericile mureșene, vine în contact și cu cartea veche românească. Cercetare care se va materializa în două studii de specialitate: „Contribuțiuni la Bibliografia românească veche”⁷ și „Nouă contribuțiuni la Bibliografia românească veche”⁸ și o valoroasă colecție.

A fost necunoscută până acum aplecarea sa asupra cărților apocrife și a literaturii bogomilice. Prin amabilitatea familiei (a doamnei Veronica Filimon) am intrat în posesia unor manuscrise, unele fiind transliterate, cu următoarele specificații: „ Aceste texte în parte servesc a cunoaște reminiscentele bogumilismului, din altă parte, prin comparații ne apropiem de timpul lor, când au fost traduse. Tg.Mureș, luna august 1930, Aurel Filimon “.

Primul manuscris la care vom face referire, are 48 de pagini, cu frontispicii, titluri și inițiale ornate, colorate în roșu. Cuprinde **Legende apocrife**⁹, date „1839 novembrie în 16 zile”, copist Pop Petra, dascălul din Iernuțeni. Sunt trei legende scrise pentru biserica din Jabenita și plătite de Cârțiș Lupu cu soția sa, după cum ne spune chiar autorul: „Această sfântă și dumnezeiască carte, cu numele Epistolie și Ocoveniia Precești și Căzanie la oameni morți, scrisă întrânsa, o au plătit dumnealui Cârțiș Lupu și soața sa Moldovean Todora din Jabenita, ca să le fie pomană la tot neamul dumnilor sale“.

Prima legendă are titlul: „*Epistolii a doao a Domnului Dumnezeului și Mântuitorului Nostru Is(us) H(risto)s*”, este **Legenda Duminicii** (p.1-16), ce are următorul cuprins: În cetatea Ierusalimului, în sfântul Sion a căzut o piatră mică din cer, atâta de grea, în care se afla cartea trimisă de Mântuitorul din cer, ca creștinii să păzească sfânta duminică. Era cea de a doua „Epistolie”, însoțită de următoarele cuvinte: „Iată că v-am trimis voao creștinilor și altă Epistolie, după cea dintâiu, și tot nu v-ați întors, nici v-ați pocăit, cum v-am zis și v-am poruncit!”. Sunt înșirate apoi darurile date de Dumnezeu creștinilor, dar ei tot nu L-au ascultat, pentru care îi mustră: „Oh! amărăților și prileștiților, dară nu socotiți voi, că eu vă dădui de toată dulceața și bunătatea: pâne multă, vin destul, unt și miiare”. Pentru necinstirea duminicii și pentru neascultare, vor fi trimise pedepse aspre pe pământ: „pânile voastre nu vor rodi, pomii vor săca, viilor voastre să le dau întâi să rodească, iară apoi să le usuc...că voi lua și apa, ca să nu aveți ce bea...foamete în oameni și în tot doghitocul”. Cei ce vor asculta cele scrise în carte, vor fi mântuiți și binecuvântați: „Carii vor fi făcut bine și vor fi păzit poruncile mele, pre aceia îi voi chema de-a dreapta mea și întru

⁵ N.Cartojan. Op.cit. p. VI (Prefața ediției a II, semnată de Dan Zamfirescu)

⁶ Aurel Filimon-Consacrare și destin, Târgu-Mureș, 2001

⁷ Aurel Filimon, Contribuțiuni la Bibliografia românească veche, în Dacoromania V, Cluj, 1927

⁸ Aurel Filimon, Nouă contribuțiuni la Bibiliografia românească veche, în Dacoromania, VI, Cluj, 1929

⁹ Achiziționat pentru colecțiile Muzeului Județean Mureș, nr.inv.21815

împărăția mea îi voi primi. Și raiul vor moșteni!”. Sunt îndemnați creștinii să cumpere această carte: „de n-aveți prileh, pre ce o cumpăra, vindeți câte ceva din casă voastră de o cumpărați. Că de puținel preț iaste, iară de mare folos iaste”.

Cea de a doua legendă, cu titlul: „*Ocrovenia Preacestii pentru vedenia muncilor*”, este **Călătoria Maicii Domnului la iad sau Apocalipsul Maicii Domnului** (f.16-33). Subiectul este acesta: Maica Domnului se urcă pe muntele Eleonului pentru a-l ruga pe Fiul său, să-i trimită o călăuză ca să o însoțească „în ceaia lume”, să vadă muncile la care este supus norodul creștinesc. Dumnezeu îi ascultă ruga și îi dă ca însoțitor din cer, pe arhanghelul Mihail, cu 400 de îngeri. Dar și pe arhanghelul Gavril, Uriel și Rafail. Mai întâi vizitează Fecioara, iadul „unde să muncesc păcătoșii”: cei ce și-au blestemat părinții erau în smoală până la brâu; cei ce nu și-au cinstit nănașii erau în foc până la piept; cei care „mănâncă carne de om”, adevărat au asuprit pe alții și le-au luat bucatele, erau în para focului până la gât; cei care nu s-au închinat și au jurat pe Sfânta Cruce, erau până în creștet în „viermi neadormiți”; cei care au vorbit în biserică cuvinte urâte și au făcut semne cu ochiul, erau spânzurați de limbă; cei care au luat dobândă pentru bani, erau spânzurați de picioare și viermii îi măncau; cei ce au ascultat la fereastra vecinului și au purtat minciunile, erau spânzurați și șerpi le ieșeau din gură; cei ce stăteau pe scaun de foc, erau cei ce nu l-au cinstit pe preot; cel care era mânca de smeul cu două capete, era învățătorul besericii „care s-au lenevit a propăvădui cuvântul lui Dumnezeu, la norod”; preoții nevrednici, erau spânzurați în mijlocul focului nestins „și foc eșia din creștetul lor și ardea pre dânșii”; vlădicii, egumenii și duhovnicii, care nu au păzit învățătura lui Dumnezeu „și iau bani și fac strâmbătate și iubesc slava și mărirea și nu-și aduc aminte că vor da seamă de toată turma ce au păstorit”, erau în focul nestins și-i mânca viermii neadormiți; în balta de sânge amestecat, ardeau mulți păcătoși. Erau curvarii, hoții, nemilostivii, hulitorii, iubitorii de arginți și cei măreți; „munca cea mare” pe care a văzut-o Maica Domnului, era rezervată „jidovilor”, care l-au răstignit pe Iisus, erau în „smoală udând, cu mare turburare mearge, și foc nestins îi arde. Și șerpi îi mânca de limbile lor. Și să potoli munca ce era pre dânșii și să iviră păcătoșii roșii ca fierul, când îl scoți din foc și varsă scânteii”.

Apoi Maica Domnului a fost ridicată de îngeri și dusă în rai, unde erau sufletele dreptilor, ce se odihneau în veselie mare. Aici erau cei „care au ascultat învățătura lui Dumnezeu, carii nu s-au ținut mari și care au flămânzit pentru numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Și au răbdat multe reale și sudălmi pentru dreptate și le-au fost urâte minciunile și au iobit dreptatea”. Aceștia se bucurau cu Dumnezeu și cu Mântuitorul Iisus Hristos.

Cea de a treia legendă **Cugetări în ora morții**, cum a fost denumită de Hasdeu, aici are titlul „Căzanie la oameni morți pentru mincinoasă lume și înșălăciunile eiși pentru călătoria noastră din lumea aciasta, ca să știm ce agonisim cât trăim întrînsa” (p.34-48). Moartea este comparată, cu o piatră care să rostogolește din munte la vale și nu se poate opri până la locul ei „așa este și pornirea morții asupra noastră și degrabă ne scoate din lumea aceasta”. Și nu luăm din ea, nici bogățiile, nici hainele, nici dobitoacele, nici moșiile, nici banii, ne ducem în fața Judecătorului „goli și săraci numai cu trupurile noastre”, numai cu „zapisul” faptelor noastre. Pentru tot ce am primit în viață trebuie să-i mulțumim lui Dumnezeu, și să nu credă omul „că-i din truda și ostăneala sa”. Căci toate lucrurile cele lumești vor rămâne pe pământ, și nu-și va lua omul

cu el în ceasul morții, decât „tri coți de pământ și din bogății un rând de haine „, încă și din acealea care sânt mai slabe și tri coți de pânză, și din pădure patru scânduri. Cu aceastea numai îl îngroapă”. În Cugetări la ora morții, includem și Verșul la oameni morți (f.46-48), ce are 65 de rânduri.

Referitor la Pop Petra¹⁰, dascălul din „Iornotfaia”, care a copiat și înfrumusețat acest manuscris, notam cu ani în urmă pe un caiet, înainte de a ajunge în posesia lui: „Poate într-o zi vom găsi un manuscris complet, a acestui desăvârșit copist, restaurator și legător de carte, din zona Reghinului”. De ce legător și restaurator?¹¹ Pe filele Cazaniei lui Varlaam (Iași, 1643) de la Jabenita găsim notat: „S-au legat în anul 1835, și-au isprăvit în luna lui iunie în 27 de zile, prin mine Pop Petra dascălul din Iornotfaia”. Foaia de titlu și stema Moldovei a fost desenată, filele deteriorate au fost restaurate.

Al doilea manuscris (un text de 3 pagini), ce a intrat în posesia și în cercetarea lui Aurel Filimon, este o carte de visuri, ce are titlul „*Jitiia lui Sahangi și Mamir*”, a fost scris de popa Simion din Urisiu de Jos în anul 1787, după cum găsim consemnat de Aurel Filimon, în transliterările făcute de el „diferite texte”, în anul 1930: „Pe ultimele foi albe dintr-un Triod tipărit la Blaj, a fost copiat acest text de către Simion diacon din Urisiul de Jos la 10 februarie 1787,„. Într-un manuscris a lui T. Cipariu¹² „de pe la capătul secolului al XVII”, găsim menționat și un text de prevestire intitulat: „Cele 12 visuri ale lui Mameru”.

Despre Popa Simion din Urisiu de Jos avem puține date. De la el ne-a rămas un Miscelaneu¹³ „Însemnare pe scurt despre știința faptelor, pentru deprinderea celor ce să gătesc de preoția”, pe filele căruia găsim multe însemnări legate de familia preotului, numărul sufletelor pe care le avea Urisiu de Jos la anul 1807, dar și „Testamentul popii Aron”, fiul și urmașul său la altar. Între cărțile pe care le deținea popa Aron, (conform testamentului) se găsea și Triodul tipărit la Blaj, în 1771¹⁴.

Al treilea text apocrif, ce a intrat în preocupările de cercetare a lui Filimon este „*Un fragment dintr-un Gromovnic*”, căruia i-am dat denumirea după M.Gaster¹⁵, **Coliadnic**. Ce prezice viitorul an, după zilele în care va cădea sărbătoarea Crăciunului.

¹⁰ Presupunem că este fiul popii Sandu, vestitul iconar pe sticlă și pe lemn, copist și legător de carte. Nepotul zugravului Onu de la Iernuțeni.

¹¹ Completează ultimele 5 file și leagă, Antologhionul (Râmnic, 1766) de la parohia Răstolița

¹² Timotei Cipariu, Principia de limbă și scriptură, Blaj, 1866, p.114

¹³ Gabriel Ștempel. Catalogul manuscriselor românești, vol.III, București, 1992, p.237

¹⁴ Astăzi la parohia Urisiu de Jos

¹⁵ M.Gaster, op.cit., p.339

TEXTE:

I.[LEGENDELE APOCRIFE, copist Petra Dascălul]

„Această sfântă și dumnezeiască carte cu numele Epistolie și Acrovenia preacestii și Căzanie la oameni morți, scrisă întrânsa, o au plătit dumnealui Cârtiș Lupu și soața sa Moldovean Todora din Jabenită, ca să le fie pomană la tot neamul dumnilor sale“ (forzat 1).

I. 1.[LEGENDA DUMINECEI]

„Epistoliia a doao a domnului Dumnezeului și Mântuitorului nostru Is(us) H(risto)s“.

p.1 Epistolie ce au trimis Domnul Dumnezeu și au căzut o peatră din ceriu în cetatea Ierusalimului, în sfântul Sion.

Cu adevărat să știți creștini blagosloviți și să a(s)cultați cu frică și cu cutremur. Că acea peatră ce au căzut din ceriu era mică în vedere, iară atâta era de grea, cât nimenea nu o putea clăti din loc.

p.2 Atuncea pre(a) osfințitul patriarhul sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palistina, strâns-au toți mitropoliții și vlădicii și preoții și călugării și ? diaconii și făcură rugă mare către Dumnezeu /cu cântări sfinte cu v(e)denii în trii zile și în trei nopți. Și atuncea veni glas din ceriu așîșderea și din peatra aceaia zicând: -Luați peatra!

Atuncea preaofințitul patriarh al sfintei cetăți, luă peatra cu blagoslovite mâinile sale și o desfăcu, și află într-însa aceaste sfinte și dumnezeiești cuvinte: -Iată că v-am mai trimis voao creștinilor și altă Epistolie după cea dintâiu și tot nu v-ați mai întors, nici v-ați mai pocăit, cum v-am zis și v-am poruncit. Nici a-ți ascultat poruncile mele și cuvintele mele. Pentru aceaia am trimis pre voi limbi păgâne de v-au legat și v-au bătut și v-au robît și vă trag, și vă iau tot binele vostru. Și tot nu v-ați mai întors să vă mai pocăiți de faptele voastre, ceale reale și spurcate și să veniți la calea cea dreaptă. Și cuvintele Evanghelii mele n-ați ascultat, pre cum v-am zis: -Că ceriul și pământul va treace, iară cuvântul meu

p.3 nu va ? treace în veac. Iară cine va fi auzit și va fi făcut și va fi crezut, cum am poruncit, acela în veac nu va peri. Așa și acum!

Iată că, pentru răutățile voastre ce faceți și pentru sfânta duminecă, ce nu o țineți, nici o cinstiți, trimit pre voi (i)erni greale și geruri mari și vânturi și tunete și trăsnete și fulgeri și grindine. Și alte fără de treabă vor (i)eși din matca lor și foamete în oameni și în tot doghitocul vostru, și cutremur de pământ și multe seamne v-am arătat, și spre ceriu ca să cunoașteți, că mânia mea este spre voi pentru răutățile voastre ce faceți și pentru sfânta duminecă carea voi nu o cinstiți, cu curățanie, cum să cade cu paza sfintei beserici. Ce vă îndeamnă diavolul de lucrați în sfânta duminecă.

p.4 Oh! amărăților și prileștiilor, dară nu socotiți voi că ? eu vă dăduiu de toată dulceața și bunătatea: pâne multă, vin / destul, unt și miiare. De toate aceastea v-am dat, iară voi tot petreaceți în faptele voastre ceale reale și spurcate. Pentru aceaia vrui să perz pământul și toți oamenii de pre fața pământului. Pânile voastre nu vor rodi, pomii voștri vor săca, viilor voastre să le dau întâiu să rodească, iară apoi să le usc. Și mai apoi socotiți, că voi lua și apa, ca să nu aveți ce bea. Și mai apoi socotiți și frica iadului, că veți să o moșteniți în veac. Că v-ați făcut răi, fără leage.

mozaviri mincinoși, nu iobiți unul pre altul și vă pârați vecin pre vecin și vă învrăbiți unul pre altul. La ferestile altora ascultați, și vă pare bine de rău altora, iară nu-l căiți. Și milostenie în mâna săracilor nu dați și sfintele besearici nu păziți. Ce sânteți mai răi decât păgânii. Că

p.5 aceia n-au leage și încă-ș fac și ei leage, și o țin. Iară ? .eu vă dăduiu leagea mea cea sfântă și bună iară voi răilor/ nu o țineți, ci ați spurcat sfântul botez cu scârnăvile voastre ce faceți, răilor și prileștiilor. Că în sfânta duminecă făcui toată lumea, și duminecă am trimis pre arhanghel Gavril de au adus veaste prea curatei maicii mele, pentru nașterea mea. Duminecă născui, duminecă am înviat și pre Adam din iad l-am scos. Duminecă m-am botezat, întru apa Iordanului, de vă dăduiu voao leage, să vă curățiți de păcate cu sfântul botez. Iară voi răilor, nu faceți poruncile mele, ce sânteți mai răi decât păgânii. Nu cunoașteți. O! cainicilor, că iară duminecă voi judeca vii și morții și toată lumea. Da-voiu sporuncile mele, pre aceia îi voi chema de-a dreapta mea și întru împărăția mea îi voi primi. Și raiul vor moșteni. Iară carii vor fi făcut rău, îi voi delunga de la de mine. Auzi-vor glasul meu și să

p.6 vor teame, că cu frică le voi grăi ? Ior: -Duceți-vă de la mine blăstămaților în munca de veaci, în focul nestâns, în vermii neadormiți, unde iaste locul vostru gătat dinpreună cu diavolii și cu păgânii și cu toți făcătorii de rău. Că iată că mă gior eu, sân gur Dumnezeu, pre mâna mea cea dreaptă, și pre scaunul meu cel înalt, că de nu vă veți părăsi de răutățile voastre și de nu veți păzi sfânta duminecă cu curățenie, cum să cade, și cu paza sfintei besearici, și de nu vă veți feri de tot lucrul rău, rea groază voi trimite spre voi când nime nu va gândi. Și blăstămat să fie acela om, ce va lucra tocma de sâmbătă din al noaolea ceas, până luni în răsăritul soarelui. Sau cine va face păcate până într-acei ceas.

Și iarăș vă zic voao! Pentru sfânta vineri și sfânta mercuri, întru carii fu patimile mele și răstignirea mea, foarte cu curățenie să le

p.7 postiți și ? acestora să vă rugați, că aceastea vă vor scoate pre voi din iad. Și v-am dat de toată dulceața pământului, întru mâncare și în beutură și nu vă agiunge atîta, ce vă puneți de măncați peaște în postul cel mare, vineri și mercuri. Blăstămat să fie acela om, anathema să fie gâtul lui și mațele lui să arză. Alegând când vor fi zile dezlegate, praznice cu blagoslovenie.

Și iarăși mă întorc! Și mă gior pre scaunul meu cel prea înalt, că de acuma nu voi mai trimite altă carte, ca cea dintâiu, și ca această de acum. Ce de nu vă veți pocăi, deschide-voiu închisorile ceriului și va ploa ploae de foc, odată în luna lui februarie, de va arde toată roada de pre fața pământului vostru. Și iară voi ploa, ploae de sânge și cu foc pre fața pământului. Și voi trimite pre voi

p.8 fieri sălbătice de vă vor mânca de vii și voi lua lumina ? de pre lume, cât nu vă veți vedea unul pre altul, și voi trăzni din ceriu să vă arză. Atunce veți merge la mormânturile morților voștri și veți plânge cu amar și veți striga: (I)eșiți morți de prin gropi să întrăm noi de vii, să ne răposăm, că aicea pre lume nu mai putem răbda muncile și pedeaptele și mânia lui Dumnezeu, ce au trimis spre noi pentru răutățile noastre ce am făcut. Atunce vaetele voastre, să vor auzi de pre pământ în ceriu, iară eu voi întoarce fața mea de cătră voi ca să nu vă auz și voi părăsi în veaci. Că v-ați făcut răi fără leage, mozaviri, mănioși, nu iobiți unul pre altul. Și vă

iobiți paguba și răul unul altuia și sânteți răi, curvari, sodomleani, dați bani pre mită nedreaptă și munca

- p.9** săracilor lucrătorilor voștri. ? O, opriți! Și pre săraci nu-i miluiți, leagea v-ați lăsat, besearica nu păziți, care vă iaste voao feredeu de spălarea păcatelor voastre, și ascultați la ferestile altora, vrajbă faceți, și tot diiavolului lucrați. Unii carii fac lucruri ca aceastea, mai bine le-ar fi fost să nu sã fie născut.

O! dară, cum nu vă iaste frică, că sã va desface pământul de vã va înghiți de vii. Dară voi ce răspuns veți sã-mi dați la zioa de județ, de nu vã veți lăsa nãravul vostru cel rău, și de nu vã veți pocăi. Sã fiți anathema, cu ficiorii voștri!

Mai bine vã întoarceți! Nu fiți fățarnici, mândri, răvnitori. Ce, fiți buni și smearnici și cu inimă bună unul cătră altul, și nu giurareți pre numele mieu. Păziți sfânta besearică, cu tineri și cu bătrâni și

- p.10** fiți milostivi și îndurători cătră săraci. Oh! vai de acel ce ? suduiesc sau ocărăsc pre preoți, sau pre călugări, sau pre părinții lor. Că acel adevărat sã cheamă călcători de leage, că nu suduesc pre preoți, nici pre călugări, nici pre părinții lor, ci tocma pre Dumnezeu și pre sfânta besearică. Oh, mișel! de aceia ce blastămă pre stăpânii lor, unora ca acelora sã li sã vearse mațele lor, ca a lui Arie. Vai de cela ce face păcate cu nãnașe-sa, și vai de aceia nãnașe, ce face păcate cu finul sãu. Vai de aceia ce ascund cu nedreptul moșia altora, pentru ca sã se îmbogățască ei. Dară nu vezi, o sărace o(a)me! că mâne sau poimâne vei sã mori și rămân toate ale tale altora și tu mergi în iad în focul nestâns. Vai de cei ce vorbesc în besearică, de nu ascultă slujba ce sã face. Vai de

- p.11** preotul sau călugărul ? ce va fi certat cu cineva și va cânta liturghie, fiind neertat. Oh! dară când sã priceștuiuște cu sfânta lui Dumnezeu taină, cum nu i sã aprinde gura și cum nu sã sfăramă cu totul, căci nu cântă liturghie preotul sângur, ce dinpreună cu îngerii, rugându-sã pentru el. Vai de aceia călugări ce fac curvii pre la sfintele mănăstiri. Și nu cunoașteți ocainicilor, că de nu voi da eu ploae la vreamea ei, ce veți secera.

Și iarăș mă gior eu, domnul Dumnezeu din ceriu, pentru numele prea curatei maicii mele și pre serafimii miei și pre Ioan Botezătorul meu, cum (că), această Epistolie nu iaste scrisă de mână de om, cei togma de la părintelui meu cel den ceriu scrisă și

- p.12** trimisă pre la voi creștinilor. Iară de sã va afla cineva om ? blăstămat și prilestit, eritic și lepădat de leage, și nu va creade această și sfântă și dumnezeiască carte, Epistolie, și va zice că iaste făcută de mână de om. Acela om sã fie procler și anathema cu toată casa lui și cu toți, carii vor creade pre el. Și sã meargă într-un loc cu Arie necredinciosul și cu ceia ce m-au răstignit pre mine, și sã li sã sfărame casăle lor, ca Sodomul și ca Gomorul. Și ceia ce nu sã vor pocăi, unora ca acelora li sã vor da sufletele iadului cu diiavolii la zioa de județ și pre cela ce nu va creade această sfântă și dumnezeiască carte, Epistolie, multă răutate îl va afla. Vai de preotul, sau călugărul, ce nu va ceti această sfântă și dumnezeiască carte, Epistolie, la sfânta besearică, înaintea creștinilor, sã o auză și sã o scrie de pre aceasta pre alta, prin sate

- p.13** și prin orașe. Vai de acela scriitoriu ? ce o va scrie și va lăsa ceva dintr-însa, vreun cuvânt. Ferice de acela om, ce o va cumpăra această sfântă și dumnezeiască carte, Epistolie și o va da pentru sufletul sãu. Aceluia

om, toate păcatele i să vor erta și va dobândi împărăția ceriului, și-l voi blagoslovi pre dânsul întru împărăția mea. Ferice de aceia ce o vor asculta cu dragoste și cu inimă curată, mulțămind numelui meu. Cunoașteți, că eu sânt în ceriu și pre pământ, și unde mă veți cerca, acolo mă veți afla. Ferice de ceia ce socotesc bolnavii și adapă pre cei setoși. Ferice de ceia ce ospetează oaspeții la casăle lor și îmbracă pre cei goli, că aceia încă vor fi miluiți de părintele meu din ceriu. Iară vai de părinții carii nu-ș învață feciorii săi, să păzască la sfânta besearică,

p.14 sâmbătă ? seara și duminică dimineața. Ferice de ceia ce grijesc sfintele besearicii cu liturghii și cumpără cărți întrînsăle.

Pentru ce nu vă pocăiți și să vă părăsiți de răutăți(le) voastre, ca să mă întorc cu multă milă și eu spre voi, să vă miluesc cu de toate bunătățile, și întru această lume și în veaci de veaci. Și să vă sloboz din robia ce santeți ținute, pentru păcatele voastre. Pocăiți-vă până nu primiți mânia mea spre voi, că apoi va fi târziu, a vă trudi. Nevoiți-vă de rumpeți pîiadea diavolului din picioarele voastre și alergați la duhovnicii voștri, la preoți de mărturisiți mulțimea păcatelor voastre. Și fiți harnici, a vă priceștui sfintelor taini, care vă sânt voao de mare folos, sufletelor și trupurilor voastre. Și să fiți harnici și cu dragoste pururea. Să luați sfânta anaforă, mulțămind numelui meu. Și eu, Ionichie, patriarhul sfintei

p.15 cetăți ? a Ierusalimului, dau har și laudă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, Sfintii Troiță, cum îndreptai de dezlegaiu aceste sfinte și dumnezeiești cuvinte, carele fură scrise în piatra aceasta, cu darul cel sfânt.

Iarăș mă rog lui Dumnezeu, să vă deschidă ochii inimilor voastre, creștini blagosloviți, să creadeți și să vă întoarceți cu toată inima către poruncile lui Dumnezeu, ca să vă miluiască și pre voi Domnul Hristos, cum să adeverească. Și fiți harnici și voi creștini blagosloviți, de cumpărați această sfântă și dumnezeiască carte, Epistolie. De n-aveți prileh pre ce o cumpăra, vindeți câte ceva din casăle voastre, de o cumpărați, că de puținel preț iaste, iară de mare folos iaste. Aceluia om, că toate păcatele i să vor erta lui și va dobândi împărăția ceriului. Și să fie blagoslovit acela om cu

p.16 toată casa lui, și blagoslovenia lui Dumnezeu și mila sfinții sale, ? a Domnului nostru Is(us) H(risto)s să fie cu toți creștinii, întru veacii de veaci. Amin.

I.2. [CALATORIA MAICII DOMNULUI LA IAD]

„Ocovenia preacestii pentru vedenia muncilor“

Sfânta și proslăvita maica domnului nostru Is(us) H(risto)s, să sui în muntele Eleonului și să rugă fiului său. Rugându-să, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Și zisă: -Doamne, ca să trimiți la mine, pre arhanghelul Mihail, să-mi spue toate muncile ce sânt în ceaia lume.

Domnul Dumnezeu ascultă ruga Maicii sale și au trimis către

p.17 dânsa pre ? arhanghelul Mihail și Gavril și Uriel și Rafail și patru sute de îngeri din ceriu. O sută despre răsărit, o sută despre apus, o sută despre amiazăzi, o sută despre miazănoapte, și sărutară pre maica lui H(risto)s. Și zisără: -Bucură-te cinstita lumii, bucură-te viața Fiului, bucură-te spornica Duhului Sfânt, bucură-te tăria ceriului, bucură-te propoveduirea prorocilor, bucură-te, că ție să deschisă poarta ceriului de la răsărit până

la apus.

Și zisără Preacesta: -Bucură-te și tu, arhanghele Mihaile, slujitorii domnului nostru Is(us) H(risto)s, bucură-te Mihaile voivod, cu șapte aripi îngerilor, heruvimilor, serafimilor. Bucură-te Mihaile voivod, călcătoriilor dracilor. Bucură-te Mihaile, dvoritorii înainte scaonului lui Dumnezeu, bucură-te lumină nestinsă. Bucură-te Mihaile, că tu v(e)i bucina la zioa de judecată, vei deștepta morții

p.18 de veaci. ? Bucură-te Mihaile, că tu ești mai lăudat și mai înălțat înaintea scaonului lui Dumnezeu. Și grăi Preacesta, arhanghelului Mihail: -Să meargem Mihaile, să vedem unde să muncesc norodul creștinesc! Iară Mihail, zisă cătră Precesta: -Unde ți-i voia să meargem? Zisă Preacesta: -Unde să muncesc păcătoșii! Mearseră și văzură iadul descoperit, unde sânt mulțime de bărbați și de mueri, și plângea cu amar mare. Și întrebă Preacesta: -Ce-s greșalele acestora? Zisă Mihail: -Aceștea ș-au blestemat părinții, drept aceia să muncesc așa! Și văzu Preacesta într-alt loc, un întunearec mare, și zisă Preacesta: -Să iae întunearecul. Zisă îngerii: -Ceia ce străjuesc întunearecul, învățătură avem de la fiul tău, să nu vază aceștea lumină, până nu va veni fiul tău întru putere. Și-i păru rău Preacestii. Să rugă fiului său și zisă:

p.19 -Doamne, să să rădice întunearecul acesta, ca ? să văz cine să muncească într-insul! Văzură Preacesta acolo, mulțime de bărbați și de mueri, zăcea în muncă. Plânsă Preacesta de mila lor, și zisă cătră dâșii: -Cum răbdați săracilor și cum ați intrat aicea! Și nu fu nici un glas de la dâșii, nici răspunsără nemică. Și zisără îngerii(lor), ceia ce păziia pre dâșii: -Drept, ce nu răspundeți Preacestii? Apoi răspunsără: - Din veaci n-am văzut lumina, de când am intrat aici, și nu putem căuta în sus să vedem razele luminii soarelui. Și zăcea ei în smoolă și în păcură și în ceață. Unii din dâșii văzu (pe) Preacesta și lăcrămă. Și zisără cei din muncă: -Cum ți-ai adus aminte de noi, Preacesto? Că fiul tău au venit pre pământ și nu ș-au adus aminte de noi, nici Adam, strămoșul nostru, nici Ioan Botezătorul, nici Moisi, prorocul, sau vrea unul din sfinți. Numai tu Preacesto, ți-ai adus aminte de noi și te-ai milostivit. Și zăcea ei în smoolă, unii până la brâu, alții până la

p.20 grumaz, ? alții până în creăștet. Și întrebă Preacista, pre arhanghelul Mihail: -Care sânt aceștia până la brâu? Arhanghelul Mihail zisă: -Carii ș-au blestemat părinții, drept aceia să muncesc așa! Și iar întrebă Preacesta: -Dar care sânt până la piept, în focul nestins? Arhanghelul zisă: -Care pre nănaș nu i-au ținut la cinst și i-au bătut, și curvii încă le-au făcut. Drept aceia ard în focul nestins! Și iar întrebă Preacesta, pentru ceia ce era în para focului până la grumaz: -Cine sânt aceia? Arhanghelul zisă: -Care mănăncă carne de om! Cum poate om pre om să să mănânce! Arhanghelul zisă: -Cine va mânca sudoarea altuia și care va pâra pre altul, fără de vină la domni și la judecători, și-l vor prăda, și-i vor lua bucatele și va peri, drept aceia sânt în para focului nestins. Iar întrebă Preacesta: -Dar ceia ce sânt până în creăștet în viermine adormiț? Arhanghelul zisă: -Carii jură în sfânta cruce, că

p.21 îngerii ? cu mare frică să închină sfintii cruci, și ei jură fără de frică. Drept aceia să muncesc așa. Și zisă Mihail: -Încă n-ai văzut toate muncile ceale reale. Zisă Preacesta: -Să meargem Mihaile, să vedem toate muncile. Și zisă Mihail: -Încătrău vrei să meargem? Zisă Preacurata: -Spre apus! Și

văzu Preacista un nor mare negru și întunecat, din mijlocul norului eșia fum și să înălța până la ceriu și striga: -Vai de noi cum ne muncim într-acest întunearec. Și să rugă (la) Preacesta, ca să ia acel întunearec. Și zisă Preacesta către Mihail: -Ce sânt păcatele acestora? Zisă Mihail: -Aceștea sânt tăbăcarii, pentru aceasta să muncesc așa în întunearec mare. Și zisă: -Amar voao, cum v-ați înșălat mișăilor! Și iar îi acoperiră acel întunearec.

Și văzu Preacesta într-alt loc, mulțime de bărbați și mueri spânzurați de limbi. Zisă Preacesta: -Ce sânt păcatele acestora? Și zisă Mihail: -Aceștea au grăit în besearică cuvinte reale, încă și

p.22 seamne fac cu ochii și rād fără ? frica lui Dumnezeu, șād în besearică, că aceastea sânt toate lucrurile diavolului. Precum împăratul Amfilog la taina sfintii liturghii, luându-i-să ochii sufletului, au văzut împăratul pre oamenii carii vorbea în besearică în vremea sfintii liturghii, că șādea diavolii călare pre dānșii de-i îndemna spre șoapte și vorbele ceale lumești, ca să nu poată asculta cuvintele lui Dumnezeu. Și văzu într-alt loc oameni spânzurați de picioare și viermii îi mīnca pre dānșii. Și întrebă Preacista: -Cine sânt aceștea și ce iaste greșala lor? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt carii iau camătă pentru bani. Și iară văzu un om spânzurat și șārpi eșia din gura lui, și-l mīnca pre dānsul. Și întrebă Preacesta: -Cine sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt care ascultă la fereasta vecinului și poartă minciuni și cuvinte

p.23 reale, învrăjdesc ? oamenii. Drept aceia să muncesc așa! Și lăcrămă Preacesta, și zisă: -Mai bine să nu fi nāscut acel om în lume. Arhanghelul zisă: -Ce-ți pare doamnă, munca cea rea încă n-ai văzut! Și zisă Preacesta, către arhanghelul Mihail: -Să meargem Mihaile, să vedem unde să muncește roada creștinieascā! Și mearsă la muncă adāncă de foc. Și întrebă Preacesta, pre arhanghelul: -Cine sânt aceia? Arhanghelul zisă: -Care nu să scoală în sfānta duminecă la utrenie și la sfānta liturghie. Preacesta zisă: -Dar de va fi omul bolnav și nu va putea merge? Arhanghelul zisă: -Cine va fi bolnav, și de să va aprinde casa pre dānsul și va arde de patru laturi și nu va putea eși afarā, va zācea spre moarte și va arde în foc, acela care păcat (e au făcut).

Și însă, Dumnezeu au făcut șasā zile să lucreaze, iar a șeaptea, sfānta duminecă, să meargā să asculte învățătura sfintelor Scripturi și într-alte sārbători preste an, nu le ajunge, cā nu merg ?

p.24 la besearică să se roage lui Dumnezeu, de cāte au făcut ei. Și duminecă dimineața dorm ca niște morți. Drept aceia să muncesc așa, și ard în focul nestins. Și iar văzu Preacesta într-alt loc, un scaon de foc și pre dānsul șādea bărbați și mueri. Și întrebă Preacesta: -Cine sânt și ce iaste greșala lor? Arhanghelul zisă: -Care n-au cinstit pre preoți, nici s-au sculat înaintea lor, cānd venia de la sfānta liturghie. Cānd îl vād oamenii cu ochii și-l cunosc pre preot și nu să scoală înaintea lui de șapte cuți, arde pāmāntul supt dānșii. Drept aceia șād pre scaune de foc! Și văzu într-alt loc un copaci de fier și avea ramuri de fier, și în ceale ramuri era mulțime de bărbați și de mueri spânzurați. Și era acolo țipet și gālceavā mare. Și zisă Preacesta: -Ce-s greșalele acestora? Zisă Mihail: -Aceștea sânt tālharii și forii și cei ce jurā

p.25 strāmb! Și văzu Preacesta ? într-alt loc mulțime de norod muncindu-sā, și eșia din gura lor viermi, și-i mīnca pre dānșii. Și întrebă Preacesta: -Cine

sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Care hulesc și grăiesc pre alții de rău și care fac vrajbă întră frați și nu păzesc învățătura lui Dumnezeu. Și care nu ascultă pre preoți cum învață, și fac cum le iaste lor voia. Pentru aceeaia să muncesc așa. Și văzu Preacesta într-alt loc, un om spânzurat și eșia din gura lui pară de foc și limba lui era lipită și nu putea nice suspina. Iară Preacesta strigă: -Doamne miluiaște! Și veni glas din ceriu de-i deslpi limba lui. Și întrebă Preacesta: -Cine iaste acesta și ce iaste greșala lui? Arhanghelul zisă: -Acesta, au fost ispravnic besericii, și-au zis: -Cine slujaște besericii din besearică să să

p.26 hrănească! Zisă Preacesta: -Cum au făcut așa să ? pătimească! Și iar i s-au lipit limba lui. Zisă arhanghelul Mihail, Preacestii: -Să meargem, să vedem cum să muncesc preoții, care nu sânt vreadnici să fie preoți. Văzu Preacesta, preoți spânzurați în mijocul focului nestins și foc eșia din creăștetul lor și ardea pre dâșșii. Zisă Preacesta: -Care sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt care stau înaintea sfântului prestol și cântă liturghie fără de frică și poartă trupul lui H(ristos) fără grijă și cad sfărmaturile din discos. De aceasta, scaonul lui Dumnezeu să spăimântează și îngerii să înfricoșază, pământul să cutremură. Pentru aceeaia să muncesc așa! Văzu Preacesta într-alt loc, un om stând, și-l mânca pre dânsul un smău cu doao capete. Zisă Preacesta cătră arhanghelul Mihail: -Cine iaste acesta și ce iaste greșala lui? Arhanghelul zisă: -Acesta, au fost învățătoriu besericii și s-au

p.27 lenevit a propovedui cuvântul ? lui Dumnezeu, la norod. Și pentru aceasta să muncesc așa! Și iar zisă arhanghelul Mihail, cătră Preacesta: -Să meargem unde să muncesc cei ce poartă chip îngeresc și să fac sfinți pre pământ și nu să poartă într-alt chip ca să-ș mântuiască sufletul de păcate, ce să poartă numai pentru fala și pentru oameni și iau bani ca să aibă cinste de la oameni. Și iar văzu Preacesta, călugări mulți zăcând în focul nestins, și-i pre mânca pre dâșșii viermii neadormiți. Și întrebă Preacesta: -Cine sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt vlădicii, arhiepiscopii, egumenii și duhovnicii, care nu păzesc învățătura lui Dumnezeu și iau bani și fac strâmbătate și nice caută leagea lui Dumnezeu și iobesc slava și mărirea și nu-și aduc aminte că vor să dea samă de toată turma ce au păstorit. Drept aceia să

p.28 muncesc așa! Văzu Preacesta într-alt loc, ? scaune de foc și pre scaune șădea oameni și-i ardea în mijlocul iadului. Întrebă Preacesta pre arhanghelul Mihail: -Cine sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt împărații și domnii, judecătorii, boiarii care nu fac leage dreaptă, nici judecă drept pre săraci și pre mimăi. Și fac judecată tot cu fătărie și iau bani și acopere pre vinovați, iară celor drepti le iau bucatele fără de vină. Drept aceia să muncesc așa! Iar văzu Preacesta într-alt loc, mueri multe zăcând în focul nestins și nesfârșit și în muncă nepărăsită, și întrebă Preacesta: -Cine sânt acealea? Arhanghelul zisă: -Acealea sânt călugărițele, care s-au dat în curvie și care umblă în farmece și vrăjesc și hotresc și otrăvesc pre alta. Și-ș fac voia trupului, nu ca să-ș mântuiască sufletul de păcate, ce numai să călugăresc ca să să odihnească și să se poarte mândre și neatede. Drept

p.29 acealea, să ? muncesc așa! Văzu Preacesta într-alt loc, mueri multe spânzurate și pară de foc eșia din gura lor. Întrebă Preacesta pre arhanghelul Mihail: -Cine sânt aceastea? Și zisă: -Aceastea sânt

preteasăle dacă le mor preoții, iale să mărită după alți bărbați. Pentru aceia să muncesc așa! Mearsă Preacea și văzu o baltă de ferbea cu sânge amestecat, și ardea multe suflete a păcătoșilor. Întrebă Preacea: -Cine sânt aceștea? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt curvarii, bețivii, furii, nemilostivii, hulitorii, iobitorii de argint, măreții carii iobesc să să închine oamenii înaintea lor și le pare că lumea nu are sfârșit. Iar dacă mor, această muncă le iaste dobânda lor! Zisă Preacea: -Vai de păcătoși, vai de nemilostivi, mai bine n-ar fi fost născuți pre pământ! Zisă Preacea: -Mai iaste altă muncă fără de aceasta?

p.30 Arhanghelul zisă: -Munca cea mare, unde să muncesc jidovii n-ai văzut! Preacea zisă: -Să meargem să o vedem! Mearsă Preacea și văzu smoală udând cu mare turburare mearge și foc nestins îi arde și vermi neadormiți îi mânca pre dâșii și șerpi îi mânca de limbile lor. Și să potoli munca ce era pre dâșii și să iviră păcătoșii roșii ca fierul când îl scoți din foc și varsă scânteii. Văzu Preacea și plânsă de mila lor și zisă: -Cine sânt aceștea și ce iaste greșala lor? Arhanghelul zisă: -Aceștea sânt jidovii, care au răstignit pre domnul nostru Is(us) H(risto)s, și alte limbi: armeanii carii sânt de tri ori blăstămat și carii nu s-au botezat în sfânta troiță și care să leapadă de sfânta credință. Preacea zisă: -Puțin au, mult să vor muncii! Și iară căzu munca pre dâșii, că în muncă nesfârșită vor fi muncii. Văzu Preacea într-alt loc o baltă

p.31 de foc și într-însa ? zăcea oameni mulți și-i ardea, unii să vedea iar alții să auzea. Preacea zisă: -Cine sânt aceștea și ce iaste greșala lor? Arhanghelul zisă: -Aceștea au ucis oameni și au mers la muerile altora și au mărturisit minciuni. Și ardea în focul nestins, unde iaste plângere și scârșnire dinților. În veaci nu vor mai vedea răpaos, nici odihnă. Drept aceia să muncesc așa! Și stătu Preacea cu arhanghelul Mihail și cu toți îngerii, și înălță mâinile la ceriu, și s-au rugat Preacea Domnului, și zisă: -Doamne, miluiaște pre păcătoși și să nu le răsplătești după faptele lor, numai să-i ierți cu mila ta cea mare. Și s-au auzit glas din ceriu: -Cum îi voi milui pre dâșii, că ei m-au răstignit și m-au bătut, m-au bajocorit pre mine și m-au muncit și Scriptura mea n-au crezut? Preacea zisă: -Nu mă rog pentru jidovi, ci mă rog pentru creștini! Iar veni glas din ceri: -Cum îi voi milui pre dâșii, că ei n-au miluit

p.32 pre frații miei, nici au ținut învățătura ? mea, și Scriptura mea din Sfânta Evanghelie o socotesc basne. Drept aceia să muncesc așa! Iar să rugă Preacea, și zisă: -Doamne, pentru rugăciunea mea și pentru a cinstului Ioan Botezătorului și pentru ruga apostolilor și a prorocilor, pentru rugăciunile tuturor sfinților și a celorla ce ș-au vărsat sângele pentru numele Tău! Și veni glas din ceri, și zisă: -Pentru ruga maicii mele și a tuturor sfinților, ce au făcut voia mea și dau lor odihnă din zioa Paștilor până la Înălțare! Atuncia cu toții numele Domnului au lăudat, că au primit ruga maicii sale. Iarăș să auzi glas din ceriu, și zisă: -Să luați pre Preacea, să o aduceți în raiu! O luară îngerii pre Preacea și o dusă în rai. Văzu Preacea răpaos și bucurie mare, și lăudă Preacea pre Domnul milostivul, pentru sufletele dreptilor. Și întrebă Preacea: -Cine

p.33 sânt în bucurie și în veselie? ? Arhanghelul zisă: -Aceștia sânt, căroră le-au fo(s)t urâte păcatele și bucatele nedreapte, vrăjbele și poftele trupești și toate lăcomiile. Și care nu ș-au învățat limba să grăiască pre alții de rău.

Drept aceia să bucură! Văzu Preacesta într-alt loc oameni și mieri în odihnă și în veselie mare. Întrebă Preacesta: -Cine sânt aceia? Arhanghelul zisă: -Care au ascultat învățătura lui Dumnezeu, carii nu s-au ținut mari și care au flămânzit pentru numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Și au răbdar multe reale și sudălmii pentru dreptate, și le-au fost urâte minciunile și au iobit dreptatea. Pentru aceia să bucură și să veselesc cu sufletele lor, în veselii domnului Dumnezeu și mântuitorului nostru Is(us) H(risto)s, căruia să cuvine slava, închinăciunea în veaci veacilor. Amin.

1.3. [CUGETARI IN ORA MORTII]

„Căzanie la oameni morți pentru minciunoasă lume și înșălăciunile ei și pentru călătoria noastră din lumea aciasta ca să știm ce agonisim cât trăim întrânsa”

p.34 Învățătură din Sfânta Scriptură, pentru călătoria noastră dintru această lume. Cum călătorește betul om spre moarte, și moartea asupra lui. Omul ce folos are din binele lumii din care s-au ostănit și s-au trudit în valurile și în grijile lumești, ca să cunoaștem mai adevărat câtui de amăgitoare lumea și fățarnică. Luați aminte! Călătoria noastră dintru această lume, iaste foarte grabnică spre moarte. Și cum iaste o piatră ce să răstoarnă din munte la vale, și nu să poate opri până nu ajunge la locul ei, așa iaste și pornirea morții asupra noastră și degrabă ne scoate din lumea aceasta. Și ia tot de la noi, ce avem și ne lasă goli și săraci, numai cu trupurile noastre. Și din cât muncim întru această lume nemică nu ne lasă la noi. Și din bogățiile noastre care le-am strâns cu multă trudă și osteneală, nimica nu putem duce cu noi, nici haine, nici dobitoace, nici moșii, nici odoară, nici bani, fără numai zapisul faptelor noastre: de vom fi făcut bine, acealea ne vor folosi, iară de nu le vom avea nici acealea, o, ce rușine vom păți! Că ne va întreba dreptul judecătoriu: -Unde ai perdut haina sfântului botez și pentru ce ai venit înaintea mea și înaintea atâtea mii de îngeri și înaintea atâtea gloate de sfinți. Pentru ce ai venit așa sărac și unde ți-s acum bogățiile tale ceale multe, care ți le-ai făcut ca să le chivernisești bine? Iară nu pre voia trupului tău, adecă să nu le cheltuești pre mâncări scumpe, pe beții, pe curvii, pe haine scumpe, pe dobitoace multe, pe moșii bune, pe case frumoase, și pre alte care pofteaște trupul tău. Ci să cade creștinilor, să le cheltuiască la aceastea, adecă la milostenii, la besearici. Să

p.36 îmbrăcăm pre cei goli, ? să ospătăm pre cei flămânzi, să adăpăm pre cei însetați, să ajutorim pre cei săraci, să dăm milostenie celor de la închisoare. Pre cei trudiți și osteniți să-i aducem la casă noastră și să-i odihnim. Pre cei slabi să-i împuternicim, pre cei bolnavi să-i mângăem, pre cei întristați pentru scârbele lumii, bine să-i sfătuim și să-i cercetăm. Pre cei ce plâng să-i mângăem, pre cei învrăjbiți să-(i) împăcăm, celor năpăstuiți să le ajutăm. Și alte lucruri dumnezeiești, să ne nevoim să le facem. Besearica să păzim, de păcatele noastre să ne părăsim. Isповедanie, adecă să facem, ca să nu ne apuce moartea în păcate și neisповeduți. Căci după ce ți să va închide ușa vieții tale, adecă după ce te va apuca sfârșitul zilelor tale nepocăit, în zădar vei striga cătră Dumnezeu că nu vei avea nici o milă. Acolo vei plânge și nimenea nu te va

auzi, nici te va mângăia. Acolo vei striga și nimenea nu te va auzi. Acolo te vei ruga și nime nu te va asculta, căci la iad nu iaste pocăință, la iad nu iaste milă. Acolo lacrămile fără treabă sânt, și judecătorul nemilostiv. Căci în iad nu iaste pocăință, nu-i cine să pomenească ?

- p.37** numele lui Dumnezeu. Căci și-au luat Dumnezeu mila de la unii ca ceia! Acolo numai țâpete și vaete, acolo focul nu să stânge, nici lumină nu să mai veade. Căci acela foc iaste întunecos, unde vor merge curvarii și curvele. Acolo nu să vede om pre om. Acolo nu să aude unul pre altul țipând, ce carele în locul lui șade plângând și vâetându-să. Și de diiavolul trudindu-să și de para focului usturându-să și frigându-să. Acolo sânt viermii cei neadormiți care rod și sfledelesc pre cei lacomi și apucători cu nedreptul. Acolo iaste întunearecul cel osebit, carele smerește pre cei mândri. Acolo iaste tartarul cel întunecos și înfricoșat, carele munceaște pre fermecători și pre fermecătoare. Acolo iaste iazerul cel împutit și ferbinte, de peatră pucioasă, carele îneacă și învăluiaste pre descântători și pre descântătoare. Acolo iaste marea cea de păcură împutită care înădușeaște și împuteaște pre tăbăcari.
- p.38** Acolo zbiciurile ceale de vâpae, care bat pre tălhari și ? pre furi. Acolo paturile ceale de aramă înfocate, care trudesce pre cei leaneși, ce să lenevesc în zilele ceale mari și nu merg la sfânta besearică, adecă dumineca și în alte zile mari. Acolo-s temniți cu usturime, carele țin pre cei ce părăsăsc pre cel drept, și-l pun la nevoie. Acolo-s cămările ceale cu draci muncitori, care le țin pre cei ce opresc munca lucrătorilor și sâmbriia slujitoriului. Acolo u(n)ghiile ceale de fier înfocate, carele rump și ducă obrazăle muerilor celor ce să rumenesce, ca să se areate mai frumoasă înaintea oamenilor. Acolo clocoteaște marea cea de foc, carele fearbe pre cei pizmași. Și urletele bălaurilor și a șărpilor, care cu drag ascultă cântecele și focurile și zicăturile, ceale de veselie, multe și mincinoase lumești. Aceștea vor merge la această muncă groaznică. Acolo iaste glodul și prăpastia cea de smoală împutită fierbând, cu groaznică usturime, unde merg sodomleanii, malahii, mincinoșii, măscăricii și cei ce fac cu ochii votrii, curvarii
- p.39** care votresc altora. Unii ca aceia ? mai mare muncă vor avea acolo. Acolo iaste balta cea împutită de trupurile diiavolilor, și din gurile șărpilor celor înveninați. Dintru aceiaia baltă beau cei beți și cei ce mor beați. Acolo sânt încuitorile ceale de fier ferecate ale tartarului celui întunecat și friguros. Acolo merg ce(i) ce-ș închid ușa lor și nu primesc pre cei străini și pre cei săraci, la casăle lor. Acolo iaste scârșnirea dinților cea amară și groaznică, aceasta iaste gătită iobitorilor de argint și cămătarilor și celor ce fură cu strâmbul pentru moșii, sau pentru alte întâmplări. Aceștea în veaci nu vor avea ertare! Acolo sânt diiavoli groaznici, și întru tot întunecați și urâți, în marea cea de sânge tăvălindu-să. Acolo ce(i) ce mănâncă sânge de om, adecă cei ce iau munca săracilor, sau iau lucrul altuia cu sâla. Acolo merg și muerile ceale ce-ș fac să n-aibă prunci și curvile ceale ce-ș omoară pruncii, și apoi îi dau de-i mănâncă câinii. Acolo sânt cârlige de fier întru carele spânzură de
- p.40** limbă pre ceia ce ocărăsc pe preoți ? și pre duhovnicii lor și pre cei ce ocărăsc pre părinții lor, cei ce i-au născut și i-au crescut. Unii ca aceia, cu diiavolii să vor munci în matca focului nestâns, și nu mai iaste lor nădeașe de mântuire, nici odinioară, căci au murit fără pocăi(n)ță și fără

ispovedanie. Și pre duhovnicul lor preot, nu l-au ascultat și porunca lui nu o au băgat în samă. Și când i-au învățat pentru pocăință și pentru mântuirea sufletelor lor, ei nu au ascultat și au gândit că-i amăgește, sau le pizmuiaste și canonul ce le-au dat după putința lor nu l-au plinit. Și au grămădit păcate preste păcate și canoane preste canoane din an în an, de la tinerețe până la bătrânețe. Și fără veaste, au venit înfricoșat ceasul morții asupra lor și au murit fără pocăință. Pentru aceasta s-au osândit, și s-au dat muncilor veacinice în veaci!

Oh, vai de noi păcătoșii! În ce chip sânt muncile acealea, care le-am auzit acolo, focul arde și nu să mai stânge, căci acela foc iaste întunecat. Amar noao păcătoșilor! Cum sânt viermii cei neadormiți

p.41 care tot rod și mănăcă sufletele omenești ? și niciodată nu mai mor, sau să înceteaze. Vai de noi păcătoșii! În ce chip iaste întunecatul cel mai dinafară osăbit, carele în veaci lumină nu să mai veade, fără numai gâlcevile dracilor și glasurile, vaetele oamenilor celor osândiți. Oh, vai de noi păcătoșii! În ce chip iaste tartarul cel întunecat și friguros, carele înghite pre cei păcătoși. Amar noao păcătoșilor! În ce chip iaste iazerul cel fără fund, unde să nădușăsc tăbăcarii. Oh, vai de noi păcătoșii! În ce chip sânt zbiciurile ceale de vâpae, care bat pre tălhari și pre furi. Amar noao păcătoșilor! În ce chip sânt paturile ceale de aramă, pre carele să trudesce leaneșii. Amar noao păcătoșilor! În ce chip iaste marea cea de foc clocotind, care ustură pre cei pizmași și clevetitori. Vai de noi păcătoșii! În ce chip iaste scârșnirea dinților, unde merg iobitorii de argint și cămătarnici. O, vai de noi păcătoșii! În ce chip iaste gheana focului nestins, unde merg curvarii și ?

p.42 curvele, acolo ghiena vâlvăiaște și niciodată nu să potoleaște. Amar, noao păcătoșilor! În ce chip sânt diavolii cei urâți și întunecați, în marea cea de sânge, care tăvăleaște pre cei ce mănăcă munca săracului și pre fomeile ce-ș omoară pruncii și pre feciorii și featele ce-ș strică fecioria lor, mai nainte de blagoslovita cununie. Vai de noi păcătoșii! Când vor fi dreptii sus întru împărăția ceriului, veselindu-să. Atuncea păcătoșii, vor fi dedesuptul pământului în muncă trudindu-să. Când vor fi dreptii cu îngerii dănțuind, iară păcătoșii cu diavolii trudindu-să. Când dreptii să vor blagslovii, atuncea păcătoșii să vor blăstăma. Când dreptii să vor chiea întru împărăția ceriului la veselie, atuncea păcătoșii să vor trimite în gheana focului nestins. Când dreptii să vor bucura unii cu alții în rai, atuncea păcătoșii, nici unii cu alții nu să vor vedea în muncă. Când dreptii vor fi sătui de tot binele, atuncea păcătoșii vor fi flămânzi ca vai de ei. Când dreptii vor râde, atuncea păcătoșii vor plânge. Când dreptii să vor împreuna unii cu

p.43 alții într-o ceată, atuncea păcătoșii ? să vor despărți unii de alții. Când dreptii să vor cinsti cu daruri, atuncea păcătoșii să vor bate groaznic, cu zbice de foc, fără de nici o milă. Când dreptii vor fi în grădină vearde săltând, atuncea păcătoșii vor fi în temniță întunecată plângând. Când dreptii vor fi la răcoare, în odihnă, atuncea păcătoșii vor fi în vâpae, muncindu-să. Când dreptii să vor lăuda, atuncea păcătoșii cumplit să vor mustra. Când dreptii să vor bucura în rai cu îngerii în veaci, veselindu-să, atuncea păcătoșii să vor bate de draci în muncile iadului, în veaci bajocorindu-să. Pentru aceasta iobiții miei frați, ați auzit ce să găteaste oamenilor celor ce nu să pocăesc de păcatele sale, ce-ș mută pocăința

din an în an, din tinerețe până la bătrânețe. Și pentru fărădelegile lor merg la gheana muncilor și acolo să vor trudi în veaci, osândiți de ei. Și iară ați auzit, și a dreptilor plata, când iaste de multă, câtă cinste, câtă desmerdare au de la Dumnezeu dreptii, pentru lucrurile lor ceale bune.

p.44 Deci fraților, să nu nădăjdum norocului și lumii aceștia și binelui iei, căci câți s-au nădăjdut binelui lumesc, toți s-au greșit. Căci omului, dacă i să dă de la Dumnezeu vre un bine, nu mulțameaște lui Dumnezeu, ce el gândește că-i din truda și ostăneala sa și nu împarte acel bine, cum învață sfânta Scriptură. Adecă, să deae la săraci, la neputincioși, la sfânta besearică și alte lucruri dumnezeiești. La aceastea să cade să o cheltuiască! Iară el ticălosul om, nici nu gândește de unile ca aceastea. Ce el o cheltuieste pe casă frumoasă, pe cai buni, pe haine scumpe, pe moșii, pe curvii, pe beții, pe jocuri, pe ceterași și pe alte lucruri omenești și mincinoasă, ale lumii aceștia, carele nici un folos nu are sufletul de acealea în ceasul morții. Ce acelea toate rămân aicea, și din binele lui carele mult s-au trudit până le-au dobândit, altă nu po(a)te lua cu sine. Ce numai, ce-ș ia din moșie cu sine, tri coți de pământ, și din bogăție un rând de haine, încă și acealea

p.45 care sânt mai slabe, și tri coți ? de pânză și de la pădure patru scânduri. Cu aceastea numai îl îngroapă, alte uricuri și moșii și bogății, toate rămân aicea pre pământ. Și să sfădesc alții pentru dânsăle care, nu s-au trudit a le face pre iale. Și aceia le cheltuesc pre voia lor, iară nu pre voia mortului. Iară mortul își ia numai cu carele îl îngroapă în pământ. Deci, fraților! Și acest răposat fratele nostru /cutare/ mergând către Dumnezeu! Își ia zioa bună de la noi toți, de la bătrâni și de la tineri și de la toate rudeniile sale, și să roagă cu cuvântul preotului, și să zicem așa: -Iertați-mă cu toții! O, dragii mei, și frați, maice și surori, ca să vă iarte și voao greșalele de la marele și puternicul Dumnezeu, cel ce va să răsplătească fieștecăruia după faptele lor, cum ne va fi lucrul așa ne vom lua și plata de la Dumnezeul nostru Is(us) H(risto)s, a căruia iaste mărirea și putearea în veaci veacilor. Amin!

S-au scris în anul Domnului 1839, novembrie în 16 zile.

VERȘ LA OAMENI MORȚI

p.46 Oh! A mea amară și grea durere,

Moarte fără mângăiere.

Oh, moarte mănioasă,

Astăzi mă scosă-și din casă

Și altă nu mi-ai dăruit

Fără un întunecat mormânt

Ca să-l trăesc în vecie

Cu jale și cu urgie.

Și eu de acum înainte,

Nu voi mai grăi cuvinte

Că iată călătoresc

Și de voi mă despărțesc.

Vină draga mea soție,

Ce mi-ai fost din cununie

Amândoi mâna să dăm

Și frumos să ne ertăm.

Veniți și voi copilași,
Dragii tatii coconași
Să vă sărut în obraz
Că de mine ați rămas.
Că iată eu călătoresc,
Și de voi mă despărțesc.

p.47 Nu mă mai chem om lumesc

De neamul cel boeresc
Ce mă chem un lut uscat,
Că mâne voi (fi) uitat.
Că soarele me-au apus
Și eu din lume sânt dus,
Dintr-un codru întunecat
Trec la alt loc depărtat
La loc străin m-am mutat
De ce n-am gândit am dat
Grea furtună și jeloasă
Cum mă lasă mort în casă.
Veniți preatini și vecini,
Și adevărați creștini,
Că precum sânt cunoscut
După cum voi, m-ați văzut
La loc străin trec,
Și eu nu știu unde merg.
Ca un nemearnic privesc
La împăratul cel ceresc.
Dar mă rog nu vă întristați
Ci pre Dumnezeu rugați,

p.48 Să aflu loc cu verdeață

Să văz a lui H(risto)s față.
Eu ca să mă odihnesc,
La loc lin să mă umbresc
Că am fost om păcătos
Doară voi avea folos.
Cufundat în păcat mare,
Doară voi avea ertare.
Că am beut graznic păhar
Îm(i) păru foarte amar.
O! Ce păhar veninos,
Cum mă dădu de tot jos,
Și m-am dat la periciune
La mormânt și putrejune
Deci voi vă gătiți,
Despre aceastea să gândiți
Ț-au plăcut a-l muta,
Și la tine a-l cherna.
Așază-l la veselie,
Cu dreptii în soție,
La veacinica împărăție.
Amin!

II. [Cele 12 visuri]

„Jitiia lui Sahangi cu Mamir“

„Pe ultimele foi albe dintr-un Triod, tipărit la
Blaj, a fost copiat acest text de către Simion
diac din Urișul de Jos, la 10 februarie 1787“

Aurel Filimon.

p.1 Era o cetate de o chema Varihon, și-ntru ea, era un domnu de-l chema Sahanciu. Și într-o noapte văzu 12 visuri și să temu foarte tare de ele, și nu să afla nime să-i înțale(a)gă visăle lui. Ce să află un cărturariu, ce-i era numele Mamer. Și-l chemă domnul, și spusă visăle ce văzusă domnul, lui Mamer, cărturariului. Și zisă Mamer: -Doamne, Sahance, mari sintu visăle tale și nu ți-s ție de rău. Ce aceste vise, vor să fie la vreme de apoi. Ce-mi spune visul dintăiu, cum l-ai văzut? Și zisă domnul lui Mamir: -Văzuiu unde era un stălp de aur din ceriu, până în pământu răzima! Și grăi Mamir: -Acele(a) vor fi doamne, cându va fi vreme de apoi! Fi-va rău de la răsărit până la apus, preste toată lume(a). Și va fi rău în toate cetățile și multu rău se va face. Și-ntr-aceia vreme nu va fi nice un bine, nici dreptăți întru oameni. Nice vor cugeta dreptu, nice vor grăi cuvinte bune, dumnezăiești. Ce vor fi unul ca altul și ca draci. Și jude pre jude va sări, și va sări bărbat pre bărbat și nu va fi nice unu bine. Și oameni buni nu vor fi, și vor vre să ia unul de la altul și toți oamenii vor face rău. Și cărturarii vor învăța oamenii pre lege, și oamenii nu-i vor asculta și unul cătră altul, bine nu vor grăi, ce vor face tot rău. Și vor fi foameți desă, și să va duce toamna în iarnă. Iama va fi până în mezăvară, și vor sămăna oamenii de toate semințele și multe vor sămăna și puține vor săcera. Și oamenii încă să vor sălbătici, după învățătura dracului. Și oamenii să vor măestra și nu vor pricepe că fac rău. Și într-aceia vreme feciorii nu vor cinsti părinții, și oamenii de aproape să vor lua și nu să vor căuta. Și curvele vor face feciori și nu-i vor lua, ce-i vor lăsa. Și feciorii nu vor pomeni părinții. Și într-aceia vreme judecători și boerilor nu le va ajunge nemică, ce să vor face precupeți și căile cele depărtate lor le vor fi deaproape. Și lege veche vor lăsa și altă lege vor lua. Și într-aceia vreme soarele nu-și va da lumina în locul cel bătrân, nice stelile vor lumina, ce vor întuneca și zilele să vor micșura, și multe zinamenii vor fi. Și stele cu coadă să vor ivi și trăsnete și cutremure vor fi, și multe cetăți vor căde.

Însă de putere(a) lui Dumnezeu și luna și stelele să vor ascunde și domnii vor fi precupeți. Și popii nu să vor cunoaște din mireni. Și vor fi minciuni multe, iară dreptate nu va fi, și după aceia toată lege va peri. Și zisă Mamer cătră împăratul: -Al doile vis, cum văzuși? Și zisă domnul: -Văzuiu o mână, ștergură, unde spânzura din ceriu până în pământ! Și zisă Mamir: -Când va veni vreme de apoi, va fi rău pre pământ și lege(a) ce(a) dire(a)ptă vor lăsa și alta vor rădica, și toți creștinii de slugirea lui Dumnezeu, nu vor căuta și nu vor asculta. Și vor face scumpete oamenii și de neamul de aproape ei să vor lepăda, și cu alții vor fi, și veselii vor urma.

Scriitoriu popa Simion

p.2 Și iară zisă Mamer împăratului: -Al trăile(a) vis cum văzuși? Și zisă împăratul: -Văzuiu trii căldări fierbând și sta de-a rândul. Și întru una era unt, și întru una său, într-alta apă. Untul și săul sărie, din untu în său și din seu în untu, și în apă nu căde nemică. Și grăi Mamir și zisă: -Când va veni vreme de apoi, iară

oamenii vor face sate pre unde n-au fost. Deci va fi un bogat într-un cap de sat, altu bogat într-altul cap de sat, și în mijloc de sat va fi un om sărac. Și să vor chema cel bogat pre cel bogat, iară pre cel sărac nu-l vor chema să le fi(e) și frate. Și vor fi toți fătamici și vor fi scumpi, și nici unul neamul nu-și vor căuta. Și bărbații vor lua mueri curvare, și va lăsa tatăl său și mumă-sa și neamul de-aproape nu-și va iubi. Ce va iubi neamul muerii. Și muerile vor lăsa bărbații și vor lua altu. Și muerile bătrâne să vor iubi cu alții și-și vor lăsa feciorii, și într-aceia vreme nu se va afla nice o muere curată și nici un om curat, nice fată curată.

Și iară zise Mamir, domnului: -Al patru(a) vis, cum l-ai văzut? Și zisă domnul: -Văzuiu o iapă bătrână rozând fân, iară mânzul necheza dintru e(a)! Și zise Mamir: -Cându va veni vreme de apoi, iară muma-și va votri fata să o mărite. Și să vor votri sor pre sor, și să vor închide fetile cu giunii în casă și rușine de nime nu vor ave. Și într-aceia vreme, dintr-o mie de mueri nu să va afla nice una curată și toate muerile vor fi fără rușine. Și nice a șapte fată nu să va afla curată.

Și iară zisă Mamir cătră domnul: -Al cincile(a) vis, cum văzuși? Și zisă domnul: -Văzuiu o cățe(a) zăcând într-un gunoiu și cățaii lătra în e(a).! Și zis(ă) Mamir: -Când va veni vreme de apoi, atunce părintele își va certa feciorii și îi va învăța, iară feciorii nu-l vor asculta. Ce vor zice părinților: -Tăceți voi, că nu știți voi că v-au trecut minte(a) cu bătrânețile, și nu vă pricepeți ce graiți! Iară părinților le va fi rușine de vor tăce, de-l vor lăsa.

Și iară zisă Mamir cătră domnul: -Al 6 vis, cum l-ai văzut? Și zisă domnul: -Văzuiu mulți preuți în tină până în grumaz! Și zis Mamir: -Când va veni vreme de apoi, iară preoții vor învăța oamenii pre lege și lege nu o vor ține. Și oamenii și ei să vor prilesti dracului, și vor aduna avuție multă, iară sufletul îl vor băga în foc. Și iară zis(ă) Mamir, domnului: - Al 7 vis, cum văzuș? Și zis(ă) domnul: -Văzuiu un cal frumos cu doo capite, unul dinainte, altul dinapoi. Cu cel denapoi, grăe, iar cu cel dinainte păște!

Și zis Mamer: Când va fi vreme de apoi, atunci boerii ce sântu judecători, vor judeca pentru bani și nu-și vor căuta de suflet nemic, ce va căuta banii lor, și sufletul va mierge în focul de veci. Și într-aceia vreme, și vlădicii vor popii, popii nefiindu harnici, de-a fire popi, ce-l vor face popi pentru bani, nefiind harnici de a fi popi, și popii vor fi mulți, și domnii încă vor judeca strâmbu, și de Dumnezău nu le va fi frică, nice de oameni rușine. Și ei nu-și vor aduce aminte că vor mierge întunerecul cel de muncă, dreptu mita, iară pre mișelul, strâmba-l-vor.

Și iar zis(ă) Mamir: -Al optule vis, cum văzuș? Și zisă domnul: -Văzui prestă toată lume, răsipit mărgăritari și petri năstămate și căzu foc și le arsă toate! Și zisă Mamir: -Cându va fi vreme de apoi, toți oamenii vor fi preocupeti și cei bogați vor minți pre cei mișei, și să vor jura strâmbu pentru bogăție și sufletele și le vor pierde. Și atunce puțină veselie va fi, ce mai mult plânsu.

Și ia zis(ă) Mamir: -Al 9 vis, cum văzuși?

p.2v Și zisă domnul: -Văzuiu lucrători mulți, unde lucra drept prețul. Și decă lucră ei, mersără să-și ceia prețul. Iară ei nemică nu le dederă!

Și zis(ă) Mamir: -Cându va veni vreme de apoi, un om va duce avuție lui la altul, la un vecin al lui, să n-o ție. Iară acela va lua avuție și-i va păre bine, și când va veni vreme să și-o ia, el va merge să o ia, iară vecinul său, va prinde taga, că nu eu dat nemica, și va jura strâmbu, și el să va lepăda în focul nestâns și în matca vechiului.

Și iară zis(ă) Mamir: - Al 10 vis, cum văzuși? Și zis(î) domnul: - Văzut-am mueri 10, unde merge de rândul, ca un părete și ave nește obaze grozave! Și zis(ă) Mamir: Când va veni vreme de apoi, iale se vor rădica: strige multe și fermecătoare multe, și minciuni multe, de mueri și de bărbați. Și zis(ă) Mamir, domnului: -Al 11 vis, cum văzuși?

Și zis(ă) domnul: -Văzuiu nește fete multe și purta niște flori împărțite în capitile lor, și ave multe mirosăniil! Și zis(ă) Mamir: -Când va veni vreme de apoi, nice un om nu va spune dreptu, și toți oamenii vor lua mită și vor fi clevetnici și furi și neiubiți. Și cui va muri neamul, nu-l va mai jăli prea nime. Și înt-aceaia vreme, va ucide frate pre frate, și vor fugi feciorii de la părinți și-și vor bate joc de dânșii. Și de cuvinte drepte nu vor asculta. Și va g(r)ăi bogatul cuvinte strămbe, acele di vor fi drepte, macar nebun s-ar fi, ei vor zice că-i înțelept. Și bogatul s-ar mânca șerpi, ei vor zice că mănă de lăcomie și de bogăția. Iar să de ar vide pre cel mișel mănăcând, ei vor zice că moare de foame.

Și zisă Mamir, domnului: -Al 12 vis, cum văzuși? Și zisă domnul: -Văzuiu oameni mulți cu nește ochi întunecați, și le era vederile ascuțite și căuta jos! Și zis(ă) Mamir: -Aceaia oameni slujesc dracului și cei bogați vor pedepsi pre cei mișei, și multu rău le vor face în toate părțile, și vor merge cu amar și vor blăstăma unul pre altul. Și vor zice: - O, vai de noi fraților! Cum n-am murit mai înainte de părinții noștri!

Scris-am eu, Simion diac din Urisiu de Jos, feuraria, zil(e) 1, 1787

III. [Coliadnic]

„Un fragment dintr-un Gromovnic“

„Pe ultima foaie dintr-un manuscris slavon secl. XVII să afle acest fragment care considerând ortografia și caracterile literilor ar fi tot din secl. XVII. La copiat m-am folosit întocmai originalului. Vezi reproducerea.“

Aurel Filimon

- p.1 „De va fi Crăciunul duminecă, iarna va fi săcetoasă, pre la cărat vor fi ploi. Toamna va fi uscată, poame vor multe, dobitocul va boli, miiare va fi multă, oameni bătrâni și tineri vor muri. De va fi crăciunul luni, iarna va fi bunu, până giunăte, de giunăte va fi rea, la săcerat vor fi vonturi și vor fi ucide în lume, și fi moarte năpraznică. De va fi crăciunul marți, iarna va fi bună, primăvara va fi ploi, la săcerat va fu cald, poame vor fi la locorea, toamna va fi bonă în marhă va fi va fi pagobă. De va fi crăciunul miercuri iarna va fi rahă ?, primăvara vor fi ploi, grău va fi molt, pome vor fi puțene, vin va fi mult, la săcerat va fi uscat, în marhă va fi pagubă, berbecile vor muri, car(e) nu va mori în astă iarna se va toarce. De va fi crăciunul gioi, iarna va fi bună, primăvara va fi săcetoasă, la secerat va fi uscat, pome vor fi multe, miera va fi scumpă, toamna va fi bună, putearnicii și porobocii vor peri. De va fi crăciunul viniri, iarna va fi neprasniică și va fi sânin și vânturi și rodul încă va fi scumpu, primăvara vor fi vânturi, poame vor fi multe și fi-va boli în ochi și toamna va fi uscată. Ce se va naște va fi-va puțin, vin va fi multu, ce nu va avea poteară și muerile nu vor avea copii. De va fi crăciunul sămbătă, iarna va fi ușoară, primăvara și la săcerat vor fi săcetări, după aceia va fi sânin, și va fi tot bine, iarna ploi va fi scumpu. Oile vor peri în mo(l)te locori, fi vor betegi oameni de l-o îngrosi. Primăvara va fi u(s)cuată și vin va fi bun și moartea încă va fi“.

IOAN M. MALOȘ ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII PE TEREN A CULTURII POPULARE

PAMFIL BILȚIU

Dintre manuscrisele puține la număr, care ni s-au păstrat din arhiva Ioan M. Maloș, cercetător înzestrat, dar stins din viață prea devreme, cel consacrat cercetării metodologice a obiceiurilor ocupă un loc aparte.

Această contribuție a fost probabil elaborată, prin anul 1937, când cercetătorul mureșean ocupase postul de asistent universitar la catedra de etnografie a Facultății de litere din Cluj¹

Ioan M. Maloș se dovedește modern în concepții, fapt ce îi permite să pornească în elaborarea lucrării sale de la premise juste. Este astăzi un imperativ categoric cunoașterea neamului, sub toate aspectele, și valorificarea cât mai pronunțată a potențialului său de creație.

În accepția cercetătorului, „domeniul etnografiei românești” pe care îl consideră „plin de surprize și cel mai original domeniu de manifestare națională” este, în opinia lui totodată, și „esențial pentru o cunoaștere temeinică a poporului român”.

Pornind de la contribuțiile de până atunci în domeniul etnografiei el observa just „că nu a fost pus încă în lumină așa cum ar fi trebuit”, iar cercetarea etnografică o consideră una de durată.

„Va mai trece multă vreme până când vom vorbi de o cunoaștere temeinică etnografică a poporului român”.

Faptul că etnografia românească se afla la acea vreme în faza de început, sub aspectul cercetării, se datora, în opinia lui, lipsei unor „elemente suficiente și bine pregătite pentru a începe o ofensivă serioasă și plină de roade pe acest tărâm al cunoașterii naționale”.

Cu toate că cercetările etnografice le consideră în stadiul de început nu omite existența și în acest domeniu a unor „personalități de mare valoare, care au accentuat importanța cercetărilor etnografice mai ales folclorice”. Între aceștia amintește de Simion Florea Marian, Tudor Pamfile, Elena Niculiță-Voronca, G. Dem. Teodorescu, Artur Gorovei, „care au pregătit atât de mult valorile etice ale neamului”. Nu omite să sublinieze contribuția Academiei Române, „care a îndemnat și care a dat tot sprijinul ei pentru multe lucrări de folclor”.

Pornind de la necesitatea evoluției stadiului cercetărilor etnografice, care

¹ Pamfil Bilțiu, *Ioan M. Maloș – folclorist și etnograf*, în *Marisia*, XXIII-XXIV. Studii și materiale. Arheologie. Istorie. Etnografie, Târgu-Mureș, 1994, p. 636.

să ducă implicit la realizări noi, situate la un alt nivel științific, Ioan Maloș se întreabă pe bună dreptate: „Se poate rămâne numai la aceste cercetări făcute până acum?” și tot el răspunde

„Hotărât nu. Știința are evoluția ei”.

Înmarmat cu concepțiile moderne ale ultimelor cuceriri ale cercetării, Ioan Maloș se dovedește adeptul extinderii sferei de investigație, care să răspundă celor mai înalte exigențe și care nu putea decât să cuprindă, „toate manifestările, atât cele care alcătuiesc valorile spirituale, precum ar fi folclorul și datinile cât și cele care alcătuiesc civilizația lui manifestată în domeniul său material”. Rezultă, cu limpezime, că văzută din perspectivă modernă, cercetarea culturii populare trebuia să îmbrățișeze cele două laturi importante ale ei, care alcătuiesc un tot unitar și care sunt cultura materială și cea spirituală.

Culegerile de până la el de material de pe teren la consideră lacunare, datorită efectuării lor „fără o metodă riguros științifică”, care, în opinia lui, au generat scoaterea în evidență doar a unor aspecte ale manifestărilor tradiționale.

În contextul cercetărilor etnografice, din acea vreme, socotește de mare importanță cursurile profesorului Romulus Vuia, axate pe obiceiurile românești, a căror complexitate o descoperă în tratarea lor complexă, cu relevarea atât a originilor, cât și a contextului cultural din care fac parte.

Acestora le revelează și „menirea de a deștepta în auditori interesul și pasiunea pentru cercetările etnografice sistematice, bazate pe o metodă, care să ducă la o cât mai cuprinzătoare cunoaștere a obiceiurilor noastre populare”.

Contribuția lui Ioan Maloș a izvorât din scopuri practice bine definite. Ea s-a vrut pe de-o parte să joace rolul unui instrument de lucru, cu care să înarmeze pe tinerii cercetători, cu o metodă „în ce privește culegerile de obiceiuri”, iar pe de altă parte s-a vrut „o discuție deschisă, care îmbunătățită și completată, cu aportul studenților, să rezulte în final o modalitate de studiu mai temeinică a obiceiurilor”.

Contribuția lui Ioan Maloș trece drept o schițare cvasicompetă a metodologiei cercetării pe teren a obiceiurilor, care cuprinde toate etapele specifice unei cercetări de acest gen, care în literatura de specialitate au fost susținute și de către folcloriștii de seamă ai zilelor noastre².

O primă etapă, indispensabilă unei bune cercetări de teren o constituia, în accepția lui, „o temeinică pregătire în acest domeniu”, care presupune mai întâi însușirea temeinică a bibliografiei de specialitate, dar care și aceasta nu trebuia să se facă la întâmplare, ci, în opinia lui, prin urmarea unui curs „unde să fie analizată sistematic această literatură”. Este o părere personală, care nu s-a materializat în tradiția cercetării noastre, decât în măsura în care studiile etnografice au fost dezbătute în contextul unor cursuri de specialitate, prin care, după caz au fost infirmate ori susținute.

O următoare etapă, la care se oprește, este cea de mare importanță a culegerii textelor, la care constată existența unor puncte de vedere diferite, de la

² Ovidiu Bîrlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, București, Editura pentru literatură, 1969

un cercetător la altul, care, în opinia lui, se reflectă în lucrările tipărite până atunci.

În contextul metodei de lucru pe teren, consideră esențială pregătirea în vederea transcrierii textelor, unde deasemenea constată existența de diferențieri privind sistemul de notare. Transcrierea textelor o considera, pe bună dreptate „grea și nu totdeauna bine precizată”, care „oferă avantajele și inconvenientele ei”. Ioan Maloș observa just că transcrierea fonetică poate fi urmărită „doar de către specialiști”. Așa cum se știe nici ulterior ea nu a avut prea mulți adepți.

Cercetătorul acordă însemnătate alegerii cât mai judicioase a zonei ce urmează a fi cercetată, recomandând „mai ales regiunile mai retrase, mai izolate”, care să fie refractare pătrunderii influențelor, având convingerea „că sunt foarte rari regiunile unde nu a pătruns nimic din aspectul civilizator al orașelor”.

Ioan Maloș era adeptul cercetărilor repetitive, care să înlesnească studierea în evoluție a fenomenului folcloric³. Recomandă să se studieze și regiuni, care anterior au mai fost studiate, care în opinia lui, oferă avantajul „de a cuprinde cât mai precis și sistematic ceea ce alții nu au putut la timpul lor”. Această părere deriva la el și din convingerile pe care le avea în privința evoluției vieții satelor, care provoacă schimbări. „În orișicare moment al trăirii lui poți surprinde noutăți, adăugiri și influențe, care înainte de câțiva ani nu existau”.

De pe aceleași poziții avansate, cercetătorul subliniază, alături de alegerea regiunii, socotită „o chestie foarte principală”, aprofundarea bibliografiei referitoare la zona și tema cercetată, care să faciliteze o cercetare comparată multidisciplinară, care să ia în dezbatere istoria, vechimea satelor, influențele, circulația și migrația motivelor, care arată, el „pot fi explicate prin cercetarea istorică a faptelor”.

În contextul principiilor metodologice enumerate Ioan Maloș subliniază importanța factorului geografic, care influențează cultura populară. „Satele de munte vor avea o seamă de obiceiuri și tradiții mai bogate decât cele de la șes. Spre pildă păstoritul, ocupație principală în zonele de munte va oferi anumite tradiții care în satele de șes nu vor fi”.

Dintre factorii care influențează cultura populară știe scoate în evidență pe cel economic. „Foarte mult contează situația economică. Sunt multe sate sărace, care din cauză că nu își pot agonisi hrana, prin puterea lor proprie, trebuie să-și răsfire fiii prin toată țara. Se cunoaște cazul moșilor. În acest caz se poate bine bănuși că în folclorul și tradițiile acelor sate vor suferi influențele regiunilor pe unde umblă ei drumețind. Este limpede că a știut da importanță pelerinajelor temporare ca factor de influențe asupra folclorului.

Plecarea pe teren, în accepția cercetătorului, necesită pregătiri prealabile, care rezidă în înarmarea cu anumite instrumente de lucru, precum hărțile, recomandându-le pe cele mai compelte, care să-l faciliteze cercetătorului intrarea în posesia unor date de natură geografică, „chiar etnice și istorice”.

Pe un punct avansat se situează Ioan Maloș și atunci când insistă asupra

³ Metoda ne este argumentată și de alte lucrări ale sale rămase în manuscris.

nevoii notării datelor pe fișe detașabile, care să înlesnească trecerea cu ușurință de la o problemă la alta, metodă care se utilizează curent și în cercetările de astăzi. Să mai reținem și alte recomandări și ele în acord cu concepțiile sale moderne privind metodologia cercetărilor de teren. Recomanda ca îmbrăcăminte trebuie să fie „adekvată locului și scopului”, includerea între instrumentele cercetătorului a aparatului de fotografiat. Recomanda să fie folosite două aparate, unul pentru imagini de ansamblu și unul pentru detalii. Surprinzător pentru acea vreme, Ioan Maloș recomanda ca procedeu „ideal” în cercetările de teren filmarea obiceului anchetat. Ioan Maloș a fost și adeptul cercetărilor de teren în echipe specializate. Anumite instrumente pe care le recomanda ca necesare precum busola și curbimetru nu au fost folosite de către cercetători ulterior.

Parcurgând succesiv etapele cercetărilor de teren, I. Maloș recomanda posedarea de legitimații, prezentarea cercetătorilor la autoritățile locale.

Înarmat cu experiența cercetărilor de teren, făcute individual, (a cercetat satele grupate în Zona Reghinului, în vederea întocmirii lucrării sale de doctorat)⁴, Ioan Maloș recomandă tactul de care trebuie să dea dovadă cercetătorul pe teren, în timpul anchetelor. „Trebuie să intri în sufletul sătenilor. Te interesezi de viața lor, de munca și de greutățile lor și numai după ce sătenii și-au câștigat încrederea în tine, numai după aceea să intri mai adânc în problema pe care o urmărești. După ce vei vedea că oamenii te privesc bine, că ai venit să te interesezi de obiceiurile și trecutul lor, atunci să începi munca de descriere și culegere”.

Problemele care se înscriu în aceleași principii moderne ale lui Ioan Maloș sunt multiple în manuscrisul său. Mai întâi este adeptul cercetării obiceiurilor pe bază de observație directă, metodă intens utilizată și astăzi. „dacă se ivesc ocazii să se ia parte la obiceiuri”. Trebuie subliniată și recomandarea legată de folosirea performerilor în vârstă în cadrul anchetelor, care să fie „buni povestitori pentru reconstituirea în formă tradițională a obiceiurilor”. Se dovedește bine orientată și când recomandă folosirea performerilor de vârste diferite, din nevoia urmăririi în evoluție a obiceiurilor. „Afi mai întâi de la cei mai bătrâni cum au fost obiceiurile mai demult, apoi te interesezi de la tineri cum sunt ele acum, dacă au intensitatea de demult sau dacă unele din ele au dispărut”.

Asupra felului și modalității de lucru cu performerii obiceiurilor revine, considerând că ele sunt esențiale în reușita cercetării. „De felul cum știi să intri în sufletul săteanului și din îndemânarea cu care poți prinde tot ce zice depinde reușita muncii pe care o faci”. Recomanda ca anchetele să se facă acasă la informator și în momentele de bună dispoziție a acestora. „Sunt mulți săteni rezervați și foarte bănuitori. Neapărat trebuie obținută încrederea lor, arătându-le cât mai stăruitor importanța obiceiurilor și tradițiilor populare”.

Acelorași concepții moderne subscrive utilizarea chestionarului în cercetările de teren, neezitând să-l dezvăluie și dezavantajele. „Însă niciodată nu poți să lucrezi bine cu un chestionar. Atunci tot timpul este întrerupt săteanul și nu poate spune tot ce are de spus”.

⁴ Pamfil Bilțiu, *Op. Cit.*, p. 636 și următoarele.

Neajunsurile cercetării, pe baza chestionarelor au fost dezbătute și de către cercetătorii noștri moderni, unul dintre aceștia fiind H. H. Stahl. „Chestionarele stârpesc puterea de creație și de iscodire a monografistului. Dacă monografistul nu a înțeles problema pe care o cercetează, răspunsurile pe care le va da chiar la întrebările celui mai desăvârșit chestionar vor fi greșite și nefolositoare⁵”.

Ca metodă de anchetă pe teren, Ioan Maloș propune convorbirea cu subiectul pe baza unui plan, dinainte elaborat, în cadrul căruia să se pună întrebări, dar performerii să fie lăsați să vorbească liber și cât mai mult, metodă folosită curent și astăzi.

Ca și Romulus Vuia, ale cărui concepții le-a urmat îndeaproape Ioan Maloș era adeptul cercetărilor directe pe teren, pe care le opunea cercetărilor indirecte, pe bază de chestionare prin corespondență, pe care le considera mai puțin științifice. Pe baza acestora, observa I. Maloș, „nu se poate garanta o lucrare sistematică, precisă și științifică riguroasă”. Materialul obținut prin corespondență recomanda să fie folosit „cu precauție” și să fie „controlat”.

Sub aspectul metodologiei cercetării directe pe teren recomanda respectarea proiectului de cercetare dinainte stabilit. „Din cât se poate să urmărești firul pentru care ai plecat la muncă”.

Transcrierea textelor era, în accepția lui, o operație deloc ușoară. Tocmai de aceea recomanda să fie făcută altă dată.

Dotat cu multiple cunoștințe de specialitate și cu experiență în domeniul cercetărilor de teren nu putea să omită din regulile cercetărilor de teren datele legate de identitatea pieselor și materialului adunat de pe teren, recomandând să se scrie numele performerului, lor calitate, precum și ale date legate de acesta, ceea ce ar echivala cu o scurtă fișă de informator. Era de părere că trebuie notate și știința de carte, dacă citește, dacă a umblat pe undeva, dacă a fost în război. Trebuie să subliniem că fișa de performer a fost și mai este folosită curent în cercetările de specialitate.

Manuscrisul „Contribuții la cercetarea obiceiurilor” ne edifică faptul că Ioan Maloș era bun cunoscător al celor mai noi cuceriri ale metodologiei cercetărilor din acea vreme. Cu siguranță cunoașterea contribuțiilor lui Ovidiu Densușianu, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Gusti. Cercetarea interdisciplinară la care face referiri ne trimite de Ovid Densușianu, iar aspectele legate de modalitățile de lucru cu performerii ne trimit la Constantin Brăiloiu.

Contribuția lui Ioan Maloș are o importanță aparte din multe privințe. Mai întâi a știut acorda importanță factorilor care influențează cultura populară precum cel economic, geografic sau economico-social, apoi cercetarea interdisciplinară îl situează în galeria reprezentanților noilor orientări ale cercetării culturii populare din prima jumătate a veacului nostru.

⁵ H. H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, București, Editura Institutului Social Român, 1934, p. 13

CONTRIBUȚII LA METODA DE CERCETARE A OBICEIURILOR

De la un timp se simte tot mai puternic ideea unei cunoașteri cât mai temeinice și cât mai cuprinzătoare a realităților noastre naționale. Este astăzi un imperativ categoric cunoașterea neamului sub toate aspectele și valorificarea cât mai pronunțată a potențialului său de creație și afirmare. Dacă în diferite domenii neamul nostru a fost cercetat și studiat destul de adânc, cum este spre pildă istoria și limba noastră sunt încă multe aspecte naționale, cari nu au fost cercetate și nu li s-a dat importanța cuvenită. Domeniul etnografiei românești, unul dintre cele mai pline de surprize și cel mai original domeniu de manifestare națională, nu a fost încă pus în lumină așa cum ar fi trebuit și credem că încă va trece multă vreme până când vom putea vorbi de o cunoaștere temeinică etnografică a poporului nostru.

Nu trebuie să ne mire faptul că în domeniul etnografiei românești suntem încă la început, deoarece nici nu au fost până în prezent elemente suficiente și bine pregătite pentru a începe o ofensivă serioasă și plină de roade pe acest tărâm al cunoașterii naționale și nici opinia publică nu a fost informată în așa fel ca să sprijine și să dea tot concursul ei pentru cunoașterea etnografică a țării.

Aceasta nu înseamnă însă că nu au fost prețuite și nu li s-a acordat o atenție de multe ori deosebită manifestărilor caracteristice etnice ale neamului nostru. În trecutul neamului am avut personalități de mare valoare care au accentuat importanța cercetărilor etnografice – mai ales folclorice, evidențiind la toate ocaziunile potrivite necesitatea cunoașterii și stadiului lor. Să ne gândim numai la S. F. Marian, T. Pamfil, E. N. Voronea, S. Manguica, A. Gorovei și atâția alți cercetători care ne-au lăsat colecții frumoase de materiale folclorice și care au prețuit atât de mult valorile etnice ale neamului. Academia Română a fost instituția care a îndemnat și care a dat tot sprijinul ei pentru multe lucrări de folclor.

Problema care se pune însă acum este următoarea :se poate pune să rămână numai la aceste cercetări făcute până acum? Hotărât nu. Știința are evoluția ei. Dacă până acum s-au făcut culegeri de materiale folclorice aceasta nu s-a făcut întotdeauna după o metodă riguros științifică și s-au pus în evidență numai anumite elemente ale manifestărilor populare. Tendința de astăzi a științei etnografice este de a cuprinde toate manifestările, atât cele care alcătuiesc valorile spirituale ale lui precum folclorul și datinile, cât și datinile, cât și cele care alcătuiesc civilizația lui, manifestată în domeniul material.

Ardealul, prin Universitatea Daciei Superioare, unde s-a înființat cea dintâi catedră de etnografie, a fost cel dintâi care a pus problema unei cât mai sistematice cunoașteri a realităților noastre etnografice. Cursurile de etnografie ținute de la 1926 au avut îndeosebi scopul de a arăta valoarea cunoștințelor etnografice naționale.

În cadrul studiilor de etnografie, în acest an s-a început cursul despre obiceiurile poporului românesc. Cu acest prilej d-l profesor Vuia va expune, atât literatura care s-a ocupat de acest subiect la noi, cât și obiceiurile pe care le întâlnim la poporul nostru, arătând totodată importanța, originea și complexul cultural din care fac parte. Cursul se face pe bază de material cunoscut. Dar

cursul are și altă menire decât aceea de a prezenta materialul existent, de a-l clasifica și compara. Are și menirea de a deștepta în auditori interesul și pasiunea pentru cercetările etnografice sistematice, bazate pe o metodă bine precizată, care să ducă la o cât mai cuprinzătoare cunoaștere a obiceiurilor noastre populare.

În legătură cu această problemă a obiceiurilor și cu acest curs este și această discuție pe care o deschidem noi la acest seminar. Ceea ce exprim eu aici nu trebuie considerat ca o lucrare de seminar. Este numai o discuție, o încercare pentru găsirea unei metode în ceea ce privește culegerile de obiceiuri. Este pentru întâia oară când se prezintă la un seminar o asemenea chestiune. De aceea nu este nici definitivă. Împreună, prin discuțiile membrilor seminarului, va trebui să găsim o modalitate de studiu mai temeinică a obiceiurilor.

Ceea ce încerc nu este decât o schițare a felului cum văd eu că se pot face culegeri temeinice de material.

De ce este neapărată trebuință pentru a putea face o colecție bună de material în legătură cu obiceiurile?

1. Pentru a putea face o culegere de texte în legătură cu obiceiurile se cere mai întâi o temeinică pregătire în acest domeniu. Mai întâi trebuie cunoscute obiceiurile. Acestea se pot cunoaște numai din lucrările asupra acestei probleme. Deci posedarea literaturii, se ocupă cu descrierea obiceiurilor, este cea dintâi condiție pentru a putea începe un studiu al obiceiurilor. Studiarea personală a literaturii nu este totdeauna fericită. Ea trebuie făcută cu anumită metodă. Cel mai bun prilej de a fi inițiat în această literatură este audierea unui curs unde să fie analizată sistematic această literatură. Într-un curs se pot face interpretări, se pot evidenția elementele principale și se pot stăruia asupra tuturor punctelor de vedere.
2. Prin urmare punctul de plecare pentru noi și ori și ce cercetare este inițierea în problemele ce vor trebui urmărite pe teren. După ce s-a făcut această inițiere, după o metodă găsită potrivită, se poate trece la studiu pe teren.

Ce trebuie îndeplinit după inițierea în problema obiceiurilor?

Felul cum se face culegerea textelor. Această chestiune este una dintre cele mai importante. Nu toți cercetătorii au același punct de vedere și aceeași metodă. La noi adunări de material s-au făcut și de către lingviști și de folcloriști și de geografi chiar. Pentru aceea este bine a se defini mai întâi o metodă de lucru specială. Metoda de cercetare a autorilor care s-au ocupat de culegeri se poate vedea de multe ori din felul cum prezintă materialul în lucrările apărute. Numai după însușirea metodei și indicațiilor de lucru se poate pleca pe teren pentru a începe culegerea de material.

Un punct interesant în precizarea metodei de lucru este pregătirea pentru transcrierea textelor. Nu toți autorii care au cules material folcloric au întrebuițat același sistem. Unii au întrebuițat cât mai multe semne, pentru a fi cât mai aproape de graiul local, specific regiunii. Alții au căutat cât mai mult să simplifice transcrierea. Noi nu vom intra în discuția acestei probleme, dar vom menționa aici că transcrierea textelor este o chestiune grea și nu totdeauna bine precuzată. Avantajele le oferă faptul că printr-o transcriere obiectivă și precisă se redă graiul local al poporului, cu particularitățile lui caracteristice.

Dezavantajele le oferă faptul că sunt foarte greu de citit de către lumea nespecializată și neinițiată. Circulația lucrărilor cu texte scrise local este mai mică. Textele astfel adunate se pot urmări cu interes numai de specialiști.

După ce s-a stabilit o metodă în ceea ce privește culegerea textelor se poate face alegerea regiunii, care trebuiește studiată. Obişnuit nu se ia ori și ce regiune. Se aleg mai ales regiunile mai retrase, mai izolate, unde a pătruns mai puțin civilizația și aspectele vieții orășenești. Nu trebuie să uităm nici o clipă faptul că avem de a face cu o luptă continuă și aprigă între două lumi culturale și două civilizații. Una este viața sufletească și civilizația orașului și alta este viața și civilizația satului. Lupta ce să dă între aceste civilizații se poate constata în urma cercetărilor prin care se poate stabili influența orașului asupra civilizației de la sate. Sunt foarte rari regiunile unde nu a pătruns nimic din aspectul civilizator al orașelor. De aceea pentru a surprinde cât mai mult aspectele vechi ale vieții și manifestărilor satelor se caută regiunile mai retrase și cele mai arhaice. Țara noastră oferă încă un teren foarte prielnic pentru culegeri de obiceiuri, tradiții și materiale etnografice de oricare fel.

Alesul regiunii nu trebuie să fie întâmplător. Ea poate să mai fi fost studiată. Asta nu împiedică cu nimic munca ce vrei să o începi. Poți privi din alt punct de vedere sau poți cuprinde mai precis și sistematic ceea ce alții nu au putut la timpul lor. Apoi nu trebuie să uităm că viața satelor este un organism, care trăiește și evoluează. În ori și care moment al trăirii lui, poți surprinde noutăți, adăugiri, influențe, care înainte cu câțiva ani nu existau.

Alegerea regiunii de studiat este o chestiune foarte principală. Această alegere se face după o chibzuită cântărire a tuturor posibilităților de muncă, a întregului ce-l prezintă și a altor diferite considerații.

Odată aleasă regiunea se caută tot materialul ce a fost adunat din acea parte și tot ce s-a scris despre regiune. Deci se caută să fie cât mai bine posedată literatura regiunii :ceea ce s-a scris despre regiune și ceea ce s-a adunat de acolo. Materialul acesta, uneori foarte prețios pentru că poate da multe sugestii se poate folosi pentru comparații cu stări de fapt mai vechi. Literatura referitoare la unele regiuni poate da relatări asupra anumitor aspecte care trebuie neapărat cunoscute. Astfel putem obține date asupra trecutului regiunii, istoria regiunii, vechimea satelor, influențele ce au putut fi, toate sunt de o deosebită importanță pentru populația de acolo. În culegeri se pot găsi multe elemente, care se aseamănă cu anumite regiuni mai îndepărtate sau apropiate. Prin cunoașterea istorică a faptelor ușor se poate găsi o explicație a circulației elementelor. Importă mult și configurația geografică a terenului acestei regiuni. În obiceiuri cât și în folclorul satelor se poate bine observa, dacă aceste sate sunt în regiune de munte sau de șes. Satele de munte vor avea o seamă de obiceiuri și tradiții mai bogate decât satele de șes. Spre pildă păstoritul, ocupație principală în zonele de munte, va oferi anumite tradiții, care în satele de șes sau în satele unde nu se practică păstoritul nu vor fi. Foarte mult contează situația economică. Sunt multe sate sărace, care din cauză că nu își pot agonisi hrana, prin puterea lor proprie, trebuie să-și resfire fiii prin toată țara. Se cunoaște bine cazul moșilor. În acest caz se poate bine bănuî că folclorul și tradițiile acelor sate vor suferi influențele regiunilor pe unde umblă ei, drumețind.

Prin urmare trebuie bine cunoscute aspectele geografice, istorice,

economice, etnice și culturale ale regiunii, care urmează să fie studiată.

După ce au fost puse la punct toate aceste chestiuni se face plecarea pe teren. Și plecarea pe teren cere anumite pregătiri. Trebuie luate mai întâi hărțile regiunii, mai ales acelea care sunt cât se poate de detaliate. Acelea întotdeauna îți oferă un material care poate fi de mare folos. O hartă amănunțită și exactă pune multe probleme. Diferite aspecte geografice, aspecte etnice și chiar istorice se pot desprinde dintr-o atentă citire și interpretare a hărților. Se întâmplă foarte des ca o regiune să nu mai fi fost studiată de nimeni. În acest caz foarte multe aspecte trebuie rezolvate de cercetătorul care pleacă acum pentru întâia oară să descifreze și să cunoască viața acelei regiuni. În acest caz harta îi este de mare folos. Pe ea se poate citi configurația geografică, relieful, hidrografia, vegetația, adaptarea populației și alte fenomene.

Pe lângă hartă cercetătorul e bine să aibă cu sine o busolă pentru orientare, un curbimetru pentru măsuratul distanțelor, așa ca să se poată orienta singur în regiune.

Pentru munca lui cercetătorul își pregătește anumite carnete de lucru, pe care va culege textele. Aceste carnete vor fi de diferite mărimi, dar uneori practice sunt acelea care pot intra bine în buzunar. Carnetele e bine să fie cu fișe detașabile, așa încât să poți trece repede de la o problemă la alta.

Îmbrăcămintea trebuie să fie cât se poate de potrivită și comodă. Când pleci pe teren nu poți merge într-o ținută ori și care. Ea trebuie să fie adaptată locului și scopului. Obșnuit se ia câte un sac de spate pentru diferite materiale ce se pot lua și pentru hrană. Aparatul de fotografiat este absolut necesar într-o călătorie de studii. E bine să se ia mai multe aparate când se poate, unul mai mare pentru fotografii de detalii și pentru vederi mai mari, și unul mai mic practic, cu film pentru a lua diferite aspecte și vederi, acre îți apar în cale. Pentru obiceiuri aparatul de fotografiat nu poate prinde decât anumite aspecte. Ideal ar fi ca ele să poată fi filmate. Un aparat de filmat este foarte bine venit oricând, atunci când se poate procura. Este bine să fie mai mulți însoțitori pe teren.

Contactul cu satul

O problemă dificilă, uneori plăcută, însă alteori mai puțin este cel dintâi contact cu satul. Foarte des se întâmplă să mergi într-un sat cu cea mai mare nădejde pentru o culegere bună și când colo de la început te izbești de diferite inconveniente la care nu te așteptai. Pentru aceea trebuie să fii pregătit, să ai toate legitimațiile în regulă și să te prezinți autorităților. Numai după ce ai fost la ele începi munca propriu-zisă. După ce toate formalitățile au fost îndeplinite, trebuie căutat să intri în sufletul sătenilor. Te interesezi de viața lor, de munca și de greutățile lor și numai după ce sătenii și-au câștigat încrederea în tine, numai după aceea să intri mai adânc în problema ce o urmărești. După ce poți vedea că oamenii te privesc bine, că ai venit să te interesezi de obiceiurile și trecutul lor, atunci să începi munca de descriere și culegere. Dacă se ivesc ocazii să se ia parte la obiceiuri, dacă nu interesează-te de cei mai bătrâni oameni din sat și de cei mai buni povestitori pentru a merge la ei și a afla ce te interesează. E bine ca să cunoști și bătrâni, bărbați și femei și oameni de vârstă mijlocie și tineret. Munca o poți împărți. Află mai întâi de la cei mai bătrâni cum au fost obiceiurile mai demult și apoi te interesezi de la tineri cum sunt el acum, dacă mai au intensitatea de demult sau dacă unele din ele au dispărut. De multe ori

aceste comunicări ce ți le fac să le confrunți și cu alți tineri sau bătrâni și să aduni cât mai mult material și de la cât mai mulți.

Planul de a lucra. Metoda de lucru în sat iarăși este de o importanță deosebită. De felul cum știi să intri în sufletul săteanului și din îndemânarea cu care poți prinde tot ce zice depinde reușita muncii pe care o faci. Chestiunea aceasta a preocupat pe mulți. Se poate merge acasă la săteni sau pot fi ei chemați acolo unde ți-ai stabilit casa. Mai potrivit este însă a merge la ei și de a merge în ocazii când crezi că poți obține rezultatul dorit. Sunt mulți săteni foarte rezervați și bănuitori. Trebuie împăcați și convinși de lucrul pe care îl faci și de valoarea lui. Neapărat trebuie obținută încrederea lor, arătându-le, cât mai strălucitor importanță obiceiurilor și tradițiilor populare.

Întrebările se pot pune pe bază de chestionar, sau după un plan mai larg, mai dinainte întocmit, însă niciodată nu poți să lucrezi bine cu un chestionar. Atunci tot timpul este întrerupt săteanul și nu poate spune tot ce are de spus. E bine ca cercetătorul să aibă un plan mai larg studiat de acasă și în cadrul lui să pună întrebări, dar să lase pe săteni să vorbească singuri.

Pentru cercetări este de mare importanță plecarea pe teren. De acolo se poate studia temeinic și serios, cu pregătire. Prin chestionar și întrebări se poate garanta o lucrare sistematică, precisă și științific riguroasă. Are importanță și chestionarul, dar trebuie folosit cu precauție și trebuie controlat. Apoi nu toată lumea la care i se trimite un chestionar răspunde cu bună voință. E bine să se facă schițe după anumite lucruri.

Când mergi pe teren indici problemele care te interesează și te ocupi stăruitor de ele. Dacă intervine ceva important, poți să te ocupi și de alte chestiuni, dar din cât se poate să urmărești firul pentru care ai plecat la muncă.

Transcrierea. Seara, dacă nu ești prea obosit, faci transcrierea textelor. Dacă ești prea obosit o faci altă dată. E bine să faci pauze între culegeri, fiindcă de la un timp culegerile devin foarte obositoare și pentru culegător și pentru informator. Când transcrii, după material, pui numele informatorului, vârsta, anul, comuna, dacă a mai fost pe undeva, dacă a umblat în războaiele, dacă citește, știința de carte.

SCHEMA GENERALĂ :

- I. Introducere. Necesitatea, importanța și valoarea studiilor etnografice și a culegerilor de folclor
- II. Tratare :De ce este neapărată nevoie pentru a putea face o colecție bună de material în legătură cu obiceiurile?
 1. Pregătirea.
 - A. Posedarea literaturii în legătură cu obiceiurile pentru a le cunoaște.
 - B. Cercetarea metodei de studiu pe teren a diferiților autori, care s-au ocupat de culegeri.
 - C. Transcrierea textelor pentru redarea specificului local.
 2. Alegerea regiunii:
 - A. Importanța etnografică a regiunii.
 - B. Adunarea și studierea literaturii, care s-a ocupat de regiune, arătând istoricul, geografia, configurația etnică etc.
 - C. Analiza hărților asupra regiunii.
 3. Studiul în regiune :
 - A. Pregătirea tehnică a excursiilor :hărți, aparat de fotografiat, diferite instrumente, îmbrăcămintea.
 - B. Contactul cu satul.
 - C. Felul de lucru. Chestionarul și planul general, informații, schițe, fotografii.
 - D. Transcrierea (fișe, nume).
 4. Elaborarea :
 - A. Confruntarea datelor anterioare cu cele adunate pe teren.
 - B. Aranjarea pe capitole a problemelor.
 - C. Concluzii și interpretări pe bază de literatură comparată.

TOPONIMIE MUREȘEANĂ

VASILE POP

DEDA

Centru de comună din județul Mureș, împreună cu satele aparținătoare :Deda-Bistra (Bistra Mureșului), Filea și Pietriș

Atestări :1393 poss. Deda (Csanki V, 698), 1760-1762 Deda (c. K.)

1824 Gyeda (ASC), 1850 Dieda (st. Tr.), 1854 Deda (bul 66).

Populația stabilă la recensământul din 7 ian. 1992, total 1913, din care 1888 români, 18 maghiari, 7 alții.

Microtoponimia locală :

Arătura Mare, Arătura Mică (fiind localitate de munte) aceste toponime indică două părți de hotar în care se practică cultura pământului; **Arini**, pădure de arini conf. lat. alinus. **Arinii de la Bistra**, pădurea de arini din satul Bistra; **Arinii Deși**; **Arșița**, pădure care a ars, dar și pă râul care izvorește de aici. **Băjenara** pă râu care-și mută cursul. Bistra, sat aparținător com. Deda, v. sl. Bystra „repede, iute”; **Bistra de Sus**, pă râu; **Bistricioru**, arător, **Bărnătoaia** șes conf. N. pers. Barna; **Blidireasa**, pă r., arător, derivat personal de la blidar, meșterul care face blide+suf. -easă. **Capu Dealului**, începutul unui deal; **Capu Hotarului**; **Capu Satului**, **Calea către Scaun**, drum care te duce la locul denumit „La Sacun”v. lat. Callis; **Calea Ferată**; **Cățân** (fânaț); **Cetățele**, de la lat. Civitas –tis; în trecut loc întărit, fortificat. **Ciungi**, pădure tăiată; **Coasta Boului** (pășune); **Coasta** De-asupra Grădinilor. **Cofu**, pă râu, **Poiană**; **Colnici**, înălțimi mai mici în pădure; Comp. pă râu; **Cracul Jidovului**, ramificație a unui pă râu; **Cuieșdel**, pă râu care vine dinspre satul Cuieșd (Pietriș). **Dealul Bistrei**, v. Bistra; **Dealul Popii**; **Deda**, centru de comună; **Delniți**, fâșii de arător, înguste și lungi; **Donca**, pă r. **Calea lui Traian**, pe aici a trecut drumul construit de romani; **După Bistra**, v. Bistra; **După Deal**; **După Gârlă**; **După Iaz**, v. Iaz; **Fânațe**, locuri rezervate pentru producerea fânului; Lat. Fenacium; **Frâsiniș**, pădure de frasini; **Fundături**, văi înfundate; **Fundu Secului**, vale închisă, neproductivă; **Fundu Secului de Jos**; Gălăoaia, cătun, pă râu; **Groapa Gulli**, vale adâncă, n. personal Gulea. **Ghicera**, poiană.

Gruî, înălțime, termen autohton, **Gura Doncii**, pă râu, n. p. Donca; **Hemju**, parte de hotar, **Hânsuri**, parte de hotar, (La D. Cantemir întâlnim hânsar cu sens de plugar); **Hugeacuri**, pădurici mici, desișuri de copaci mici;

Inaș, loc cultivat cu in, et. Lat. Linum; **În Hinteu**, parte de hotar. **Între Pâraie** (arător); **La Mial**, locul de unde se scoate mial, spoială; **La Rândeși**, corect „**La Arinii Deși**”; **La Săveni** (grup de case de la n. pers. Săvean); **Lunca**, șes de-a lungul unei ape curgătoare; **Lunca din Jos de Sat**; **Mesteceni**, loc cu mesteceni; **Muncel**, munte mai mic; **Mureșul** (râu), **Pârâul cu Pod**; **Pârâul cu Cale**; **Pârâul Caselor**; **Pârâul de Mijloc**; **Pârâul Cetății**; **Pârâul Dogarilor**, de la num. pers. Dogaru; **Pârâl Hunii**, rostit și hânii; după o legendă locală pe vremea năvălirii Hunilor, locuitorii s-au ascuns în această pădure, denumită ulterior Hâna, de unde izvorește Pârâul Hânii; **Pârâul Măța**, de la măța, piscică, dar și de la femela jderului; **Pârâul Mățisor**, **Pârâul Podișului**, v. podiș; **Pârâul Ursului**; **Piciorul Puiului**; **Pietroasa** (munte); **Plaiul Călimanilor**, partea de sus a munților Călimani; **Plaiul Scaunului**, locul din jurul locului denumit „La Scaun”; **Pleșile**, înălțimi despădurite; **Podireu**, loc drept pe un deal; **Poiana**, curătură; **Poiana Bistra**; **Poiana Brazilor**; **Poiana Ciorilor**; **Poiana de Mijloc**; **Poiana Izvorului**; **Poiana Preotesei**; **Poiana Scurtă**; **Poiana Stejii**; (de la numee plantei „Rumex patientia”, rostit pe plan local „ștevie”). **Poiana Tomii**; **Poiana Zisa Mare**, pe plan local se rostește și Jișa Mare; **Poieni**; Poienele Mult. **Poienița de lângă Bistra**; **Poienițele de sub Pleși**, v. „Pleșile”; **Pripoare**, coaste de munte abrupte; **Prisaca**, loc unde sunt așezate prisăcile, stupii de albine, numit și stupină, stupărie; slov. „presaka” tăierea pădurii, pădure tăiată, **Rațca**, conf. ucr. Racka, oaie din rasa țurcană cu coarnele răsucite, orientate lateral și înapoi; lâna acestor oi; **Rărituri**, pădure rărită prin tăiere; **Râmetea**, în acest loc a fost o mânăstire cu sihaștri, de la maghiară „remete”, pustnic, sihastru, călugăr. **Râpa Dedei**, coastă abruptă, et. Lat. Ripa; **Rogina** (Rovina) vale umedă, mlăștinoasă; **Roșca Mare**, vârf de munte, **Roșcuțu**, pârâu care coboară dinspre vârful muntelui denumit Roșca Mare, **Săcături**, locuri în trecut mlăștinoase care astăzi sunt secate; **Slatina**, teren sărătușor, bogat în săruri; **Stânișoara**, înălțime pe care se așează vara stânele; **Sub Ghicer**, v. Ghicera; **Surduc**, vale strâmtă; **Tarnița**, lăsatură domoală între munți, șea; **Tina Mății**, loc mocirlos, v. sl. Tina); **Pe Pârâul Mății**; Trei Pâraie; **Țiganca**, vârf de munte; **Unghete**, loturi de teren în formă de unghiuri; **Valea Bistrei**, v. Bistra; **Valea de Mijloc**; **Valea Podului**, v. „La pod”; **Valea Roginilor**, v. Rogini; **Valea Secului**, v. Secu, **Valea Secu Porcului**; **Valea Vișa**, v. Vișa; **Vârful Scaunului**, înălțime la locul denumit „La Scaunul Domnului”, **Zăpodia**, loc drept pe o înălțime, platou; **Zăpodia cu Cale**, platoul cu drum; **Zăpodia cu Pod**; **Zăpodia Ursului**, **Zăpodia Uțului**, conf. N. pers. Uțu).

Întocmit pe baza informațiilor culese de la localnicii:

Bândilă Teodor, Costan Dumitru din Com. Deda, jud. Mureș

Cartea Funciară a jud. Mureș, registrul parcelar întocmit la data de 20 XI. 1872
Serviciul Arhivelor Statului, fil. Tg. Mureș, fond OCOT nr. 42/1890

BISTRA MUREȘULUI (Deda+Bistra) jud. Mureș

Atestări:

Bistra Mureșului, ung. Dédebisztratelep , 1913: Dédabisztratelep (H).

Locuitori după recensământul din 7 ian. 1992.

Total: 1079 din care 992 români, 73 maghiari, 14 alții.

Microtoponimie locală:

Arini, pădure de arini, lat. Alinus, Bejenara, local se rostește Băjenara, ramificație a pârauului Stegea, care-și schimbă cursul în cursul anului, localnicii zic că băjenește; **Bistra**, sat, vale, pârau, v. sl. Bystra “repede”; **Bistruța**, pârau; **Blidăreasa**, pârau, derivat personal de blidar, “cel care face blide”; **Braniște**, înălțime despădurită, pășune; **Calea**, drum care pornește din satul Bistra Mureșului, trece prin Zăpodea cu Cale și ajunge la locul denumit Scaunul Domnului; **Cetate**, stâncă mare în apropiere de locul denumit “Mănăstire”, pe valea Bistrei; **Ciortăș**, cătun, DA menționează apelativul ciort cu sens de “țigan, ștregar”; **Cofu**, pârau, ramificație a Bistrei; **Donca**, pârau și drum forestier; **Dumbrava**, pădure nu prea deasă, v. vsl. Doñbrava; **Calea lui Traian**, pe aici trecea Calea lui Traian, construită de romani; **După Bistra**, teren arător de-a lungul pârauului Bistra; **După laz**, v. “laz”; **Fânațul din Hemju**, cositor în locul denumit Hemja; **Fântâna Cetății**, izvor lângă locul denumit “Cetate”; **Fileanul**, pârau care vine dinspre satul Filea, **Gălăoia** cătun; **Hemju**, pârau; laz, lac mic, format din albia unui pârau, v. sl. Jazu; **Între Gârle** (v. Gârle); **La Cruce**, locul din jurul unei cruci; **La Mureș**, arător lângă râul Mureș; **Mănăstire**, pe acest loc a fost în trecut o mănăstire; **Mijlocul**, arător în partea centrală a unui șes; **Măța**, pârau în valea Bistrei; **Mateiașul de Sus**, pârau de la n. pers. Matei+suf.-as; **Pietroasa**, pârau care vine dinspre locul denumit “Scaunul Domnului”, stâncă în formă de scaun; **Pleșile Bistrei**, pășuni; **Podireu**, loc relativ drept pe coasta unui deal; **Pârâul Corbului**, v. “corb” pasăre semi migratoare, mai mare decât cioara cu penele negre, cu ciocul puternic, “Corvus corax”. Lat. Corvus; **Ratca**, arător pe malul Mureșului; **Rărituri** pădure rărită, defrișată; **Slatina**, arător, sărătușor, v. sl. Slatina; **Scaunul Domnului**, înălțime de cca. 1400 m, cu o poiană în vârf și care din depărtare seamănă cu un scaun; **Poiana Scaunului**, loc în pădure, lipsit de copaci, în imediata apropiere de Scaunul Domnului; **Poiana Bistrei**, v. Bistra; **Poienița**, poiană mai mică; Stâninoasa, pârau care curge prin locul denumit „Braniște” localnicii îi mai zic și Stârinoasa sau chiar “Stârinoasa”; **Stegea**, înălțime și pârau, conform stevia, plantă cu tulpină puternică, folosită în medicină, “Rumex patietia”; **Tuclui**, înălțime, ascuțită; **Valea Bistrei** depresiune de-a lungul Pârâului Bistra; **Valea Dornei** v. Dorna; **Valea Mureșului**; **Valea Cofului**, v. Cofu; **Valea de Mijloc**. **Mijlocul**; **Zăpodea**, platou pe o înălțime; **Zăpodea Cetății**, v. Cetate; **Zăpodea cu Cale** v. Calea; **Zăpodia cu Pod**, poiană înconjurată de păduri; **Zăpodia Ursului**, platou și pârau; **Masa Scaunului**, partea de est a poienii, “Scaunul Domnului”, în formă de masă, în apropiere de Bistriceiorul înalt de 1900 m, unde se află cumpăna

apelor dintre Transilvania și Moldova.

Datele ne-au fost furnizate de către Vasile Pașcanu și confirmate oficial de către Consiliul Popular al Com. Deda-Mureș.

FILEA

Filea, ung. Füleháza, Sat aparținător com. Deda jud. Mureș

Atestări: 1450 "kenezius Vancsa de Alsofile" (Filea de Jos) Csánki, V, 704; 1497 Fyleháza, Bánffy, II, 343, 346, 1509 poss. Fylahaza (Csanki, V, 704), 1733 Filla (c. K.), 1750 Csile (c. A.), 1760-1762 Fulehaz (c. B.), 1805 Fulehaza, Șilea (bul. 66).

Populația după recensământul din 7 ian. 1992: total 840, din care 806 români, 2 maghiari, 32 țigani.

Microtoponimie locală:

Filea, sat aparținător Com. Deda jud. Mureș, conf. N. pers. Teofil prin apocopă+suf. –ea; **Bâtca Borzii**, platou de aproximativ 1 ha pe o stâncă în apropierea cătunului Borzia, v. Borzia; **Bâtca Trecerii**, v. Trecerea; **Bobireica**, ridicătură de pământ, înaltă de cca 20 m, ridicată se pare de către oameni în trecutul mai îndepărtat; **Buciniș**, viroagă lângă Poiana Iodului, unde crește o cucută numită regional Bucin + suf. –iș. **Borta**, pârâu, conf. Ucr. "bort", gaură, groapă, viziună în munte; **Borzia**, cătun și pârâu; **Borzia Mare**, pârâu; **Borziuța**, pârâu care se varsă în Borzia. Et. necunoscută; în regiune trăiesc niște gândaci mari și negri în locuri umede și elimină la atingere o secreție rău mirositoare "blaps mortisaga", numite borze; **Căderea**, viroagă lângă Poiana Iodului, conf. N. pers. Cădaru; **Cătărig**, pârâu; **Ciba Mare și Ciba Mică**, pârăuri; **Ciortoșu**, deal; **Ciuca**, înălțime, vsrî despădurit; **Ciungi**, pădure tăiată; **Ciungii Tomei**, pădure; **Coasta Borzii**, **Coasta Pârăului**, **Neamțului**, lat. Costa + alb. Perrua, coasta unei înălțimi; **Coasta Pârăul Rusului**; **Colțul Ciba**, v. Ciba; **Colțul Corbului**; **Colțul Hiclean**; **Colțul lui Pavel**, conf. N. pers. Pavel; **Colțul ciobanii** (bulg. Komarnik), **Costeasa**, pârâu; **Cracul Cald**, **Cracul Șeștinii**, colț +șeștină, loc neted pe o înălțime, conf. lat. Sessitum + suf. –ină. **Comarnic**, șes loc unde la stâna de oi, coliba în care locuiesc ciobanii (bulg. Komarnik), **Costeasa**, pârâu; **Cracul Cald**, **Cracul Rece**, conf. Bulg. Krak, ramificația unui pârâu; **Dealul Borzii**, v. Borza; **Dealul Neamțului**, n. pers. Neamțu; **Dealul Ciungii** v. Ciungi; **Din Sus de Poiană** v. Poiană; **Duruitoarea**, de la verbul "a durui", "a face zgomot, cădere de apă în munte; Fața, partea însoțită a unui deal sau munte; lat. Facia; **Fața Șilii** se referă la satul Filea; **Făget**, pădure de fagi, conf. Lat. Fagus; **Filea** numele satului provine, probabil din n. pers. Teofil care prin apocopă + suf. –lea a dat Filea); **Filipu Mare și Filipu Mic**, rostit pe plan local Șilipu, parte de hotar, conf. N. pers. Filip; **Fântâna Gaii**, conf. Gaia, pasăre răpitoare (Milvus, milvus); **Groapa Barbului**, vale mai adâncă, conf. Alb. Grope, **Groapa Ignăteștilor**, n. pers. Ignat; **La Gropi**; Hotaru din Jos de Sat; **Hotaru din Sus de Sat**, se referă la terenurile din jurul satului; **Izvorul Borzii**,

locul de unde izvorăște pârâul Borzia. Iod, sat, munte pâr. **La Gropi**; **La Șutești**, (n. pers. Șutu); **Leuca**; **Lăsături**, terenurile din jurul morii de apă; **Malu**, înălțime; **Mănăstire**, pe aceste locuri, în trecut a fost o mănăstire; **Merghișa**, pârâu care traversează localitatea Filea; ung. "Merges", furios; **Mureșul**, râu; **Frasin**, pădurice de frasin, et. Lat. Fraxinus; **Muntele**; **Muntele Iodului**, după numele localității Iod din Com. Răstolița-Mureș; Pârâul, apă curgătoare, comp. Alb. Perrua; **Pârâul Belciu**, **Pârâul Borzii**, **Pârâul Bucinișului**; **Pârâul Comarnic**; **Pârâul Corbului**; **Pârâul Costeasa**; **Pârâul Creț** (șerpuitor); **Pârâul Iodului**, **Pârâul de Jos**; **Pârâul de Sus**; **Pârâul Jingului**; **Pârâul Lat**; **Pârâul Lapedea**, pâr cu lespezi de piatră mari în albie; **Pârâul lui Ignat**, **Pârâul lui Cădar**, **Pârâul lui Gherasim**, **Pârâul lui Tănase**, **Pârâul Neamțului**, **P. Rusului**; **Pârâul Șestinei**. V. șestina, **Pârâul Șoimului**, **Pârâul Ursului**, **Văiuga**, pârâu; **Plai**, potecă pe creasta muntelui care leagă satul Filea cu pășunile montane din **Pleș**; **Plaiul Rusului**; **Pleșul**, munte despădurit; **Plopiș**, pădurice cu plop, conf. lat. ploppus + suf. -iș, **Pescoasa**, pârâu; **Pescoasa Mare**, **Pescoasa Mică**, **Pe Sebeș**, platou lângă satul Sebeș între Filea și **Rușii Munți**; **Pietroasa**, pârâu; **Piciorul Malului**, ramură a înălțimii numită Malul; **Podereu**, loc relativ drept pe înălțime; **Podireul Arseneștilor**, conf. n.pers. Arsene; **Podereul de sub Merghișa**, Poiana, loc în pădure fără copaci și multă iarbă, curătură; **Poiana Iodului**, v. Iod; **Poiana Rusului**; **Poiana Sebeș** (cătunul Sebeș), **Prelunca**, poiană mică, epenteza lui n s-a produs sub influența lui luncă, asemănător și ca înțeles; **Prelunca Borzii**, v. Borzia; **Prelunci**; **Săcături**, locuri umede altădată dar care au secăt; **Sălard** (pâr, pădure), **Sălășelul de Sus**, pâr.; **Sebeș**, cătun; **Slatina**, loc sărătușor, prin mijlocul căruia trece Pârâul de Jos; **Smida**, pădure cu arbuști, **Staniște**, loc răcoros, unde se odihnesc vara animalele; **Zăcătoare**; **Stănișoara Mare** pâr., **Stănișoara Mică**; **Strămturile**, vale răpoasă și strămtă; **Șestina**, fânaț; **Șestina Mare**, **Șestina Mică**; **șăraie**; **Tău**, baltă la est de Bâta Borziei; **Todirești**, grup de case după n. pers.; **Toderuc**; **Trecerea** loc de trecere a animalelor; **Țibleș**, vârf de munte, **Urdea**, pârâu, de la numele ciobanului, care face urda la stână; **Valea Bucinișului**, v. Buciniș; **Valea Iodului**, v. Iod; **Valea Mureșului**, v. Mureșul; **Valea Rusului**; **Varnița**, groapă amenajată în pământ pentru construirea cuptoarelor de ars varul; v. bulg. Varnica. **Văiugă**, vale îngustă și puțin adâncă, din pl. văi + suf. Ugă; var văiugă (reg) „cărmidă nearsă”, „chirpici” conf albanezului „Valjak”, magh. Vájog; **Vârful Mare**, înălțime; **Vârful Mic**; **Vârful Scăldătorii**; **Zăpodia**, loc drept pe o înălțime, vale largă adăpostită între înălțimi, v. sl. Zapodu; **Zăpodia între Berci**, **Zăpodia Jghiabului**; **Zăpodia Largă**; **Zăpodia lui Micu**, **Zăpodia lui Tănase**; **Zăpodia Pleșii**, v. Pleșa; **Zăpodia Scăldătorii**; **Zăpodia Tirlii**.

Întocmit pe baza informațiilor furnizate de către localnicii: Bândilă Toader, Ionuț Cădar, Bondrea Ștefan a Cozmii

-Cartea Funciară a jud. Mureș, Dosare cu foi cadastrale, întocmite la data de 10 III. 1873.

Arhivele Statului fil. Târgu-Mureș, fond OCOT; Dos. Nr. 42/1890.

PETRIȘ – MUREȘ, CUIEȘD. ung.MAROSKÖVESD

Sat aparținător Comunei Deda jud. Mureș

Atestări: 1451 poss. Kewesd; 1575 Keowesd; ; 1584 Kouezd; 1602 Kövesd (Szék. Oklevéltár, I, 161, VIII 306, IV, 89, V. 281), 1888 Keuoese (Makkai, 639), 1733 Kuedse (c. K.); 1750 Kujesd (c. A.); 1824 Marus Kuesd (A.S.A.), 1854 Maros Koesd, Cuiేశd (Bul. 66).

Populația după Recensământul din 7 ian. 1992

Total: 551 din care 550 români, 1 maghiar.

Microtoponimie locală:

Pietriș, denumirea satului, conf. piatră + suf. iș, „pământ pietros, nisipos”; **Balca**, deal, coastă; cnf, n. pers. Românesc Balc(u); **Bercină**, fânaț, arător, pădure, v. magh. Berek „dumbravă pădure”; **Cărbunar**, pârâu care izvoareștedintr-un loc unde mai de mult se ardeau cărbuni.; **Cățani**, pârâu.

Între Deda și Pietriș; Crețoaia, bot de deal, n. pers. Crețu: **Dealul Domnului**; **După Garduri**, teren arător, în spatele gardurilor; **Făgetel**, pădure de fag, lat. fagus; **Fântâna ursului**, izvor de apă; **Fundu Gălăoai**, vale închisă lângă cătunul Gălăoia; **Gălăoia Mică** (numită și Gălăoița), pârâu, venind dinspre cătunul Gălăoia; **Hălmoaia** pârâu, dar și colină, contaminare între hâlm și dâmb; **Iadul**, înălțime prăpăstioasă în apropiere de Moara Dracului, care se tot năruie constituind un pericol permanent, deaceia localnicii îi mai zic și „Moara Dracului”; În Irugi, fânaț, arător. În trecut aici a fost o moară de apă, conf. Siebenbürgen. Ieruga „canal prin care se abate apa de la moară; **În Laz** loc defrișat, lăzuit; **În Tarniță**, înălțime sub formă de șea; **Între Hotare; La Gârlă**, mică apă curgătoare, v. Siebenbürgen. Garle; **La Mănăstire**, loturile din jurul Mănăstirii; **La Măța; La Râmetea**, coastă cf. râmeți, Șihaștri, călugări; **Mălăiști**, loc cultivat cu mălai, porumb; **Mocearca**, teren umed, mocirlos. **Moara Dracului**, deal, râpă, care se năruie; se macină; **Pârâul Horghei** n. pers. Horga; **Pârâul Roșu**, lângă acest pârâu în anul revoluționar 1848, un mare număr de români din satul Cuiేశd (actual Pietriș) au fost executați de către ungurii lui Kossuth; **Piciorul Puilului**, ramificație de deal; **Pâlcuri**, grupuri de tufe de arini; **Podireu, Podireie**, locuri drepte între două înălțimi; **Podireiele Cuiేశdenilor**; **Poiana din Deal** loc drept cu multe flori; **Poiana din Mijloc; Poiana lui Gherman; Poiana Vișei; Poienița; Regină**, rostirea dialectală pentru rovină, loc mlăștinos bg. Rovina. **Scaunul Domnului**, vârf de munte care din depărtare seamănă cu un scaun; **Sfârlaca Vișei**, lac cu scurgere; **Stânca Șoimului** vârf de munte; **Valea Pietrișului**, pâr. și vale în dreptul satului Pietriș; **Vișa**, pârâu lac.

Informator: Mircea Gheorghe n. în anul 1915, din Pietriș jud. Mureș

RUȘII MUNȚI, u. MAROS OROSZ FALU, g. RUSS

Centru de comună în jud. Mureș

Atestări: 1319 poss. Uruzfalu, Uruzfolu (Doc. Rom. C., b, 333), 1366 Wruzfalu (Banffy, I., 376), 1381 Oroszfalu (csanki, V, 273), 1385 Wruzfalu (Banffy, I, 376), 1393, una villa Rutinorum Superior, 1509 Nagy Orosfalu (Csánki, V. 723), 1645 Kiis Oroszfalu (Makkai, 627, 628), 1733, Ruschimultz (c. K.), 1750, Russij mulcz (c.A.), 1760-1762, Maros Oroszfalva (c. B.), 1824, Rusz, (A. S. C.), 1839, Russimuntz (Lenk), 1850, Ruszi Muntzilor (statistica Transilvaniei), Ruși Munți (Bul. 66).

Populația conform recensământului general din 7 ian. 1992.

Ruși Munți: 1420 din care 1372 români, 1 maghiar, 47 țigani.

Sebeș: 156 din care 156 români.

Microtoponimie locală:

După cum reiese din cele mai vechi documente scrise care nu s-au păstrat inițial în limba maghiară era Uruzfalu, ceiace înseamnă „satul cu ruși”. Într-un alt document datând din anul 1393 aflăm că localitatea se numea „una viilla Rutinorum”, ceiace înseamnă că la acea dată așezarea era locuită de o populație de origine rutenească: Cam la mijlocul sec. al XVIII-lea, împărăteasa Maria Tereza a colonizat ținutul cu grăniceri aduși din părțile Năsăudului. Oamenii din împrejurimi numesc satul simplu Rus, iar locuitorii sunt numiți ruseni. În cursul sec. XV-XVII populația de origine ucrainiană a dispărut sau a fost asimilată de populația locală, autohtonă, astfel că astăzi satul este locuit numai de români.

Înșirăm mai jos microtoponimele în ordine alfabetică:

Balta (lac, tău; termen autohton; v. arom. Balta, alb. Balte; **Balta lui Cengher** (n. pers. Cengher), Bereci (pădurici), Bgiloage (arător, loc lutos cu multe gropi, et. nec.), **Brad** (loc unde crește bradul, termen autohton; vezi arom. Brad, brădic, megl., Rom. brad, brădet, alb-bredh, breth. **Bubureica Trăienoaiei** (deal, pădure; probabil de la numele plantei „scrofularia nodosa”; comp. bulg. Bubrek), **Bursucău**, (vârf de deal), probabil de la turc. Borsuc „viezure” sau de la numele plantei „bursucă” Barsia alpina.; **Butuci** (locul unei păduri tăiate, de la butuc, bucată dintr-un trunchi de copac tăiat), **Calu** (deal de unde localnicii scot lut, slav kal „lut”,); **Capela** (loc pe care a fost o bisericuță, capelă), **Capu Satului**, de la lat. „caput fossatum”, **Capu Văii** vale de la lat. cap + vallis, **Casa de Piatră** (bârlog, peșteră), **Cărbunoaia** (loc unde se producea cărbunele de lemn), **Ciocan** (înălțime), **Ciurgău** (izvor, fântână, de la ung. Csorgo), **Cânepiști** (loc unde se semăna cânepa lat. canapa), **Cireșii Cădăreanului** (livadă), **Coastele Cărbunoaiei** (vezi Cărbunoaia), **Coasta Păraielor**, **Coastele Horii** (lat.costa + n.p.Horea), **Copăcei** (pădurice, termen autohton, copac + suf. -ei), **Corlățele** (diminutic de la „corlată”, îngrăditură

pentru animale), **Cotlon** (scobitură în coasta unui deal), **Cotul Sebeşului** (locul unde pâraul Sebeş își schimbă direcția de curgere), **Crucea de la Capelă**, cf. cappella; **Crucea de la Letiția**, monument; **Crucea de la Sebeş** (din satul Sebiș). **Dealul Doamnei**, **Dealul lui Sigmirean** (înălțime, n. p. Sigmirean), **Dealul Suciului** (n. p. Suciul), **Delnițe** (arător, fâșie de pământ pe hotar), **Delnițele de după Sat**, Delnițele din jos de sat, Delnițele din Sus de Sat, Dâmbu lui Zdăre (înălțime + n.p. Zdăre), Dâmbu lui Șilip, înălțime, dâmb + n.p. Filip), Dosu Hodorei (coastă (vezi Hodora), Dosu Hodorei (lat. dossum „partea ne-nsoțită a unei înălțimi”, **Drumul Măgherăului** (cale de comunicație cf. sl. Drumu + n.t. Măgherău, azi Aluniș. **Drumul Morărenilor** (cale de comunicație spre satul Morăreni), **Drumul Sebeşului**, pe plan local rostit Săbgișului, cale de comunicație spre satul Sebeş, **După Moară** (prep. după + lat. mola), **După sat**, **După Biserică** (prep. după + lat. basilica, „biserică”, **Fața Hodorii** (lat. facia, fața însoțită a unei înălțimi, V. Hodora), **Fața Morii**, **Fața Mestecănișului** (lat. facia + **Mestecăniș**, pădure de mestecăn. **Fânaț(e)** (loc rezervat pentru producerea fânului; et. lat. fenacium), **Fânațele de la Opaci** coastă mare, probabil de la subst. Copaci cu semnificația inițială de pădure), **Pădurea Florii Raita** (et. lat. + n.p. Floarea lat. „flos-floris”), **Păduri**, **Păraiele Rele** (termen autohton cu semnificația fără calitate), **Fântâna de la Groștior** (izvor lat. fontana), **Fundoaia** (vale închisă, et. lat. „fundus” + lat. „vallis” – vale + suf. –oaia), **Gardul Țarinii** îngrăditura care desparte vatra satului de restul hotarului, țarina. Din subst. gard termen autohton, v. aron. Gardu, megl. Rom. gard, istro ro. Gard, + lat. terra pământ), **Grădina Nuțului** (livadă), **Grădina lui Pipoaia** (după porecla unei femei), Glimeie (loc lutos, înălțime care fuge la vale), v. slav. Glima „argilă, lut”), **Gura Arinilor** (locul unde începe păduricea de arini, ariniș), **Gura Sebeşului** (locul de vădare în râul Mureș a pâraului Sebeș), **Hora** înălțime, coastă cu spini, probabil de la sl. Gora „înălțime” munte, deal.

Hăgaie (locuri pe unde se urcă pe o înălțime. Din ung. Hago „urcuș”), **Hodora** (înălțime, fânaț. Probabil conform subst. odor, odoare, cu sens dialectal „comoară”, **În Berci** (rostit pe plan local Bereși, pădurici), **În Deal la Samson**, **În Lazuri** (pădurice, tufişuri), **În Râtu hăl Mare** (fânaț), **În Rupturi la Sigmirean** (v. Rupturi), **Între Păraie** (șes între două păraie) **În Zăvoi** sau **În Răchiți** (pădurice cf. sl. Zavoi și srb cr. bulg. „rakita, nume dat mai multor specii de salcie), **La Buttuci** (v. Butuci), **La Cimitir** (loc de înmormântare de la gr. kmitireon), **La Ciurgău** (v. Ciurgău), **La Dimești** (cf. n. p. Dima), **La Dâmbu lui Șilip** (v. Dâmbu + n. p. Filip), **La Cotlon** (v. Cotlon), **La Fundoaia** (v. Fundoaia), **La Glimeie** (v. Glimeie), **La Hodora** (v. Hodora), **La Mălaiele Mărunțele** (v. Mălaiele), **La Mănăstire**, **La Noroaie** cf. bulg. noroj-pământ amestecat cu apă), **La păraie** (v. Păraie), **La Pietricea La Slatină** (v. Slatină), **La Titiana**, **La Zăvoi** (v. Zăvoi), **Lângă Sebeş Lupărie** (loc unde trăiesc lupi, lat. lupus + suf. –ărie). **Maiorești**, sat aparținător com. Rușii Munți jud. Mureș, **Mal** (deal, munte, Cf. termenului autohton mal), **Mălaiele Mărunțele** (cf. mălai + suf. –ele), **Mălăiști** (loc arător pe care se cultivă mălaiul, porumbul), **Mălăiștile din sus de Sat**, **Mestecăniș** (pădure de mestecăn, Cf. lat. mastichinus + suf. –is). **Mociarca** (loc mlăștinos, Cf. s. croata mocari), **Mociarca Rusului**, **Noroaia**, **Noroioasa**, V. Noroi), **Oașta** pronunțat local Uașta, șes lângă Mureș, et. necunoscută, **Oveștine** (teren cultivat cu ovăz), **Opaci** (pădure, probabil de la subst. pl. copaci), **Păraul Bisericii**, **Păraul Calului** (v. Calu9, **Păraul Corlățelelor** (v.

Cărlățele), **Părăul cu Stâncă**, **Părăul Dascălului** (cf. n. p. Dascălu), **Părăul din Mijloc**, **Părăul Iodului** (după cătunul Iod), **Părăul Malului** (v. Mal), **Părăul Mic**, **Părăul Pietros**, **Părăul Rusului** (cf. n.p. Rusu), **Petrică** (înălțime vârf), **Plaiul Rusului** (partea superioară a unei înălțimi, **Podirei** (rostit de către localnici Poghirei, loc relativ plan pe o înălțime), **Podireii din Sus de Mociarca** (v. Mociarca), **Podireul Horii** (v. Hora), **Picioarele Lungi**, rostit Pișoarele (partea de jos a unei înălțimi), **Piciorul Fânațului**, **Poiana Boilor**(v. Poiana), **Poiana Bradului**, **Poiana Iodului**(pentru. Iod munte, părău), **Poiana Lupăriei**(v. Lupărie), **Poiana Morii** (pentru. Morii v. lat. mola, moară), **Poiana Rusului**, **Poiana Steregoilor** (pășune, Cf. subst. strigoi, rostit pe plan local steregoi), **Păltiniș** (pădure de paltini, Cf. lat. platanus), **Răritura**, locul de pe care s-au rărit copacii, cf. lat. rarus „rar”. **Rupturi**, coaste care se prăbușesc, **Rupturi la Sigmirea**, n. Rupturi + n. p. Sigmirean, **Rusu Mic** (pârâu), **Sebeș** (sat aparținător și pârâu), **Sebeșel** (pârâu care se varsă în Sebeș), **Slatina** (teren cu solul sărat și mlăștinios, cf. sl. Slatina), **Strâmbe**, (arător, cf. strambus et. lat. „strambus”, locuri cu multe neregularități, **Sub Busurcău**, loc unde hălăduiesc bursucii, **Sub Hora** (v. Hora), **Șaua Iodului**, curmătură, tăietură în formă de șea în înălțimea Iodului, **Șăsu**, loc neted cf. lat. sessus., **Șăsu Ciurgăului** (v. Ciurgău), **Șăsu din Jos de Drumu Măgherăului** (v. Măgherău), **Șăsu din Sus de drumu Măgherăului**, **Șăsu din Sus de sat**, **Șăsu Gării**, **Țarina** (v. Gardu Țarinii), **Țibleș**, munte et. necunoscută, **Valea Dumbrăvii** (valea de la locul denumit Dumbrava), **Valea Fânațului** (v. Fânațe), **Valea Pietrișului**, depresiune spre satul Pietriș, **Valea Râpii** v. Râpa, **Valea Sebeșului** (pe aici curge pârâul Sebeș), **Valea Zăspadului** de la ung. Zaspad, **Zăpodie**, **Vârfu Bursucăului** v. Bursucău?, **Vârfu Pietroii**, **Zăpodia cu Fântână** v. Zăpodie, **Zăpodia Largă**, **Zăpodia lui Spor**, **Zăpodia Podului**, **Zăpodia Samsoneștilor**, **Zăpodia Tinii**, zăpodia + n.p. Florentina, **Zăspad**, preluare, probabil din L. magh. Záás pad.

În vatra satului se mai află:**Crucea de la Capelă**, **Nucu Clopotarului**, **Păru Dintre Grădini**, **Pistă Vale** (peste vale). **Podu lui Buzdugan**, **Ulicioara Mihocenilor**, cf. n.p. Mihoc, **Ulicioara Ciurzii**, drumul pe care circulă ciurda de vite, **Ulița Broștească**, **Ulița Popii**, strada pe care locuiește preotul satului, **Ulița Principală Valea lui Fedihan**.

Podireii de Jos, **Podireii de Sus**, **Vârful de Sus**, **Vârful Drept**, întins al unor înălțimi mai mici.

Întocmit pe baza datelor furnizate de către localnici:

Colibar Maria, Rus Ioan, Cengher Ilie și Pitea Simion.

Cartea Funciară a jud. Mureș. Registrul parcellar. Dosarul cu hărți și Foi funciare pentru Rușii Munți.

MAIOREȘTI, HUDUC; u. MAROS HODAK, MAROSLAKA

Sat aparținător Com. Rușii Munți jud. Mureș

Atestări: 1461 poss. Hadak, 1473, Hodák, 1495 Hodaz (Csánki, V, 708),

1703 Huduca (c.k.), 1750 Hudok (c.A.), 1760-1762 Maros Hodák, Maroslak (c. B.), 1805 Maros Laka (c.D.), 1824 Marus Hudak, Huduk Maros Laka, Mureşeny (A.S.C.), 1850 Maros Hodák (st. Transilvaniei), 1854 Maros Hodák, Hudac (Bul. 67).

Populația conform recensământului general din 7 ian. 1992

Total: 262 din care 261 români, 1 magh.

Microtoponimia locală:

Maioresți, numele actual al satului, numit în trecut **Huduc**.

La baza toponimului actual stă num. de familie Maior, frecvent pe aceste meleaguri.

Acățani, grup de case, dar mai ales numele locuitorilor de lângă păduricea de acăți, salcâmi. (Cf. u. akacz, acăt)

Ageaguri, loc de unde se scoate lut, lutiște (u. agyag „lut”), **Bradul de înmormântare Ștefănuț** (fânaț în mijlocul căruia este un brad), **Cimitir** (loc de înmormântare), **Coastele Cimitirului**, **Braniște** (pădure în care e oprită tăierea copacilor), **Crucea lui Goerge a Ravichii**, **Crucea lui Ilia Moisi**, **Corhana**, înălțime pârâstioasă et. ucr. Kurhan „coastă de deal râpoasă”), **Cărbuniște**, locul pe care se ardea în trecut manganul, cărbunele de lemn Cf. cărbune + suf. -iste Et. lat. carbo -nis), **Dealul Râpii** (înălțime râpoasă, coastă abruptă, Cf. sl. Delușii lat. ripa), **Delnițele Late**, **Delnițele Lungi** (teren arător, loturi de teren. La baza toponimului stă slav. Del „parte”), **Dălmăț** (înălțime mai mică), **Dumbrava**, pădure veche, **Dunga văii**, cf. slav. Donga „marginea” + lat. vallis), **Dălma Pruscului** (Cf. dălmă „înălțime”), **După Grădina Moisi**, **Grădini**; **După Răstoacă** (v. Răstoacă), **Fața**, partea însoțită a unei înălțimi de la lat. facia), **Grădina Lui Leon**, **Grădină Margaretii** (n. p. Margareta), **Grădina Moisi**, **Huduc**, numele inițial al satului Maioresți), cf. v. slav hudu parvus, vilis, pravus; rus hud „vilis” și slov. Hudo, croat. Hudovo. Întrucât satul a fost locuit și de o populație ucrainiană, trebuie să luăm în considerare ucr. Hudij, cu forma scurtă. **Huci** (localnicii rostesc Huși „pădurice cu copaci mici”, **Izvoru Acățanilor** (v. Acățani), **Izvoru lui Grigore Pușcașu** (fântână), **În Corhană**, (v. Corhană), **În Dălma Pruscului** Cf. dălmă și probabil Prusac, populație de origine germană, **În Lăcioc** (teren mlăștinos), **În Nimaș**, pășune, **În Rădeasca** (arător), **În Rât** (fânaț), **În Pădure la Table**, **În Tăieturi** (pădure), **În Venjâna**, arător, et. necunoscută, **În Zbârci** (arător dial. Zbârci „încrețitură”, se referă la forma terenului), **Labu Maioresților** (lot, suprafață de teren), **La Cărbuniște**, **La Cruce**, **La Mesteacăn**, **La Luncă**, **Lângă Vale**, **Luncă** (fânaț), **Meal** (deal de unde se scoate o rocă cenușie, numită meal, cu care se spoiau în trecut casele), **Păduricea Acățanilor** (v. acățani), **Păraul Acățanilor**, **Păraul** dintre grădini, **Păraul Handreștilor** (cf. n.p. Handrea), **Păraul din Tăieturi** (v. Tăieturi), **Păraul Zbârciului** (v. Zbârciu), **Pe Bradiște** (loc cu mulți brazi v. Brad + suf. -iște), **Perii lui Petrea Obreji**, **Pistă Câmpuri** (Peste), **Pistă Vale** (Peste), **Podireie** (arabil și fânaț pe coasta unui deal), **Podu lui Buzdugan**, **Rădeasca** (parte de hotar, cf. n.p. Radu), **Răstoacă** (Cf. rus. Rastoka „separare, despărțire”, locul unde două ape se unesc sau se desfac), **Râpa** (coasta prăpăstioasă a unei înălțimi Cf. lat. ripa), **Rogină**, rostit și Rugină (loc mlăștinos,

Cf. bulg. Rovina „groapă, mocirlă), **Sub Margini** (v. Margini), **Sub Meal** v. Meal, **Tăieturi** (arător, cu arbori tăiați lat. taliere), **Ulița Broșteasă**, drum prin sat, Cf. sl. Ulic +lat broasca), **Ulicioara Ciurzii** (v. Ciurda), **Ulicioara Mihocenilor** v. ulița și n.pers. Mihoc, **Ulița Popii**, **Ulița Principală**, **Ulița din Vale**, **Ulița di pe Părau**, **Ulița lui Petruț**, **Ulița Nemților** (strada pe care au locuit sașii), **Valea Dumbrăvii**, cf. sl. Dombrava + lat. valis, **Valea lui Fedrihan**, n.pers. Feldrihan, **Valea Morilor**, **Valea Râpii** (v. Râpa), **Venjîna**, tufişuri cu sălcii. Et. necunoscută, **Voivodeasa**, înălțime, pășune (cf. Voievod + suf. -easa), **Zbârciu** (coastă ușor înclinată, dialectal, zbârci „încrêțitură“).

Întocmit pe baza datelor furnizate de către localnicii: Maior Gheorghe, Pușcaș Emilia, St. Pitea, toți din maiorești

Date extrase din Cartea Funciară a jud. Mureș. Registrul Parcelar, hărți și foi Funciare, Târgu-Mureș.

MORĂRENI, u. MONOSFALU, MONOSFALVA, MAROS MONOSFALU

Sat aparținător com. Rușii Munți

Atestări; 1497 Monosfalw(Banffy, II, 343(, 1509 poss. Molnasfaw (Csánki V., 721), 1733 Muraranny (c.K).(1760-1762) (c. B.), 1750 Murereny (c. A.) (, 1824 Marus Monosfalu, Murereny (ASC), (1850 Monos falu, Morereny (statistica Transilvaniei), 1854 Monosfalu, Morăreni (Bul. 67)

Populația Conform recensământului general din 7 ian. 1992.

Total: 458 din care 451 români, 7 alții.

Microtoponimia locală:

Morăreni, denumit inițial Monosfalu, cu sensul inițial de „satul cu mori“. Forma românească Morăreni indică pe „locuitorii de la mori“. Et. lat. mola „moară, mori“. **Arșița**, locul unei păduri care a ars, Cf. lat. arscia „care arde“, **Adăpătoare**, fântână unde se adapă animalele de pe pășune et. Lat. adaquare, **Bărcu Căzăneștilor**, azi arător dar aici a fost berc, pădurice + n.p. Cazan, **Bărcu Chivii** rostit pe plan local Civii, v. berec, berc + n.pers. Paraschiva, **Bărcu lui Ichim**, rostit dialectal Icin, **Bărcu lui Niculiță** (arător), **Bereci** (loc arător, probabil pl. de la berc), **Bologoaia**, coastă, arător Cf. n.p. Bologa + suf. oaia), **Braniște** (pădure cu arbori bătrâni (în limba sâcșrită se întâlnește brany „a rupe, a sparge deci ar fi vorba de tăierea copacilor pentru a face loc unei treceri, exact ceiace este și trecătoarea Bran din Carpați. **Braniștea** ar reprezenta forma bran prin adăugarea superlativului sanscrit iștha, devenit sufixul românesc -iște. Deci Braniștea ar fi o pădure mare peste care se trece ocolind acțiunea de defrișare completă. Braniște este foarte apropiat de (B)Ranistorum unde s-a aflat Traian la aducerea capului lui Decebal. Deci atât termenul bran cât și braniște cu derivatele lor, ar putea fi cuvinte din substratul

limbii române.

Calea Braniștei (drum comunal cf. lat. callis „drum“ + **Braniște**). **Calea către Dumbrava** (v. **Dumbrava**), **Calea către Huduc** (Morăreni), **Calea Cuișdului** (drumul ce trece prin satul Cuișd „Pietriș”), **Calea Urisiului** (satul Urisiu), **Capu Satului** (marginea satului, Cf. lat. caput + fossatum „sat”), **Ciuclea**, locul unde a locuit un țăran poreclit Ciuclea; **Ciurgău** (fântână, izvor), **Ciurgăul Bologoaii** (cf. n.p. Bologa a + suf. -oia), **Cânepiște** (loc cultivat cu cânepă), **Cârligături** (în acest loc, apa Mureșului face multe meandre, asemănătoare cu o mulțime de cârlige); **Coasta Burcușoaii** (fânaț, Cf. lat. fenacium + b.p. Burcuș + suf. Oaia); **Coasta Cirilii**, (forma dialectală a n.p. Chirilă); **Coasta din jos de Sat**, **Coasta Iodului** (v. iod); **Coasta Iustinii** (v.n.p. Iustina); **Coasta lui Aurel**; **Coasta lui Ion a lui Ilie**, **Coasta Popii** (locuri aparținătorii preotului satului); **Coasta Roganilor** (Cf. n.p. Rogan); **Cimitirul** (loc de înmormântare, v.ngr. kimiterion și it. cimitero); **Coasta Vlăși**, cf. n.p. Vlăsa; **Corlățele** (îngrădituri), **Corlățelele Morărenilor**, a locuitorilor din Morăreni), **Crucea Drumurilor**, rostit dialectal Crușea, încrucișare de drumuri Cf. lat. crux-crucis „cruce“ + drum, cale), **Crucea lui Chiriluc Deasupra Gării**(locurile din sus de gara CFR), **Delnițe**, loturi de pământ; **Delnițele de la Grădina lui Filip**; **Delnițele din Capu Satului**; **Delnițele din sus de Sat**; **Delnițele de la Țigani**; **Delnițele de după Garduri**; Dosu, partea neînsoțită a unei înălțimi; **Dosu Hodorei** (v. Hodora), **Drumu de pe Vale**; **Drumu Dumbrăvii** (v. Dumbrava), **Drumu Morii**; **Drumu Nou de către Braniște**; **Drumu Părăului Satului**; **Drumu de pe Deal**; **Drumu Rusului** (n.p.Rusu); **Dumbrava** (pădure tânără cf. sl. Dombrava); **După Pădure**; **După Cimitir**; **După Grădini**, **După Pădure din sis**, **După Cimitir**; **După Grădini**, **După Pădure în Fânaț**; **Fânaț**, **Făget** (pădure de fagi); **Fața Hodorei** (v. Hodora); **Fânațele din Vale**; **Fundoaiele Morărenilor** (v. Fundoaia); **Gara** (stația CFR); **Gârla** (apă mică curgătoare, cf. bulg. Garlo), **Grădina de la Făgădău** (cf. bulg. Gradina + u.fogadó “han crâșmă”), **Grădina lui Filip**; **Grădina lui Maier** (cf. n.p.Maier), **Grădina Vancului**, **Groapa**, adâncitură, vale cf. alb grope termen autohton); **Gura Părăului**, **În Rât** (fânațe), **În Rupturi**, coaste care alunecă la vale; **Staniște** (locul unde se odihnesc animalele la pășune), **Între Hotără**, arător, **Între Păraie**, **În Tufișuri** (v. Tufișuri), **În Valea Huducului** (v. Huduc), **La Adăpătoare** (v. adăpătoare), **La Ciurgău** (v. Ciurgău, la Bologoia (v. Bologoia), **La Ciurgăul lui Forțan**, **La Crucea Drumurilor**, **La Făgădău** (v. Făgădău), **La Grădina Vancului**, **La Gura Văii**, **La Mesteceni**, **La Moară**, **La Movilă**, **La Părăul Burcușoaii**, **La Movilă**, **La Dumbravă**, **La Piatră**, **La Podu Văii**, **La Podu Cuișdului** (v. Cuișd), **La Rături La Spoielește** (înălțime de unde se scoate spoială), **Locurile din Capu Satului** (arător, fânațe), **Locurile de la Cruce**, **Locurile din Sus de Sat**, **Mestecăniș** (pădure de mesteceni), **Mălăiști** (arător rezervat culturii mălaiului, porumbului), **Moara lui George** (cf. lat. mola, moară), **Moara lui Grigore**, **Mocearca** (loc mlăștinos, de la mocear + suf. -ca, sinonim cu mlaștină), **Mocearca hai Goală**, **Mocearca de la Părăul Satului**, **Mocearca Morăreniului**, **Mureșul** (râu), **Orzoici**, cf. lat. hardeum, orz. Orzoaica e o specie de orz folosit la fabricarea berii, **Pădurea Corlățelelor** (v. Corlățele), **Pădurea cu fagi**, **Pădurea Paraschivii** (n.p. Paraschiva), **Părăul Boilor** (părău termen autohton + t. lat. bovis „bou”), **Părăul Cerării** (pădure de stejar, cf. lat. cerrus arbore din familia fagaceelor „Quercus erris”), **Părăul cu**

fagi, numele Părăului cu ceri (stejar), **Părăul Corlățelelor** (v. Corlățele), **Părău Cosmei** (cf. nn. P., Cosma), **Părăul hăl Larg** (cel larg), **Părăul Iustinii**, **Părăul Între Hotară**, **Părăul Lozniți** (pe acest pârău e o „lozniță care oprește peștii, cf. ucr. Loznic a „lojniță, leasă de nuiete), **Părăul lui Lazăr**, **Părău Paraschivii**, **Părău Roșu**, **Părău satului**, **Pe Deal**, **De Plai** (partea superioară a munților), **Peste Mureș** (râu), **Podu Cuieșdiului**, **Cuieșd** (numele mai vechi al satului Pietriș), **Podu Satului**, **Podu Văii**, **Poiana Arșiții** (luminiiș într-o pădure), **Poiana Tlocului**, prundu (loc nisipos amestecat cu pietriș de-a lungul unei ape), **Purcăriile**, locul unde pasc porcii, Cf. lat. porcus + suf. -ărie), **Rătundu**, deal de formă rotundă, Cf. lat. rotundus. **Rât** (fânaț), **Rātu din jos de Sat**, **Rātu Sătesc**, **Rātu Taurilor**, **Rupturi** (deal care se surpă), **Sebeș**, pârău, **Spoieliste** (loc de unde se scoate spoială), **Staniște**, loc unde se așează stâna oilor. În sanscrită găsim: sta. Stha „a poposi, a sta, așeza“, apoi stan, stana, a sta nemișcat; Deci termenul ar fi autohton format din stan + suf. -iște. Vezi și sl. Staniste (loc umbros, unde sen odihnesc vitele, Zăcătoare CF. DEX). **Șesu** (loc întins, neted cf. lat sessus), **Șesu din jos de sat**, **Șesu din sus de Sat**, **Șesu de către Braniște** (v. Braniște), **Tușiuri** (cf. lat. tufa, grup de lăstari, arbuști + suf. -iș), **Ulicioara lui Boicu** (drumeag + n.p.Boicu), **Ulița Ciurzii** (drumul pe care merg animalele la pășune). **Valea Cuieșdului** (cf. lat. vallis „depresiune + numele satului Cuieșd), **Valea Satului**, **Valea Dumbrăvii** (v. dumbrava), **Valea Huducului** (v. Huduc), **Valea Sebeșului** (după numele pârăului Sebeș), **Zăton**, mlaștină, Cf. ucr. Zaton „scobitură în malul apei unde se adună peștii“, zăgaz pentru abaterea cursului unei ape, îngrăditură din nuiete sau stuf care se așează în râu pentru prinderea peștilor.

Bibliografie

- 1.) Coriolan Suciu, Dicționarul istoric al localităților din Transilvania.
- 2.) Conscriptii, (c.A. conscripția Aron), c.B. conscripția Bucow; (c. K.) conscripția Klein, Statistica Transilvaniei, ASC.
- 3.) Recensământul Populației din 1 ianuarie 1992.
- 4.) A. Berinde, S. Lugojan, Contribuții la cunoașterea limbii dacilor. Ed. Făclia, Timișoara, 1984, p. 215.
- 5.) Cartea Funciară a jud. Mureș, registrul Parcelar, hărți și Foi funciare întocmite la data de 3 iunie 1871, Târgu-Mureș.
- 6.) Date furnizate de către Macavei Ioan, Cotruț Vasile și Pitea S. din Morăreni.

CHARLES MARIE DE LA CONDAMINE DESPRE INDIENII AMAZONIENI

ANA HANCU

America de Sud avea să fie cunoscută ca urmare a mirajului descoperirii de noi teritorii de către spanioli și portughezi, Cristofor Columb debarcând în 1498 în delta fluviului Orinocco, urmat apoi, doi ani mai târziu de Amerigo Vespucci. Explorarea interiorului continentului a fost inițiată de bancherii germani Ambrosius Eklinger, Welser din Augsburg, Georg Hohenmurth, originar din Speyer (1534), care în urma împrumutului acordat regelui Carol al V-lea devenit și rege al Spaniei, au primit un întins teritoriu în America de Sud¹. Se consideră că primul european care a identificat fluviul Amazon a fost Francisco de Orellana, locotenentul lui Pissaro (1539)². De asemenea, expediția lui Pedro Teixeira încheiată în 1639, marchează faza campaniilor exploratoare în bazinul Amazoanelor când, de altfel, începe o nouă perioadă de colonizare a aborigenilor, mai subtilă, prin crearea de misiuni catolice cu scopul creștinării și atragerii în colonii a indienilor³. În secolul al XVIII-lea, expedițiile organizate în America de Sud au avut ca punct de plecare necesitatea unor cercetări științifice în diverse domenii ca: științele naturii, geografie, astronomie, etnografie. Expediția organizată în timpul regelui Ludovic al XV-lea de către o echipă de cercetători de-a lungul Amazonului, la ecuator, între anii 1735-1745, se înscria în seria expedițiilor pentru măsurarea gradelor terestre. Asemenea măsurători erau efectuate concomitent în diverse regiuni ale Franței și în Laponia, la cercul polar, de către Pierre Louis Moreau de Maupertuis (1698-1759), care efectuând măsurători exacte ale arcului meridian în această zonă a confirmat teza lui Newton privind turtirea Pământului la poli. Diametrul ecuatorului recunoscut ca fiind mai mare decât cel ce traversează Pământul de la un pol la altul constituie, un nou argument al revoluției pământului în jurul axei sale, revoluție legată de întregul sistem ceresc⁴.

La expediția organizată pentru măsurarea gradelor terestre la ecuator au participat savanții francezi: Louis Godin, Pierre Bouguer, Charles Marie de la Condamine, Morainville și Anville. La reîntoarcerea din expediție, în ședința publică a Academiei de Științe, din 28 aprilie 1745, Condamine dă citire

¹ Miroslav Stingl, *Indienii precolumbieni*, București, 1979, p. 30

² Charles Marie de la Condamine, *Călătorie pe Amazon*, București, 1988, p. 18

³ Anton Buzoianu, *Subcontinentul Brazilia*, București, 1968

⁴ Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.*, p. 4

însemnărilor efectuate în perioada respectivă: *“Scurtă relatare a călătoriei făcută în interiorul Americii meridionale de la țărmul Mării Sudului până la coastele Braziliei și ale Guyanei, coborând pe fluviul Amazon”*. În *“Extrasul din Registrele Academiei Regale de Științe”*, la 7 noiembrie 1745 se specifica *“că în cursul acestui an, domnul Condamine a citit la Academie, “Scurtă relatare a călătoriei în interiorul Americii meridionale”, comitetul Academiei apreciind această lucrare ca fiind demnă de a fi tipărită, a încuviințat eliberarea certificatului necesar publicării*⁵. Astfel, în anul 1751 sunt tipărite, la imprimeria regală din Paris, cele două lucrări privind rezultatul descoperirilor științifice efectuate în timpul expediției mai sus amintite:

I-*“Mesure des Trois premiers degre's du Meridien dans l' hemisphere austral, Tiree des Observation de Mms. de l'Academie Royale de Sciences, Envoyés par Roi pour L'Equateur, par Charles Marie de la Condamine.”* Lucrarea, bazată pe argumente științifice, astronomice și matematice, este redactată sub forma a două capitole: 1-*“Profil de la Première base à Jarouqui près de Quito ou Perou”*. 2-*“Carte de la Meridienne de Quito”*, și cuprinde o serie de planșe gravate de Brunet.

II-*“Journal du voyage par ordre du Roi a l'equateur servant d'introduction historique a la Mesure des Trois premiers degre's du Meridien, par M. de la Condamine*⁶. Jurnalul de expediție redactat de Condamine este ilustrat de numeroase desene, planșe și hărți realizate de însuși autorul, de Anville și Morainville, membri ai aceleiași expediții. În colecția Muzeului de Istorie din Târgu Mureș se păstrează gravurile realizate de I.C. G.Fritsch pentru ediția germană a lucrării publicată la Leipzig în anul 1750.

În deschiderea jurnalului său, Condamine avertiza pe cei care nu caută într-o relatare de călătorie decât evenimente extraordinare, descrierea plăcută a obiceiurilor străine și a tradițiilor necunoscute, că nu vor găsi decât puțin din ceea ce i-ar interesa. Dar, pe de altă parte, autorul recunoaște că observațiile despre obiceiurile și tradițiile neobișnuite ale diverselor popoare ce locuiesc pe malurile Amazonului ar stârni curiozitatea multor cititori europeni. *“Așadar eu nu mă încumet să le descriu dansurile, instrumentele, ospetele, uneltele de vânătoare și de pescuit, podoabe ciudate din oase de animale și de pește, pe care le trec prin nări, buze, obraji ciuruți de găuri în care își înfig pene de păsări, alungirea lobilor inferiori ai urechii în care introduc flori drept cercei”*⁷. Scopul propus se pierde sub influența acțiunii și a spiritului științific, spectacolul pe care îl oferea natura, suscitându-i admirația, determinându-l să noteze și să deseneze ceea ce i se părea impresionant, participarea sa la studiul naturii, la viața comunităților de indieni întâlniți pe traseul expediției, simțul simetriei, al formei, pitorescului, momentele de reflexie și meditație vor fi totale.

În drumul său, Condamine a întâlnit câteva râuri pe care a trebuit să le

⁵ Ibidem, p.3

⁶ Ambele lucrări pot fi consultate la biblioteca Teleki, Tg. Mureș

⁷ Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.*, p. 6

treacă peste punți făcute din frânghii, din scoară de copac sau din nuiiele, așa zise "liane": *"Aceste liane împletite ca o plasă alcătuiesc în aer de la un mal la altul, o galerie suspendată de două cabluri din același material având extremitățile fixate pe fiecare mal de trunchiul copacilor. La prima vedere arată ca niște plase de pescuit sau, și mai bine zis, ca un hamac indian întins dintr-o parte a râului în cealaltă. Cum ochiurile acestei plase sunt foarte largi pe fundul acestui leagăn se întind câteva trestii ca un soi pe podea*⁸*."* Condamine ne oferă o serie de informații despre însușirile și caracterul băștinașilor din America meridională, numiți în mod obișnuit, dar impropriu indieni. Aici este vorba, scria autorul, despre aborigeni și nu de creolii spanioli sau portughezi, de diverse rase, rezultate din amestecul cu albi din Europa, negri din Africa sau "pieile roșii" din America, după pătrunderea lor în aceste zone. Băștinașii din ținut au pielea arsă de soare și de culoare roșietică, mai mult sau mai puțin închisă. Cauza principală a diversității nuanțelor este, după toate probabilitățile, diferența de temperatură a aerului din ținuturile unde locuiesc, de la temperatură toridă până la frigul datorat zăpezii⁹.

Diferența de climă, cea din ținuturile cu păduri, câmpii, cu munți și râuri, varietatea alimentelor, contactelor reduse pe care le au cu triburile învecinate, au dat naștere unor obiceiuri și îndeletniciri diferite la aceste populații. De asemenea, o populație creștinată, afirmă Condamine, și *"supusă de un veac sau două dominației spaniole sau portugheze a luat în mod inevitabil ceva din obiceiurile cuceritorilor, și prin urmare un indian din Peru care locuiește într-un oraș sau sat ajunge, de exemplu să se deosebească de un sălbatec din interiorul continentului*¹⁰*".* Și totuși, așa cum popoarele Europei sunt diferite între ele, dar au anumite trăsături comune, așa, și indienii americani din diverse ținuturi au și caracteristici comune, sau mici diferențieri care nu pot fi sesizate de un călător care vede totul doar în treacăt.

Cunoscând aceste populații în urma expedițiilor sale dintre anii 1799-1804, Alexander von Humboldt combate aceste idei: *"Nu-mi place să folosesc cuvântul "sălbatic", căci între indianul supus, care trăiește în misiuni, și cel liber sau independent există o presupusă deosebire din punct de vedere cultural. În pădurile Americii de Sud, există triburi de indieni care trăiesc pașnic în satele lor sub conducerea unor căpetenii, care își cultivă pământul cu banani, manioc și bumbac, din care își țes hamacurile. Ei nu sunt cu nimic mai barbari decât indienii goi din misiuni care au învățat să-și facă cruce*¹¹*".* Deși misionarii au îngăduit într-adevăr libertatea indienilor, datorită lor a apărut peste tot o creștere a populației care nu ar fi fost posibilă în viața nomadă a indienilor liberi.

Oprindu-se asupra caracterului indienilor, Condamine, consideră că principala trăsătură de caracter este insensibilitatea, care susține el, provine de la faptul că nu depășesc anumite necesități curente. *"Sunt mâncăcioși până la lăcomie, cumpătați când sunt siliți de împrejurări, fricoși peste măsură, dacă beția nu le dă curaj, indiferenți la orice prinos de glume, onoare sau*

⁸ Ibidem, p. 28

⁹ Ibidem, p.44

¹⁰ Idem

¹¹ Alexander von Humboldt, *Privești din Cordilieri*, București, 1970, p.220

*recunoștiință, preocupați numai de ce se întâmplă în prezent, lipsiți de grija zilei de mâine incapabili de prevedere și reflexie arătând când nu au supărări o veselie puerilă ce și-o manifestă prin hohote de râs și sărituri*¹²..

Despre limbile vorbite de indienii din America de Sud aflăm că sunt sărace, unele energice și susceptibile de eleganță, lipsindu-le însă, termenii pentru exprimarea ideilor abstracte și universale, dovadă a puținului progres făcut de societatea indiană. Noțiuni ca: timp, durată, spațiu, ființă, materie, corp, virtute, noțiuni metafizice și morale, nu au echivalență în limbile lor. Pentru a analiza și compara fondul lingvistic al diverselor limbi indiene, Condamine a alcătuit un vocabular al celor mai folosite cuvinte. Compararea acestora cu cuvintele având aceeași semnificație din interiorul continentului poate duce la demonstrarea diverselor migrații ale acestor popoare de la o extremitate la alta a acestui continent. Existența unor cuvinte comune cu fondul lingvistic european și oriental, (exemplu: abba, baba, papa, mama), care par a fi trecut, cu mici schimbări, din vechile limbi din Orient în majoritatea celor europene, și compararea lor, poate fi fără îndoială, un mijloc de a descoperi originea sud americanilor¹³. Limba indienilor yameos, stabiliți la nord de râul Tigre, i se pare lui Condamine nespus de dificilă, maniera de pronunțare fiind greoaie, vorbind ținându-și respirația și fără să rostească aproape nici o vocală. Despre indienii yameos, aflăm de asemenea, că sunt foarte îndemânateci la confecționarea unor arme, așa zisele sarbacane lungi, cele mai obișnuite arme de vânătoare întâlnite în zona amazoniană. La aceste sarbacane se potrivesc niște săgeți mici de palmieri la al căror capăt lipesc, în loc de pană, un dop de bumbac care umple golul țevii. Vârful acestor săgeți mici cât și acelea de la arcuri sunt înmuiate într-o otravă atât de puternică încât atunci când este proaspătă ucide în mai puțin de un minut orice animal pe care a reușit să-l zgârie¹⁴. Lansate de la o distanță de 30-40 de pași prin suflare nimeresc de obicei ținta. Acest instrument atât de simplu înlocuiește armele de foc. După un an, în timpul staționării la Cayenne (capitala provinciei franceze Guyana), Condamine a avut curiozitatea de a încerca proprietățile veninului pe care îl avea de peste un an și dacă antidotul acestuia era zahărul. Experiențele efectuate au confirmat faptele cunoscute. Veritabila "*curare*", otrava, a început să fie cunoscută în Europa la mijlocul secolului al XVIII-lea prin intermediul preoților iezuiți stabiliți în America de Sud, cum ar fi I. Gumilla și de exploratorii, Charles Marie de la Condamine și Alexander von Humbold. Astfel, lor le datorăm descrierea precisă a modului de preparare și a efectelor toxice ale otravei¹⁵.

La 27 iulie 1735, expediția a acostat în dreptul misiunii San Yoaquim compusă din mai multe triburi de indieni, îndeosebi de omaguas, populație puternică odinioară care locuia de peste un secol pe insulele și malul Amazonului. Cu toate acestea ei nu sunt considerați ca băștinași existând indicii că s-au stabilit pe malurile Amazonului coborând de pe unul din râurile ce izvorăsc din regatul Noua Grenadă pentru a scăpa de dominația spaniolă.

¹² Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.* p.45

¹³ Ibidem, p. 46

¹⁴ Ibidem, p. 53

¹⁵ Enciclopedia Universalis, *Tom. C*, Paris, 1990, p. 970

Teoria este susținută de comparația obiceiurilor, tradițiilor, veșmintele pe care le poartă triburile de omaguas întâlnite la izvoarele unui râu afluent al Amazonului, confirmând ipoteza migrației lor. Numele indienilor omaguas provine de la obiceiul ciudat de a-și turti capul, "*omaguas*" însemnând "*cap turtit*": "*De fapt, aceste popoare au obiceiul bizar de a presa între două scândurele fruntea copiilor nou născuți, pentru a le da această formă ciudată și pentru a-l face să semene mai bine, zic ei cu luna plină*"¹⁶. Spre deosebire de limba vorbită de restul triburilor, limba indienilor omaguas este plăcută și ușor de pronunțat.

În memoriul adresat Academiei de Științe, Condamine relatează că în provincia Esmeralda creștea un copac numit "*hévé*" prin incizia căruia curgea un lichid alb, cunoscut sub numele de cauciuc. Acesta este primul studiu științific asupra cauciucului, deși prima mențiune despre el aparține lui Antonio Herrera Tordesilla (secoulul XVI)¹⁷. La Condamine a observat că indienii utilizau cauciucul pentru producerea unor obiecte ca amulete, mărgelile piese decorative: "*când este proaspătă se poate face orice din ea, punând-o în forme; ea este impermeabilă la ploaie, dar ceea ce o face mai deosebită este marea ei elasticitate. Din ea se fac sticle care nu se sparg, cizme, bile goale pe dinăuntru*"¹⁸. Din același material "*cahuchu*", indienii omaguas au învățat să confecționeze niște pompe sau seringi fără piston având forma unei pere goale pe dinăuntru, găurită la un capăt unde îi adaptau o canulă. Acestea umplute cu apă și apăsată când sunt pline, produc efectul unei seringi obișnuite. Obiectul, mult folosit de indieni, era și foarte apreciat la sărbători, stăpânul casei oferind în dar invitaților săi asemenea obiecte. De asemenea, în timpul expediției Condamine și Jussieu au descoperit și arborele de chinină, fapt consemnat în memoriile lor trimise în 1738 Academiei de Științe din Paris¹⁹.

Cu adevărat un spirit științific, chiar dacă nu analizează în amănunt anumite aspecte ale naturii sau omului, Condamine, nu trece nepăsător pe lângă tot ceea ce îl înconjoară: plante, rășini, balsamuri, reptile, păsări, broaște țestoase, crocodili, tigri, maimuțe. La Sao Paulo dos Omaguas desenează după natură cel mai mare pește de apă dulce, cunoscut sub denumirea de "*vaca de mare*", care nu trebuie confundat, însă, cu vițelul de mare sau foca. Despre acest pește, ne informează, că paște iarba pe malurile râului, femela alăptându-și puii. "*La drept vorbind -scrie autorul- el nu este amfibie, deoarece nu iese niciodată din apă în întrgime, și nici nu poate ieși întrucât nu are decât două înotătoare foarte aproape de cap, ca niște aripioare care îi țin loc de mâini și de picioare*"²⁰. Exemplarul desenat avea lungimea de șapte picioare și jumătate, iar lățimea maximă de două.

Pentru atingerea scopurilor sale, acela de a marca gradele terestre, expediția franceză a făcut o serie de măsurători ținând cont de variațiile de altitudine ale reliefului, realizând astfel, o serie de însemnări cartografice. De

¹⁶ Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.*, p.56

¹⁷ *Enciclopedia Universalis*, Corpus 4, Paris, p. 919

¹⁸ Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.*, p. 56

¹⁹ *Ibidem*, p. 30

²⁰ *Ibidem*, p. 101

exemplu, Condamine și Bouquer spun limpede că au urcat pe muntele Chimborazo numai până la 4860 m (așa cum este menționat pe placa de piatră din colegiul iezuiților din Quito), dar au urcat pe Corason, unul dintre cei mai pitorești munți acoperiți cu zăpadă din apropiere de Quito unde barometrul lor a coborât la 482,5 mm. Descoperirile lor au fost apreciate și preluate ulterior de Alexander von Humbold, care recunoaște că o *"cădere atât de mare nu a fost observată de nimeni"*²¹.

Harta utilizată de savanții francezi în timpul expediției care reprezenta teritoriul aflat de o parte și de alta a ecuatorului, râurile, care se varsă în cele trei mari fluvii: Amazon, Rio Grande și Orinocco, așezările umane, munții și pădurile a avut la bază harta întocmită de iezuitul misionar de origine cehă, Peter Samuel Fritz (1654 - 1725), care explorase cursul superior și mijlociu al Amazonului, completată cu noile descoperiri și informații adunate de Condamine. Copia hărții întocmită de P.S.Fritz în 1690 și tipărită la Quito în 1707 a fost publicată în volumul al II-lea din *"Lettres édifiantes et curieuses écrites des mission étrangères"*. Aproape ca o nouă descoperire geografică i se pare lui Condamine comunicarea dintre fluviile Orinocco și Amazon prin Rio Negro, deși joncțiunea celor două fluvii fusese marcată fără nici un echivoc pe vechile hărți, toți geografuli moderni o eliminaseră din hărțile lor²².

Regiunea amazoniană, patria unei vegetații de o extraordinară agresivitate, mereu renăscută a constituit un obstacol în calea pătrunderii omului. Dar, de la descoperirea ei, zona a constituit o mare atracție, cele trei elemente fundamentale: căile fluviale de navigație, bogățiile naturale, care puteau fi pur și simplu culese cu mâna, dar mai cu seamă indianul, fiind elementele primordiale ale istoriei acestor zone. Fără indian nu se putea realiza nimic, el era cel care vâslea, vâna pescuia, măcina, lucra pământul, călăuzea expediții, trecea cascadele, indica tipurile de faună și floră, construia locuințe.

Explorator, cu nimic mai prejos decât înaintașii săi, de la Cristofor Columb la James Cook, Condamine oferă prin publicarea relatării expediției din Amazon un bogat tezaur informațional de o mare noutate, cu privire la cultura și civilizația locuitorilor băștinași, flora, fauna și vegetația unor noi teritorii, informații care încep să pătrundă în societatea europeană dornică de noutăți referitoare la popoarele exotice. Acolo unde nu a reușit cu cuvântul a desenat amănunțit ceea ce i s-a părut mai important. Desenul a obligat ochiul său ager să vadă mai clar, să precizeze lucrurile mai bine, mâna reproducând exact ceea ce ochiul a cuprins. Prima ediția tipărită la Paris în 1751 nu a cuprins decât gravuri ale hărților realizate de Condamine și colaboratorii săi, abia ediția germană conținând o serie de gravuri în aqua forte realizate după desenele lor reprezentând scene din viața indienilor, obiecte uzuale, de podoabă, locuințe. Gravura a fost, tot mai mult utilizată în perioada respectivă, nu numai pentru răspândirea operelor de artă ci și la ilustrarea lucrărilor cu caracter științific și etnografic. Gravurile realizate de I.C.G. Fritzsche, surprind aspecte din cele mai diverse domenii: hărți care reprezintă zona geografică cercetată de expediția franceză, portrete ale indienilor cu obiceiul lor de a-și împodobi cu pene sau flori

²¹ Alexander von Humbold, *op. Cit.*, p.265

²² Charles Marie de la Condamine, *op. Cit.*, p. 82

corpul, unelte legate de diversele lor îndeletniciri (aprinderea focului prin răsucire, pescuitul, vânătoarea). Obiectele de podoabă sau de uz casnic cu ornamente stilizate, liniare, geometrice, ciucuri, pene, pietre, oase sau flori reflectă gustul pentru frumos al indianului aborigen. Pentru desfătarea privitorului indianului i-a plăcut să înfrumusețeze mai ales cadrul vieții cotidiene mergând până la obiectele de uz curent, lumea naturii fiind redată doar ca un cadru al acțiunii. Motivele ornamentale, suprapuse în mai multe rânduri pe orizontală sau verticală aveau ca scop utilizarea în mod rațional a întregii suprafețe a obiectului, succesiunea lor sugerând imaginea unei continue mișcări.

Lista ilustrațiilor

- 1 - Vânărea " boului de mare " de către indieni ; Nr. inv. 4439 / 22
- 2 - Piroagă, barcă și vâslă indiană; Nr. inv. 4439 / 12
- 3 - Un scaun al indienilor; Nr. inv. 4439 / 14
- 4 - Ornamente din pene folosite de indieni în timpul dansului; Nr. inv. 4439/18
- 5 - Centuri și brățări din piatră; Nr. inv. 4439 / 15
- 6 -Harta fortificațiilor Cayenne, capitala provinciei franceze Guyanna
- 7 - Șorțuri indiene; Nr. inv. 4439 / 19
- 8 - Centuri, banderole oramentale din pene;Nr. inv. 4439 / 17
- 9 - Pompă - seringă indiană; Nr: 4439 / 24
- 10 -Diferite forme de coșuri împletite; Nr: inv. 4439 / 16
- 11 - Arme indiene (arc, săgeți, topor din piatră, scut); Nr. 4439 / 21
- 12 - Unelte indiene tradiționale; Nr. inv. 4439 / 27
- 13 - Aprinderea focului prin răsucire; Nr. inv. 4439 / 20
- 14 - Două tipuri de case indiene; Nr. inv. 4439 / 23
- 15 - Portete de indieni; Nr inv. 4439 / 13
- 16 - Purtarea lecticii de către indieni; Nr. inv. 4439 / 25
- 17 - Indieni din Guyana;Nr. inv. 4439 / 26
- 18 - Harta fortificației Cayenne; Nr. inv. 4439 / 10
- 19 - Secțiunea Cordillierilor; Nr. inv. 4439 / 8
- 20 - Harta Amazonului; Nr. inv. 4439 / 7

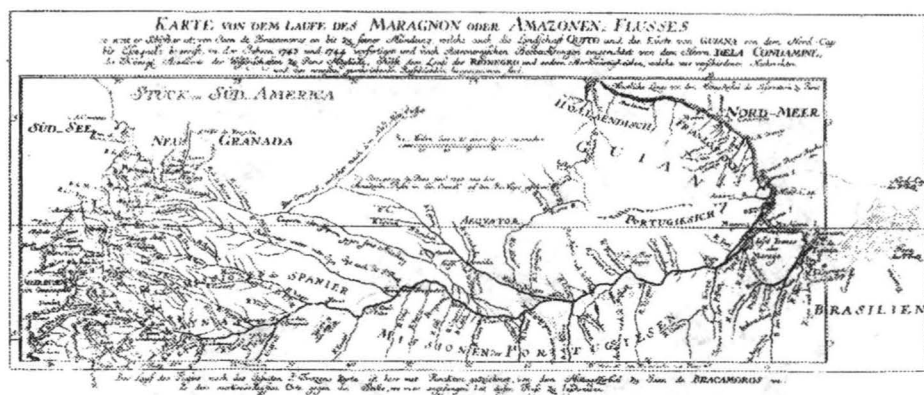
Charles Marin de la condamine a propos d'indiens d'Amzon (Résumé)

L'Amerique de Sus est connue grace au mirage des espagnols et des pourtugais pour la decouverte de nouveaux territoires. L'exploration de nouveau continent a ete continue avec plus d'assidueite par les banquiers allemands a partir de XVI-eme siecle.

A partir de XVIII—eme siecle, les expeditions organisees out eu, de meme, des raisous scientifiques. Une telle expedition a ete initier durant le regne de Louis le XV-eme, par une equipe de chercheurs scientifiques (1735-1745), dans le but de la mesurage des degres terrestres. Le raport sur les resultats et les observations faites au cours de l'ex[edotions ont ete publies par Charles Marin condomine, en 1751 sous l'egide de l'Academie Royale de Sciences de Paris.

Cette etude inspirees de la vie d'indiens d'Amazon realisees apres les dessins de Charles Marin de Condomine pour l'edition allemande du livre paru a Leipzig, en 1751.

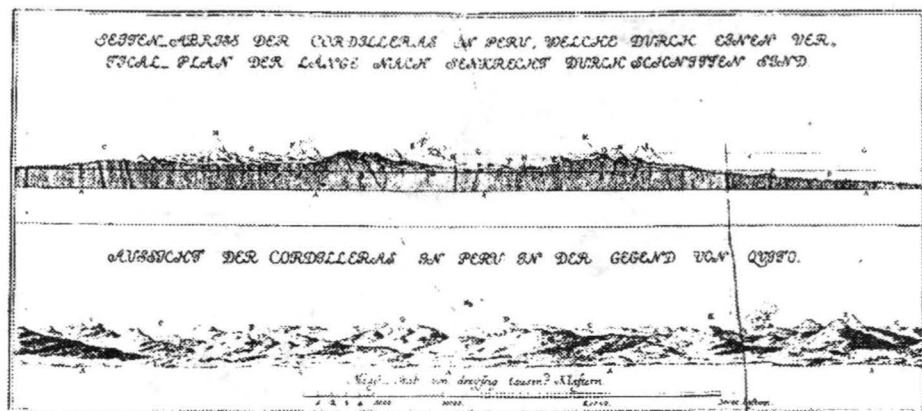
Pl.I.

- Harta Amazonului; NR. inv. 4439 / 7

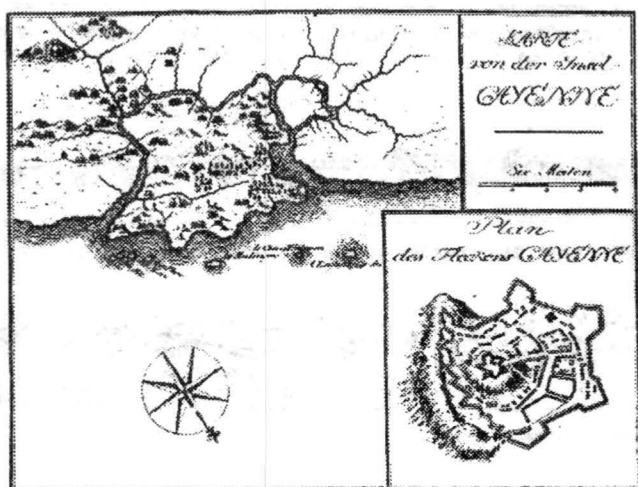
Pl. I

Planşa II.

- Secțiunea Cordilierilor; NR. inv. 4439 / 8

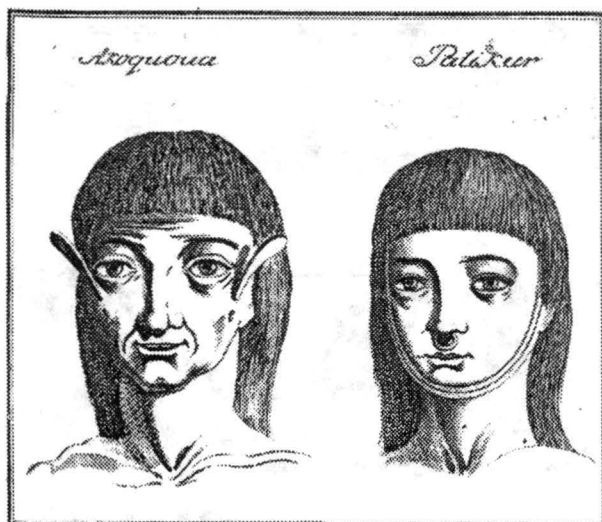
Pl.II/

- Harta fortificației Cayenne; NR. inv. 4439 / 10

DI TT

PI.IV.

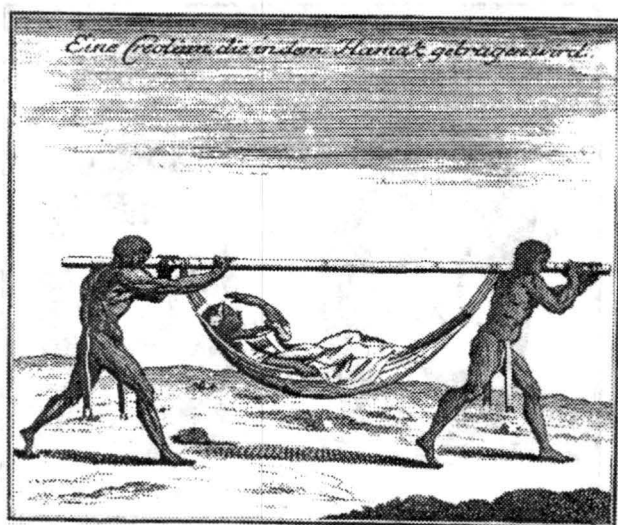
- Portete de indieni; NR inv. 4439 / 13

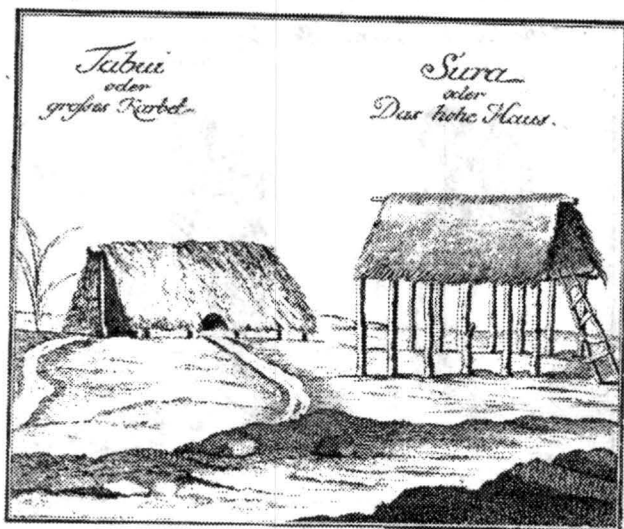
- Indieni din Guyana; NR. inv. 4439 / 26

PI IV

Pl.V/

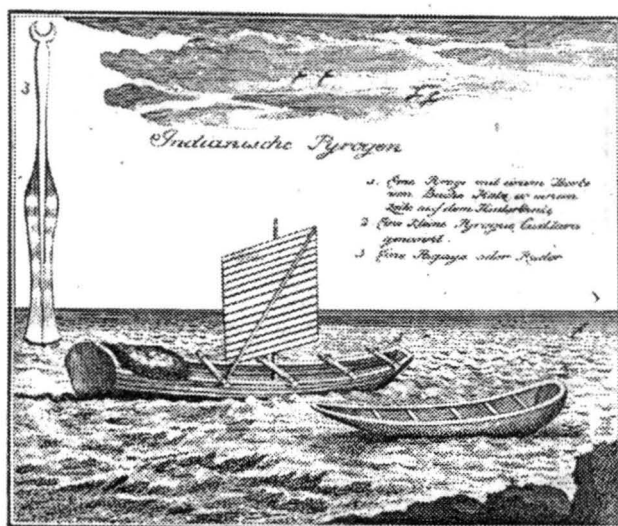
- Purtarea lectiei de către indieni; NR. inv. 4439 / 25

- Două tipuri de case indiene; NR. inv. 4439 / 23

Pl. V

P.VI.

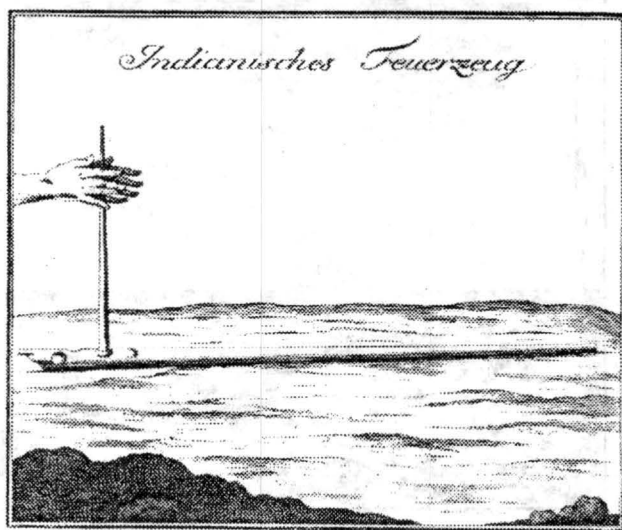

· Pirougă, barcă și vâslă indiană; NR. inv. 4439 / 12

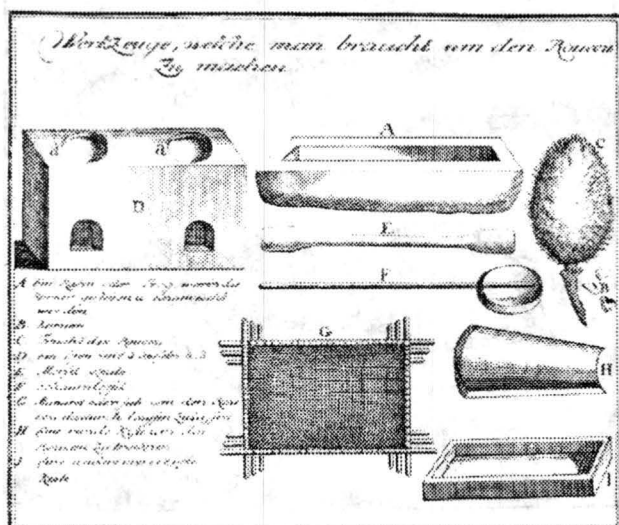

· Vânărea "boului de mare" de către indieni : NR. inv. 4439 / 22

Pl.VII.

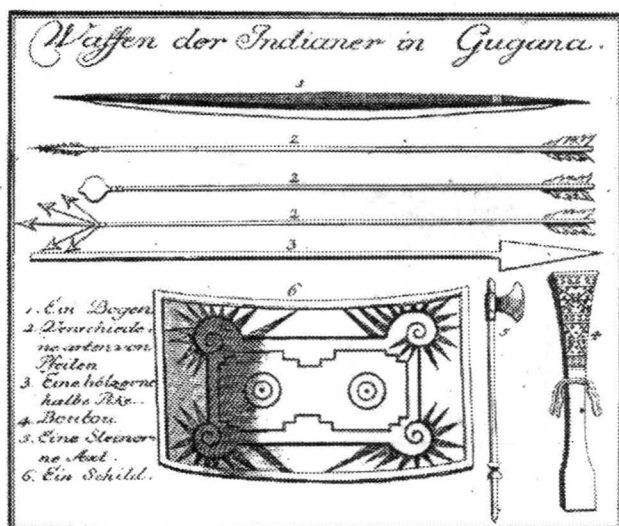
Aptinderea focului prin răsucire: NR. inv. 4439 / 20

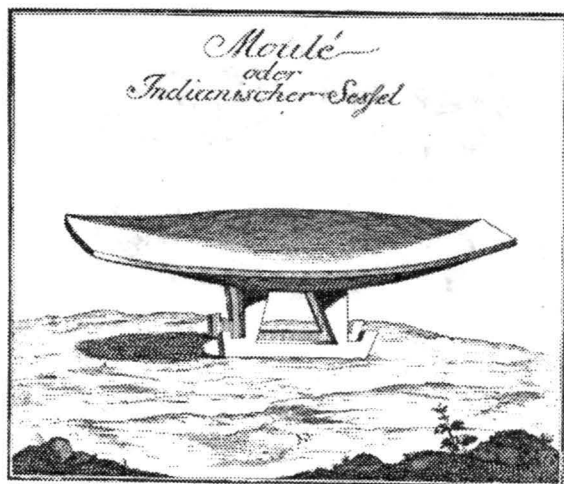
Unelte indiene tradiționale, NR. inv. 4439 / 27

Fig. 1111

Pl. VIII.

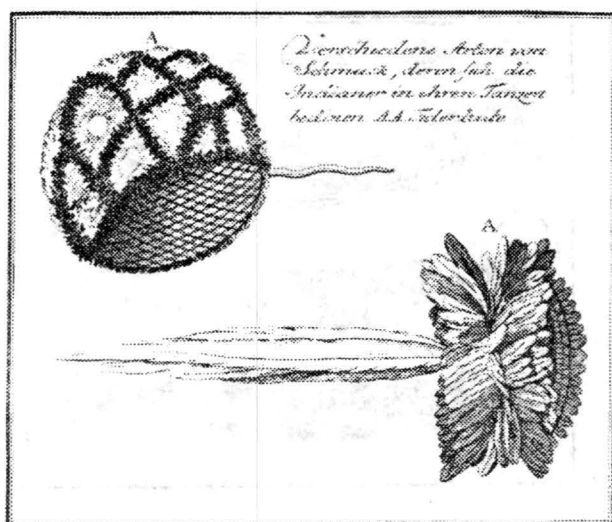
- Arme indiene (arc, săgeți, topor din piatră, scut); NR. 4439 / 21

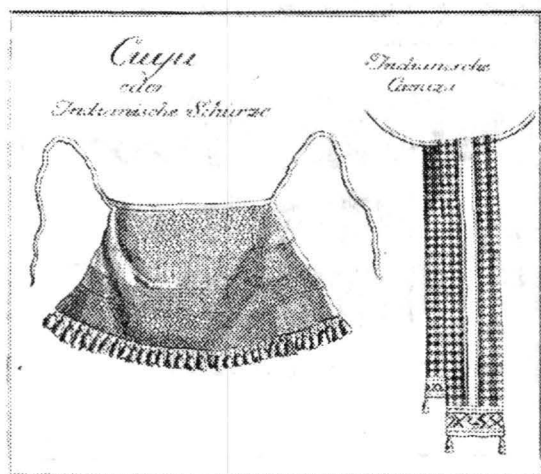
- Un scaun al indienilor; NR. inv. 4439 / 14

Pl. VIII

Pl. XI.

Ornamente din pene folosite de indieni în timpul dansului; NR. inv. 4439 / 18

Șorțuri indiene; NR. inv. 4439 / 19

Pl. XI

ABREVIERI

ABBREVIATIONS • ABKÜRZUNGEN • ABBREVIATIONS

ACMI	- <i>Anuarul Comisiunii monumentelor istorice</i> . Secția pentru Transilvania, Cluj, 1926-1928
ACMIT	- <i>Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , Secția pentru Transilvania, Cluj, I, 1926, IV, 1932-1938
ActaMN	- <i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca, I, 1964 sqq.
AM	- <i>Arheologia Moldovei</i> , București, I, 1962 sqq.
AMET	- <i>Anuarul Muzeului de Etnografie a Transilvaniei</i> , Cluj-Napoca, 1, 1957-1959 sqq.
Apulum	- <i>Apulum, Buletinul Muzeului de istorie din Alba Iulia</i> , I, 1942 sqq.
CA	- <i>Cercetări arheologice, Muzeul de istorie a RSR</i> , București, 1975 sqq.
CL	- <i>Cercetări de lingvistică</i> , Cluj-Napoca, I, 1955 sqq.
CȘS	- <i>Cercetări de științe sociale</i> , Tîrgu-Mureș, I, 1982 sqq.
Dolgozatok	- <i>Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtárból</i> , Cluj, I, 1910 sqq.
EM	- <i>Erdélyi muzeum</i> , Cluj, I, 1859 sqq.
FVLK	- <i>Forschungen Zur Volks und Landeskunde</i> .
LR	- <i>Limba română</i> , București, I, 1951 sqq.
Marisia	- <i>Marisia, Studii și materiale, Arheologie, istorie, etnografie</i> , Tîrgu-Mureș, V, 1975 sqq.
Materiale	= <i>MatArh</i> = <i>MCA</i> = <i>Materiale și cercetări arheologice</i> , Inst. de Arheologie, București, I, 1953 -X, 1973
MI	- <i>Magazin istoric</i> , București, I, 1967 sqq.
MN	- <i>Muzeul Național</i> , București, I, 1974 sqq.
RevMuzMon	- <i>Revista Muzeelor și Monumentelor</i> , seria Monumente istorice și de artă, București, I, 1932 sqq.
SCIA	- <i>Studii și cercetări de istoria artei</i> , București, 1, 1954 sqq.
SCIV(A)	- <i>Studii și cercetări de istorie veche</i> (și de arheologie, din 1974), București, I, 1950 sqq.
SCGGG	- <i>Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie</i> . Seria geografie, București, I, 1953 sqq.
StMat	- <i>Studii și materiale, Muzeul Județean Mureș</i> , I, 1965 - III - IV, 1972 (de la vol. V, 1975 sub numele Marisia)

AUTORII

LES AUTEURS • DIE VERFASSEN • THE AUTHORS

MAN EUGEN	- tehnician arhitect, Primăria Municipiului Târgu-Mureș
DIACONESCU AURELIA	- cercetător, șef de secție, Muzeul Județean Mureș
Dr. POP VALER	- director, Muzeul Județean Mureș
BUCUR MARIA	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
BORZAN MARIA	- director, Muzeul Etnografic Reghin
FANCSALI ANGELA	- muzeograf, Muzeul Etnografic Reghin
ÖRDÖG ENIKŐ-MELINDA	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
POP LAURA	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
RUSU LIVIA	- muzeograf, Muzeul etnografic Reghin
MUREȘAN VASILE	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
RUS DORIN	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
VERONICA MACAVEI	- studentă, Universitatea Iași
MIHU ELENA	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș
BILȚIU PAMFIL	- profesor, Baia Mare
POP VASILE	- învățător, pensionar
HANCU ANA	- muzeograf, Muzeul Județean Mureș

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII

ISSN 1221-0943

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>